AYLIK
SOSYALİST KÜLTÜR
DERGİSİ

Birikim

- stalin ve stalinizm üstüne
  murat belge
- "sovyetler birliği sorunu„
  ömer laçiner
- l. colletti'nin yazısı ve stalinist siyasal anlayış üzerine notlar
- stalin sorunu
  lucio colletti
- bettelheim'ın yazısı ve ÇKP yaklaşımının akademikleştirilmesi
- "SSCB'de sınıf mücadeleleri„ne önsöz
  charles bettelheim
- stalinist diyalektik ve lissenko olayı
- diyalektik maddecilik, "iki bilim„ teorisi ve devlet ideolojisi
  dominique lecourt
- sovyetler birliği'nde sovyet kökenli eleştiriler ve varga'nın vasiyeti
- politik vasiyet
  yevgeni samuiloviç varga

stalinizm özel sayısı

30/31

AĞUSTOS-EYLÜL 1977
20 LİRA

BİRİKİM YAYINCILIK KOLL.ŞTİ.

Birikim

AYLIK SOSYALİST
KÜLTÜR DERGİSİ
AĞUSTOS - EYLÜL 1977
CİLT 5 / SAYI 30 - 31

STALİN VE STALİNİZM ÜSTÜNE 12 MURAT BELGE

«SOVYETLER BİRLİĞİ SORUNU» 26 ÖMER LAÇİNER

LUCIO COLLETTI'NİN YAZISI VE STALİNİST SİYASAL ANLAYIŞ ÜZERİNE NOTLAR 43

STALİN SORUNU 46 LUCIO COLLETTI

BETTELHEIM'IN YAZISI VE ÇKP YAKLAŞIMININ AKADEMİKLEŞTİRİLMESİ 61

«SSCB'DE SINIF MÜCADELELERİ»NE ÖNSÖZ 65 CHARLES BETTELHEIM

STALİNİST DİYALEKTİK VE LİSSENKO OLAYI 87

DİYALEKTİK MADDECİLİK, «İKİ BİLİM» TEORİSİ VE DEVLET İDEOLOJİSİ 94 DOMINIQUE LECOURT

SOVYETLER BİRLİĞİ'NDE SOVYET KÖKENLİ ELEŞTİRİLER VE VARGA'NIN POLİTİK VASİYETİ 99

POLİTİK VASİYET 101 YEVGENİ SAMUİLOVİÇ VARGA

Birikim

Sahibi
Birikim Yayımcılık Kollektif Şirketi adına
M. Kâmil Yüksel

Yazı İşleri Sorumlusu
Ömer Laçiner

Yönetmen
Murat Belge

Yazı Kurulu
Onat Kutlar, Murat Belge,
Ömer Laçiner, Can Yücel

Teknik Sorumlu
Ferit Erkman

Yönetim Yeri
Ankara Caddesi, Güncer Han 45/18 Sirkeci
İstanbul. Tel.: 27 99 58

Yazışma Adresi
P.K. 538 Sirkeci

Abonesi
Yıllık 150 TL., Altı aylık 75 TL.
Dış ülkelere Yıllık 300 TL., Altı aylık 150 TL.

Posta Havalesi
P. Çeki Hesap No: 92991

İlân
Tam sayfa 800 ● ½ sayfa 400 TL. ● ¼ sayfa 200 TL.

Dizgi ve Tertip
Kent Basımevi

Baskı
Ören Basımevi

Kapak Baskısı
Reyo Basımevi

Cilt
Erdini Ciltevi

Genel Dağıtım
Birikim Yayımcılık Koll. Şti.
İZMİR / EGE-SER DAĞITIM

Basıldığı Tarih
10/EYLÜL/1977

Gönderilen bütün yazılar yazı kurulunun kararıyla basılır. Basılmayan yazılar geri alınabilir, gönderilmez. Yayımlanan yazı ve resimler kaynak gösterilerek aktarılabilir.

Son yirmi yıldır Uluslararası Sosyalist Hareket, Sovyetler Birliği'ni başlıca sorun olarak ele alan bir tartışmanın içindedir. Aslında bu tartışma 1960'ların hemen başlarında resmen ortaya çıktı ve daha 1960'ların sonuna gelinmeden bir bunalıma dönüştü. O andan beri ÇKP'nin Marksizm - Leninizm adına öne sürdüğü ve Sovyetler Birliği'ni «sosyal emperyalist-faşist» olarak niteleyen tezlerini duymaktayız. Ekim Devriminden bu yana aralıksız süren emperyalist kampanyalarda bile Sovyetler Birliği' nin böyle tanımlanmasının yapılmadığı dikkate alınırsa varılan noktanın anlamı daha iyi anlaşılır.

Ama ÇKP yalnızca en çarpıcı sonuçlara varan taraftır. Öte yandan Uluslararası Sosyalist Hareketi içinde Sovyetler Birliği'ni şu veya bu biçimde eleştirel sıfatlarla anan bir dizi eğilim ortaya çıktı. 1960'ların sonlarında Sovyetler Birliği'nin ne olup ne olmadığı sorusuna görece farklı cevaplar vermekle birbirinden ayrılan eğilimlerin bağımsız birer siyasal hareket olarak çıkışlarını izledik. Böylece Uluslararası Sosyalist Hareket, tarihinin en yoğun ve geniş kapsamlı parçalanma, bölünme sürecine girmiş olmaktaydı.

Son yıllarda bunalımın iki resmi kutbu olan SBKP ve ÇKP etrafında da yeni ayrılıklar görülüyor. 1970 ortalarına kadar SBKP yanında yer almış olan Romanya gibi sosyalist ülkelerin ve Batı Avrupa'nın en güçlü Komünist Partilerinin SBKP'den belli bir eleştirel tavır ve yeni bazı görüşler eşliğinde ayrıldıklarını görüyoruz. Özellikle bu sonuncular «Avrupa Komünizmi» denilen yeni bir blok oluşturdular. ÇKP etrafında ise, gerek ÇKP'nin kendi içindeki ayrılıklarla ve gerekse AEP'nin yakınlardaki resmi çıkışıyla kendini gösteren bölünmeler var.

1960 başlarında ÇKP'nin Sovyetler Birliği'ne karşı kısmi, «yoldaşça eleştiri»lerle başlattığı süreç, bu keskin ayrılıklar, bölünmeler, suçlamalar ve fiziki-askeri çatışmalarla kendini gösteren tam bir bunalım durumuna vardı.

Oysa, Sovyetler Birliği'nin ne olup ne olmadığını, her şeyi belirleyen bir soru olarak ele alan ve Sovyetler Birliği'ni dozunun sınırı olmayan eleştiriler, suçlamalar eşliğinde «analiz eden» bu eğilimlerin tümü, daha pek az bir süre önce başlıca ölçüsü Sovyetler Birliği'ni savunmak, SBKP'ye Marksizmin en yetkin otoritesi konumunu vermek olan bir genel anlayışı birlikte paylaşıyorlardı.

Gerçekten de gerek ÇKP ve AEP gerekse Avrupa Komünist Partileri ve onlarla birlikte tüm dünya Komünist Partileri daha 1960'ların başlarında Komintern'in fiilen devameden çizgisine sadıktırlar. Bu çizgi, Sovyetler Birliği'ni savunmayı Marksizm - Leninizmi savunmakla eş anlamda sayar. Anti-komünizm ile Anti - Sovyetizm aynı şeydir. Komintern anlayışı, resmen devam ettiği 1943'e kadar bu ölçüleri temel aldı. Ve bu yüzden Marksizmi savunduğunu söylediği halde Sovyetler Birliği' ni de eleştiren IV. Enternasyonal (Troçkist), bu «anti - Sovyet» niteliğinden do-

layı komünizmin, Marksizmin baş düşmanı sayıldı.

Değişim çarpıcıdır. Daha birkaç yıl önce Sovyetler Birliği'ni «sosyalizmin kalesi» olarak gören, SBKP'yi Marksizm-Leninizmin en yüce otorite makamı sayanlar şimdi Sovyetler Birliği'nin sosyalistliğini, SBKP'nin Marksistliğini tartışma konusu yapar durumdadırlar.

Türkye Sosyalist Hareketi asıl olarak 1960 sonrasının bir olgusudur. Bugün hareketimizin saflarında yeralanların tümüne yakın bir kısmı bu dönem içinde harekete katıldı. Dolayısıyla çoğumuz için bu anlamda bir çarpıcı değişimi yaşamak sözkonusu değil. Henüz tümümüz sosyalist harekete katıldığımız esnada ÇKP - SBKP çatışması yürürlükte idi. Bu bakımdan bizler, dünyanın pek çok ülkesindeki sosyalistler için sözkonusu olan «çarpıcı değişim»i yaşamadık.

Ancak, Sovyetler Birliği'ni savunmaktan, onu sosyalistliği tartışılır bir şey olarak ele alan bir ortama geliş, nasıl birçok sosyalist için çarpıcı bir durum değişimi ise, Türkiye sosyalistleri için de aynı durum bir diğer nedenden ötürü sözkonusudur.

Türkiye'de sosyalist olmak, yalnızca genel anti-komünist ideolojiyi aşmak demek değildir. Ülkemizin Sovyetler Birliği'ne yakınlığı, geleneksel «Moskof düşmanlığı» motifini bu genel anti-komünist ideoloji ile birleştirme imkânını verir. Böylece Türkiye'de sosyalist olmak bizzat sosyalist olmaya karşı duyulan tepkilerin işte bu yerleşik «Moskof düşmanlığı»ndan ileri gelen tepkileri de göğüslemek, bunların her ikisini de aşmak anlamına gelir. Türkiye toplumunun ideolojik yapısının «basıncı», bu ülkedeki sosyalistleri «Sovyetler Birliği yandaşı» konumuna adeta iter. Sovyetler Birliği'ne bunca yakın bir ülke olmanın sosyalist devrimin sorunlarının çözümünde mutlaka bir etken olarak düşünülmesi zorunluluğu da vardır.

Nitekim, Uluslararası Sosyalist Harekete yoğun bir tartışma sürerken ve ÇKP Sovyetler Birliği'ne artık açıkça «emperyalist» nitelemesini yüklemişken yeni yeni etkin bir siyasal hareket haline gelen Türkiye Sosyalist Hareketi içinde önceleri herhangi bir «Maocu» akım yoktur. Türkiye Sosyalist Hareketinin 1960 - 1970 dönemi kadroları, kendilerine yöneltilen «Sovyet ajanı» v.b. suçlamalara Sovyetler Birliği'ni eleştiren bir savunma ile cevap vermek yolunu tutmadılar. Türkiye'nin özel koşulları, sosyalistlerin Sovyetler Birliği'ni savunmayı adeta sosyalist olmanın onur sorunu sayan bir anlayışa sahip olmalarını gerektiriyordu. Sanırız bu yüzden 1970 başlarında uç veren «Maocu» akım, Türkiye Sosyalist Hareketinin tümü tarafından sert bir tepkiyle, bir «tecrit» işlemiyle karşılandı. Türkiye'de «Maocu» akıma başka ülkelerden daha sert mücadele yöntemleri uygulandıysa sanırız bunun önemli bir nedeni de budur.

1960'larda Sovyetler Birliği'nin sosyalistliğinden kuşku duyan bir taştışmanın başlatılmasının, Komintern anlayışı içinde yetişmiş bir sosyalist için ne denli zor katlanılır bir şey olduğu ortadadır. Böyle bir tartışma, sosyalist kuşaklar için, bütün bir değerler sisteminin, umutların ve uğruna hayat konulmuş bir eylem çizgisinin de tartışma konusu yapılmasıdır. Bütün bu kuşak, Sovyetler Birliği'nin yalnız bir sosyalist ülke olduğu yıllar boyunca Sovyetler Birliği'ni savunurken, orada sosyalist hareketin uğruna savaştığı hedeflerin gerçekleştirildiğine inanmıştı. Orada Sovyet insanları binbir güçlük içinde sosyalizmi gerçek haline getirme uğraşı veriyorlardı. Orada, «bizim de geleceğimiz olan» bir toplum yaratılıyordu.

Oysa ÇKP, tezleriyle, bütün bu umutların, özverilerin boşuna gittiğini söylemekteydi. Sovyetler Birliği'nin «sosyal-emperyalist-faşist» olduğunu ileri sürmenin asıl anlamı bu olmuyor muydu? ÇKP'nin «sosyalizmi gerçekleştirmek onbin yıllık bir mücadeledir» ve «bu süreç bir dizi 'geriye dönüş'leri içerir» yolundaki tezleri de aynı anlamı çağrıştırmakta değil midir?

Sovyetler Birliği'nin sosyalistliğinden, SBKP'nin Marksizminden kuşku duymak, Türkiye Sosyalistleri için daha da özel sorular getirir. Yanıbaşında sosyalist bir toplumun varolduğu bilinerek yürütülen bir sosyalist mücadele ile «sosyal-emperyalist» bir gücün varlığında yürütülen mücadele farklı biçimde olacaktır.

Ama hepsinden önemlisi, sosyalizmin Marksist teoride öngörülen içerikte gerçekleştirilip gerçekleştirilemeyeceği gibi bir sorunun sorulur hale gelmesidir. Eğer Sovyetler Birliği 60 yıla yaklaşan deneyiyle bu hedefe varamamışsa ve eğer ÇKP'nin dediği gibi hedefin tam tersi bir noktaya varılmışsa ve eğer sosyalizm binlerce yıl sonra ancak gerçekleşebilir bir şeyse; her şeyden önce bu soruya bir eski çağ kahininin ağızıyla değil, Marksizmin her zaman savunduğu bilimsel yöntemle cevap verilmelidir. Bu cevap bilimin açıklığı içinde verilmeden hiçbir şey «eski» inanç, güven dolu hava içinde yerli yerine oturamaz.

Buraya kadar anlatılanlar Sovyetler Birliği'ni eleştiri konusu yapmanın neleri de birlikte getirdiğini ana hatları ile göstermek içindir. Bir «Sovyetler Birliği sorunu», yukarıda anlatılan tarihî-teorik bağlam içinde düşünülürse, bir Marksist için karşılaşacağı en zor, en buhran yaratan soruyu gündeme getirmek demektir. «Sovyetler Birliği sorunu», kaçınılmaz olarak Marksizm-Leninizmin tüm tarihî deneyini, tüm teorik «miras»ını da «sorun» haline getirir.

Günümüz bunalımının raslanmadık tedirginliğinin, öfkeli havasının asıl nedeni buradadır.

«Sovyetler Birliği sorunu» bütün bu altından kalkılmaz gibi görünen soruları ve bunun sonucunda doğan umutsuz havayı yaratıyorsa, o zaman bu sorundan kaçınmak en «sağduyulu» tavır olarak benimsenebilir. «Biz kendi işimize bakalım» sözünün rahatlatıcı çağrısına uymak bir kurtuluş yoluymuş gibi algılanabilir. Hattâ daha öteye gidilebilir: Sovyetler Birliği'nin haldeki durumu ile Marksist sosyalist toplum hedefinin aynı şey olduğuna inanmaktan başka bir çıkış yolu olmadığını varsayan bir anlayış yerleşebilir. Böylesi bunalım dönemlerinde kendini kuvvetle hissettiren «inanma ihtiyacı», sözkonusu anlayış ile tatmin edilir. Sovyet Birliği gerçekliği ile Marksist sosyalist toplum hedefinin karşılaştırılmasından kaçınmak, böyle bir karşılaştırmanın yaratacağı sorunlardan da uzaklaşmak demektir.

*
**

Uluslararası Sosyalist Harekette bunalımın üzerinde odaklaştığı «Sovyetler Birliği sorunu» az önce de belirtildiği gibi, kaçınılmaz olarak Marksist hareketin tüm tarihî deneyini ve teorik «miras»ını sorun haline getirebilir. «Ne sonuç vereceği önceden bilinemez» gibi bir yargıya kapılmayı kolaylaştıran böylesi bir durum, bizi «ortalama» veya kolaycı «çözümler»e itebilir.

Birikim'in Uluslararası Sosyalist Hareketteki bunalımı konu alan özel sayılarında olsun, bu bunalımın bazı özel sorunlarında olsun sürekli savunageldiği tavır; yukardaki tipten «sağduyulu», «gerçekçi» anlayışların peşinen yadsınmasıdır.

Sosyalist hareketin tarihindeki ilk bunalım değildir bu. Ve zaman zaman bir bunalıma varan tartışmalara elvermesi, Marksizm - Leninizmin zaafını değil, tersine benzersiz iç dinamizmini kanıtlar. Marksizm bütün bunalımlardan yaratıcı kimliğini daha da belirginleştiren bir içerikte olduğunu kanıtlayarak çıkmıştır. Ve günümüzdeki bunalımı aşacağı da o denli kesindir.

Ama bunun bir tek koşulu vardır. Eğer günümüz sosyalistleri bu koşulun, Marksist bilimsel anlayışın, tavrın bu zorunlu, temel koşulunun gereğini yerine getirirlerse önlerindeki sorunu çözmek «görev»ini başaracaklardır. Aksi halde yalnızca **biz** görevimizi yapmamış oluruz.

Bu koşul, «Sovyetler Birliği sorunu»nu bütün yönleriyle tartışmak, bütün açıklığıyla ortaya koymaktır. Hiç kimse kendinden mekul bir «Marksizmi

kurtarmak» misyonu adına herhangi bir olguyu tartışma dışı bırakamaz.

Marksizm, sorunu olmamayı erdem sayan ya da sorununu gizlemeyi başarmış olmayı «akıllı»lığının kanıtı sayan filistenlere göre bir anlayış değildir.

Bu bakımdan günümüzde artık iyice kemikleşmiş yargılara varılmış olması nedeniyle durmuş gözüken bir tartışmayı yeniden gündeme getirmeyi önerirken, yalnızca Marksizmin temel değerlerinin bunu gerektirdiğini ileri sürmekle, bu kanıtla yetinmiyoruz. Aynı zamanda «Sovyetler Birliği sorunu»nu daha değişik bir platformda koyuyor ve bu platformda yapılacak bir tartışmanın bize bunalımı gerçekten aşma imkânını verebileceğini açıklamaya çalışıyoruz.

⁂

Ama bir nokta daha var. Bir «Sovyetler Birliği sorunu»nun olduğunda pek çok kimse birleşse bile, bu, «sorun»un içeriği konusunda söylenenler aynı değil. Sovyetler Birliği neden dolayı bir «sorun»dur?

Böyle bir soruya cevap vermek asıl olarak yaklaşımımızın, siyasal hedefimizin niteliği ile ilgilidir. Sayısız olgular yığını olan Sovyetler Birliği gerçekliği ve bu gerçekliğin «içinde oluştuğu» tarihî süreç, değişik dünya görüşleri tarafından eleştirilebilir ve yine bunların herbiri kendine göre bir «olumsuz olgular» listesi verir. Bunun sonucu olarak da her farklı dünya görüşü —ki ayrı siyasal-toplumsal hedefler demektir— ayrı çözüm önerileri getirir.

«Sovyetler Birliği sorunu», sosyalist toplumların ele alınacağı, eleştirileceği platformda konulmalıdır. Yani Marksist sosyalist toplum hedefinin ölçüleri içinde eleştirilmelidir. 60 yıllık bir tarihî deney içinde oluşan Sovyetler Birliği gerçekliği, varmak istediği hedefle ilişkisi, bu hedefe doğru giden bir gelişim süreci izleyip izlemediği gözönüne alınarak incelenmeli, eleştiri bu yaklaşım içinde yapılmalıdır.

Bu sayıda yeralan telif yazılarda yukarda özetlenen yaklaşıma uyarlı bir eleştiri yapıldığı için konunun ayrıntılarına girmiyoruz.

Şüphesiz bir «Sovyetler Birliği sorunu»ndan sözetmek, Sovyetler Birliği gerçekliğinin nasıl oluştuğu sorusunu da birlikte getirir. Bu ise Stalin'in adıyla anılan Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin kuruluş dönemini ele almayı zorunlu kılar.

Çünkü açık bir gerçektir ki, Sovyetler Birliği'nde sosyalizmi kurma eylemi Stalin'siz düşünülemez, bu süreci yönlendiren onun teorisini oluşturanlardan biridir Stalin.

Bugün bu eylemin amacına varamadığını ileri sürüyoruz. «Sovyetler Birliği sorunu» asıl bundan dolayı gündemdedir.

SBKP'nin günümüz Sovyetler Birliği gerçekliğini, «reel sosyalizm» olarak ilan eden ve varılması tek mümkün hedefin bu olduğunu kabul eden tezleri karşısında, bu «amaca varamama»nın neden dolayı olduğu sorusu daha bir önem kazanıyor.

Bu soruya verilen cevaplar çeşitli olmakla birlikte hemen tümü Stalin üzerinde yoğunlaşmakta. Sovyetler Birliği'nin haldeki gerçekliğinin eleştirisi kaçınılmaz olarak bir Stalin eleştirisini de içermektedir.

Kimi yazılarda Stalin, temeli Lenin'de olan bir yanlışın daha da sert yöntemlerle sürdürücüsü olarak tanımlanmaktadır. Bolşevikler, Lenin'in tezlerine uyarlı olarak, aslında sosyalizme geçecek kadar «olgun olmayan» Rusya'da, sosyalizmi kurmaya girişmişler ama «olgun olmayan» koşullar nedeniyle bu yolun tıkandığını farkedince bu kez bir dizi zor tedbirleriyle bu tıkanmayı gidermeye çalışmışlardı. Sonuçta yine amaç gerçekleşmemiş ve «koşullar»ın yasası «intikamını almıştı». İşte Stalin bu «zorlama»nın, bu despotluğun ve «diktatörce yöntemler»in sembolüydü ve bu yüzden de eleştirilmeliydi.

Bu eleştiri ekonomizmle, tuzu kuru «hümanizm»in ortak temalarından ibarettir.

Kimi yazılarda ise Stalin, kişiliğinin sert, otokrat ve neredeyse sadist yanları nedeniyle eleştirilir. Bu eleştiriler özellikle Sovyetler Birliği'nde «demokrasi»nin olmayışını başlıca sorun olarak gösterirler. Örneğin Batı Avrupa'da görülen bu «demokrasi»den yoksun siyasal düzeni kuran ve yerleştiren Stalin'dir. O yukardaki özelliklerinden dolayı bu «diktatörlük düzeni»nin kurulmasında başlıca etkendir.

SBKP, 1957'deki 20. Kongre'de Stalin'i «kişi putlaştırması» sapmasıyla suçlayan bir kampanya başlattı. Bu kampanya Stalin'in sözkonusu sapmasını yine onun «kişisel özelliklerine» bağlamaktadır.

Bu kampanya üzerinde yeniden duracağız.

«Stalin sorunu»nu açıklamak iddiasındaki tüm bu görüşler, Marksist bir yaklaşımın ürünü sayılmazlar.

Bu sayıda özel olarak ele alınan «Stalin sorunu» her şeyden önce bir «kişilik sorunu» değildir. Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin kuruluşu döneminin bir dizi olayı ne Stalin'in kişiliği ile ne de Stalin'in çok önceden sahip olduğu bir «yanlış eğilim»le açıklanabilir. Böyle açıklamalar belki tüm sorunu Stalin'e yükleyip kurtulma kolaylığını verir, ama bu ancak asıl sorunu gizler.

Şüphesiz, Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin kurulması eyleminin sürdürüldüğü dönemin öyle olayları vardır ki, ilk bakışta bunların nasıl olabildiğini anlamakta bile güçlük çekeriz. Nitekim bunlar açıklandığında birçok Komünist Parti üyesi adeta şoke oldu. 1917 - 1924 döneminin Bolşevik Parti Merkez Komitesinde yer alanların doğal nedenlerle ölmelerinin dışında hemen hemen tümü bir komünist için düşünülmesi imkânsız suçlarla itham edilerek yargılandılar ve hepsi de çeşitli biçimlerde öldürüldüler. Aynı şey, Sovyet Kızıl Ordusunda yapılan 1937'deki ünlü «temizlik»ler sırasında da oldu. 1930'ların ünlü GPU uygulamaları ve «Vişinski mahkemesi» adıyla anılan mahkemenin işleyişi, belgelerle açıklandığında tüm dünya komünist partileri içinde şaşkınlık ölçülemeyecek boyutlara vardı. Bolşevik Partinin ve Kızıl Ordunun kuruluş günlerinden beri içinde bulunan ve hepsi de saygın bir devrimci geçmişe sahip olan ünlü eski bolşevik ve savaşçı kadroların birçoğu Nazi, ABD veya İngiliz ajanlığıyla suçlandı, bunların ta başından beri aynı işi yaptıkları, tümü sahte olan belgeler ve «itiraflar»la «kanıtlan»dı.

Bugün birçoğumuz için gerçekten inanılmaz şeyler gibi geliyor. Ama Stalin aleyhtarı kampanyaya, bu belgelerin açıklandığı dönemde tamamen katılan ÇKP ve AEP de dahil tüm dünya Komünist Partileri Stalin'i Marks - Engels ve Lenin'le eş sayan anlayışlarını bu denli kolay ve hızlı terkettilerse nedeni budur. Türkiye Sosyalist Hareketi asıl olarak, bu kampanyanın umulan sonucu vermesiyle birlikte sona erdilimesinden sonra etkin bir hareket olarak doğduğu için, kendi «doğuş öncesi»nin bu olayını yaşamış sayılmaz. Bugün dünyanın pek çok ülkesinin aksine Stalin adı bizde saygınlığını koruyorsa bir nedeni budur. Şüphesiz ÇKP'nin tümüyle «politikacı» bir mantıkla sürdürdüğü Stalin savunuculuğunun da payı vardır bunda.

«Stalin aleyhtarı» daha birçok olgu sıralanabilir. Ama bu olgular ne denli çok olursa olsun «Stalin sorunu» bu çerçevede ele alınamaz, bu çerçeve sorunun asıl önemli yanını, bugün bizler için asıl dikkate değer olan yanını gizler.

Her şeyden önce Stalin tüm eylemini Sovyetler Birliği'nde sosyalizmi kurma amacı için yapmıştır. Doğruluğu ya da yanlışlığı tartışılır, ama Stalin'in her şeyi bu amaç için yaptığı yadsınamaz. Onun kişiliği ancak gerekli gördüğü bir eylemi fütursuz uygulatmasında yansır. Stalin bir «diktatör» olduğunun pekâlâ bilincindedir, ama bu konumda olmayı kişisel arzusu bu olduğu için değil, sosyalizmi kurmanın ancak böyle mümkün olduğuna gerçekten inandığı için olağan bulur.

Dolayısıyla asıl olarak böyle bir siyasal anlayışın kendisi ele alınmalıdır. Daha sonra değineceğimiz gibi bu siyasal anlayışı somutta belki Stalin'de temsil edilen uygulamalarla kendini göstermeyebilir, ama «öz» olarak bugün de herhangi bir eleştiriye uğramaksızın geçerli bir anlayıştır. Bu anlayış «kişi putlaştırması» gibi kişisel zaaflar, sapmalara bağlı bir şey değildir. Yakın geçmişte ve bugün yürürlükte olan bir dizi uygulama, sözkonusu siyasal anlayışın bütün bir sosyalist harekette ne denli yaygın olduğunu gösterir.

Eleştirilemez, yüce, dahi bir önderin varlığını temel alan bir siyasal düzen bugün pekçok ülkede kuruludur. Mao Ze Dung'un sıfatları hatırlanmalıdır. Kim İl Sung'un, Brejnev'in, Enver Hoca'nın v.b. ülkelerinin siyasal düzeni içinde nasıl bir rol oynadıkları ve kendilerine ne gibi sıfatların verildiği ortadadır .

Bütün bunlar, Stalin'in yalnızca ilk örneğini temsil ettiği bir siyasal anlayışın yaygınlığını gösterir.

Dolayısıyla «Stalin sorunu» öncelikle Marksist siyasal anlayış ve asıl olarak sosyalist toplumun siyasal düzeni sorunu çerçevesinde ele alınmalıdır.

İkinci nokta, Stalin'in önderliğinde yürütülen Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin kurulması eyleminin hangi tarihi koşullar içinde sürdürüldüğüdür. «Stalin dönemi»ni karakterize eden sert uygulamalar, tedirginlik ve kuşku dolu iç polisiye tedbirler, bu önemli etken olmaksızın anlaşılamaz.

Zaten geri bir üretim yapısı olan ve I. Dünya Savaşı ve iş savaş süresince geçirdiği yıkımla daha da «geri» hale gelen Sovyetler Birliği'nde Bolşevik Parti, bu «maddi koşullar» nedeniyle sosyalizmi gerçekleştirmek eyleminden vazgeçmeli miydi? Pek çok ekonomistin «hatanın temeli» olarak gösterdiği şeye katılmak mümkün değildir. Bolşevik Parti olağanüstü güç bu koşullara ek olarak kendisini çevreleyen emperyalist baskılarla da yüzyüze idi, ama onların «vazgeçme» tavrına girmemeleri, hata değil, Marksizm - Leninizmin bir gereğidir.

Stalin, bu güç koşullara karşın sosyalizmi kurma eylemine girişilmesinin öncülüğünü yaptığı için suçlanamaz. Sosyalizmi gerçekleştirmek, bu ya da başka bir durumda ancak koşulları dönüştüren bir eylemle mümkündür.

Stalin'in de temelde bu anlayışı savunduğu söylenmelidir.

İşte bu noktada «koşulları dönüştürmek»den ne anlaşıldığı, sınıflı toplumun üzerinde kurulduğu **bir üretim tarzını**, üzerine sınıfsız toplumun kurulacağı **diğer bir üretim tarzına dönüştürmek** eyleminin içeriği gündeme gelir. Sovyetler Birliği kurulurken devralınmış olan «maddi koşullar», sosyalizmin gerçekleşmesi için nasıl bir maddi temel gerekiyorsa ona doğru dönüştürülecek ise, Stalin bu yeni «maddi temel»i nasıl bir şey olarak düşünmektedir?

Bu sorunun cevabı tüm sorunların düğüm noktasıdır. Bu sayıda yer alan incelemelerde asıl dikkat bu noktaya yöneliktir.

Stalin'in, gerek uygulamada ve gerekse yazdığı konuyla ilişkin teorik metinlerde sahip olduğu anlayış mutlaka eleştirilmesi gerekli olan temel bir yanlışa, daha doğrusu bir önkabule dayalıdır. Bu önkabulun neden dolayı yanlış olduğu, Marksist teoriyle niçin çelişik olduğu kavranmadan, ne Sovyetler Birliği gerçekliğinin sıhhatli eleştirisi ve ne de tümüyle günümüz sosyalist eyleminin başlıca sorunlarının gerçek çözümü mümkün olamaz.

Stalin, işte bu yanlış önkabul üzerine yükselen anlayışın ancak en sistemli temsilcisidir. Onunla tarihi karşıt durumunda olan Troçki de aynı yanlış önkabulden yola çıkmaktadır.

Eğer bu söylenenler doğruysa, sorun çok daha temel bir platformda konulmalıdır. Stalin'de temsil edilen anlayışın Marksizm - Leninizm karşısında durumu tartılmalıdır.

Bu önkabul «üretici güçler» kavramı ile ilgilidir. İncelemelerde üzerinde ayrıntılı biçimde durulacağı için burada

yalnızca sorunun, kapitalizm ile sosyalizmin aynı üretici güçler —ve dolayısıyla üretim ilişkileri— temeli üzerinde kurulabileceği önkabulüyle ilişkili olduğunu belirtmekle yetiniyoruz.

Bu önkabulün neden yanlış olduğu ve neden dolayı sosyalizmin kapitalizmin üzerinde kurulduğu, üretici güçleri **geliştirmek değil dönüştürmek** zorunda olduğu ve bu dönüşümün içeriği ölçüsünde gerçekleşebilir olduğu, Sovyetler Birliği ve Stalinizm sorunlarının ana konusudur.

Bu önkabul Stalin'in Leninizm yorumunda, «koşullar» karşısındaki tavrında ve buna bağlı «gerçeklik» anlayışında; böylece genel bir Marksizm yorumu ve sosyalist toplum kavramı olmuştur.

Bu sayıda yer alan «Stalinizm» üzerine yazıların asıl gerekçesi budur. Stalinizm bir Marksizm yorumu olarak ele alınmak durumundaydı ve «Stalin sorunu»nun gerçek platformu burası olmak zorundadır.

Geçerken bir noktayı belirtmek gerekir. «Sovyetler Birliği sorunu» ele alınırken, Stalin'in üretici güçleri dönüştürmek değil geliştirmek olarak niteleddiğimiz anlayışı eleştirildi.

Ancak bu eleştiriyi yaparken, Stalin önderliğindeki SBKP'nin sosyalizmi kurma eylemine başlarken «dönüştürmek» gibi bir anlayış içeriği üzerinde yazılarda durulmaktadır. Hareket etmenlerini her şeyi başından belirleyen bir «ilk günah»çı yaklaşımları eleştirdiğimiz için bu noktayı aydınlatmalıyız.

SBKP'nin Sovyetler Birliği'nin geri üretim yapısını, herhangi bir kapitalist ülkenin üretkenlik düzeyine getirmeye çalışması «üretici güçleri geliştirmek» anlayışına uyarlıdır. «Geliştirme» değil «dönüştürme»nin gerektiğini ne denli vurgularsak vurgulayalım, şurası açıktır ki 1920'lerin Sovyetler Birliği'nin karşı karşıya olduğu olağanüstü güç koşullar bunu zorunlu kılmaktaydı. SBKP'yi böyle yaptığı için eleştirmek geçerli değildir.

SBKP, tarihî zorunluluğa, belirli bir noktaya varılıncaya kadar uymak zorundaydı. Bu bakımdan eleştirimiz, Sovyetler Birliği'nin bu «belirli düzey»e varmış olması durumundan itibaren geçerlidir. Sovyetler Birliği'nde 1935 ve 1957' de çağın koşullarına göre bu düzeye varıldığı ilan edildiği halde, «geliştirme» uygulamasına «dönüştürme»ye ağırlık veren bir içerik kazandırılmamıştır. Çünkü sosyalizm ancak «üretici güçlerin dönüştürülmesi» temelini üzerinde kurulabileceğini temel alan yaklaşımdan olabildiğince uzak bir anlayışa sahiptir.

*
**

SBKP, tüm yükü Stalin'in kişiliğine yükleyerek sorunu kapattı. Oysa bizzat «tek adamın putlaştırılması»na karşı kampanyayı başlatanların, bu «kolektif liderlik» savunucularının, Stalin eleştirilerine baktığımızda görürüz ki, bunlar Stalin'in ancak silik bir kopyasıdırlar. Stalin'in kişiliğine karşı çıkmaktalar, ama bir yaklaşım, bir anlayış olan Stalinizme en az Stalin kadar sahiptirler.

Daha sonra kendisi de «kişilik putlaştırması sapması» ile suçlanacak olan Kruşçev, Stalin'e karşı kampanyanın başlatıldığı 20. Kongre'de Stalin'in tasfiye metodları üzerine bir örnek verirken aslında kendi «anti - Stalin» anlayışlarının ne denli sakat olduğunu açıklamış olmaktadır.

> «...Ukranya'nın Kossior'un tevkifini nasıl öğrendiğini hatırlıyorum. Kiev radyosu programını şöyle açardı: 'Burası Kossior'un radyosu'. Bir gün program Kossior'un ismi söylenmeden başlayınca herkes Kossior'a bir şey olduğundan, belki de tevkif edildiğinden aşağı yukarı emin olmuştu.»

Lenin sonrasında tüm SBKP yöneticileri şehirlere, büyük işletmelere adlarını takmak için yoğun bir yarış içine girerler. Kruşçev Moskova metrosuna kimlerin adının verileceği üzerine epeyce çekişmeler olduğunu yazar. Yukarda ismi geçen Ukranya Komünist Parti Sekreteri Bay Kossior da, Kiev radyosunun her sabah «burası Kossior'un radyo-

su» anonsunu zevkle dinleyen bir «komünist»miş. Elbette böyle anonslar yapan şeye radyo mu, yoksa hoparlör mü denileceği üzerinde düşünülmeli. Kruşçev bir komünist için yüzkızartıcı olan bu durumdan kesinlikle şikâyetçi değil. Bir komünistin, bir bolşeviğin feodal senyörlere yaraşır bu «benim» tavrına nasıl düşebildiği onun için soru bile değil. Onlar bir egemen elittirler. Ve «halk»dan ayrıdırlar.

Nitekim 20. Kongre'nin kapalı oturumlarında Stalin'in «eleştirisi» bu elitler içinde yapılır ve orada bu mahut «isim verme» işini düzeltme kararı alınır. Ama bu iş öyle yapılmalı ki «halk» ne oluyor endişesine kapılmasın, «Stalin eleştirisi» sessizce olup bitsin. Kruşçev Kossior örneğini bunun için verir. «Böyle aniden yapılmamalı» der. Çünkü:

> «...eğer biz bugün her tarafta tabelaları kaldırmağa, isimleri değiştirmeğe başlarsak halk şereflerine, bu teşebbüslere, kolhozlara ve şehirlere ismi verilen kimselerin de kötü bir talihe kurban gittiklerini, onların da tevkif edildiğini düşünecektir.»

Sanırız SBKP'nin nasıl bir «Stalin eleştirisi» yaptığını bu satırlar yeterince açıklıyor. Tabelalar indirilmiş ama dükkân olduğu gibi kalmıştır.

Şimdilerde Kruşçev'i de «putlaştırma suçlaması» ile uzaklaştıran ekibin şefi olan Brejnev'in Sovyetler Birliği tarihinde ilk kez SBKP Genel Sekreterliği ile Sovyet Devlet Başkanlığı yetkilerini kendi şahsında birleştirdiğini okuyoruz. Mareşal Brejnev, «kişi putlaştırması»nın «eleştirisini» yapmış bir SBKP tarafından doğum yıldönümü törenlerle kutlanan bir kişidir ve 70. doğum yılı şerefine kitaplar çıkarılmaktadır.

Bugün sosyalist kamp içinde olan birçok ülkede de benzer bir «yüceltme» uygulaması vardır.

Bütün bunlar gösteriyor ki tek başına «kişi putlaştırması»na karşı çıkmak sorunu halletmiyor. Feodal anlayışa daha çok yaraşan bu «yüceltme» eğilimi şu ya da bu biçimde sürüp gidiyor ve hattâ kurumlaşıyor.

Bu ise sosyalist siyasal anlayışın kesinlikle dışında, ona karşıt bir anlayışın varlığını gösterir. Sosyalist siyasal anlayış, sosyalist toplumun siyasal düzeninin içeriği ve amacı üzerinde son derece yoğun bir dikkatle durmak zorundayız.

Toplumun, toplumsal faaliyetlerini yöntemi ve yönlendirmesine giderek daha aktif biçimde katılmasını sağlamak, siyasetin özel bir ekibe ait bir faaliyet olmaktan çıkıp toplumsallaşması, sosyalist siyasal anlayışın temel hedefi, ona özgünlüğünü veren şeydir. Marksizm «devletin yok olması-sönmesi» temel tezinin açık amacı budur.

Sınıflı toplumu karakterize eden halk ile «yönetici azınlık» arasındaki uçurum, bu siyasal işlev farkı, sınıfsız topluma geçiş sürecinde hâlâ aynı biçimde «değişmez bir durum» olarak nitelendiriliyorsa, üzerinde dikkatle durulması gereken bir sorun var demektir.

Ekonomik yoksunlukların başlıca sorun olarak kendini duyurduğu Türkiye gibi ülkelerde bu «esas» sorunun çözümlenebilmesi için gerekirse «siyasal özgürlükler»den ödün verilebileceği örtük biçimde de olsa ortak bir yargıdır. Çoğumuz bu yüzden, adı Sovyetler Birliği'nin büyük sanayileşme başarısı ile birlikte anılan Stalin'i, uyguladığı «sert» ve «diktatörce» yöntemlerden ötürü fazlasıyla eleştirmiyor, hattâ sempati ile karşılıyabiliyoruz. Bunun yanında sözkonusu «sert» uygulamalarının içeriğini, örneğin bir 1935'in «Vişinski mahkemeleri»nin nasıl işletildiğini v.b. çarpıcı olguları bilmiyoruz. 1920'lerin ortalarından 1940'lara kadar Uluslararası Sosyalist Hareketin dünya ölçüsünde uğradığı bir dizi yenilgileri yeterince incelemiş değiliz. Sosyalist hareketin tarihini öğrenmek için başvurduğumuz «Parti Tarihleri»nin günün politik ihtiyaçları için ikide bir değiştirilmiş olduğunu ve bunun için ne tür yöntemlere başvurulduğunu da fazlasıyla bilmiyoruz. Günümüzde ne denli yoz ve anlamsız hale geldiğini gördüğümüz enternasyonalizmin, bu Marksizmin ruhu olan kavra-

mın, geçersiz hale gelişinde asıl köklü adımların ne zamandan beri atılmış olduğunu da biliyor, kavrıyor sayılmayız.

Türkiye Sosyalist Hareketi asıl olarak 1960 sonrasının bir olgusudur. Bugünün sosyalist kuşakları bu dönemin içinde yetiştiler. Marksizmin asli ögeleri üzerinde yoğun bir karmaşa hüküm sürmekte idi. Karşıt yorumlar ve çatışmalar içinde genel olarak Marksizme karşı ilgisizlik ve ifade edilmemiş bir güvensizlik kaçınılmaz olarak doğdu.

Stalinizm gibi asıl olarak Marksizmin, Marksizm - Leninizmin ne olup ne olmadığı zemininde tartışılacak olan bir sorun, böyle bir ortamda bizlerin ilgisini çekemezdi. O yıllar içinde böyle bir ihtiyaç duymadık.

Ama şimdi, bunalımın doruğuna, tüm olumsuz sonuçlarıyla yaşadığımız bir durumuna vardık. Kendi durumumuz böyle iken, Türkiye toplumunun bir değişim potansiyeli taşıdığını da görüyoruz. Ve sosyalist hareket elini uzatsa tutabilecekmiş gibi görünen bu potansiyele ulaşamamanın derin sıkıntısını duyuyor.

Sosyalist hareketin tarihi, teorik, pratik mirası üzerinde derinliğine durmak ve buradan yaratıcı sonuçlara varmak, tarihi bir görevle karşı karşıya olan Türkiye Sosyalist Hareketi için artık ertelenemez bir zorunluluk halindedir. Bunalımı bu denli derinden yaşayan ve büyük bir değişim potansiyelinin yanında olup da ona ulaşamamanın dramını bu kadar derinden duyabilen başka bir ülke sanırız yok.

Son olarak bu sayı için hatırlatmamız gereken iki nokta kalıyor. Birincisi; Sovyetler Birliği'ni ele alan çeşitli çevirilerde öne sürülen görüşlere tümüyle katılmamaktayız. Hattâ bazılarının —örneğin Bettelheim'ın yazısı— sorunu tamamen yanlış bir bakış açısından ele aldığını da söylemeliyiz. Tüm çeviri yazılarına eklediğimiz tanıtmalar ve kısa sunuş yazılarında katılmama nedenlerimizi kısa da olsa açıklamaya çalıştık.

Ancak bütün bu yazılar gerek sorunun tartışılması için gerekli olgusal malzemelerin birçoğunu içermesi bakımından, gerek sorunun kesinlikle dikkate alınması gerekli yanlarını göstermeleri açısından ve gerekse soruna yaklaşımın çeşitli biçimlerini temsil ediyor oluşlarından dolayı yayımlanmaları gerekiyordu.

İkinci nokta ise; dergi sayfalarının sınırlı olması nedeniyle konu ile ilgili bazı yazı ve çevirilerin yayımlanmasını önümüzdeki sayıya bırakmak zorunda kaldık.

Birikim

MURAT BELGE

Stalin ve Stalinizm Üstüne

Emperyalizmin dünya çapında bir buhran içinde olduğunu söylüyoruz. Bunu, yıllardır söylemişizdir. Buhranı abartmış olabilir, patlak verdiği düzeyleri yanlış değerlendirmiş olabiliriz. Ama genel olarak doğrudur emperyalizmin bir buhran içinde olduğu. Buna karşılık, sosyalizmin buhran içinde **olmadığını** iddia edebilir miyiz? Bugün sosyalizm içinde varolan mihraklardan birine bağlanarak ve bu mihrakın belirli bir istikrar göstermesine bakarak, buhranı görmezlikten gelebiliriz belki. Ama sosyalizmin bütününü düşünüyorsak, kör olmadıkça ya da düşmana açık vermemek için gerçeği gizlemenin yararına inanmadıkça, buhran karşısında gözlerimizi kapatamayız.

Bu buhranın ögelerine, özelliklerine gelmeden önce, bir önemli noktayı belirtmek gerekir. Emperyalizmin de, sosyalizmin de «buhranda» olduğunu söylemek, buhranın aynı tipten olduğunu söylemek değildir. Emperyalizm, kendini sürdürecek imkânlara sahip olabilse bile, artık herhangi bir değer yaratmayan, insanların özlemlerini herhangi bir biçimde doyuramayan bir sistem çelişkileri ve buhranıdır. Sosyalizmin buhranı ise, geleceğe yönelik bir tartışmadan kaynaklanıyor: **kurulacak dünya, nasıl bir dünya olmalıdır?** İnsanların büyük çoğunluğunun mutluluğunu sağlamanın **anlamı nedir?** Bütün dünya sosyalistleri temelde bunu tartışıyor bugün.

Tartışmanın ve buhranın **olumlu** içeriği budur. Bu perspektif içinde bakıldığında, buhranın görünüşü ne kadar ağır olursa olsun, hayal kırıklığı yaratması için bir neden yoktur. Sorun, sosyalizmin kendi ölçüleri içinde kendini aşması sorunudur. Ve eğer, Marx'ın dediği gibi, sorun olarak gündeme gelebilmişse, belki yılların aritmetik hesabı ölçülerinde değil, ama teorik olarak çözümü de yakındır. Yeter ki, bugünkü tartışmanın kargaşalı ortamında, **neyin çözümünü aradığımızı** bilelim. Tartışan taraflar için, kendi konumlarının savunması her şeyden önce gelebilir. Bu savunma, sözkonusu çözüm arayışını perdeleyebilir, perdelemektedir. Sosyalizmin ilkelerini savunurken, hoşgörüyü liberalizme vardırmak da yanlış; ama bilmeliyiz ki bu tartışmanın sağlıklılığı, taraflardan birinin ya da öbürünün yıkılmasından çok, kurulması gereken gelecek dünyanın silüetinin bu tartışma içinde belirginleşmesine bağlıdır.

Ne için sosyalistiz? Bundan yetmiş, seksen yıl önce, hattâ kırk, elli yıl önce, bu soruya verecek cevabımız belki bir hayli bulanıktı. «İnsanların mutluluğu, eşitliği için sömürüsüz, sınıfsız bir dünya için» gibi cevaplar verecektik. Bunların nasıl gerçekleşeceği yolunda, çok kesin fikirlere sahip olmayacaktık belki. Sosyalizm o zamanlar, insanların insanlığın geleceği için beslediği bütün umutları kapsıyordu ve bilimsel sosyalizm denilmesine karşın, sosyalizmi bilimsel temellere oturtmak için bütün çabalara karşın, içerisinde büyük bir utopizm potansiyeli de barındırıyordu.

«Ne için sosyalistiz?» sorusuyla bugün karşılaştığımızda, ayağımızı bastığımız yer biraz daha değişiktir. Çünkü artık dünyanın birçok yerinde, sosyalizm belirli somutlaşma biçimleri bulmuştur. Bugün vereceğimiz cevap, bu somut biçimlere ilişkin bir cevap olmak zorundadır. Nitekim tartışma da, bu somut biçimlere karşı alınan tavırlardan doğmaktadır.

Şunu açıkça söyleyelim: Yetmiş, seksen yıl önce, hattâ kırk, elli yıl önce, bir insanın sosyalist olmasının gerekçesi olarak sayacağı geleceğe dönük beklentilerin çoğu, bugünün sosyalist toplumlarında gerçekleşmedi. Ola ki aceleciyiz, devrimi biraz soyutlaştırdık ve sözgelişi kırk yılda olabileceği, on yılda tamamlamak istedik. Şu halde, o umutların bugün henüz gerçekleşmemiş olması çok da önemli değil, sabretmemiz gerekiyor. Söyleyebilir miyiz bunları? Bir anlamda söyleyebiliriz. Çünkü sosyalist iktidarların geçtiği karmaşık ta-

rıhleri gördük, koşulların öyle kolaycacık değişmediğini, beklenmedik yeni güçlüklerin her an patlak verdiğini gözlemledik. Ama bütün bunlara karşın, koşullara, yani **dışımıza** yüklediğimiz olumsuz role karşın, çizgisel bir rota üzerinde bir gecikme ile, durumu kendi kendimize açıklamamıza imkân var mı? Bir başka söyleyişle, olay, saat on ikide Ankara'da beklenen trenin o saatte henüz Eskişehir'de olması mı? Yani, bir süre daha bekleyince tren Ankara'ya varacak mı?

Tarihin hiçbir topluma, hiçbir toplumsal eğilime ray döşemediğini artık biliyoruz; tarihe bakışımız bu kadar safiyane değil artık. Bu uyanışta da, işçi sınıfı hareketinin geçirdiği zorlu deneylerin bilgisinin payı var. Ama bundan önemlisi, trenin Ankara'ya doğru gitmediğini, bugünkü rotasını izlerse, oraya varamayabileceğini sezmemizdir. O zaman, şöyle bir seçmeyle karşı karşıya kalıyoruz. Bu trene bu kadar bel bağladığımıza göre, madem ki coğrafya yüzünden ancak bu yöne gidebiliyor, biz de vazgeçeriz Ankara'ya gitmekten, trenle birlikte yol alırız. Belki çok ileride bir zaman trenin Ankara'ya varacağını umarız, ama şimdilik, nereye giderse gitsin bu **bizim** trenimiz olduğuna göre, gitmesini sağlamaya çalışırız. Seçmenin öbür ucu da, Ankara'da ısrar etmemizdir. O zaman treni terkeder, yürüyerek, koşarak kendimiz Ankara'ya varmaya çalışır, bir yandan da, oraya gitmediği için ağız dolusu söveriz trene.

Ama bu seçme bile, bu iki alternatif bile, bugün içinde bulunduğumuz durumu yeterince açıklayamayacak kadar basit. Şöyle ki, tren yola çıkalıdan beri bir hayli zaman geçti. Bu süre içinde dünyada ve zihnimizde pek çok şey değişti. Şimdi, varılması istenen yer Ankara mı, bunu da düşünmemiz gerekiyor.

Şöyle diyelim. Dünyada ilk sosyalist iktidarlar kurulduğu zaman, kapitalizmin ne olduğu hakkında oldukça yeterli teorimiz vardı. Dolayısıyla, karşı çıktığımız şeyi iyi biliyorduk. Ama gerek sosyalist toplumun niteliği, gerekse sosyalist toplum olarak ancak çok genel çizgilerini çizebildiğimiz bu tarihî aşamaya geçmek için yapılması gereken işlerin niteliği hakkında bilgimiz kıyaslanamayacak kadar azdı. Marx'ı düşünelim: Kapitalizm üstüne yazdıklarının hacmi ile, sosyalist toplum üstüne yazdıklarının hacmi ne kadar farklıdır. Bir kefeye yalnız **Kapital**'i koysak yeter; öbür kefede neler var? Gotha programı eleştirisindeki birkaç söz, proletarya diktatörlüğü üstüne, Paris Komünü'nün getirdiği devlet biçimi üstüne birkaç söz, bir de, «herkese emeğine göre» ile «herkese ihtiyacına göre» ayrımı. Bütün bunlar, bize geleceğin toplumuyla ilgili bazı temel zorunlukları gösterir: Devlet yapısı üstüne sözlerde olduğu gibi; izlenecek yolun en genel doğrultusunu gösterir: Sosyalist ve komünist toplumlar ayrımı gibi. Ama bunlardan başı sonu belli bir icraat programı kesinlikle çıkmaz

Çıkmadığı, ilk sosyalist devrimi başaranların iktidar olur olmaz karşılaştıkları teorik güçlüklerden de bellidir. «Teorik» diyoruz: Güçlükler elbette pratikteydi, ama bu sorunları karşılamaya yatkın teorik kavramlar hazır değildi. Savaş Komünizmi, NEP ve sonrası. Bütün bunlar, güçlükler karşısında alınmış dahice tedbirler olabilir. Ama hayatın içinde uygulanmışlardır, önceden varolan bir teorinin uygulaması değildirler. Bir «sosyalizmi gerçekleştirme programı»nın zorunlu ve kaçınılmaz basamakları da değildirler; bir toplumun somut koşulları içinde düşünülmüş ve yürütülmüş politikalardır. Nitekim her biri, birçok farklı eğilimin tartışmasından sonra yürürlüğe konabilmiştir.

Sosyalizmin inşası için öngörülen birkaç ana hedef vardı ve bunlar devrimin uzun vadeli hedefleriydi. Şimdilik, kısaca, sömürünün kaldırılarak ekonomik eşitliğin sağlanması ve sosyalizmi güçlendirecek üretici güçlerin yaratılması diye özetleyelim bunları. Aradan geçen yıllarda bunlar, bu hedefler gerçekleşti mi? Kısmen. Üretici güçler gelişti, ama bugün bile sosyalist dünya emperyalist dünyaya karşı rahat bir nefes almasını sağlayacak teknolijik öncülük konumuna yerleşmedi. Ekonomik eşitlik büyük ölçüde sağlandı, fakat eşitsiz uygulamalardan yakınmanın sonu gelmedi. Şimdi, önceki örneğimize göre ve sadece şu hedeflerle sınırlı bir çerçeve içinde, Ankara'da beklenen trenin henüz Eskişehir'de olduğunu söyleyebiliriz. Ama iş bununla kalmıyor. Sosyalizmin üretici güçlerin gelişmesiyle özdeş olmadığını görüyoruz. En genel anlamda, politikada kitle katılımı ve denetimi olmadıkça, sağlanan ekonomik eşitliğin umulduğu gibi bir politik eşitlik ve etkinlik getir-

mediğini görüyoruz. İşte buna dayanarak diyoruz ki, hedeflerin seçimi de yeniden tartışılabilir. Mecazî örneğimizin terimleriyle, trenin varması gereken yerin Ankara olup olmadığı tartışılabilir. Bu anlamda, **gelecekteki dünyanın nasıl bir dünya olması gerektiği** sorununu araştırmakta, bugün yeni bir noktadayız. Bu yazının başında, sosyalizmin kendi ölçüleri içinde kendini aşması zorunluğuna değinmiştik. «Kendi ölçüleri içinde» deyişimizin nedeni, somut bir program getirmekteki yetersizliğine karşın, Marksizmin, ilk ustalarının teorisinde oluşurken bile, uzun vadeli hedefleri göstermiş olmasıdır. Bunlar arasında, örneğin «işbölümünün ortadan kaldırılması» gibi bir önerme, kafa/kol emeği ayrımının kalkmasından doğrudan kitle denetimine kadar birçok şeyi mümkün olan en geniş perspektif içinde verebilmektedir. Devletin ve işçi sınıfının ortadan kalkması, bugün varılan aşamada bile görülebilecek en uzak ufuk çizgisini çizmektedir. Bu nedenle, Marksizmin, geleceğin dünyasının nasıl kurulacağı sorununa yaklaşırken, kendi sınırları dışına çıkması gerekmiyor. Kendini aşarken, bu öncülleri aşması da sözkonusu değil. Aşılacak olan, bu hedeflerle, bugüne kadar uygulanan politikanın (ve Realpolitikanın) görünür sonuçları arasında meydana gelen uçurumun ve aykırılığın getirdiği bunalımdır.

Şu halde, geleceğin toplumunun nasıl kurulacağı tartışması, zorunlu olarak, bugün bu topluma daha yakın olmamızı engelleyen geçmiş tarihin eleştirisiyle birlikte yürümek durumundadır. Stalin'i anlamak sorunu da işte burada kritik bir önem kazanıyor.

Ne var ki, tarihin bugün karşımıza koyduğu sorunu olanca genişliği içinde çözmek istiyorsak ve bu girişimin bir parçası olarak Stalin'le karşı karşıya geliyorsak, Stalin sorunuyla da olanca genişliği ve karmaşıklığı içinde hesaplaşmayı göze almamız gerekiyor. Sosyalizmin kendi hedeflerine göre kısa düşmesinin bütün sorumluluğunu Stalin'in üstüne atan bir Stalin eleştirisi, sorunlarımızı hiçbir zaman çözmeyecektir. Tersine, sorunlarımızın ortaya çıkmasını bile önleyecektir. Bu bakımdan, bu sayıyı «Stalinizm Özel Sayısı» olarak adlandırmamız bile yetersizdir. Belirli uygulamalar, politikalar, tavırlar, Stalin'in adıyla ayrılmaz bir biçimde içiçe geçmiştir. Bu nedenle, bunları en kestirme biçimde adlandırmak için, «Stalinizm» deyimini kullanmanın getirdiği bir kolaylık var. Gelgelelim, Stalin'in damgasını taşıyan bütün bu karmaşaya, tarihî maddeciliğin özüne aykırı bir «tek adam» anlayışı içinde bakılamaz. Ve ancak öyle bakılmadığı zaman Stalin olayı aydınlığa kavuşturulabilir

Marksizmin tarihini incelerken, akla gelebilecek bütün önemli konuları araştırmamızda, bir noktada gelir Stalin'le karşılaşırız. Örneğin, bir Faşizm olgusu. Bu olgunun kendisiyle Marksistlerin bu konuda artık «ortodoks» diye bilinen açıklamalarının uyumsuzluğu. Bunun nereden geldiğini araştırmak bizi Stalin'e getirecektir. Örneğin ekonomizm: Bütün «kapitalist buhran» teorileri, buna bağlı stratejiler, hattâ Avrupa - Komünizminin kökenleri araştırıldığında, karşımıza Stalin çıkar. Uluslararası anlayışın bugünkü iflâs durumunun tarihî kökenlerini araştırdığımızda, Stalin'le burun buruna geliriz. Tarihî maddeci bir anlayışla geçmiş toplumları incelemeye kalkışıp, bu toplumlarla Marksizmin bu toplumları açıklamak için oluşturduğu teoriyi karşılaştırdığımızda, teorinin niçin olgulara tekabül etmediğini araştırdığımızda, bütün oklar Stalin'in **Diyalektik ve Tarihî Maddecilik** kitabını gösterir.Bunlar, teorideki çarpıtmalar. Daha pratik bir düzeyde Stalin'in başlattığı, sonradan adamakıllı gelenekleşen uygulamalar da var. Her iktidar mücadelesi veya benzeri sarsıntıdan sonra tarihin yeniden yazılması, «kişi putlaştırması» adı verilen tek adam iktidarları gibi. Hepsinin ötesinde, bilginin yasalaştırılmasıyla sağlanan koyu bir dogmatizm sözkonusu, Bunların hepsinin somut sonuçlarını biz de, dünyanın her yerindeki devrimciler de halâ yaşamaktayız. Öyle ki, çoğu zaman devrimciliğin sırrı, bunlara daha sıkı sarılmak olarak anlaşılıyor.

STALİNİST STALİN ELEŞTİRİSİ

SBKP'nin ünlü kongresinde Kruşçev ünlü konuşmasını yapıncaya kadar, Stalin, sosyalizme bütün iyilikleri yapmış adamdı. Kruşçev'in konuşmasından sonra «diyalektik» bir dönüş oldu: Stalin, sosyalizme bütün kötülükleri yapan adam oldu. Bundan sonra Sovyet toplumunun ve yöneticilerinin Stalin'e karşı alacakları tavır kesinleşmiş oldu. Yöneticiler

açısından bu resmî tavır, sanırız kalıcı olmak zorundadır, çünkü Sovyet halkının büyük bir kısmı Stalin'i böyle görmektedir. «Bütün iyilikler» ve «bütün kötülükler» diyalektiğinin mantığına uygun bir seyir içinde gelişti Sovyet anti - Stalinizmi. Stalin, düşmanlarını tarihten ayıklamıştı. Şimdi de Stalin tarihten ayıklanıyor. Stalin, bozuk giden her şeyi birtakım düşmanlarına yüklemişti. Aynı şey şimdi Stalin'e yapılıyor. Stalingard şehri, şimdi Volgagrad. Bu da bir tuhaf oluyor. İkinci Dünya Savaşının şanlı adlarından biriydi Stalingard; şimdi, hiçbir çağrışımı olmayan bir Volgagrad' dan söz ediliyor.

Kruşçev, Stalin'in ana günahının adını, «kişi putlaştırması» olarak koymuştu. Bir garip tecelli sonucu, zamanla Kruşçev, kendini putlaştırma eğilimi gösterdiği gerekçesiyle yönetimden uzaklaştırıldı, yerine «kollektif» yönetim kurulu. Son günlere kadar Stalin-sonrası Sovyet toplumunun yönetim biçimiydi bu üçlü «kollektif» yönetim. Şimdi, Podgorni'nin görevlerinden affedilmesinden sonra Brejnev hem devlet başkanı, hem de parti sekreteri.

Yukarıda, sosyalizmde bozuk giden her şeyin temelinde Stalin'in bulunabileceğini söylemiştik. Kruşçev'in suçlaması da aşağı yukarı bunu söylüyordu. Yalnız Kruşçev, teşhisini «kişi putlaştırması» deyiminde odaklaştırmasına paralel biçimde, Stalin'in «gaddarlığını» eleştirdi. Kampları, kovuşturmaları, imhaları anlattı. Stalin'in, proletarya diktatörlüğünü kendi diktatörlüğüne dönüştürmesi olayıydı bu. Gelgelelim, bozukluğunu Stalin'e uzatmamız gereken Marksist teorik ortodoksluk konusunda, hiçbir şeyi değiştirmedi Kruşçev eleştirisi ve bundan sonraki uygulamalar. Kruşçev, örneğin «barışçı geçiş»i evrenselleştirdi. Ama bunu yaparken, daha önceki Stalinist analizleri değiştirmedi; tersine, önerisini bunların üzerine oturttu. Evrimcilik zaten Stalinist diyalektiğin bir özüdür. Dünya tarihinin gelişmesinde, barışçı geçiş imkânının doğması, bu evrimin yeni bir evresinden başka bir şey değildir. Böyle bir evre değişikliğine karar veren yöneticinin, kararını haklı gösterme ve kabul ettirme stratejisini nasıl kurması gerektiğinin en parlak örneklerini zaten Stalin vermişti. Kruşçev de uydu bunlara.

Stalinizm, Sovyetler Birliği dışında da eleştirildi. Batılı Marksistler, eleştirilerini Kruşçev gibi kişisel sınırlar içinde tutmak istemediler. Stalin'in gaddarlığının ötesinde, uygulanan politikanın yanlışlığı üstüne bir şeyler söylediler. Bunlar, genellikle hümanist kökenli bir Marksizm anlayışında kimselerdi. Stalin'in yanılgısı da, onlarca, Marx'ın gençlik eserlerinde önerdiklerini unutarak, insanın yabancılaşmalarından kurtulmasını ihmal etmekti. Bu tür eleştiri, ne Sovyetlerde bozuk giden mekanizmaları açıklamaya yetti, ne de kurulması özlenen sosyalizmi felsefî tekerlemelerden arınmış, bilimsel bir somutluk içinde dile getirebildi.

Stalin'in sağlığı boyunca bütün Marksist kamp içinde süren koyu doğmatizm sarsılmıştı. O zamana kadar baskı altında tutulan düşünceler, bu ferahlamayla dile gelince, o zamana kadar ki uygulamaların sol bir eleştirisinin ortaya çıkacağı düşünülebilirdi. Ama bunun tersi oldu; Batı kaynaklı bütün eleştiri sağdan geldi. Bu genel sarsıntı döneminde, sol eğilimler de Çin alternatifine ya da goşist/gerillacı modellere kaydı. O zamandan bu zamana, eski Kominterni oluşturan partiler arasında, normdan her resmî uzaklaşma, yeni bir sağa kayış biçimindedir.

İlginç olan, Sovyetlerdeki gibi burada da ortaya atılan anti - Stalinist eleştirilerde, Stalinist temelin kendisinin ortadan kalkmaması. Bir politikayı değiştirmek için karar verme mekanizmaları, kararın bir çeşit fizik gücü temsil eden tabana iletilme ve ona benimsetilme mekanizmaları, bütün bu süreçlerde geçerli olan teorik çarpıtmalar, tarihî olarak Stalin'le başlamış ve sosyalizm tarihine girmiştir. Dolayısıyla, bugün yaygın olan anti-Stalinist tavırlar, ancak yüzeyde anti - Stalinist.

Fakat, Stalinizmin ne olduğunu tanımlamadan, bütün bunları söylemek havada kalıyor. Bunun için biz şimdi, Stalinizmin ne olduğu sorusunu soralım.

STALİNİZM NEDİR?

Kruşçev'in Stalin eleştirisi, kendini Stalin'in kişiliğiyle sınırlamaya özel bir dikkat göstermişti. Buna göre Stalin'den anlamamız gereken, bir despotik eğilim, kişisel amaçları uğruna hiçbir şeyden sakınmayan bir mizaç, aşırı gaddar bir kişiliktir.

Koca bir dönem boyunca, koca bir ülkede olup bitmiş her şeyi böyle bir mizaç ve bir

kişilikle açıklamanın, herhangi bir şeyi açıklamak demek olmadığını herkes kolayca görebilir. Yukarıda değindiğimiz gibi, Kruşçev döneminde ve daha sonra, Stalin adı lânetlenirken Stalinizm'in özüne pek dokunulmadı. Stalinizm bir «kişisel **aşırılık**» diye sunulduğuna göre, bu, «aşırılık» uygulanmadan törpülendi, Stalinizm ortadan kalkmış oldu.

Ama Kruşçev, Stalin'le ilgili birtakım olayların içyüzünü açıkladığı zaman, bunlar ya da benzerleri bilinmiyor değildi. Örneğin Kulakların tasfiyesinde uygulanan yöntemler biliniyordu. Lissenko dolayısıyla biyolojide ve daha sonra başka bilim dallarında ileri sürülen tezler biliniyordu. Sosyalist Gerçekçilik adı altında nasıl bir sanat ve edebiyat anlayışının yerleştirildiği biliniyordu. Hepsinden daha da çarpıcı olarak, Kamenef, Zinovyef, Buharin mahkemelerinde izlenen yöntem biliniyordu. Kruşçev bunları «despotik bir kişiliğin aşırılıkları» olarak açıklamadan önce, bunlar, çok güç koşullarda sosyalizmi inşa etmeye çalışmanın zorunlu kıldığı uygulamalar olarak görülmüş ve öyle savunulmuştu. Demek ki, sosyalizmin kuruluşu için zorunlu diye açıklanan bir şeyi, Kruşçev sosyalizmle ilgisi bulunmayan bir kişisel aşırılık haline getirmiş oldu. Stalin üzerine bugünkü tartışmalar da aşağı yukarı bu iki kutba göre odaklaşıyor.

Kruşçev'in açıklaması teorik değil, ideolojikti. Her ideoloji gibi, açıklamaya çalışır göründüğü şeyi aslında gizliyordu. Stalin'in yaptığı söylenen şeyler, tek başına bir kişiye yüklenemezdi. Bundan, Kruşçev'in, o dönemde olup bitmiş işlere, ikincil derecede de olsa, katılmış bulunan bütün bir parti bürokrasisinin, aslında kendilerini temize çıkarma çabalarının sözcüsü olduğu kolayca anlaşılabiliyordu.

Stalinizmi, sosyalizmin kuruluşunun zorunlu bir biçimi olarak görmek eğilimi, bundan daha ilginç. Stalinizm böylece, proletarya diktatörlüğüne verilebilecek başka bir ad bile olabiliyor. Bunu, bazı Avrupa Komünist Partilerinin resmî demeçlerinde de sezebiliyoruz. Proletarya diktatörlüğünün başka diktatörleri, Hitler'i, Mussolini'yi çağrıştırdığı için halka sevimsiz geldiğini söylüyorlar. Aslında kastettikleri ise, proletarya diktatörlüğünü Stalin'i hatırlatması, bunun da yeterince sevimsiz olmasıdır. Ve proletarya diktatörlüğü kavramından vazgeçmekle, bu kavramla Stalinizm arasında nicedir kurulan bağlantıyı bir de onlar onaylamış oluyorlar.

Şu halde, bu soruyu soralım şimdi: Stalinizm, proletarya diktatörlüğünün alması gereken biçimi midir? Yani, sorunu Stalin'in kişiliği çerçevesinde değil de, Stalin'in koşulları çerçevesinde ele aldığımızda, bunun bir zorunluk olduğu sonucuna mı varmamız gerekiyor?

Nitekim, son zamanlarda bu konuda yapılan incelemeler, Stalinizmi, son analizde, Rusya'nın toplumsal yapısına bağlıyor. «Stalin'i koşullarıyla birlikte anlamaya çalışmak» çabası, iki noktada odaklanabilir zaten. Ya Bolşevik Partisinin işleyişinden çıkan bir fenomendir Stalin ve bu durumda Stalinizm bu parti tipinin yapısında içkindir; ya da, dönüştürmeye çalıştığı toplumun kendi tarihî koşulları onu bağlamış, belirlemiş, Stalinizm, böylece, önderin kişiliği ile toplumunun tarihî koşulları arasındaki bir «diyalektik»ten doğmuştur. Biraz daha yakından bakılınca, bu iki açıklama tarzından ilkinin de son kertede ikinciye bağlanması gerektiği görülür. Çünkü Bolşevik Partisinin yapısı da, aslında, Çarlık otokrasisinin politik koşullarının getirdiği bir zorunluk sonucu oluşmuştu.

Sözkonusu sorun, sosyalizmin aldığı biçim ve bunun nedenleri olduğuna göre, bütün bu açıklamalarda, koşulların, kendilerini dönüştürmeye çalışan kişiler veya parti yapıları üzerinde giderek egemen oldukları anlayışıyla karşılaşıyoruz. Tarih olup bittikten sonra bakılınca, tarihte belirgin bir determinizm tespit etmek kolaydır. Stalin konusunda da böyle bir determinizm görüyor bugünlerde pek çok kişi. Ama bu, bir hayli karamsar sonuçlar getiriyor, sorunumuz sosyalizm, yani dünyanın dönüştürülmesi olduğu için. Çünkü toplumsal determinizmin, kendisini dönüştürmeye çalışan güce karşı kesin bir zafer kazandığını görüyoruz.

Bu, insanda şüphe yaratabilecek bir durum. Stalinizm üzerine, Sovyet toplumunda sosyalizmin bürokratlaşması ya da şu veya bu kanala kayması üstüne bu tür deterministyorumların getirdiği geçici rahatlamayla yetinmesek ve başka sorular atsak ortaya, örneğin, ilk sosyalist devrim Rusya'da değil de, sözgelişi Fransa gibi bir ülkede gerçekleşsey-

di, ne olurdu diye düşünsek; o zaman, aradan geçen belli bir süreden sonra, bu uygulamadan çıkan yetersizlikleri, eksikleri veya bozuklukları gözden geçirdiğimizde, ne gibi açıklama ilkelerine başvururduk?

O zaman herhalde, «büyük köylü nufus», «Çarlıktan kalma anti-demokratik üstyapı», «bürokrasi geleneği» veya «endüstriyel azgelişmişlik» gibi kategorilerin yardımına başvuramazdık. Bunun yerine, belki de bunların tam tersini başarısızlık nedeni olarak sunardık. Kapitalizmin yarattığı fazla bireyci üstyapının sosyalizme yatkın olmadığını, tüketim alışkanlıklarının yok edilemediğini, aşırı demokratikleşmiş toplumda gerekli disiplinin sağlanamadığını ya da küçük köylü üretiminin sosyalizmin inşasına engel çıkardığını (bu sonuncusu, «ekonomik» olduğu için, oldukça iyi bir Marksist gerekçe sağlardı) söylerdik belki. Parti analizini temel alan bir yaklaşımın da, ögeleri değişen bu yeni örnek için vereceği gerekçeler, öncekinin tam karşıtı olurdu. «Kitle partisi»nin yönetim kargaşasından, üyelerinin sınanmamışlığından, üye seçiminde yeterli sınama aşamaları kurulamadığı için oportunistlerin örgüte sızmasından ve buna benzer birçok şeyden söz ederdik.

Söylenmek istenen şu: Sosyalizmi kurmanın kolayı yoktur. Koşulları gereği sosyalizme daha yakın bir ülke de yoktur. Bu tür ülkeleri düşünmek de bize evrimcilikten mirastır. Neye göre düşünüyoruz, bir ülkenin koşullarının sosyalizme daha yatkın olduğunu? İktisadî açıdan mı? Üstyapısal alışkanlıkların yatkınlığı açısından mı? Üretici güçlerinin durumu açısından, eğer, sosyalizm mutlaka gelişkin, endüstriyel bir topluma yakın düşüyorsa, Çekoslovakya ile Küba nasıl kıyaslanır? Çekoslovakya, «nesnel» olarak, daha yakın olmalı sosyalist sistemin kurulmasına. Ama bugün iki ülkeyi karşılaştırdığımızda, durumun pek de öyle olmadığını görebiliyoruz.

Bunu söylemek, bir ülkenin, bir toplumun **maddî yapısının** orada kurulacak sosyalizmle hiçbir ilgisi olmadığını söylemek değildir elbette. Tarihin tek-yanlı ve çizgisel olmadığını söylemektir sadece. «Ekonomik temel» dediğimizde, bunu, insanlarda yarattığı değişikliklerden, koşullanmalardan ayrı düşünemeyiz. İşimiz, her zaman zordur. Ama aynı zamanda, sosyalizm, her yerde mümkündür.

Stalinizme dönelim şimdi. Görünüşte ve birçok Marksist araştırmacının da işaret ettiği gibi, ya doğrudan doğruya Rusya toplumuna, ya da en fazla, yapıcı Rusya'yı yakından andıran toplumlara özgü bir olay.

Bunu söylemekle, «Stalinizm» denen olayı, bir belirli adamın kişiliğinin özelliklerinden, aşırılıklarından daha genişletmiş, bir toplum tipinin sosyalizme geçiş koşullarıyla özdeşlemiş oluyoruz. Fakat, Sovyet deneyinin somutladığı bu geçiş koşulları, kendi içlerinde çelişik bir birlik görünümü sunuyorlar. Stalin'in bütün politikalarında da kendini gösteren bu çelişik yapının sadece bir yanı, Kruşçev'in eleştirilerinde ele alınmıştı. Bu da, Stalin'in gösterdiği şiddet tarafından temsil edilen, zorlayıcı yanıydı. Bu şiddetin sadece Stalin'in kendisine rakip gördüğü, kişisel düşman gördüğü kimselere yöneldiği söylenemez. Endüstrinin kurulmasında, toprak sorununun çözümünde, yani, yeni toplumun inşa yönteminde de aynı şey görüldü. Ne var ki, Stalinist politikaların, «zorlayıcı müdahaleler» diye özetleyebileceğimiz bu özelliklerinin yanısıra, bir de, «koşullara teslimiyet» diyebileceğimiz özellikleri vardır ve bu, birincisiyle çelişik bir birlik içindedir. Bu özellikler arasında, en başta, devrim sonrasının uluslararası tavırlarının yerlerini milliyetçi tavırlara bırakmasını gösterebiliriz. Kızıl Ordu'nun klasik ordu tipine dönüştürülmesi, «Enternasyonal» yerine bir Sovyet millî marşının konması, savaş sırasında sistemli olarak geliştirilen ve genişletilen milliyetçi propaganda ve başka uygulamalar. Bütün bunlar, sosyalizmin, burjuva toplumuna sığmayan yeni ve ayırdedici yanlarının bir kenara bırakılarak, bilinen dünyanın ölçülerine göre belirlenmiş davranışlara dönmek demektir. Ancak, pratik gerekçeleri çok açık seçik görülebilen bu gibi uygulamaların yanısıra, eski koşullara teslimiyeti temsil ettiği bu kadar iyi seçilemeyen başka uygulamalar da vardır. Bunların başında, Stalin'in değil, Lenin'in putlaştırılmasını sayabiliriz. Lenin'in ölümünden sonra, Stalin, topluma bir çeşit «Lenin halifesi» olarak gösterdi kendini. Pratik düzeyde Stalin'in giderek iktidarını mutlaklaştırması, Lenin'in mânevî düzeyde yarı dinî bir hava içinde yüceltilmesine sıkı sıkı bağlıydı. Yaratılan bu yeni ideoloji de temelde bir teslimiyetti, ama, ne anlamda bir teslimiyet?

İnsanların kafalarına, yeni düzenle ilgili yeni içerikler sunuluyordu. Ama bu yeni içerikler, insan zihninin yüzyıllardır içinde dönenerek çalışmaya alıştığı ideolojik kalıplar, koşullanmalar içinde veriliyordu. Dolayısıyla bu, insanın geleneksel algılayış, kavrayış biçimlerine bir teslimiyetti.

Sosyalizmin daha sonraki ve başka yerlerdeki uygulamaları, Stalin'in başlattığı bu eğilimi mantıken varabileceği en uç noktalara vardırdı. En başta Maoizmi sayabiliriz. **Kızıl Kitap,** içinde yazılanlar ne olursa olsun, harekete geçirdiği zihnî mekanizmalar açısından, oluşturduğu düşünsel biçimler bakımından, **Kutsal Kitap**'dan farklı değildir. Böylece, görünüşte kitleleri seferber ettiği, ajite ettiği halde, gerçekte, onları zihnî uyuşukluğa itmektedir. **Kızıl Kitap,** kitlelere sınırlı sayıda, mutlaklaşmış komprime cevaplar sunmakla, onları teorik bilgi üretimine yaklaştırmamakta, tersine bundan uzaklaştırmaktadır. Böylece, asıl dönüştürülmesi gereken şey, yani kitlelerin zihnî alışkanlıkları dönüştürülmemekte, tersine, kökleştirilmektedir. Bilgi, önderlik kademesinde tekelleşmekte, kitleye sloganlaştırılarak sunulmakta, bilgi üretiminden yoksun olan kitle sadece bu sloganları tekrarlamaktadır. Bu durumda, kitleye verilen ideoloji kendisi ne kadar «devrimci» olursa olsun, olayın bütünü devrimsel değildir. Kapitalizmin reklam tekniği nasıl zihnin bilinen işleyiş mekanizmalarının sömürülmesine dayanıyorsa, bu türden ideolojik egemenlik de sosyalizm için en tehlikeli sonuç sayılması gereken sürüleştirme ihtimalini içinde taşımaktadır. Şüphesiz amaç, bunun tam tersidir, kitleyi etkinleştirmektir. Ama bu yöntem, bu sonucu vermekten uzak. Bu mekanizma üzerine kurulu bir ideolojik yapılaştırma çabasının en kapsamlı örneğini veren Çin'de, aynı kitlelerin aynı heyecanla, tamamen karşıt görüşleri desteklediği görüldü.

İlk örneklerini Stalin'in verdiği bu politika içinde de, zorlayıcılık ile teslimiyetçiliğin çelişik birliğini gözlemleyebiliyoruz. Çelişki, sürecin iki ayrı düzeyi arasındadır diyebiliriz. Görece kısa vadeli hedefler için kitlenin etkinleştirilmesi, sürecin bir düzeyi. Öte yandan, uzun vadeli olarak, kitlenin kendi için teorik bilgi üretmesi süreci sekteye uğruyor, önderin kitle için hazırladığı ideoloji, teorik bilgi üretiminin gerçek ve en geniş anlamında demokratikleşmesini engelliyor. Bu yapı, ayrıca, toplumsal hiyerarşinin (çünkü hâlâ var bu hiyerarşiler) her kademesinde, aynı kaynaktan gelen ama değişik etkiler gösteren donmalar yaratıyor. Örneğin parti kademeleri —yani önderler ile kitleler arasında kalan kesim— slogan tekararı yapmıyor belki, ama onlar da her olayı, klişeleşmiş kalıplar içinde kavramaya alışıyorlar. Bu da, yönlendirici kesimin kendi düşüncesinde bürokratikleşmesi sonucunu getiriyor.

Olaya bu «zorlayıcılık/teslimiyetçilik» perspektifi içinde ve özellikle kitle ideolojisinin kullanımı yöntemine ağırlık tanıyarak baktığımızda, «Stalinizm» dediğimiz olayı da biraz farklı boyutlar içinde görmemiz gerekiyor. Bu yeni perspektifte, Kruşçev'in kişisellik terimlerinin hiç anlamı kalmamıştır. Ayrıca Kruşçev'in sadece kişisel aşırılıkları suçlamakla, Stalin'in zorlayıcı müdahalelerini kınadığını ama teslimiyetçi denilmesi gereken yanını olduğu gibi onayladığını da daha iyi görebiliyoruz. Bu tek yanlı vurgulama da, eleştiri-nesnesinin anlaşılmasını imkânsızlaştırıyor.

ANLAMA/DÖNÜŞTÜRME — ZORLAMA/TESLİMİYET

ÇKP dışında (ve tabiî yandaşları dışında) hemen hemen bütün Komünist Partileri Stalin'e karşı çıkmışlardır. Çin ve yandaşları bile, Stalin'i kısmen eleştirmektedir. Ancak, Stalin'e yöneltilen bütün eleştirilerde, aşağı yukarı iki ana temanın vurgulandığını görüyoruz. Bunlardan biri, Stalinizmi Stalin'in kişiliğiyle açıklamaktır. İkincisi de, koşullarıyla açıklamak. Her iki durumda da, Stalinizmin günahı, Marksizmin dışına atılmaktadır. Bu, eğer gerçeği yansıtıyorsa, Marksistler için rahatlatıcı bir durum. Ama yansıtmıyorsa, onu bu şekilde dışarı itmek, biraz düzmece bir rahatlama sağlamış olur. Bettelheim'in bu sayımızda yer alan, gerek Stalin'e, gerekse Sovyetler Birliği'ne yaklaşımını son derece sakıncalı bulduğum yazısında, bu bakımdan anlamlı sözler var. ÇKP görüşlerinin izin verdiği ölçüde Stalin'i eleştiriyor Bettelheim. Ancak, onun yaptıklarını o dönemde sadece partinin değil, hem Sovyetler Birliği içindeki muhalefetin, hem de dünya Komünist Hareketi içinde, Menşevik olmayan herkesin onayladığını söylü-

yor. Gerçekten de, başta Troçki olmak üzere, Stalin uygulamasına **temelden** eleştiri getirene rastlanmamıştır. Hal böyle olunca, Stalin'i bir çırpıda silkip Marksizmin dışına atmak o kadar kolay değil.

Ancak bugün, sonuçları ortaya çıktıktan sonra, Stalinizm Marksistler için kolayca eleştirilir, hattâ yadsınır bir şey oluyor; ama Bettelheim'ın dediği gibi, o zamanlar olup bitenleri aynı eleştirel gözle görmek pek de kolay değildi. Olaya sırf teorik düzeyde baktığımızda, yani öncelikle Stalin'in teorik metinlerine baktığımızda, bunlarda o günün Marksizmi açısından kabul edilemeyecek fazla bir şey bulunmadığını görebiliriz. Temel sorun, yeterli bir «üstyapılar teorisi»nin eksikliğidir. Bu eksiklikte, Stalin'in, başka birçok Marksist gibi toplumu ekonomist anlayışına saplanması biraz kaçınılmaz oluyordu. Özellikle **Diyalektik ve Tarihî Maddecilik** bu ekonomizmi mutlaklaştırır. Öte yandan, ekonomizmin o zamana kadar bilinen türlerinden, örneğin Lenin'in eleştirdiği pasifist ekonomizmden de oldukça farklıdır Stalin'inki. Toplumun hızla dönüştürülmesini öngörmesi bakımından, buna «militan ekonomizm» de diyebiliriz belki. Toplumun değiştirilmesi işine girişteki cesaretiyle, enerjisiyle, kararlılığıyla «militan»dır; ama bu değiştirilme işinin bütün belirleyici mekanizmalarını üretici güçlerin gelişmesine, sadece buna ilişkin kılması bakımından, son analizde, «ekonomist»tir. «Militan ekonomizm» diye tanımladığımız bu tavır da, aslında, «zorlayıcılık/teslimiyet» dediğimiz çelişik birliğin bir başka dile getirilme biçimi. Tek bir örnek üstüne konuşalım: Mao, Stalin'i eleştirirken, uzmanların «kızıl» yanına değil «uzman» yanına öncelik tanıdığını söylemişti. Özünde doğru bir eleştiridir bu. Eleştirilen eğilim, sosyalizme özgü üretici güçlerin kurulmasıyla sosyalist toplumun kendiliğinden oluşacağı düşüncesinden kaynaklanmaktadır; çünkü, **Diyalektik ve Tarihî Maddecilik** elkitabının birçok yerinde açıkça söylendiği gibi, üstyapı kolaylıkla altyapıya indirgenebilir bir «gölge-fenomen» olarak anlaşılmıştır. Üretici güçler bir noktaya varınca üretim ilişkileri onlara tekabül etmek zorunda, üstyapı da, altyapının gölgesi olarak, bu yeni biçimlenmeyi olduğu gibi yansıtmak zorundadır. Şu halde, yapılması gereken iş, bir an önce ve her türlü fedakârlığı göze alarak sosyalizmin üretici güçlerini geliştirmektir. Bu iş de uzmansız yapılamaz. O zaman, uzmanın ideolojisi, işini yapma süreci içinde girdiği ilişkilerin biçimi, bunlardan doğabilecek bütün aksaklıklar, ikincildir. Tek gerçek ölçüt, yapılan işin ekonomik randımanıdır. İşte burada, hem (üretici güçlerin geliştirilmesi düzeyinde) zorlayıcı bir müdahale, hem de (uzmana ve uzmanlığına bel bağlamak bakımından) **varolan gerçekliğe**, «koşullar»a teslimiyet vardır. Üstyapıya gerekli özerkliği teorik düzeyde tanımamış olmanın acı intikâmı, pratikte, üretici güçler beklenen ve yıllarca özlenen kıvama ulaştığı zaman, olanca çıplaklığıyla kendini gösterir. Fabrikalar, yollar, enerji santralları tamamdır, ama insanlar arası ilişkiler tamamen başka bir yönde gelişmiştir. İki ucun nasıl bir araya getirileceği, şimdi büsbütün meçhuldür.

Stalin'in «zorlama/teslimiyet» birliğine şimdi Marksizmin birinci önermesi diyebileceğimiz «anlama/dönüştürme» birliği içinde bakalım. Aslolan anlamak değil, dönüştürmek, bunu biliyoruz. Ama anlamaktan yoksun bir dönüştürücülük de Marksizmle ilgili bir şey olamaz. Gene bir tek örneğe bakalım. Anarşizm de, Marksizm de, devletin ortadan kaldırılmasını öngörür. Her ikisi için de dönüştürme hedefi sayabiliriz bunu. Bu konuda Marksizmin anarşizme eleştirisi, hedefi, varolan gerçekliğin analizinden soyut bir şekilde koyması üzerinde odaklaşır. Anarşizm, bu hedefe varmak için izlenmesi gereken süreci yadsır. Marksizm ise, somut dünya koşullarının analiziyle, hedefin **nasıl** gerçekleşeceğinin teorisini kurar. Şu halde, «aslolan dönüştürmek» tir denilirken, anlamanın önemi inkâr edilmemiştir. Ama «anlama» «dönüştürme»ye ikincil kılınmıştır. Bu mantığı Marx'ın kendi pratiğinde de görebiliriz. Sınıfsız toplum hedefi, daha ilk eserlerinde bile vardır. Ama hayatının büyük kısmını ve son olgunluk yıllarını, toplumun biliminin kurulmasına adamıştır. Yani, dönüştürme için zorunlu bilimsel anlama işlemine ayırmıştır. Önemli olan, «anlama» ile «dönüştürme»nin birliğidir. Anlamadan dönüştürülmez, ama dönüştürmeye yönelik olmayan anlamanın da bir yararı yoktur.

Eğer Stalin'in teorisi, söylediğimiz gibi toplumun ekonomist anlayışına dayanıyorsa, bu şüphesiz eksik bir teoridir. Bir başka söy-

leyişle, toplumun anlaşılması, yetersizdir. Eksik anlamaya dayanan değiştirme pratiği ise, bir dönüştürme değil, ister istemez bir «zorlama» eylemi olacaktır. Nitekim öyle olmuştur. Toplumun ekonomist anlayışı madalyonunun zorunlu öbür yüzü, **politikanın volontarist anlayışıdır.** Volontarizm ise, zorlar fakat dönüştüremez.

Bu teorik iç çelişki, ister istemez, pratikte teslimiyetçiliğe yol açar. Elinizde, doğruluğuna inandığınız bir teori var; bunun uyarınca bir şeyler yapıyorsunuz, ama nedense sonuçlar istediğiniz gibi olmuyor. Bu arada, dış koşullar karşısında sık sık zorlanıyorsunuz. Kendi teorinize karşı duymaya başladığınız bilinçaltı güvensizlikle, teorinizde olmayan, ama size somut sonuç vereceğini varolan dünya pratiğinden bildiğiniz pragmatik çarelere başvurmak zorunda kalırsınız. Öte yandan, teorinize bilinçaltı güvensizliğinize karşın, en azından «teori - pratik birliği» ilkesinin zorunluğuna inanıyorsunuz. Bu durumla, alınan pragmatik tedbirlere teorik gerekçe bulmak gerekmektedir. Bu ancak, pratikten teori çıkarmak şeklinde tezahür edebilir. Yani, bir çeşit teorik kendiliğindenciliği getirir. Koşulların güçlüğüyle, zorlayıcılığıyla orantılı olarak, daha ilk oluşumunda dogmatik karakterde olan bir teoridir bu. Dönüştürmeye çalıştığımız gerçeklik, sonunda sizi yöneten «yasalara» dönüşür. Teorinize karşı çıkana, bu «yasalara» karşı çıktığı için, hukukî yasaları çiğneyene uyguladığınız muameleyi uygularsınız. Sonunda Marksizm, ne olduğu anlaşılmaz bir hale gelir. Bu nedenle, Marksizmi Stalin - öncesi ve - sonrası diye ayırmak gereklidir.

Stalinizmin getirdiği ve bugün bizlere miras kalan birçok şey var. Bunlardan bazıları, belirli tezler niteliğinde. Bir kısmı, Marksist sistemin bir yorum biçimi olarak, ama öznel açıdan Marksist sistemin tek doğru açıklama biçimi olarak, o dönemde bütün belli başlı tanıtıcı kitaplara girerek bugünkü bilinçlenmeyi de etkileyen teorik ögeler. Bunların ötesinde, Stalinist teori ve pratik bütünlüğünü kaçınılmaz yansıması olan tavır ve davranış biçimleri, koyu bir dogmatizm var.

Stalinizm aradan geçen bu kadar zamandan sonra, kendi iç birliğini koruyarak süremezdi. Bunun bir örneğini doğrudan doğruya Kruşçev'de gördük: Stalin'in aşırılıklarıyla birlikte, «zorlayıcı» yanının da yadsımasıydı bu. Buna karşılık, bu tür eleştirilere karşı Stalin'i savunma gereğini duyanlar da, onun bu yanını ön plana çıkarıp, sosyalizmi kurmaktaki korkunç kararlılığını örnek alıyorlar. Stalinizmden bize miras kalan dogmatizm de, böylece, sosyalizmi içten ve dıştan saldırılara karşı korumanın kaçınılmaz silâhı olarak meşruluk kazanıyor. Oysa sorun, Stalinizmin çıkışındaki çelişik birliği kavramanın, bu şiddetin toplumu dönüştürmekle, bu teslimiyetin de gerekçi olmakla (Marksist anlamda) bir ilgisi olmadığını kavramanın gereğidir. Bu yapıldığı anda ve ancak bu anda Stalinizm'in Marksizmle ilgisi kesilebilir; Marksizm karşısında Stalinizm arızileşebilir. Ama bu yapılmadıkça, Stalinist tezler ve tavırlar Marksizm içinde yeraltı etkilerini sürdürmeye devam ettikçe, resmî demeçlerle Stalin'i dışlamanın bir anlamı yoktur.

DOĞRU VE YANLIŞ SORUNSALI — DOGMATİZM

Marksist düşünce ve eylemde, bugün bile içinden çıkamadığımız bir belirsizlik var. Bir yandan bu teoriyi çok yüceltiriz, «diyalektik düşünmek çok zordur» gibi lakırdılar ederiz. Bu zorluğu kanıtlarız da, «karşıtların birliği», «birbirine dönüşen karşıtları», falancayla filancanın «çelişkisi», bir şeyin hem A, hem A — değil olması v.b. Bütün bu çetrefilliklere karşın, somut yaşama düzeyinde her şeyin ak ve kara kadar kesinlikle ayrılabilir olması gerektiğine inanmışızdır. «Doğru çizgi», üç cümlede özetlenebilir; bir insan ya bu «doğru çizgi»dedir, ya da karşı-devrimcidir. İş bu düzeye inince, «diyalektik» çetrefilliklere hiç tahammülümüz yoktur. Oysa bu mantığa aykırı, çünkü «diyalektik», belli tipte yaprağı olan ağaçlar gibi, ancak belli bir yükseklikten sonra hayat buluyor olamaz. Varsa, her yerde vardır; karmaşıksa, her yerde karmaşıktır.

Bu karışıklık aslında başka ideolojilerden çok Marksizme özgü bir olaydır. Çünkü Marksizm, insanlığın bugüne kadar oluşturduğu en ince, en karmaşık teoridir bir yandan; bir yandan da, kitleler için bir teoridir — o kitleler ki, eğitimden en uzak, bilgiden en yoksun, teorik çalışmaya en aykırı biçimde yetiştirilmiş olanlardır. Bu durum Marksist pratikte bir karışıklık yaratır. Teorik düzeyde en ince ayrın-

tının hesaplanması gerekir; oysa kitlenin eylem alanı olan politikada, her şey en kesin çizgileriyle ortaya konduğu zaman bir hareket oluşur. Bu, Marksizmin çelişkisi, ama aşması gereken çelişkisidir. Aslında bu çelişkinin aşılması, Marksizmin nihaî zaferiyle eşanlamlıdır da diyebiliriz. (Bu da yalnız Marksizme özgü; çünkü bir burjuva ideolojisi için kitleleri gerçek bilimsel bilinç düzeyine eriştirmek kadar saçma bir hedef olamaz.) Ne var ki, kestirmeden çözülecek bir çelişki de değildir bu. Bu çözüm, kitlenin teoriyi kavraması demektir. Ama ortada ezberlenerek kavranacak bir dizi önermelerden, tezler ve hipotezlerden oluşan bir teori yoktur; kitlenen teoriyi kavraması demek, kitlenin teori kurabilir hale gelmesi demektir. Böylece, kitle için yukarıdan teori kurma zorunluğu giderilir.

Stalinist pratik ve onun tepkisi olduğu halde aynı epistemolojik temeli paylaşan Maoist pratik, teoriyi görünürdeki karmaşıklığından kurtarmıştır. Böylece teori, ezberlenecek tezler ve hipotezler dizisine indirgenmiştir. Bu şekilde formüllenmiş bir teori, kitle için varılabilecek «tavan»ı oluşturur. Teoriyi hazırlayan önder veya önderler, teorisini hazırladığı verilerin tekeline sahiptir. Oluşturduğu teoriyi bu kalıplar içinde kitleye sunar. Böylece, görünüşte herkes aynı basite indirgenmiş dille konuşur gibidir. Sözde kitlenin teoriye erişmesi sağlanmıştır. Gerçekte ise, durum bunun tam karşıtıdır. Kitle, kendisine «teori» adı altında sunulan «ideoloji» ile, bilgi üretiminin demokratikleşmesinden büsbütün uzaklaşmış olur.

Stalinist pratiğin veya benzerlerinin dogmatizmi de buradan kaynaklanmaktadır. Yoksa Stalin'in kendisi için, vazgeçilmeyecek «dogma»lar sözkonusu değildir. Tersine, teorisini, zamanın dalgalanmasına karşı fazla açık bıraktığı bile söylenebilir. Ama teori ile kitlenin ilişkisi dogmatik bir biçimde kurulur, çünkü bu tarz teori, kitleye, «tartışılmaz tek doğru» olarak sunulur. Sunulanın **ideolojik** niteliği, dogmatizmi zorunlu kılmaktadır.

Bu açıdan baktığımızda, Stalin'in diyalektik üstüne metninin teorik bir metin **olmadığını** kolayca görürüz. Teori ile politika arasında, teoriyi ideolojileştiren, amatörce felsefî bir müdahaledir bu metin. Stalin'in, ülkesinde sosyalizmi kurmak için izleyeceği yöntemi önceden haklı göstermek ve yapılanları kitle için anlaşılır ve haklı kılmak için kaleme alınmıştır. Toplumsal evrim çizgisinin sosyalizmi mukadder kılan determinizmiyle, toplumsal değişim mekanizmasını üretici güçler zembereğine bağlayan mantığıyla, sosyalizmi üretici güçlerle özdeşleyip üstyapıyı gölgeleştiren mekanikliğiyle, Stalin tarzı sosyalist inşa pratiğinin dolaylı bir özetidir.

Bu haklı kılmak, kitleyi ikna etmekle yanyana gittiğinden, toplumsal gelişme yasaları aynı zamanda mutlaklaştırılacaktır. Çünkü, somut anda belirgin olan, çekilen güçlüklerdir. Bunların ileride mutluluğu getireceğine inanç yaratmak, bu toplumsal gelişme «yasa»larının mutlaklaşmasıyla mümkündür. Böylece, teoriye özgü hipotezler, ideolojik dogmalara dönüşür. Doğanın yasaları olduğu gibi, doğayı bilmenin de yasaları vardır artık. Yani bilginin «doğru»su ve «yanlış»ı kesinlikle birbirinden ayrılmıştır. Bu durumda, «yanlış» olduğu söylenen bilgide ısrar edene ne yapılacağı artık bellidir. Bunun bir somut örneği, Lenin'le Stalin'in bir «sapma»yı ne gözle gördüklerindedir. Lenin şöyle tanımlar sapmayı:

> Bir sapma, henüz tam gelişkin bir yönsem değildir. Sapma, düzeltilebilir bir şeydir. Insanlar yoldan biraz ayrılmış ya da ayrılmaya başlamak üzeredir. Ama bu ayrılık giderilebilir. Kanımca, Rusça **uklon** kelimesinin anlamı da budur. Bu kelime durumda henüz nihaî ve kesin bir şey olmadığını, sorunun kolaylıkla düzeltilebileceğini ima eder. Bir uyarıda bulunmak ve sözkonusu sorunu bütün genişliği içinde ortaya koymak yolunda bir isteği gösterir.

Buna karşılık, Stalin'in bir «sapma»dan ne anladığını, gerek sapmalar üstüne ünlü kitabında, gerekse bilinen pratiğinde görebiliriz. Ne olduğu kesinlikle bellidir sapmanın. Partiyi yok etmeye yönelik, tehlikeli bir somut girişimdir ve en sert bir biçimde bastırılması gerekir. Giderek, «sapma» kelimesi bile bunu anlatmaya yetmez olmuş ve bir başka Komünist önderin «sapma» diye mahkûm edebileceği eğilimlerin sahipleri doğrudan doğruya «karşı-devrimci» ve hattâ «emperyalist ajanı» haline getirilmişlerdir. Şu anda bizler de sol içindeki muhaliflerimizi bu terimlerle değerlendirme eğiliminde olduğumuz için, bu

alanda da Stalin'in mirasını sadakatla sürdürmekteyiz.

Lecourt'un bu sayıdaki alıntısında da görüleceği gibi, bilgiye bakışta, Lenin'le Stalin arasında, ilk anda göze çarpmasa da, aslında çok büyük bir fark vardır. Stalin, bilgiyi «doğa yasası» gereği bulur! Böyle bulunmuş bir bilgi, varlığın kendi içine yerleşmiş olur. Artık «doğru» ve «yanlış» kesindir; bunları birbirinden ayırdetmenin yolu da partinin ve Stalin'in elindedir.

Bu durum, bölümün başında sözünü ettiğim, teorinin kitle düzeyinde bütün karmaşıklığından sıyrılıp akla kara gibi kesin kalıplara girmesi sürecine uygundur. Artık yapılanın ölçüsü «iyi» ya da «kötü», «doğru» ya da «yanlış» olur —ama neye göre «iyi»? Neye göre «doğru»?

Yerleşmesinde Stalin'in büyük katkısı olan çizgisel tarih anlayışı nedeniyle, bugün çok iyi düşünemediğimiz, düşünmek için gerekli kavramlarından bile büyük ölçüde yoksun olduğumuz bir sorun bu: Partinin tarih içinde seyri. Bir partinin, karşılaştığı her sorunda, en doğru ve tek doğru şeyi yapması mümkün mü? Ayrıca, en doğru ve tek doğru diye bir şey olabilir mi? Bu sorulara olumlu cevap vermek, tarihi insan bilincine sığdırmakla eşanlamlıdır. Bu ise tarih gerçekliğine aykırıdır. Bilinç, hiçbir zaman gerçekliğin bütününü temellük edemez. Kaldı ki, bir parti kendine hedefler tesbit edip bunların gerçekleşmesine yönelik eylemlere giriştiği vakit de, toplumdaki çeşitli güçlerin ters yönlerde etkinlikleriyle karşılaşacağı için, tesbit edilmiş hedefle fiilen varılan nokta arasında her zaman bir mesafe olması beklenir. Toplum bilimlerinin gelişmesi, şüphesiz, amaçlanan hedefle varılan yer arasındaki mesafeyi yaklaştırır. Ama madde ile bilincin karşılıklı konuşu nedeniyle, maddenin sınırsızlığı ve bilincin sınırlılığı nedeniyle, bu mesafe hiçbir zaman tam olarak kapanmaz. Şu halde bir partinin eylemleri de bu zorunluklara uyar. Bir partinin izleyeceği yolun önceden tesbit edilmiş bir rotası yoktur; bu «rota» benzetmesine özellikle başvuruyorum, çünkü bir rota çizmek için bir bir deniz, uzay, ya da, hesabı yapılabilecek bir mekân gerekir. Tarihi ise böyle bir denize, uzaya, bu tip bir mekâna benzetemeyiz. Tarih, bir dereceye kadar, içinde seyreden cismin mekânlaştırdığı bir nesnedir. Örneğin bir Bolşevik Partisinin şöyle değil de böyle seyretmesi, içinde seyrettiği mekânı (tarihi) da bir ölçüde değiştirmiştir.

Oysa Stalin, Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin kuruluş sürecini, hem devrim-öncesi hem de devrim-sonrasıyla, bir mutlak model haline getirmiştir. Bu anlayışa göre, o zamana kadar bir teori olan Marksizm, 1917 Devrimiyle, yeryüzünde ete kemiğe bürünmüş, bir pratik olmuştur. Teorisi ne kadar sağlam, değişmezse, pratiği de aynı şeydir. Bu ise, pratiği teorileştirme olması bakımından, katıksız bir ampirizmdir. Stalin'den sonra başka devrim önderleri de aynı anlayışın örneklerini tekrarladılar. Böylece, dünya şu veya bu «devrim modeli»ni, şu veya bu «sosyalizmin kuruluşu modeli»ni tartışmaya, tercihte bulunmaya zorlandı. Bu dogmatizmin yarattığı tepki de ister istemez «sağ» bir karakterde olacaktı. Şimdi bu tepkiler, partilerin birbirlerinin içişlerine karışmaması şeklinde billurlaşıyor ve aynı zamanda remilleşiyor. Bu, elbette bir ölçüde doğrudur: Her parti kendi somut koşulları içinde, iktidardan önce ve iktidardan sonra sosyalizme geçişin koşullarını hazırlamaya çalışacaktır. Ama bir de Marksist teorinin çizmiş olduğu bir sosyalist toplum hedefi vardır ki, izlenen politikanın, sağa sola bütün kaymalarına karşın, verdiği uç çizgilerinin bu hedefe yaklaşmakta veya uzaklaşmakta oluşu bütün dünya sosyalistlerini en yakın bir biçimde ilgilendirir. İçişlerine karışmama deyimiyle dile getirilen durum, sadece, önceden oluşmuş bir soyut modeli empoze etmeme anlamında geçerlidir; ama bu, uygulanan politikaların sosyalizme varışı gerçekleştireceği ya da gerçekleştirmeyeceği tartışmasını yasaklama anlamına gelemez. Bu bakımdan, Sovyetler Birliği bir FKP'nin benimsediği politikayı eleştirmekte ne kadar hak sahibiyse, bir FKP veya başka bir sosyalist kuruluş da, Sovyetler Birliği'nde yürürlükte olan süreci eleştirmekte o kadar haklıdır.

Burada dikkat edilmesi gereken nokta şu: Bir partinin tarih içinde önceden çizilen bir rotası olamayacağını söylemek, parti çizgisini göreliliğe terk etmek değildir. Bir önceki paragrafta da belirtmeye çalıştığım gibi, hedef teoride en genel çizgileriyle belirlenmiştir. Bu genel çizgiler, tarihin kendisinin değişi-

miyle uyarlı olarak ortaya çıkacak hedef değişikliklerini de kapsayabilecek yetenektedir. Sovyet Devrimi öncesinde, Marksist teori, insanlığın o zamana kadar oluşturduğu teoriler içinde en ileri olanı. Ama insanlığın bugün vardığı aşamalara baktığımızda, bugün aynı hedeflerle yetinmenin, bir yüzyıl önceki kadar ilerici olamadığını görüyoruz. Örneğin o zaman, insanların ekonomik eşitliği çok uzaklarda olan ileri bir hedefti ve her anlamda eşitliğin zorunlu temeliydi. Ama aradan geçen pratik, ekonomik eşitliği tek-yanı olarak ileri süren bir politikanın her şeyi çözmeye yeterli olmadığını gösterdi. Kıtlelerın her anlamda kendi geleceklerine sahip olmalarını bugün çok daha geniş boyutlar içinde düşünebiliyor, planlayabiliyoruz. Bu, aslında, teorinin bundan yüz, yüz elli yıl önce çizmiş olduğu ufukları geçersiz kılmıyor, bunları biraz daha somutlaştırıyor.

Tarihin böyle kavranışı, partinin kavranışını da Stalinist modelden kesinlikle ayırırız. Nitekim, Marksist pratiğin vazgeçilmez, merkezî bir kurumu olan «eleştiri ve özeleştiri», böyle kavranan bir tarih görüşü içinde tam yerini bulmaktadır. Tarihte «doğru çizgi»yi mutlaklaştırdığımız ölçüde, yanlış yapmış olmak, affedilmez bir kusur haline gelmektedir. Bu ise, kitle ile zaten bağını kuramamış bir parti yapısı içinde, görülmesi kaçınılmaz hale gelmiş yanlışlıklar durumunda, yöneticilerin yanlışlığı açıklamak için tamamen Marksizm-dışı günah çıkarma mekanizmalarını harekete geçirmelerine yol açmaktadır. «Suçlar», birtakım günah-keçilerinin sırtına yüklenmekte, ilkel toplumlardaki suçluyu taşlama âyinlerini andıran mkeanizmalarla cezalandırılmakta, kitle kollektif boşalma süreçlerine sokulmakta v.b., v.b.

Bir toplumun sosyalizme götürülmesi, üstelik, işçi sınıfının tek başına ve yalnız kendisi için iktidarıyla olan bir şey de değil. Sosyalizm bir ittifaklar sorunu olduğu için bu durum da, izlenecek politikalarda kıvrıntısız bir çizgi çizilmesini güçleştirir. Bir belirli ekonomik hedefe varmak için, bazan üstyapısal etkiler de hesaba katılarak, dolambaçlı bir yol izlemek gerekir. Pratik bir zorunluk olarak düşündüğümüz, özellikle tarım kesiminde tamamlanmamış burjuva devrimi gereklerini proletarya iktidarı yoluyla yapmamızın nihâî teorik açıklaması da bu değil mi zaten?

Şu halde partinin, toplumda işçi sınıfı egemenliğini sağlayacak çeşitli politikaları yürütebilmesi için gerekli esnek yapıya sahip olması gerekir. Bunun için, her şeyden önce, ideolojik düzeyde dogmatizmi etkisizleştirecek bir işleyiş kurulmalıdır. «Demokratik merkeziyetçilik» ilkesinin her iki ögesi de, eşit ağırlık taşımalı, aynı zamanda parti, geniş kitleler için hem bir mücadele aracı, hem de bir eğitim yeri haline getirilmelidir. En kestirme söylenişiyle, partinin yapısı, geleceğin toplumunun belirleyici özelliklerini kendi içinde taşımalıdır.

STALİNİZM MARKSİZME İÇSEL BİR OLGU MU?

Yukarıda, Stalinizmın Marksizme dışsal bir olgu olup olmadığını tartışırken, yeterince kesin bir sonuca ulaşamamıştık. Kesinliğe varmayı güçleştiren, verilecek cevabın içerdiği politik tutum oluyor. Birçok resmî kuruluş, Stalinizmin bilinen sonuçlarını gözönüne alarak, bunun Marksizm dışı olduğunu ilân etmeyi daha yararlı buluyor. Bu bilinen sonuçları Marksizmin ürünü olarak görmek, gerçekten güç. Öte yandan, bütün bu işlerin sorumluluğunu bir çırpıda üstümüzden atıvermek, fazlasıyla kolaycı bir arınma biçimi. Onun için, Stalinizmi, Marksizmin **ana sapması** olarak görmek eğilimindeyiz. Bunu söylemek, Stalinizmin, Stalin adını taşıyan kişiyle sınırlı olmadığını söylemektir. Dolayısıyla, her zaman geçerliğini koruyacak bir uyarıdır. Bu sapmayı kendi gerçek terimlerine indirgediğimiz zaman, bu yazının başından beri tekrarlanan, «anlama/dönüştürme» ikilisinin en temel açıklama ilkesini sağladığını görüyoruz. Marksist anlamda «anlama» ve Marksist anlamda «dönüştürme»: Bunların ters yorumlanması her zaman sapma ile sonuçlanır. Ama bu yorumlamanın toplumsal bağlamı her seferinde değişik olabilir. Bu yorumlama zorunluğunun 1917 sonrası Rusya bağlamında yapılması, Stalinizm diye bildiğimiz sapmanın ortaya çıkmasına yol açmıştır; ama bu sapmayı başından sonuna Stalin'le açıklamaya kalkışmak gerçeği göstermek değildir. Değişik koşullara sahip bir ülkede, aynı sapma başka türlü biçimlenebilirdi; buna bağlı olarak, Sovyet-

ler Birliği'nde, farklı ve çok daha olumlu bir yol izlenebilirdi. Ancak, burada da unutulmaması gereken nokta, bu ilk devrim sırasında, Marksist teorinin **gençliğidir.** Bu yazının başında değinildiği gibi, sosyalist toplumun nasıl kurulacağı, bu dönemde bilimsel bir kesinliğe ulaşmış değildi. Buna karşılık, Marksist teorinin bilinen bütün toplum teorilerine kıyasla büyük üstünlüğü, sosyalistlerde, gerekli bütün bilgilerin elde hazır olduğu izlenimini de yaratabiliyordu. Şimdi ise, yapılmış deneylerin ışığında, 1900'lerin başlarına göre ölçülemeyecek kadar fazla bilgi sahibiyiz sosyalist toplumun inşası konusunda.

NASIL BİR DÜNYA?

Yazının başında söylediğimiz gibi, sosyalist dünyada bugün beliren buhranın temelinde yatan, nasıl bir dünya kurulacağı sorunudur. Nasıl bir dünya, nasıl insanlar? Stalin, Sovyetler Birliği'nde sosyalizme özgü üretici güçleri kurarak ve geliştirerek sosyalist toplumun ve ona uygun insanların oluşacağına içtenlikle inanmıştı. «Tek ülkede sosyalizm» pratik bir zorunluktu, ama, dünyada kurulabilmiş tek «proletarya diktatörlüğü»nün savunulması ve yaşatılması olarak anlaşıldığı zaman anlamlıydı. Nitekim Lenin de ilk günden son güne kadar bunu böyle anladı. Ama Stalin, Trocki'yle mücadelesinin de etkisiyle, bunu bir zorunluk olmaktan çıkarıp, neredeyse bir nimet haline getirdi. Oysa, «tek ülkede sosyalizm», kavram olarak kendisiyle çelişir, çünkü sosyalizm uluslararasıdır ve ancak dünya çapında olduğu zaman tamamen gerçekleşebilir. «Tek ülkede sosyalizm» için «üretici güçlerin geliştirilmesi», Sovyetler Birliği'ni bilinen ulusal devletlere benzettiği gibi, sosyalizmi de bir «kalkınma yöntemi»ne dönüştürdü. Bu ise, sosyalizmin **kimin** amacı olması gerektiği konusunda radikal değişimler yarattı. Geri kalmış bir ülke, ulusal ekonomiyi geliştirmekle insanlarını mutlu edebileceği inancıyla, «bayağı-Marksizm»le bağlantı kurabilir. İleri kapitalist ülkeler ise azgelişmişlerin özlediği ekonomik refahı bulmuşlardır. Dolayısıyla bir «kalkınma yöntemi» olarak sosyalizm, hele buna Sovyetler Birliği'nde görülen zorlamalar da eklenince, işçi sınıfı için bir hedef olmaktan çıkar. Bu durum, Batı Avrupa ülkelerinin işçi sınıflarını reformizme itti ve uzun yıllar, bu durgunluk, burjuvazisinin bu ülkelerde sosyal-demokrasi yoluyla rahatlamasına yol açtı. Bugün bile, varolan sosyalizmin Batı ülkelerindeki işçi sınıfına doyurucu bir model verememesinin yarattığı sorun ortadadır.

Sovyetler Birliği'nde, üretici güçlerin geliştirilmesi için izlenen yöntemler sonucunda, ekonomik eşitlik sağlandığı halde, politik eşitlik tam olarak sağlanmadı. Hızlı bir ulusal ekonomik kalkınma seferberliğinin yanısıra geçmiş üstyapısal kalıntıların yok edilmesi için gerekli ideolojik mücadele verilemedi. Sosyalist dünya içinde ilk büyük tepkiyi temsil eden ÇKP karşı çıkışı bu konularda bir eleştiriyi dile getiriyordu başlangıçta. Sovyet toplumunda oluşan apolitik insanın sosyalizm hedefi açısından yetersizliğine karşılık, politik olarak daha etkin bir insanın oluşturulması, üretici güçlerin geliştirilmesinden çok, sınıf mücadelesine öncelik verilmesi, bu bürokratikleşme eğilimine karşı Mao'nun düşündüğü tedbirler arasındaydı. Ama aradan geçen yıllardan sonra, oradaki uygulamanın da sosyalist topluma özgü insanı yaratmaktan bir hayli uzak aklıdığı görüldü. Mao, sosyalizmin kuruluşunun Sovyetlerde kendini gösteren sakıncalarından kurtulmak isterken, bunu neredeyse sanayileşmenin zorunlu bir yan-ürünü gibi görmüş ve ülkeyi sanayileştirme girişimini durdurmuştu. Ama, üretici güçlerin geliştirilmesi uğruna toplumsal ilişkilerin sosyalist yönde geliştirilmesini geciktirmek şeklinde ortaya çıkan bir eğilime karşı, çözüm yolu, üretici güçlerini geliştirmekte dayatmak değildir. Bu, üretici güçlerin tarihteki yerinin yadsınması demek olur. Nitekim Mao'nun ölümü ve onu izleyen kısa süreli kargaşalıktan sonra, şimdi Çin'in hızlı bir ekonomik kalkınma, sanayileşme ve dünya çapında «büyük Güç» haline gelme sürecine girdiğini gözlemlemekteyiz. Üstelik bu süreç, Mao döneminde temeli atılan yoğun milliyetçilik atmosferi içinde yürüyecek. Bu durumda, Mao'nun sınıf mücadelesine öncelik tanıyarak yürüttüğü mücadelenin anlamı da bir hayli değişiyor. Bu sürecin sonunda, Çin'in yeni insanı çıkabilir, ama sosyalizmin yeni insanının çıkacağı şüphelidir. Bunu söylerken, daha önce kendi koyduğum önermeyle çelişmiyorum. Yani, sosyalizmin kurulmasının tek bir yolu olduğu, bunun önceden verili bir

hazır kalıp olduğu değil söylenen. Ancak, Çin'de şimdiye kadar, «toplumun bir vidası» olmak, insanlara yüce bir hedef gibi gösteriliyordu. Sanayileşme, insanların vidalığını körükleme potansiyelini içerir. Belli bir süre sonra da, insanlar vida olmaktan hoşlanmaz hale gelirler. Bu durumda, karşılarında sağ ve sol alternatifler belirir. Sol alternatif, kitlenin gerçek anlamda politikleşerek kendi kaderini çizmesiyle, sağ alternatif de, toplumsal sloganları palavra sayarak, kişisel mutluluğu varolan ideolojik koşullanmalar içerisinde aramaya başlamak, yani, varolan tüketim ideolojisinin tutsağı olmaktır. Sosyalizm ise, daha ilk adımda, **insanları vida olmayan** bir toplumun kuruluşu doğrultusunda işe başlamaktır.

Üretici güçlerin geliştirilmesi, sosyalizmde, önemli bir sorundur. Ne var ki, üretici güçlerin geliştirilmesi, sosyalist toplumu oluşturmaz, üzerinde sosyalist toplumun oluşacağı zemini yaratır. Gelişkin bir sosyalizm için, üretici güçlerin gelişkinliği zorunludur, çünkü bu gelişkin maddî temel, insanların en geniş biçimde düşünebilmelerinin teknik imkânlarını yaratır. Üretici güçleri biraz genişletilmiş bir anlamda üretim araçları olarak görme eğilimine düşmüyor, insanı da bir üretici güç olarak görüyorsak, sosyalist toplum biçiminin kapitalizme üstün yanı, insana verdiği yerdir. Vida-insan modeli, kapitalizm için geçerlidir, çünkü kapitalizmdeki hiyerarşik düzenleme insandan en fazla bu işlevi bekler. Sosyalist toplum ise, kapitalist toplumda vidalaşmış insanı bu durumundan çıkararak toplumun her alanında etkin bir üye yapmayı amaçlar. Şüphesiz, dengeli ekonomik kalkınma açısından bakıldığında, vida-insan, sistemin işleyişini kolaylaştırır. Stalin'in temel yanılgısı, çabuk kalkınmak için bunu göze almak, hattâ körüklemekti. Ancak bu, sadece pragmatik ya da oportunist bir seçme değildi, teorik bir eksilikten kaynaklanıyordu. Yalnızca Stalin'i sorumlu tutamayacağımız bu eksiklik, üstyapının özerkliğinin yeterince kavranmaması olarak özetlenebilir. Stalin, yürüttüğü terörün sosyalizm hedefleriyle uyuşmazlığının bilincine varmamış olamazdı; ama bu baskılar pahasına kurulmuş bir altyapının gelecekte sosyalizmi kuracağına, arada birkaç kuşak feda edilse de, sonunda bütün insanlığın kurtuluşunun sağlanacağına inanmıştı. O çağın Marksistlerinin büyük çoğunluğu da bu kanıları paylaştılar. Ama pratik, bu teorik yanılgıyı affetmedi. Ekonomizmin pasifist biçimi nasıl mahkûm olduysa, Stalin'in uyguladığı militan biçimi de, verdiği sonuçlarla, kendi başarısızlığını ilân etti.

Sosyalizm içinde bugün bir buhran varsa, bu, ilk deneyin beklenen sonuçları beklenen süre içinde vermemesinden ileri geliyor. Bu durumu yalnız olumsuz yanlarıyla ele almak yanlıştır. Buhran aslında sosyalizmin kendini yenileme ve geliştirme yeteneğinin de bir kanıtıdır. Bugün artık, bir devrim yapmanın ve işçi sınıfının politik örgütünü iktidara getirmenin her şeyi çözmeye yetmediğini, sosyalizmin önünde de sayısız sorun olduğunu görüyoruz. Şu halde, bu kurulması için çalıştığımızın ne olması gerektiğini ve ayrıca, bu hedeflere varabilmek için ne yapmak gerektiğini çok iyi bilmeliyiz. Bu yapıldığı zaman Stalinizmi, sosyalizmin tarih-öncesinde boy göstermiş bir yanlış eğilim olarak gerçekten tarihe karışır ve Marksizme dışsal bir olgu haline gelir. Emperyalizmin kesin bunalımı karşısında, sosyalizm geçici bir buhran içinde. Bu geçici buhran, Marksizmin kendi iç eleştirileriyle, kurulmasını önerdiği dünyanın boyutlarını daha somut biçimde çizmesi ve bu hedeflere varmak için gerekli somut mekanizmaların teorisini daha iyi kurmasıyla aşılacak ve bunalım, bugün gebe olduğu verimli sonuçları vererek, zafere dönüşecektir. ■

ÖMER LAÇİNER

«Sovyetler Birliği Sorunu»

Uluslararası Sosyalist Hareket'te halen egemen olan bunalımın önde gelen sorusu SBKP veya Sovyetler Birliği'nin ne olup ne olmadığı sorusudur. Bilindiği gibi bugün sosyalist hareketteki her eğilim, öncelikle ve asıl olarak bu soruya verdikleri cevaplarla tanımlanmakta, buna göre tasnif edilmektedirler.

Bunalımın had noktaya vardığı günümüzde bu soru artık herhangi bir soru olmanın ötesinde bir anlam ve önem verilerek sorulmaktadır. Cevaplar iyice kategorikleşmiş ve herşeyi açıklayan birer şifre haline gelmiştir. Nitekim bugün Sovyetler Birliği'ni nasıl nitelediğini bildiğimiz bir eğilimin bütün diğer sorunlar hakkında nasıl görüşleri olabileceğini anlamak kolaydır. Bunun içindir ki artık Sovyetler Birliği'nin ne olup ne olmadığı sorusuna verilen cevap, Sovyetler Birliği'ni açıklamaktan öte, bizzat cevap verenin ne olduğunu, sosyalist hareketin genel alanı içinde nerede bulunduğunu açıklamaktadır. Sovyetler Birliği'ni nitelemek için kullanılan deyim asıl olarak kendimizi, yerimizi belirleyen bir anlam kazanmıştır. Sorun artık Sovyetler Birlığı'ni anlamak değil, kendimizi açıklamaktır.

Ama bu bunalımın doruk noktasının görünümüdür, bunalımın kesin bir çözümsüzlüğe vardığının göstergesidir.

Çünkü başlangıçta amaç gerçekten de Sovyetler Birliği'nin ne olup ne olmadığını anlamaktı. Günümüz bunalımına yol açan tartışmanın ilk evresinde Sovyetler Birliği yoğun bir ilgiyle ele alınmış, ekonomik-toplumsal olguları incelenmiş, SBKP'nin öne sürdüğü tezlerle bunlara tekabül eden gerçeklikler karşılaştırılmıştı. Sovyetler Birliği'nin 1960'larda 50 yıla yaklaşan somut pratiği, geçen dönemin tarihî koşulları v.b. alabildiğine geniş bir somut olgu yığınına «Sovyetler Birliği'nin ne olup ne olmadığı» sorusunu cevaplandırmak için başvurulmuştu.

Şu anda karşı karşıya olduğumuz durum işte bu çabanın varış yeridir. Sovyetler Birliği konusunda ortak bir yargıya varılamamış, Sovyetler Birliği'nde somutlaşan sorun çözümlenememiş, daha doğrusu her farklı eğilim kendince çözümlemiştir bunu.

Ama bu çözümlemelerin gerçek bir çözüm olduğu kesinlikle söylenemez. Çünkü bir sorunu çözümlediğine gerçekten inanan, çözümünün geçerliliğine güvenenlerde görülen o rahatlık duygusu ve buna uyarlı davranışlar görülmemektedir. Tam tersine Uluslararası Sosyalist Hareket, belki hiçbir döneminde olmadığı kadar tedirgin öfkeli bir iç mücadele yaşamaktadır. Sovyet-Çin çatışmasının bir dizi sonucu bir yana, her ülke sosyalist hareketi içindeki farklı eğilimlerin birbirleri ile sürdürdükleri mücadelede kullanılan yöntemlerin niteliği yeterince açık biçimde durumu anlatmaktadır.

Çözüm bulamamanın sonucudur bunlar. Bunalım da zaten bu demektir.

Bu noktada Sovyetler Birliği üzerine öne sürülen görüşlerin ilginç bir özelliği üzerinde durmalıyız.

Sovyetler Birliği'ni eleştiren en eski eğilim bilindiği üzere Troçkizmdir. Troçkizm, Sovyetler Birliği'nde bürokrasinin diktatörlüğü vardır der. Bu teze göre Sovyet ekonomik sistemi asıl olarak sosyalist niteliktedir. Ancak bu ekonomik temel üzerine kurulu siyasal düzen işçi sınıfının egemenliğini değil, devlet ve parti yöneticilerinin, üst bürokratların, işletmeleri yöneten teknokrat kesimlerin çıkarlarını, onların egemenliğini korumaktadır. Troçkistler bu tezlerine üst bürokratlara tanınan imtiyazları, bu kesimlerin ücret düzeylerinin yüksekliğini v.b. olguları kanıt gösterirler. Bürokrasi diktatörlüğünün bu «ekonomik temelleri»ni gösterdikten sonra Troçkizm SBKP'nin ideolojik-politik tezlerinin bürokrasinin çıkarlarıyla nasıl bir uyum içinde olduğunu ispatlamaya geçer.

SBKP'yi Troçkistler gibi «bürokrasinin» egemenliğindeki bir parti; Sovyetler Birliği devletini de «bürokratik diktatörlük aygıtı» olarak nitelemeyip, daha değişik nitelemeler kulla-

nanlar şu yukarda özetlenen «olgusal kanıtlar»dan hiç de farklı kanıtlar göstermemektedirler. Sovyetler Birliği'ni «sosyal emperyalist» olarak niteleyen ÇKP'nin yaptığı; bütün bu olguları özel olarak Stalin sonrasında ortaya çıkmış şeyler olarak göstermesidir. Troçkizmin daha 1925'lerden itibaren sürekli kullandığı ve Stalin'in politikasının sonuçları olarak ilan ettiği şeyler ÇKP tarafından Stalin politikasından uzaklaşmanın, bu politikaları yadsımanın sonuçları olarak ilan ediliyor. 1930 larda yazılmış Sovyetler Birliği'ni konu edinen herhangi bir Troçkist metin ile 1960 ortalarında Sovyetler Birliği'nin «sosyal emperyalist» olduğunu açıklamaya çalışan bir ÇKP yayınının karşılaştırılması durumu yeterince anlatır.

Aynı kanıtlar, aynı olgular bugüne değin yapılan bellıbaşlı tüm Sovyetler Birliği eleştirilerinde ortaktır. Örneğin ülkemizde hayli yaygın bir tez olan Sovyetler Birliği'nde «revizyonist bir diktatörlüğün egemen olduğu» tezinin açıklanmasında da bunu görüyoruz.

Bunu söylemekle şimdiye değin Sovyetler Birliği veya SBKP'yi eleştiren eğilimlerin «bürokrasi diktatörlüğü», «revizyonist diktatörlük», «sosyal-emperyalist ülke» ve «demokrasi yokluğu» v.b. terim ve kavramlarla ifade edilen tezleri arasında herhangi bir fark olmadığını öne sürüyor değiliz.

Bu farkların neden ileri geldiğini az sonra açıklamaya çalışacağız. Burada belirtmeğe çalıştığımız bütün bu eleştirel yaklaşımların aynı olgulara dikkat ettikleri, aynı olgulardan yola çıktıkları gerçeğidir.

Farklar, değişik nitelemeler; bu olguların yorumlanışı, yani neden dolayı ortaya çıktıkları —kaynağı— konusundadır. Marksist anlayışa uygun olarak bütün bu farklı eğilimler yalnızca olguları tesbit etmekle yetinmiyorlar, bunların kaynağını araştırıyorlar. Çünkü yine aynı Marksist anlayış sorunun kaynağını bulmakla bu sorunun nasıl çözümleneceğini, nerede çözümleneceğini de gösterir. «Kaynağın» araştırılması bunun için gereklidir.

Bütün tezleri bu açıdan incelediğimizde görürüz ki «Sovyetler Birliği sorunu» bugüne değin üç ayrı platformda ele alınmıştır. Bunların ilki «parti» platformudur. Troçkizmin ve günümüzde «sol» olarak nitelenen «şiddete dayalı devrim» tezini savunanların Sovyetler Birliği sorununu ele aldıkları çerçeve budur. Her iki eğilim de sorunun SBKP'nin yapısından ya da bu partiye egemen olan eğilimden doğduğunu kabul etmektedirler. Bu ilk benzerliğe karşı aralarında hayli önemli farklar vardır.

Troçkizme göre SBKP, özel olarak bürokrasinin, ayrıcalıklı bir tabaka oluşturan teknokratların partisidir. «Sol» diye nitelenen görüş ise SBKP'yi Troçkizm gibi bir «zümre partisi» olarak nitelemez. SBKP'nin sınıf temeli değil, eğiliminin niteliğini eleştirir.

Burada belirtilmelidir ki Troçkizme göre «bürokrasinin partisi» oluşu adeta bir «ilk günah»dan dolayıdır. Sovyetler Birliği'nin ilk kuruluş yıllarında devlet mekanizmasından ve işletmelerin idari ve teknik yönetim kadrolarından gereği gibi uzaklaştırılamamış olan eski rejimden kalma bürokrat ve teknokratlar kısa süre içinde yeni devlet ve parti organizasyonuna yerleşmişlerdir. Şüphesiz bunun mümkün olması, SBKP'nin «dünya devrimi» ne değil «tek ülkede soyalizme» yönelen anlayışı yüzündendir. SBKP'nin bu anlayışa yönelmesi ise partinin kilit noktalarını elde tutan «parti bürokratları»nın eseridir. İlerde daha detaylı olarak Troçkizmin bir analizini yapacağımız için şimdilik yalnızca onun «Sovyetler Birliği sorunu»nu parti platformunda ele alışının en genel çizgilerini vermekle yetiniyoruz.

«Sol» eleştiri, SBKP'nin revizyonist bir sapma gösterdiğini öne süren ve «sorun»un buradan kaynaklandığını kabul etmiş görünen tez, niteliği gereği «çözüm»ü bir sapmanın giderilmesi çerçevesinde görür. Bu durumda ya parti yöneticilerinin bu revizyonist anlayışlarını düzeltmeleri, ya da parti içinde devrimci bir muhalefetin gelişerek parti ve dolayısıyla devlet iktidarını ele geçirmeleri «sorun»u çözer.

Bu eleştirinin SBKP'de «revizyonizm» olarak gösterdiği kanıtlar şunlar: Bilindiği üzere «Stalin eleştirisi»nin başlatıldığı evreden itibaren SBKP yöneticileri, Sovyetler Birliği'nde proletarya diktatörlüğü evresinin geçildiğini ve dolayısıyla SBKP'nin «bütün halkın partisi», Sovyet devletinin de «bütün halkın devleti» haline geldiğini ilan ettiler. Sosyalizm ile kapitalizm (emperyalizm) arasındaki mücadelenin ise, içinde bulunulan koşullar nedeniyle bir «barış içinde yarış» biçiminde sürmek zorunda olduğunu, bu yüzden de sosyalist sis-

temin ekonomik üstünlüğünü göstererek bu «yarış»ı kazanmaya çalışacağını öne sürdüler. «Sosyalizmin çekici gücü» bu tip bir yarış içinde özellikle geri bıraktırılmış ülkelerde etkisini gösterecekti. Böylece tüm dünyada «barışçıl geçiş»i mümkün, hattâ zorunlu kılan koşullar oluşacaktı. «Şiddete dayalı devrim» zaten var olan nükleer denge nedeniyle geçersizleşmiş sayılmalıydı.

«Sol» eleştiri bütün bu görüşlere kesinlikle karşıdır. Ama onun asıl dikkatini yöneltiği şey «şiddete dayalı devrim» tezinin bırakılmasıdır. Revizyonizm bu noktada tesbit edilmektedir. Nitekim bu yüzden sözkonusu eleştiri Sovyetler Birliği'nin ne olup ne olmadığı sorusuyla fazlasıyla ilgilenmemiş, SBKP'nin dünya devrimci hareketlerine empoze ettiği «barışçıl» veya «kapitalist olmayan yol» önerilerinin «pasifist» nitelikte olduğunu ilan ve kanıtlamaya çalışmıştır. Bu eleştiri «devrim yapmak», yani sosyalistlerin iktidarı ele geçirmesi sorunuyla ilgilenmekte, devrim yapmış bir ülke —SSCB— devrimi gerçekleştiren bir partinin niçin böylesi «pasifist», «devrimci olmayan» tezler öne sürebildiğinin nedenlerini araştırmaya gerek görmemiştir.

Geçerken belirtilmelidir ki özellikle «revizyonist diktatörlük» nitelemesi tamamen anlamsızdır. Çünkü bir siyasal düzen **bir sınıfın** ya da en fazla **bir zümrenin** diktatörlüğü olarak tanımlanır. Özellikle Marksist yaklaşımın, onun devlet ve siyasal düzen teorisinin gereğidir bu. **Eğilimlerin** diktatörlüğünden söz edilemez, **sınıfların** diktatörlüğünden sözedilebilir. Bunun böyle olduğunu, burada yapılan **sınıf** vurgulamasının terminolojik sadakat v.b. şeylerle değil, son derece özsel nedenlerle ilgili olduğunu anlatmaya çalışmak bütün önemine karşın bu yazının konusu değil. Burada Troçkizmin «bürokrasi diktatörlüğü» tezinin de benzer nedenlerden ötürü daha az yanlış olmadığını belirtmek gerekiyor. Troçkizmin, karşıtı Stalinizmden ne ölçüde farklı olduğunu açıklamak ve her ikisini birleştiren ortak temeli göstermek bu yazının özellikle üzerinde durulacak bir konusu olduğu için, Troçkist «bürokrasi diktatörlüğü» tezinin Marksist siyasal düzen teorisi ışığında eleştirisini yapmak gereklidir.

İkinci platform, «sorun»un «siyasal düzen» çerçevesinde ele alınmasıdır. Son yıllarda ortaya çıkan Avrupa Komünizmi akımı böyle formüle edilebilir. Bu tezin ideologları Sovyetler Birliği'nde «demokrasinin olmayışına» işaret ediyorlar. Bu teze göre Sovyetler Birliği'nde olmayan «demokrasi» Batı Avrupa ülkelerinde geçerli olan ve Marksist anlayışın «burjuva demokrasisi» olarak nitelediği demokrasidir. Nitekim en açık biçimde İspanya Komünist Partisi genel sekreteri S. Carillo tarafından formüle edilen «sorunun çözümü» şöyle özetlenebilir: Batı Avrupa ülkelerinin ekonomik düzenlerinin sosyalistleştirilmesi, Sovyetler Birliği'nin siyasal düzeninin de demokratikleştirilmesi. Böylece tüm Avrupa (SSCB de dahil) için geçerli bir «çözüm» öneriliyor. Şüphesiz bu tezin ilk özelliği apaçık eklektisizmidir. Çoğu kez taraftarlarının da olabildiğince açık biçimde kabul ettikleri bu niteliğiyle sözkonusu tezi eleştirmek mükün. Ama çok daha önemli bir yanı var bu tezlerin. Marksist Sosyalizm teorisinin yenilgisini kabullenmenin en umutsuzca hattâ bu bile değil — umursamazca biçimidir bu tez. II. Enternasyonal eğiliminde hiç değilse bu yenilgi motifi yoktu. Onlar burjuva demokrasisini mümkün tek siyasal biçim olarak düşünmekteydiler. Oysa sözkonusu partiler, işte bu düşünceye karşı verilen mücadelede formüle edilmiş olan Leninist Proletarya Diktatörlüğü ve devlet teorilerini, bu uzun yıllar savunur gözüktükleri anlayışı yenilgi ve umursamazlık dolu bir tavırla terkediyorlar.

Eğer Avrupa Komünizmi akımı aynı zamanda «enternasyonalizm» adına savunulan SBKP hegemonyasının eleştirilmezliği tezini de geçersiz saymasa idi, SBKP'nin bu umursamazlık ve yenilgi dolu teze tek söz söyleyeceği yoktu. Nitekim söyledikleri de bu «enternasyonalizm» adına sürdürdükleri bu otorite makamı olma konumlarını koruma kaygısı ile ilişkindir.*

*Yeri gelmişken birçok ülkede SBKP paralelindeki siyasal akımların öne sürdükleri «ileri demokrasi» tezinin aynı adı taşıyan Avrupa Komünizmi akımına özgü tezlerle hem aynı nitelikte olmadıklarını ve hem de onlarınkinden daha fazla karşı çıkılması gereken bir anlayışın ürünü olduğunu belirtmek gereklidir.

Az sonra değineceğimiz Avrupa Komünizminin «ileri demokrasi» tezi, sosyalist toplumun Sovyetler Birliği örneğine alternatif bir çözüm olarak öne sürülmektedir. Yani amaç, Sovyetler Birliği'nden başka bir sosyalist toplum modelidir. SBKP paralelin-

«Sovyetler Birliği'nin ne olup ne olmadığı» sorusunun ele alındığı üçüncü platformda, bir dizi görüş vardır. Biz burada özellikle bunların en basiti ama en çapricisi olan ÇKP'nın «sosyal emperyalizm - faşizm» tezi üzerinde duracağız.

ÇKP tezi, Sovyetler Birliği toplumunun **nitelik değiştirdiğini** iddia etmektedir. Ünlü «geriye dönüş» teorisi eşliğinde öne sürülen «Sovyetler Birliği'nın sosyal emperyalist-faşist bir ülke haline geldiği» tezi bu anlamdadır.

Okur bu tezin kullandığı «Sovyet toplumunun iç yapısı»na ilişkin kanıtların, asıl olarak Troçkist muhalefetin 1930 —hattâ 1925— lerden beri öne sürdüğü kanıtlar olduğunu bilir. Troçkizm bunlardan «bürokrasi diktatörlüğü» tezine varmıştı ve hâlâ da bunu öne sürmektedir; ÇKP ise aynı tip kanıtları Sovyet toplumunun «geriye donüş» yaptığının ispatında kullanıyor.

ÇKP tezine göre bu «geriye dönüş», «bir avuç hain»ın SBKP'sine egemen olması ile başlatılmıştır. ÇKP «bu bir avuç hainı» önce «kardeş partideki hatalı görüş sahipleri», sonra «revizyonist» en sonunda da «sosyal emperyalist -faşist- yeni çarlar» olarak niteledi. ÇKP tezlerinin bu «evrim süreci» **Birikim**'ın 11. ve 12. sayılarındaki «üçlü dünya analizi»nin eleştirildiği yazılarda etraflıca açıklanmıştı.

Şüphesiz ÇKP, Sovyetler Birliği'ne «sosyal emperyalist» derken yalnızca yukarda sözü edilen «iç»e ait kanıtlarla yetinmiyor. Sovyetler Birliği'nin diğer ülkelere yaptığı yatırımlar —ki bunların kâr amaçlı kapitalist yatırımlar olmadığı bilinir— dünya çapında askerî üs ve andlaşmalar sistemi ve öteki «süper güç» ABD ile sürdürülen dünya ölçüsünde nüfuz mücadelesi v.b. kanıtları da öne sürmektedir. SBKP'nin dünya Komünist Partileri üzerinde hegemonyasını sürdurme isteği ise, ta başlangıçtan beri ÇKP'nin karşı çıktığı ve şimdi de «sosyal emperyalizme» kanıt olarak gösterilen uygulamadır.

Burada bu sonuncu kanıtların incelenmesine girmeyeceğiz. Yazımızın amacı bu değil, çünkü sözkonusu kanıtların gerçek olması halinde bile bunların daha değişik bir yorumu da mümkunaür ve nitekim SBKP de bu gerçekleri inkar etmeyip, tersine savunarak; bunların sosyalizmin zararına yaramcı olduğunu ileri sürmektedir.

Gerek **Birikim**'in 11. ve 12. sayılarında yapılan incelemelerde ve gerekse aynı konu ile ilgili başka yazarların incelenmelerinde ÇKP tezlerinin şu belirsiz, naif noktasına dikkat çekilmiştir. ÇKP, Sovyetler Birliği'nde bir «geriye dönüş»ten, «sosyalizmden faşizme» bir donüşten sözedebilmekte ama böylesi bir olayın tüm toplumda niçin herhangi bir tepkiyle karşılanmaksızın olabildiğini cevapsız bırakmaktadır. «Komünist Parti faşist parti haline dönüşmüştür» gibi yargılarla yapılan bu analizler kabul edildiğinde ortada Marksizm diye birşey kalmaz. Herşey anlamsızlaşır. Her şeyin karşıtına dönüştüğü bir dünyada neyin kalıcı olduğu, «tarihsel gelişme» diye bir kavramın artık gerçek bir anlamı olup olamayacağı v.b. bir dizi soru çıkar ortaya.

Şüphesiz bunlar ÇKP analizi kabul edildiğinde sorulacak yöntemsel soruların ancak bir bölümü.

Bunların ÇKP ideologlarınca bilinmemesi imkansız.

Şunu söylemek yanlış sayılmamalıdır. Sovyetler Birliği'nin «geriye dönüş» yaptığını ispat etmek için ÇKP ideologları Marksizmden dönüş yapmayı göze almışlardır.

***

Buraya kadar günümüz bunalımında Sovyetler Birliği'nin «ne olup ne olmadığı» sorusuna verilen farklı cevapları ele aldık. Kısmen yaptığımız açıklamalarla bu cevapların yetersiz ve yanlış olduğunu öne sürdük.

Ama bu, kendisini eleştiren çeşitli görüşlere karşı çıkan ve Sovyetler Birliği'ni «reel sosyalizm» olarak niteleyip bunu savunan SBKP'nin haklılığına kesinlikle kanıt olamaz. Çünkü bir «Sovyetler Birliği sorunu» vardır ve bu sorunu ele alanlar çok yanlış yargılara varmış olsalar bile, onların bu soruna verdikleri hayati önemin tamamen yerinde olduğunu söylemeliyiz.

«Sovyetler Birliği'nin ne olup ne olmadığı sorusu» özerk bir soru değildir. Bu soru temeldeki çok daha kapsamlı bir sorunun adeta «dışa vurumudur». Sovyetler Birliği'nin ken-

dekilerin «ileri demokrasi»leri ise Sovyetler Birliği örneğine varışta bir evredir. SBKP paralelindekilerin görevi bu evreye varmak, yani burjuva demokrasisi içinde bir unsur olmaktır. «Sosyalizme Açılan Yol» ise «Sosyalist sistemin itici-veya çekici-gücü»nün oluşturacağı birşeydir.

disinde düğümlenen, Sovyetler Birliği'nin yorumlanmasıyla sıkı sıkıya bağlı ama bundan ibaret olmayan bir sorundur. Sovyetler Birliği bu temel sorunun çözümlenmesinde bir halkadır.

Sovyetler Birliği üzerine görüşlerin, «tavırların» bunca önem kazanıp, ayırdedici ölçü haline geldiği bu bunalım ortamından çıkmak istiyorsak, öncelikle bu temel sorunun ne olduğu, içeriği, kapsamı ve neden dolayı sosyalist hareketin bütün eylem alanlarını ilgilendirdiği açıkça konulmuş olmalıdır.

«Sovyetler Birliği'nin ne olup ne olmadığı» sorusu bu bakımdan yetersizdir. Bugüne değin bu soru etrafında sürdürülen tartışmaların gelip son derece olumsuz bir çıkmaza saplandığı da ortadadır. Daha önce de değinildiği gibi bu soru etarfında gelişen tartışmalar en sonunda «Sovyetler Birliği'nin ne olup ne olmadığı» sorusunu değil bizim nerede olduğumuzun cevabının araştırıldığı bir biçime dönüşmüştür. Tartışma artık anlamını yitirmiştir.

Ama öte yandan da buna aşırı bir anlam veriyorduk. Kendi tezimizin doğruluğunu öne sürerken bu tezin «sosyalist devrimin esenliğini sağlayacak yegâne tez» olduğunu ısrarla öne sürüyorduk. Ama ne var ki Sovyetler Birliği'nin şu ya da bu sıfatla nitelenmesi ile sosyalist devrimin esenliği arasındaki bağı, ilişkiyi açıkça gösterebildiğimizi de iddia edemeyiz. Ve yine bu niteleme ile Türkiye'deki sosyalist mücadelenin günlük görevlerinin doğru biçimde yapılması arasındaki ilişkiyi —var olduğunu ısrarla öne sürüp, tavırlarımızı da buna uyarladığımız ilişkiyi— doyurucu biçimde açıkladığımız da söylenemez. Pek çok kişinin «sağduyulu» olarak nitelediği «bırakalım Sovyetler Birliği'nin ne olduğu sorusunu, biz kendi işimize bakalım» görüşü, bunca yaygınlaşabiliyorsa nedeni budur.

Aslında haklı olarak bugün birbirinden tamamen izole olmuş farklı eğilimler, bu «makul» ve «sağduyulu» görüşün Marksistçe olmadığını öne sürmektedir. Ama artık iyice anlamını yitirmiş bu tartışmalardan bıkan geniş kesimler, yıpratıcı bir sinir harbine dönüşen bu tartışmanın Marksizm adına sürdürüldüğünü duydukça, Marksizmden de uzaklaşmaktadırlar. Her farklı eğilimin ayrı bir Marksizm anlayışı öne sürdüğü bu ortamda zaten Marksizmin saygınlığı iyice kaybolmuştur.

Sovyetler Birliği üzerinde süren tartışmanın yarattığı bunalımın bilançosu, hepimizin bildiği çatışmalar, sert mücadeleler ile birlikte böyledir.

Ama varılmak istenen nokta bu değildi. Sözkonusu tartışma ile çözümlenmek istenen bir sorun vardı. Tartışmanın bir amacı, bir hedefi vardı.

Tartışmaların başlangıcında bu amacın açık seçik ifade edildiğini göremiyoruz. Bu yüzden de zaman içinde neyi niçin tartıştığımız, amacımızın ne olduğu sorusu iyice bulanıklaşıp gitti.

O halde «Sovyetler Birliği sorunu»nu yeniden tartışma konusu yaparken öncelikle **bu amacı** açık seçik koymalıyız. Yeniden açılan bir tartışmanın gerçekten bir anlâmı olacaksa bu tartışmadan ona verilen hayati öneme uyarlı bir sonuç bekleniyorsa ilkin bu yapılmalıdır.

Az yukarda «Sovyetler Birliği sorunu»nun aslında sosyalist hareketin son derece hayati, temel sorunlarının bir dışa vurumu olduğunu öne sürdük. Demek oluyor ki amacımız asıl olarak bu temel sorunu çözümlemeye çalışmaktır. Ancak göstermemiz gereken şey, bu temel sorun ile Sovyetler Birliği arasındaki bağdır, yani bu temel sorunun neden salt teorik bir sorun olarak değil de **mutlaka** Sovyetler Birliği bağlamında ele alınmak gerektiği açıklanmalıdır. İkincisi «kendi işimize bakmamız» için, örneğin Türkiye'de sosyalist mücadeleyi yürütebilmemiz için niçin öncelikle bu hayati temel sorundan ve bu bağlamda düşünülen «Sovyetler Birliği sorunu»ndan başlamamız gerektiği de aydınlığa kavuşturulmalıdır.

Bunu yapabilmek için önce şu soruyu sormalıyız: «Sovyetler Birliği'nin ne olup ne olmadığı» sorusu neden dolayı sorulur oldu?

Sovyetler Birliği'nin bir sorun olarak ele alınması zorunluluğuna niçin varıldı?

GÜNÜMÜZDEKİ «SOVYETLER BİRLİĞİ SORUNU»NUN TEORİK ARKA PLANI

1957'de SBKP resmen «anti-Stalin» kampanyasını başlattı. «Kişi putlaştırılması» ile suçlanan Stalin'in eylemleri sergilendi ve kınandı. Tüm dünyadaki resmi komünist par-

tileri için tam bir şok olmasına karşın SBKP'nin ilan ettiği kampanyaya uyuldu ve onaylandı. Sonradan SBKP'ye karşı Stalin'i savunan bir tavırla karşı çıkacak olan ÇKP'de sözkonusu kampanyaya katıldı ve destekledi.

Ancak bu kampanya ile birlikte SBKP'nin yepyeni tezlerle ortaya çıktığı görüldü. SBKP, Sovyetler Birliği'nde komünizmin ilk evresinin tamamlanmış olduğunu öne sürmektedir.

Bu temel kabulden yola çıkan SBKP, kendisinin artık özel olarak Sovyet işçi sınıfının partisi olma evresini aşarak «tüm halkın partisi» haline geldiğini ve dolayısıyla Sovyet devletinin de artık proletarya diktatörlüğü olmayıp «tüm halkın devleti»ne dönüştüğünü ilan etmektedir.

Aynı tarihte SBKP, bu Sovyetler Birliği'ne ilişkin tezleri yanında uluslararası sosyalist harekete ilişkin yeni tezler de öne sürdü. Bunlar Sovyetler Birliği'ne ilişkin tezlerin mantıkî bir devamı olduğu için burada özel olarak değinmeyeceğiz. Temel önemde olan tezler, yukarda özetlenmiş olanlardır.

Sovyetler Birliği, komünizme geçişin ilk aşamasını gerçekleştirmiş, ikinci ve son aşamaya girmiştir. Komünizm artık Sovyetler Birliği için yakın bir hedeftir. Tezlerin açık anlamı budur.

Burada sözkonusu tezlerin Marksizmle, Marksizmin sosyalizm teorisiyle uyuşup uyuşmadığı üzerinde bir inceleme gereksizdir. Çünkü Marksizm-Leninizm'de ne «partinin dönüşmesi» ve ne de proletarya diktatörlüğünün bir sonraki aşaması olarak takdim edilen «tüm halkın devleti» gibi kavramlar kesinlikle yoktur. Ama bu tezleri, bu kavramları, teori açısından inceleme gereğini duymayışımızın nedeni bu usulî gerekçe değil. Asıl neden «parti» ve «proletarya diktatörlüğü» kavramlarına verilmiş olan içerik, bu kavramların nasıl yorumlanmış olduğudur. Çünkü sözkonusu kavramlara verilen içerik, bunların yorumu **kesinlikle** Marksizm dışı bir anlayışı aittir. SBKP'nin bu kavramları kullanırken onlara vermiş olduğu görülen içeriği ve anlamı kabul eden birisi Marksizm-Leninizmden hiçbir şey anlamamıştır, apayrı bir sosyalizm anlayışını temsil etmektedir. Marksist soyalizm teorisi ile SBKP'nin sosyalizm anlayışı **ayrı** platformdadır.

Ancak şu var ki, SBKP, tezlerini Marksist sosyalizm teorisine uygun bir görünüm sağlayacak biçimde sunmaya özen göstermektedir.

Nitekim Sovyetler Birliği'nin «komünizmin ilk evresini aştığı ve ikinci evresine girdiği» söylenirken yapılmak istenen budur. Komünizme geçişi iki aşamalı bir dönem olarak kabul eder Marksist sosyalizm teorisi.

Ama eğer Sovyetler Birliği «ilk aşama»yı geçtiyse onun Marksist teoride öngörülen bazı temel özelliklere de sahip olması gerekir.

«Teori»de komünist toplumu karakterize eden ve onun kapitalist topluma göre gerçek bir tarihî aşama olmasını sağlayan özelliklerin başlıca şunlar olduğu kabul edilir: İşbölümünün ve özel olarak da kafa ve kol emeği arasındaki farkın ortadan kalkışı; devletin yok olması; insanlar arasındaki meta ilişkilerinin ortadan kalkışı (Marx buna «ekonominin aşılması» der).

O halde komünizme geçişin ilk aşamasını geçmiş bir toplum bu özelliklere tam anlamıyla sahip değildir ama bu hedeflere doğru giden bir gelişim süreci açıkça görülüyor demektir. Örneğin üretici güçlerin geliştirilmesi öylesine bir seyir izlemektedir ki artık bu işbölümünün giderek daha incelmesine, artmasına değil, tersine giderek yokolmasına yolaçmaktadır.

Bilindiği üzere kapitalizmde üretici güçlerin her gelişimi işbölümünün daha da incelmesini gerektirir. Söz gelimi, eskiden birbirine bağlı iki hareket yapan bir insan, bu gelişme sonucunda yalnız bir hareketi yapar hale gelir. Diğer hareket, ya bir makinaya devredilmiştir ya da diğer bir insana. Her iki durumda da amaç üretilenlerin artmasıdır. Aynı tip gelişme kol emeğinde olduğu gibi kafa emeğinde de olur. Kafa emeği türlerinden bazıları yeknasak, devri işler hale gelir, bazılarında ise uzmanlaşma diye nitelenen iç bölünmeler olur. Kol emeği düzeyinde ise işbölümünün artışı, sıradan, niteliksiz işçilerin artışı, nitelikli işçinin kaybolmaya yüztutması biçiminde görülür.

Marksist sosyalizm teorisi, **kapitalist üretim biçimi**'nin yıkılması ve yerine yeni bir üretim biçiminin kurulmasını temel alır. Bu nokta olağanüstü önemdedir ve Marksist teori bu temelin kavranılmamış olması halinde tüm anlamını, tüm özgünlüğünü yitirir. Çünkü Marksizm komünizmi insanlık tarihinin köklü aşaması olarak nitelerken, kapitalist üretim biçi-

minin yukardaki kısa anlatımda bile görülen **uzlaşmaz çelişkisi**'ni özellikle vurgular. Çünkü görüleceği gibi bu üretim biçiminde daha yetkin makinalar üretilip daha çok ürün elde edilmektedir ama bu olumlu sonuç, o üretimi gerçekleştiren insanların üretici işlevinin giderek daralmasına yolaçmakta, onları gitgide daha tek yönlü hale gelen bir eylem alanına hapsetmektedir.

Ya makinaların geliştirilip üretimin artırılması ya da işbölümünün olumsuz sonuçlarını önlemek adına yukarıdaki eylemden cayılması gibi iki alternatiften birini seçmek durumunda olduğumuz sanılmamalıdır. Marksizmin önümüze koyduğu hedef, yepyeni bir üretici güçler üretim ilişkileri bileşimi yaratmaktır.

Marksizm, kapitalist toplumun tüm olumsuz görünümlerini işte temeldeki bu üretim biçimine bağlar. Kapitalist toplum yerine kurulacak yeni toplum biçim kapitalist üretim biçiminden ayrı, onun az önce özetlenen uzlaşmaz çelişkisini içermeyen, bu çelişkiyi aşmış bir **üretim biçimi** üzerine kurulur. Komünizm ancak bu üretim biçiminin varlığında bir gerçek olur.

Sovyetler Birliği'ndeki üretim biçimi, işbölümü ve özel olarak kafa ve kol emeği ayrımı konularında kapitalist üretim biçiminden hangi anlamda farklıdır? Sovyetler Birliği'nde **üretici güçlerin gelişmesi,** kapitalist toplumdaki üretici güçlerin gelişmesinden nitelikçe **farklı mıdır?**

Bu sorulara olumlu bir cevap verilmedikçe **kapitalist üretim biçimi**'nin aşıldığından söz edilemez. Çünkü ne üretici güçler ne de üretim ilişkileri düzeyinde Sovyetler Birliği üretim sistemi herhangi bir farklılık gösterememektedir. İşbölümü olgusu bu düzeyce belirlenen, buna göre oluşan bir olgudur. İlk ve temel ayrımı kafa ve kol emeği ayrımı olan işbölümünün aşılmadığı, buna doğru, bilinçle yönlendirilen bir sürecin olmadığı bir toplumu, «komünizme geçiyor» denilemez.

Aynı şey devlet konusu için daha fazla doğrudur. SBKP, «halkın devleti»ne geçtiğini söylerken yapılan tek değişiklik devletin adının değiştirilmesidir. Bir parti kararıyla bundan böyle aynı devlet yapısını daha değişik bir isimle anmak «değişim» değildir. Sovyetler Birliği devleti 1957 sonrasında öncekinden mekanizma olarak farklı değildir, fark yalnızca öncekinin yöntemlerinin bir kısmından vazgeçilmesi, daha «yumuşak» yöntemlere geçilmesidir. Ve eklenmelidir ki 1957 sonrasının Sovyet devleti çok daha güçlü bir aygıtlar sistemidir.

Marksist sosyalizm teorisi, komünizme geçiş sürecini «devletin giderek yok olması süreci» olarak da tanımlar. Oysa «komünizme geçtiği» öne sürülen Sovyetler Birliği'nde tamamen tersine bir süreç görüyoruz: Devletin giderek yetkinleşmesi.

Denilebilir ki SSCB'de devlet mekanizma olarak yetkinleşmektedir ama devletin aslî fonksiyonu olan «zor kullanma» en azından «Stalin dönemi» ile kıyaslanmayacak ölçüde azaltılmıştır.

Marksist teori, «belli işlevleri yapmak üzere oluşturulmuş; kurum, mekanizma olarak devlet»den sözeder. Bu mekanizmanın giderek yok olmasını öngörür. Devletin giderek daha az zor kullanır hale gelmesini değil.

Sovyet devletinin böylesi geniş ve güçlü bir aygıt halinde oluşuna «dış koşullar» neden gösterilebilir. Şüphesiz Sovyetler Birliği'nde «devletin yok olması»nda bu etkenin payı olmuştur. Ama o bu konuyu ele alırken şu nokta son derece önemlidir. Marksist teoride sosyalist aşamanın devleti, «devlet olmayan devlet» olarak nitelenir. Yani bilinen, sınıflı toplumlara özgü devlet tipinden nitelikçe farklı bir «devlet» sözkonusudur burada. Bu devlet tipinin nasıl bir içerikte olduğu özellikle Lenin'in **Devlet ve İhtilal**'inin konusudur ve orada ayrıntılı biçimde tanımlanmıştır. İşte teoride «giderek yok olacağı» söylenen **bu tip** bir devlettir.

Oysa günümüz Sovyetler Birliği'ndeki devlete mekanizma olarak böyle bir nitelik atfedemeyiz. Bu devlet Lenin'in açımladığı «devlet olmayan devlet» değildir.

«Dış koşullar» böylesi bir «devlet olmayan devlet»in giderek ortadan kalkışı sürecini aksatmış sayılmaz. Sovyetler Birliği'nde olan şudur: 1925'e kadar bir anlamda varsayılan «devlet olmayan devlet», bu «dış koşullar» neden gösterilerek basbayağı devlet haline getirilmiş ve geçen zaman içinde de başlıca kaygı bu devleti yetkinleştirmek, denetim ve etki gücünü artırmak olmuştur.

Gerek işbölümü ve kafa-kol emeği ayrımın ortadan kalkışı ve gerekse devletin giderek yok olması gibi Marksist sosyalizm teorisinin iki aslî ögesi ile Sovyetler Birliği'nin bu

ögelere tekabül eden somut olgularını karşılaştırdığımız zaman, apaçık bir çelişki ile karşılaşırız. Aynı şey «meta ilişkilerinin ortadan kalkışı» konusu için de sözkonusudur.

SBKP tezleri öne sürülünceye kadar böylesi bir karşılaştırma yapmak doğru olmazdı. Her ne kadar 1935 sonrasında Stalin Sovyetler Birliği'nin «sosyalist» olduğunu söylemiş ise de bununla asıl olarak tarımda ve sanayide devlet mülkiyetinin egemen hale gelişini ifade etmiş olmaktaydı. Burada şüphesiz Stalin'in Marksist sosyalist toplum teorisini dikkate alarak konuştuğunu iddia etmiyoruz. Tersine şurası açıktır ki Stalin'in anlayışı ile 1957 sonrası SBKP'ye egemen olan anlayış arasında özde herhangi bir fark yoktur. 1957 sonrasında SBKP'ye egemen olan yumuşatılmış bir Stalinizmdir.

Daha sonra bu «Stalinizm» kavramını hayli ayrıntılı biçimde ele alacağız.

Fakat burada «Stalinizm»in önemli bir ögesinden, «gerçekçi»liğinden söz etmemiz gerekiyor. 1957 sonrasının SBKP eğilimi ile Stalin anlayışı arasındaki özsel bağların ilki budur.

Bu «gerçekçilik»in ne olduğunu görelim.

SBKP'nin «komünizmin ikinci evresine geçtiği»ni ileri sürdüğü Sovyetler Birliği'nin somut olguları ile Marksist teorinin bu evreye ilişkin tezleri arasındaki apaçık çelişki yukarda anlatılmıştı.

1960'lardan itibaren öne sürülmeye başlanan «reel sosyalizm» kavramı, sözkonusu «çelişkinin giderilmesi» için SBKP'nin başvurduğu teorik operasyonun ürünüdür.

SBKP, Sovyetler Birliği'ndeki «gerçek», teoriyle uyuşmadığında, **gerçekliği teorinin öngördüğü hedeflere doğru dönüştürmek yerine,** teoriyi, gerçekliğe uyacak biçimde dönüştürmeye çalışmıştır. SBKP'nin Stalin'den beri kolayca yaptığı bir uygulamadır bu. SBKP'nin dünya sosyalist hareketi üzerindeki otorite ve nüfuzu, böylesi uygulamaları yapmakta güçlük çıkarmamıştı.

Teoriyi «gerçekliğe» uydurmak, «gerçekliği onaylayacak biçimde değiştirmek» işleminin adına «revize etmek» denir. Revizyonistlerin tümü «gerçekçi»dirler. Marksist hareketin tarihindeki tüm revizyonistler, kendilerine karşı çıkıp teoriyi savunanları gerçekliğe sırt çevirmekle, çoğu kez de «hayalci»likle suçlamışlardır.

Revizyonizmin bu «gerçeklik» vurgulamasının altında yatan anlayışı gözden kaçırdığımızda, bu eğilimin Marksizm-dışı niteliğini anlayamayız.

Revizyonizmin teoriyi kendisine uydurmak istediği gerçeklik, bu anlayışa göre, artık değiştirilemez olan, yani değişmezliği kabul edilen bir durumdur. Yani, bu anlayış belirli bir andaki somut olguları artık nitelikçe değişmesine imkân olmayan, bunun için de veri alınması gereken şeyler olarak kabul eder. Bu olgulara ilişkin teori, sözkonusu olgunun nitelikçe değişik olacağı bir durumu öngörüyorsa ya da bu olgunun değiştirilebilirliğini kabul ediyorsa; bu teori yanlış sayılmalıdır. Yanlış olan bu teori ise **değiştirilemezliği kabul edilen «somut olgu»lara** bu niteliği atfedecek biçimde değiştirilmelidir.*

Marksizm ise bütün «somut olgu»ların, bütün «gerçeklik»lerin hem değiştiklerini hem de **değiştirilebildiklerini** kabulden yola çıkar. «Dünyayı dönüştürmek» anlayışı, istisnalar tanımaz. Yalnızca tarihsel gelişmenin kayıtlamaları sözkonusudur. Yani Marksizm keyfi bir dönüştürme eylemini vurgulamaz. Onu volontarizmden ayıran şey de budur. Ve revizyonistlerin tüm karşı iddialarının tersine Marksizm, gerçekliğin alabildiğine derin bir dikkatle ele alınmasını, kavranmasını öngörür. Belirli bir gerçekliğin kavranması, tarihsel gelişme bağlamında, bu son derece önemli ve ancak tarih bilinci kavramıyla karşılayabildiğimiz yoğun içerikli anlayış içinde yapılır. Tarihî gelişmenin, bu gerçekliği dönüştürmek için hangi imkânları verdiğini, potansiyel olarak varolan **değiştirme imkânlarının fiile çıkarılması için bilinçli insan eyleminin nasıl yürütülmesi gerektiğini** araştırır.

Eğer bu son derece kapsamlı konunun anahatlarını şu kısa açıklamada verebildiysek

*Burada teori sözcüğü, Marksizmin sosyalizm hedefinin tümü, bu hedefin aslî, genel ögelerine ilişkin hedefe yönelik eylem süreci içinde kullanılmaktadır. (Genel sosyalizm teorisi, devlet, toplumsallaşma v.b.). Karşılaşılan tarihî durumlar, olgulara ilişkin teoriler değildir. Bu «ikinci tip» teoriler sözkonusu durumların «hedef»e ulaşmak için ne yönde dönüştürülmeleri gerektiği sorusuna cevaptırlar. Dolayısıyla olgu kendisi değiştiği veya bizim, başkalarının eylemiyle belli ölçüde değiştiğinde, bu açıktır ki yeni dönüştürme imkânlarının ortaya çıkışı v.b. demektir. Teori yeniden kurulur.

Marksizmdeki «teori kurma» işleminin herhangi bir bilim disiplinindeki aynı adlı işlemden tamamen ayrı nitelikte olduğunu görürüz. **Marksizmde teori, belirli bir onaaki gerçekliği yansıtsın diye kurulmaz.** Teorinin görevi bir gerçekliğin «yansıması» olmak değildir. Marksist teoriye göre yürütülen **pratik,** bu **gerçekliğe uyum sağlamak için** yapılmaz. Gerçekliği değişmez saydığımızda veya onun kendiliğinden değişmesine bel bağladığımızda, bu temelden yola çıktığımızda; eylemimize ışık tutmasını istediğimiz teori, bize ancak gerçeklikle nasıl uyum içinde olabileceğimizi, bu gerçekliğin bize kendiliğinden sunacağı fırsatların neler olacağını anlatır. Oysa Marksizmde teori, belirli bir gerçekliğin dönüştürülme imkânlarının araştırılmasıdır ve **gerçekliğin bu imkânları ile kavranması** için kurulur. **Belirli bir gerçekliğin, onun dönüştürülmüş halinden bakılarak tanımlanmasıdır.** Şüphesiz bunun tam anlamıyla bilimsel bir faaliyet olması gerekir. Burada bir kez daha Marksist tarihî gelişim teorisi üzerine kurulan Marksist bilimsel yaklaşımın tayin edici önemini vurgulamak gerekir.

«Teori»nin yadsındığı açıktır, çünkü «reel sosyalizm» gibi bir kavramın empoze edilmeye çalışılmasının başka bir anlamı olamaz. Bu kavramın «ütopik sosyalizm»den uzaklaşılmasını ima ettiği —tabir hafif kalıyor ama— ortadadır. SBKP, birtakım «hayalci»lerin varolabileceğini düşünerek onları «gerçekçi» olmaya davet ediyor.

SBKP sözkonusu tezleri ile «ütopya» olarak nitelemiş göründüğü Marksist sosyalizm teorisinin öngördüğü hedeflere ulaşılmasının mümkün olmadığı kabul etmektedir. Bu hedef terkedilmiştir. «Barış içinde yarış», Sovyetler Birliği ve diğer sosyalist ülkelerin kapitalist sistem ile bir üretkenlik ve refah yarışmasına girmesini öngörür. Böylece sosyalizmin kapitalizmden daha fazla ürettiği ve daha fazla refah sağladığı gösterilecek, bu ise «sosyalizmin üstünlüğü»nü kanıtlayacaktı. Gerek kapitalist ülke insanları ve asıl olarak geri bırakılmış ülke halkları, bu «kalkınmak isteyen» halklar, sosyalizmin daha fazla «kalkınma» sağladığını gördüklerinde kapitalizmi değil sosyalizmi seçeceklerdir. Sosyalizmin «çekiciliği» teması da bu demektir.

Elbette böylesi bir anlayış, sosyalizmi bir toplum biçimi olarak değil, bir «kalkınma yöntemi» saymak demektir. 1957'lerden itibaren SBKP'nin dünya ölçüsünde eylemi ve propogandası sosyalizmi bir kalkınma yöntemi olarak empoze etmeye yoneliktir.

Burada artık Marksizm yoktur. Marksizm tüm bağlayıcılığını, teori, bir hedef olarak içeriğini yitirmiştir. Sosyalizm bir ekonomi, devlet mülkiyeti ve planlı üretim yapmak demektir artık.

1960'lar bu anlayışın iyice sergilendiği yıllar oldu. Marksizmin sosyalist toplum anlayışı ile bu anlayışı karşılaştıran herkes, aradaki çelişkiyi görmekteydi. 1957'den sonra «komünizmin ikinci evresini de tamamlamak» için sürdürülen politika en iyi ifadesini Kruşçef'in «gulaş sosyalizmi» olarak tanımlanan sözlerinde bulur. 1957'ye kadar kaynaklarının çoğunu üretim araçları üretimine tahsis eden SSCB, bu tarihden sonra kitlenin tüketim düzeyini yükseltmeye özen gösterdi. Aynı yıllarda, kapitalist toplumlarda «tüketim ideolojisi» sistemli biçimde işlerliğe sokulmakta, tüketimin amaç olarak verildiği toplum bu yolda kamçılanmaktadır.

SBKP'nın «barış içinde yarış»ı işte bu tüketim kulvarlarında yapılacaktır. Kişi başına gelir, kişi başına çelik, kömür, un, süt, araba.. hesaplarının karşılaştırıldığı bu yarışta koşturulanlar değil, onları koşturanlar «yarışmaktadır». Aradan 20 yıl geçtikten sonra koşturulanların olsun koşturanların olsun birbirine epeyce benzedikleri, birinin «plan» üstünlüğünü, ötekinin ise «teknik» üstünlüğünü devam ettirdiklerini, aralarındaki sözü edilir farkın da hemen hemen yalnızca bu olduğunu görmek zor değildir.

Sovyetler Birliği'nin tarihine ve bugününe biz asıl olarak kendi eylem alanımızda yönümüzü bulmak, neyi nasıl ele almamız gerektiği sorununa cevap bulmak için eğiliyoruz. Uluslararası Sosyalist Hareket bugün bunun için yoğun bir arayışı sürdürüyor. Sovyetler Birliği «en ileri sosyalist ülke» olarak bize «varacağımız yerin azamî sınırını» gösteriyor. SBKP, gerçekleştirebileceğimiz şey ancak bugün burada gördüğümüz «reel sosyalizm» olabilir diyor.

Sosyalist hareket, burada duraklıyor. Çünkü bu «reel sosyalizm», üretim araçları üzerinde özel mülkiyet hariç, diğer tüm ekonomik-toplumsal ilişkiler ve bunlara özgü kurumları ile kapitalist toplumdan ayırdedici

farklar göstermiyor. Şüphesiz sosyal ekonomik güvenceler, derin gelir farklarının olmayışı v.b. özellikleriyle bu «reel sosyalizm», kapitalizmin ücretli kesimler için sağlayabildiği imkânlara göre üstünlüğe sahip. Ama özellikle gelişmiş kapitalist ülkelerle kıyaslandığında bu üstünlüğün ancak nisbî bir önemi var. Bu ülkelerin işçi sınıfları için bile Sovyetler Birliği'nin sözkonusu üstünlükleri özendirici ve uğruna özverili bir mücadeleye değer şeyler olarak görülmemektedir.

Ama öte yandan bütün kapitalist sistem derinden derine sarsılıyor. Toplumların içinde giderek büyüyen bir huzursuzluk, bir bunalım kendisini toplumsal ilişkilerin her çeşidinde şu veya bu biçimde gösteriyor. Ücret düzeyleri yeterli olan ülkeleri de saran bir toplumsal çalkalanmanın ortasında sosyalistler bu potansiyelleri nereye kanalize edebileceklerini, topluma nasıl bir hedef gösterebileceklerini bilemiyorlar. «Reel sosyalizm»in kapitalist toplumun nisbî bir değişimine yönelik bir eylem için bile sürükleyici bir hedef olmadığını özellikle Avrupalı komünistler yılların deneyi içinde gördüler, yaşadılar.

1960'larda ÇKP, «reel sosyalizm» tezinin «daha ötesi»nin imkânsızlığını ima eden anlayışına karşı, hem teorik hem de pratik bir karşı çıkışı geliştirmeyi denedi. Çin de SBKP'yi revizyonizmle suçlayan ve aynı zamanda bir Kültür Devrimi atılımı ile de desteklenen kampanya, SBKP'nin «aşılmaz» dediği engelleri aşma girişimi idi. Bu tarihî deney yalnız sosyalistleri değil, tüm dünya kamuoyunu derinden ilgilendirdi. Çin komünistleri, yerleşik önyargıları sarsabilecek, komünist harekete «reel sosyalizm»in «ötesi»nin de olduğunu göstertip yeni bir ufuk açabilecek miydi?

Kültür Devrimi [illegible] varamadı ve bu gerek ÇKP ve gerekse komünist hareketi üzerinde son derece derin etkilere yol açtı.

Çünkü sosyalistler içinde yaygın bir önkabule göre; Kültür Devrimi uygulaması, sosyalist iktidarlar tarafından toplumun geleneksel yargılarını, toplumsal ilişkilerini dönüştürmekte kullanacakları en etkili araç olarak nitelenirdi. Nitekim SBKP'ye yöneltilen en önemli eleştirilerden biri onun iktidarını sağlamlaştırdıktan ve gerekli ekonomik temele sahip olduktan sonra bir kültür devrimi yapmaması idi. Sovyetler Birliği'ndeki görünür olumsuzluklar buna bağlanıyordu.

ÇKP, hemen hemen dört yıl ekonomik gelişmeyi bir yana bırakıp, Çin toplumunun bir kültürel dönüşüm geçirmesi hedefine yöneldi. Bu uğurda kendisini açıkça eliştiri konusu yaptı. Mao Ze Dung'un ünlü «karargahı bombalayın» yönergesi üzerine tüm parti örgütü, devlet kadroları, ekonomik-kültürel ve askerî yapılar yoğun bir eleştiri bombardımanına tutuldu.

Bugün ÇKP ve Mao Ze Dung için ne denilirse denilsin ve Kültür Devrimi ile varılmak istenen amaca ulaşılmadığı ne denli açık gözükürse gözüksün, bu tarihsel deneye girişmekle ÇKP ve Mao Ze Dung, gerçekten saygıdeğer ve devrimci atılım denmeye tümüyle layık bir tavır göstermişlerdir. 800 milyonluk bir ülkede bir partinin yalnızca toplumun yaratıcı gücüne güvenerek bu teorik ve pratik cesareti göstermesi ve tüm yapıları yeniden kurmak gibi devasa bir eylemi göze alması ancak Marksizme içtenlikle inanmış bir anlayışın varlığında mümkündü.

Deney başarısızlığa uğrayınca bu inancın sarsılması kaçınılmaz oldu.* 1970'lerden itibaren ÇKP'nin «Mao Ze Dung Düşüncesi» adı altında SBKP anlayışına ahlâkî bir tepki olan, ama onun kadar teoriyi revize eden bir anlayış geliştirmeye yönelmesinin altında bu temel neden vardır.

1960'ların ateşli enternasyonalisti ÇKP bugün «kendi gücüne güvenmek», «bağımsızlık» v.b. temaları kullanan ve kendi kendine yeterli ekonomilere sahip ülkeler arasında «iyi

*Marksist sosyalist hedefini gerçekleştirmek için verilen ve tüm toplumsal faaliyet alanlarında tüm «düzey»lerde sürdürülen mücadelenin toplu bir yorumu, bu yazı serisinin ikinci bölümünün özel önemde duracağı bir konusudur. Orada hem farklı toplumsal faaliyet alanlarında verilen mücadeleler arasındaki «öncelik» ve «belirleyicilik» ilişkisi ele alınacak ve hem de iktidar sorununa verilen önem ve anlamın içeriği, nedenleri üzerinde derinliğine durulacaktır.
Burada şüphesiz Çin'deki Kültür Devrimi Olayının mantığı üzerinde derinliğine duracağız. Göreceğiz ki Çin'deki başarısızlık yalnızca bir önkabulün geçersizliğini gösterir. Marksist yaklaşım, Çin'de Kültür Devrimi ile çözümlenmek istenen sorunu çok daha köklü bir noktadan ele almamızı zorunlu kılar. Bu bakımdan «Marksizmin yanıldığı» gibi bir yargıya örtük biçim de olsa kapılmak yanlıştır.

komşuluk» ilişkilerinin sürdüğü bir dünya anlayışına yönelmiş durumdadır. Enternasyonalizm ile amaçlanan hedefi bu olmadığını ÇKP hepimizden iyi bilmekte ama «varolan koşullar»da ancak böylesinin mümkün olabildiğini açıkça söylemese bile yeterince belirgin biçimde ifade etmektedir. Tıpkı SBKP'nin kendi yönelmelerinde bir dünyanın Marksist-Leninist Enternasyonalizm ile çelişmediğini bilmesi, ama «varolan koşullar»da mümkün en doğru biçimin bu olduğunu kabul etmesi gibi.

Şüphesiz enternasyonalizm konusu, özellikle 1970 sonrasında Uluslararası Sosyalist Hareket için ancak ikincil bir «teorik» sorun durumundadır. 1960'lara gelinceye kadar toplumun tümüne sınıflı toplumlardan çekilen bütün sıkıntıların, görülen tüm olumsuzlukların giderildiği, bugüne değin insanlığın uğruna savaştığı tüm olumlu değerlerin nihayet gerçekleşeceği bir toplum biçimi olarak sunulan sosyalizmi artık bu içerikte sunmak en azından kadrolarda ahlâkî bir sorun yaratıyordu. Çünkü ne «reel sosyalizm»ler ne de onlara tepki duyan sosyalist ülkelerdeki yaşam, bunca yıllık deneyden sonra sözkonusu yüce amaçlara ulaşıldığını göstermemektedir. Marksist hareket bir yüzyıldır üstlendiği ve uğruna başka hiçbir siyasal-toplumsal hareketin katlanamayacağı özverili bir mücadele verdiği, büyük tarihî misyonunu gerçekleştirememe sorunu ile yüzyüzedir.

Her siyasal hareketin başlangıç anında belirli amaçları vardır. Bir noktada bu amaçlarının ancak bir kısmına ulaşabildiğini görür ve orada kalır. Tutuculaşır. Marksizm için böylesi bir «kadere rıza» tavrı kendi kendini inkâr etmedikçe mümkün değildir. Bazı «Marksistler» bunu yapabilir ama Marksizm doğası gereği bunu yapmaz. Marksizm, belirli bir toplumsal duruma varıldığında artık ancak niceliksel ve tekrarlarla karakterize edilen bir değişimin mümkün olabileceğini kabul ettiği anda bütün temellerini artık geçersiz kabul ediyor demektir. Artık Marksizm olmaktan çıkar, herhangi bir siyasal hareket haline gelir.

Komünizm daha ötesini şimdiden göremeyeceğimiz için, bu anlamda Marksistler için bir «uzak hedef»tir. Yani ancak bugünün, bu çağın insanları için bir uzak hedeftir. Yarının bu hedefi açık seçik gören insanları için bizim şimdiden bilemeyeceğimiz bir «uzak hedef»leri kesinlikle olacaktır. Marksizm doğası gereği, insanlık tarihini sonsuz bir gelişme, bir yükseliş süreci olarak ele alır ve bugüne kadarki tarihi yadsımaz biçimde bu anlayışına kanıt gösterir.

1970'lerde Marksist hareketin yoğun bir bunalıma girmesi, ancak Marksizmin bu özsel niteliği, onu benzersiz kılan temel değerleri kavrandığında anlaşılır hale gelir. Çünkü genel sosyalist hareket, 1960'lardan beri Küba Devrimi'nin pekişmesinden, Çin Hindi'ndeki bir dizi zafere, Afrika'daki tarihî başarılara, Avrupa'nın birçok ülkesinde Komünist partilerin güçlenmesine kadar, herhangi bir siyasal anlayış için heyecan verici sayılacak yükselişler gösterdi. Paradoks da şurada ki bütün bu zafer dolu süreç, uluslararası sosyalist harekette tartışmaları keseceği yerde adeta hızlandırdı. Çünkü iktidara geçen sosyalistler, kendilerine «ancak gerçekleşebilir» denilen hedeflerle Marksist teoride öngörülen hedefler arasındaki çelişkinin, uzaklığın her an farkındadırlar.

«En ileri sosyalist ülke-toplum» olan Sovyetler Birliği üzerinde yoğunlaşan ilgi bu yüzden Marx, **Kapital**'in önsözünde, o sıralar henüz kapitalizme geçen Almanya'nın insanlarına, İngiltere'nin durumu hakkında kayıtsız kalamayacaklarını söylerken «bu hikâye senden söz ediyor» der. İngiltere Almanya'nın «geleceği»dir. Diğer Sosyalist ülkeler olsun, henüz iktidar olamamış sosyalist hareketler olsun Sovyetler Birliği'ne «kendi gelecekleri» olarak bakıyorlar ve bu «geleceğin» apaçık olumsuz görünümlerini nasıl giderebileceklerini düşünürlerken, SBKP'nin bunun imkânsız olduğunu, sözkonusu olumsuzlukları olumsuzluk diye nitelemekten, bu «utopik» eleştiriden uzaklaşılmasını söyleyen sert ikazı ile, «reel sosyalizm» teziyle karşılaşıyor.

Bu ikaz 1960'ların başından beri resmen yürürlüktedir. Ama Uluslararası Sosyalist Hareket tecrit tehditleriyle de takviye edilen bu «ikaz»a karşın «reel sosyalizm»in sınırlarını aşma çabasını durduramadı. 1960'lardan bu yana yaşadığımız o yoğun arayışlar, model tartışmaları bundandı. Bir dizi farklı eğilimiyle Uluslararası Sosyalist Hareket, Sovyetler Birliği'ndeki «sorun»un kaynağını ararken aslında kendi geleceğinin önünde duran engelleri aşmağa çalışmaktadır.

Şurası bilinsin ki gerek Ekim Devrimi esnasında ve gerekse şimdi «Sovyetler Birliği

Sorunu» tartışılırken, Sovyetler Birliği'nin somut olguları ile teorinin öngördüğü koşullar karşılaştırılmıştır. Görünüşte SBKP'nin her iki dönemde de «teoriye karşı» bir durumu vardır. 1917'de Sovyetler Birliği'nde sosyalizme geçilemeyeceğini öne sürenler, o andaki Sovyetler Birliği'ni (Çarlık Rusyası'nı) üretici güçler düzeyinin —ki bundan sanayileşme oranı, üretim kapasitesi ve işçi sınıfının genel nüfusa oranı v.b. koşullar kasdedilmektedir— «teoride öngörülen» biçimde olmadığını söylemektedirler ve Bolşeviklerin buna karşın sosyalizme geçmeye «cesaret etmeleri»ni, «teoriye aykırı» bir davranış olarak nitelemektedirler.

Şimdi de Sovyetler Birliği'ndeki somut olguları göstererek; bu durumun, Sovyetler Birliği'ni «komünizmin ikinci evresine girmiş» bir toplum olarak nitelenmesine elvermediğini, karşıt iddiada bulunan SBKP'yi ise «teoriye aykırı» bir konumda olmakla itham ediyoruz.

SBKP, bu «teoriye aykırı» ithamına boşvererek, vaktiyle Bolşeviklere de bu «teoriye aykırılık» ithamının yapıldığını kanıt gösterebilir mi? Bu parti diyebilir mi ki SBKP, her zaman bazı saf «teori» yanılarınca «teoriye aykırılık»la suçlanmıştır, biz, «teoriye aykırılık» iddialarına karşın doğrultusuna devam eden Bolşeviklerin izindeyiz.

Kesinlikle bunu söyleyemez SBKP. Çünkü 1917'de Bolşevikler **«teoriyi gerçekleştirmek» için,** Marksist sosyalist toplum hedefine varmak için, olanı savılmayan **koşulları dönüştürerek** eyleme giriştiler. O zaman koşullar gerekçesine sarılanlar, soy ekonomist «teori» yanılarıydı. Bolşevikler **bunların teorilerine aykırı** idiler.

1957'de resmileşen SBKP ise, **Marksist sosyalizm teorisinin gerçekleştirilemez olduğunu varsayan** bir anlayışın, bir tavrın içinde olduğu için «teoriye aykırı» konumdadır. Teoriye aykırılığı, koşulların dönüştürülemezliğini kabul etmesindendir, «koşulları» gerekçe göstermesidir. Ona teori adına karşı çıkanlar ise koşulların dönüştürülebilir olduğunu, koşulların dönüştürülerek teorinin öngördüğü hedeflerin gerçekleştirilmesini savunmaktadır.

1917'nin Bolşevik anlayışından günümüz SBKP'sinin anlayışına nasıl gelinebildi? Aradaki bu köklü fark nasıl oluştu?

Bu sorulara cevap vermek için geniş bir tarihî dönemin analizi her ne kadar gerekli görülebilirse de, bu çabanın gerçekten Marksistçe bir anlamı olması, yani **günümüzün sorununu** çözebileceğimiz temeli bize göstermesi gerekir.

Aşağıda kısaca anlatacağımız iki yaklaşım türü kesinlikle bu nitelikte değildir. Bunlar Sovyetler Birliği'nin bugünkü gerçekliğinin «sosyalizm» olarak nitelendirilemeyeceğini söylerken bunun nedenini «saf teorik» koşullsal «ilk günah»larda bulurlar.

Birinci ilk günah, sosyalizmin ancak bir dünya ekonomisi temelinde kurulabilir bir şey olmasına karşılık Sovyetler Birliği'nde «tek ülkede sosyalizm» kurmaya çalışılmış olmasıdır. Günümüz Sovyetler Birliği «tek ülkede sosyalizm»i kurmaya çalışmakla işlenen bu günahın kefaretidir.

«Koşullar»a aykırı davranmakla işlenen «ilk günah»a dayalı açıklama ise şöyle özetlenebilir: Teori «üretici güçlerin düzeyinin yüksek» olmasını önkoşul sayar. 1917 Rusyası ise «üretici güçlerin gelişme düzeyi geri» olan, sosyalizm için «olgunlaşmamış» olan bir ülkedir. Böyle bir ülkede koşullara karşın sosyalizmi kurmaya girişmek zorunlu sonucunu vermiş, amaca varılamamıştır. Koşullar hiç affetmemektedirler, koşullara aykırı davranılamaz.

Bu açıklama biçimleri, sonuç belli olduktan ya da resmen ilan edildikten sonra yapılan açıklamalardır. «Varış noktası»ndan yapılan ve tek amacı buraya nasıl gelindiğini tutarlı biçimde **göstermek** olan açıklamalardır. Bunların yüzlerce çeşidi vardır ve hepsi de kendi içlerinde tutarlıdır. Her biri anlatmaya çalıştıkları sürecin başlangıcında yukarıdaki tipten bir «ilk günah» bulurlar. Bu ilk günah bir kez işlendikten sonra artık her şey bellidir.

Bunlar bir açıklama modelidir. Kötü sonucu başlangıçtaki ilk günahla, iyi sonucu da başlangıçtaki —deyim yerindeyse— ilk sevapla açıklarlar.

Varılan noktayı açıklamanın binbir çeşidiyle uğraşmak durumunda değiliz. Bu sonucu nasıl değiştirebileceğimiz, sosyalist hedefi gerçekleştirmek uğraşı önünde duran bu engeli nasıl aşabileceğimiz sorusuna cevap bulmak için eğiliyoruz Sovyetler Birliği tarihine.

Bu «engel» terimini kullanırken bazı yanlış anlama biçimlerine yol açmamak için, sözkonusu terimi hangi anlamda kullandığımızı kısaca yeniden hatırlatalım. Görüleceği üzere bu «ideoloji» diye nitelendirebileceğimiz bir engeldir.

SBKP, günümüz Sovyetler Birliği gerçekliğini tüm dünya sosyalist hareketi önüne ulaşılacak hedef olarak koyuyor. Bu hedef, bu «reel sosyalizm» Marksist sosyalist toplum hedefinin gerisinde, onun önünde aşılmaz diye nitelenerek konuyor. SBKP kendisi kendi koyduğu hedefine ulaşmış olarak, bu hedef (vardığı yer) koşullarını dönüştürmekten de uzaklaşmıştır. Koşulları dönüştürmekten başlayan SBKP anlayışı «koşullar dönüştürülemez»e varmış ve asli anlamda tutuculaşmıştır.

Biz yukarda iki örneğini verdiğimiz ekonomist nitelikli açıklamaların tersine Bolşevik partinin başlangıçta herhangi bir ilk günah işlemediğini, onların örnek bir Marksizm anlayışıyla hareket ettiklerini kabul ediyoruz.

O halde bizim yapmamız gereken şey «koşulları dönüştürerek» Marksist sosyalizm hedefine varmak isteyen Bolşevik partinin, «sosyalizm kurma» eyleminin başlangıç noktasına yeniden eğilerek, hem bugün varılan sonucu açıklayan, hem de bu sonucu aşmamızı sağlayan ilk ipuçlarını bulmaktır.

«STALİNİZM-TROCKİZM KUTUPSALLIĞI» KONUSU VE İÇERİĞİNE GİRİŞ

Bu yazı serisinin bundan sonraki bölümlerinde «Stalinizm-Trockizm kutupsallığı»nın analizi en önemli konu olarak ele alınacaktır.

Bunun başlıca iki nedeni var. Birincisi Stalin-Trocki çatışması Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin inşası çabalarının başlangıç anında ortaya çıkmış oluşu ile ilgilidir. Bilindiği üzere 1917'den sonra Bolşevikler ilkin iç savaş koşulları nedeniyle bir «savaş komünizmi» uygulamasını yürütürler. Deyimin kendisinden de anlaşılacağı üzere bu savaş olgusunun belirdiği ve üretim amacından çok, asıl olarak «paylaşım»ı, üretilenlerin savaş koşullarına göre belirlenen ölçüler içinde dağılımını düzenleyen «idari» nitelikte bir uygulama idi. 1921'de başlayan NEP dönemi ise dünya savaşı ve iç savaş nedeniyle iyice çöküntüye uğramış olan Sovyetler Birliği üretim yapısını «sosyalizme geçiş» için hazırlamak amacındadır. NEP'i uygulayan SBKP buradan sosyalizme doğru gittiklerini düşünmemektedirler. Biliniyordu ki sosyalizme geçiş programının uygulamaya konulması NEP'den radikal bir kopmayı gerektirecekti. Nitekim, böyle olmuştur.

NEP dönemi, aynı zamanda yakında olacağı umulan Avrupa Devrimi'ne kadarki sürenin, bu «bekleyiş evresi»nin de adıdır. Nitekim son kez 1923'de yükselen Avrupa'daki devrimci hareketler yenilgiyle sonuçlandığında, Sovyet Devriminin uzun süre yalnız kalacağı belli olmuştu. «Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin kuruluşu mümkün müdür?» sorusu işte bu evrede gündeme girdi.

Stalin-Trocki çatışması, Lenin'in ölümüyle birlikte ve bu koşullarda açığa çıktı.

Gerek dönemin koşulları ve gerekse Stalin ve Trocki'nin tezleri ile bu koşullar arasındaki ilişkiler bu yazının konusu değil. Burada bir tarih analizi yapmayı daha önce açıkladığımız nedenlerden dolayı gereksiz buluyoruz.

Ayrıca şu da var. Sovyetler Birliği'nin somut durumunu eleştiren ve görünür olumsuzlukları Stalin'e bağlayanlar, bunu yaparlarken Trocki'nin görüşlerine belirli bir olumluluk veriyorlar. Trocki'nin tezleri doğrultusunda sürdürülecek bir eylemin bugünkü olumsuzluklara yol açmayacağı çoğu kez ifade ediliyor.

Bunun neden son derece yanlış ve yüzeysel bir yargı olduğunu açıklamak gereklidir. Trockizm «denenmemiş» olmaktan ileri gelen avantajı kullanıyor. Şüphesiz burada denenseydi ne olabilirdi diye spekülatif bir çabaya girmemiz düşünülemez. Bununla tarihi bir satranç oyunu gibi görenler ilgilenebilir.

Elbette Trocki tezleri kazansaydı olayların seyri başka biçimde olurdu. Ama şurası açıktır ki belli bir duruma varmanın tek bir yolu yoktur. Özellikle toplamların tarihi, genel nitelikleri ile aynı olan bir duruma, biçimce hayli farklı süreçlerden gelinerek varılabildiğini gösterir.

Bizim bu yazıda açıklamaya çalışacağımız şey, önerdikleri eylem programlarının çok farklı olmasına karşın Stalin ve Trockinin sosyalizmi kapitalizmden farklı kılan temel özellikler konusunda tamamen aynı görüşte olmalarıdır.

Trocki'nin Stalin'e karşı ileri sürebileceği başlıca iddia sosyalist toplumun yalnızca Sovyetler Birliği ile sınırlı bir alanda değil, tüm Avrupa —veya dünya— alanında kurulabilme fırsatını harcadığı olabilir. Stalin'in Avrupa ve diğer bölgelerdeki «devrim imkânları»na ağırlık vermediği Trocki'nin faal çatışma süresinde öne sürdüğü en belirgin kanıtıdır.

Bu doğrudur veya yanlıştır. Bunun incelenmesi özellikle bugün ancak spekülasyondur. Bugün biz sosyalizmin «daha geniş» bir alanda gerçekleştirilmemiş olmasının yarattığı sorunlarla değil çok daha köklü bir sorunla, Marksist sosyalist toplum hedefine varmak için Sovyetler Birliği'nde uygulanan ve göreceğimiz gibi Trocki'nin de esasta karşı çıkmadığı politikaların sonuçları ile ilgilenmek durumundayız.

Trocki, esasta karşı çıkmadığı bu politikaların 1935'lerde ortaya çıkan sonuçları karşısında bu kez çok daha değişik bir eleştiri yöneltir. Ama aynı politikalara, henüz uygulamaya konulurken «en önce biz önermiştik» diyerek sahip çıkan Trocki'nin kendisidir. Kaldı ki «bürokrasi diktatörlüğü» tezi de salt eleştirel çözüm imkânından yoksun bir «tarihçi tezi»dir.

Durum budur. O halde bugün Stalinizme atfedilen hata, eksiklik vb. şeyler aynen Trockizm için de geçerlidir. Bunun neden böyle olduğunu sırf olgusal kanıtlarla öne sürmek ancak Trockizmin yüzeysel haklılık görünümünün yanlış olduğunu ispatlamak demektir. Bunun ise günümüz «Sovyetler Birliği sorunu»nun çözümü için hiçbir anlamı yoktur.

O halde bu tartışmayı, Stalinizm-Trockizm kutupsallığını daha derinliğine ele almak gerekir. Bu yapıldığında yukardaki olgusal kanıtlarla vardığımız sonucun tesadüfî olmadığı görülecek ve aynı zamanda günümüz bunalım için de son derece önemli ipuçlarını bulmuş olacağız.

İkinci neden, Stalinizm ve Trockizmin yalnızca belirli bir tarihî durumda öne sürülen tezlerden ibaret olmayışlarıdır. Trocki, 1905'den beri sistemleştirdiği görüşleriyle Marksizmin bir yorumunu, bir kavranılış biçimini temsil eder. Stalin de **Leninizmin İlkeleri** başta olmak üzere yazdıkları ve buna uyarlı uygulamaları ile Marksizm-Leninizmin bir başka kavranılış biçimini temsil eder.

Gelecek yazımızda bu birbirine karşıt iki yorumun analizine özellikle yer vereceğiz. Çünkü bu iki yorum Marksizm-Leninizmin kavranılması ve uygulanmasında her dönemde ortaya çıkması muhtemel iki ayrı anlayışın, en sistemli ve en yetkin ifadeleridir. Günümüz bunalımının en önde gelen özelliklerinden biri olan karmaşanın gerek kökenlerinin anlaşılması ve gerekse açılması, öncelikle Stalin ve Trocki'de temsil edilen bu iki karşıt yorumun Marksizm-Leninizm platformunda köklü bir analizinin yapılmasıyla mümkündür. Bunların Marksizmin tek yanlı yorumları olduğu ve Marksizme derinliğini ve özgünlüğünü veren bütünselliği yitirmiş oldukları orada hayli detaylı biçimde açıklanmaya çalışılacaktır.

Yukarıda bu iki karşıt Marksizm yorumunun belli bir tarihî durumda biçimlenen ayrı tezleri ile aynı içerikte bir hedefte birleştikleri söylendi. Bu hedef aynı önkabullerin temel alınması nedeniyledir. İlk önkabulü «üretici güçler kavramı» ile ilişkindir ve belirleyici önemdedir.

ÜRETİCİ GÜÇLERİN GELİŞTİRİLMESİ Mİ? DÖNÜŞTÜRÜLMESİ Mİ?

Lenin'in ölümünün hemen ertesinde şiddetle uç veren Stalin-Trocki tartışması, Stalin'in savunduğu «tek ülkede sosyalizm» tezinin SBKP ve dolayısıyla Komintern'e egemen olmasıyla sonuçlanmış ve bu sonucun belli olmasıyla birlikte Sovyetler Birliği'nde sosyalizmi kurma programı hızla yürürlüğe sokulmuştur. NEP dönemi sona ermiş, kulak tasfiyesi, tarımda kollektif mülkiyete geçilmesi ve devasa bir sanayileşme programının uygulanması sonucunda Stalin, 1935'lerde «Sovyetler Birliği'nde sosyalizm gerçekleşmiştir» diyebilmiştir.

Stalin'e karşı çıkan Trocki, bu uygulamaların biçimine eleştiriler yöneltmiştir ama bunlara **esasta** karşı çıkmamıştır. Hattâ çoğu yazılarında Stalin önderliğindeki SBKP'nin, sözkonusu programları, kendilerinden, yani önderi olduğu «Sol Muhalefet»den «çaldığını» öne sürmüştür.

Stalin ve Trocki yalnızca SBKP'nin değil, Komintern'in de önderleri olarak tartışmaktadırlar. Tezleri aslında tüm uluslararası hareketin stratejisi olarak sunulmaktadır. Stalin'in tezinin adı bizleri yanıltmamalı, çünkü bu te-

zin içinde sunulduğu teori —Stalin'in Leninizm yorumu— aynı zamanda dünya devriminin nasıl bir süreçle gerçekleşebileceğinin de cevabını verir («Zayıf halka» tezi) Stalin Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin kurulmasına öncelik verilirken Avrupa devrimini yadsıyor değildir. Troçki de tüm Avrupa Devrimi vurgulamalarına karşın Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin kurulması sorununu bir kenara atmamaktadır. Nitekim 1930'larda Stalin büyük sanayileşme hamlesini sürdürürken Troçki bu programı 1923'de kendilerinin önerdiğini söyleyecektir.

Her ikisi de varolan koşulları değiştirerek sosyalizmin zaferini sağlamaktan yana olan Troçki ve Stalin yaklaşımları arasındaki farkı şöyle formüle edebiliriz: Stalin Sovyetler Birliği'nin «iç koşullarını» dönüştürmekten, Troçki ise «dış koşullarına» öncelik ve önem vermektedirler. Her biri kendi savunduğu «dönüştürme» eyleminin öbür eylemi de mümkün kılacağını savunur. Şüphesiz ikisini bir anda yapabilmeyi istemez değillerdir. Ama yaşanan dönem bunların ancak birine özel ağırlık vermeyi zorunlu kılmaktadır. Tercih yapmak zorundadırlar. Başka bir tarihî durumda uzlaşabilir olan bu tezler, dönemin olağanüstü güç ve karmaşık koşulları, olayların önceden beklenmeyen sürecinin zorlamaları altında iki karşıt tez haline geldiler.

Bu «dönüştürme»nin içeriğine az sonra geleceğiz.

Ekim Devrimi ertesinde Uluslararası Sosyalist Harekette meydana gelen ilk bunalımın iki kutbunu oluşturan Stalinizm ve Troçkizm, tüm kutupsallıkların Ortak özelliklerini gösterirler. Dönemin tartışmalarında Avrupa devrimi ve Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin kurulması sorunu içiçe tek bir sorun olarak tartışılır. Bunlar ayrı sorunlar olarak ele alındığı zaman, örneğin Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin kurulması için gerekli politikaların ne olabileceği sorusu tartışıldığında, Troçki'nin buna verdiği cevap bilindiği üzere Stalin ile aynı paraleldedir.

Gerek Stalin ve gerekse Troçki, Sovyetler Birliği'nin haldeki üretici güçler düzeyinin sosyalizmin kurulması için yetersiz olduğunu, yeterli olabilmesi için örneğin bir ABD, bir Almanya vb. ileri kapitalist ülkelerdeki üretici güçler düzeyine erişilmiş olmasını önkoşul sayarlar.

Üzerinde kapitalist toplumun kurulduğu üretici güçler düzeyi sosyalizmin de kurulmasına imkân verir. Ortak kabul bu.

Günümüzde de hiç eleştirisiz kabul edilen bir düşüncedir bu. Ama şunu söylemeliyiz ki günümüz «Sovyetler Birliği sorunu»nun gerçek çözümü, ancak bu ortak kabulün Marksist eleştirisi ile mümkündür.

Üretici güçler ile üretim araçlarını; üretici güçlerin gelişmesi ile makinaların yetkinleşip daha fazla ürün elde edilebilir hale gelmesini aynı şey sayan anlayışın, bu ekonomist yorumun son derece yaygın olduğu bu ortamda sözkonusu önkabulün eleştirisi başlıbaşına bir konudur. Ekonomist anlayış, üretim ilişkileri ile mülkiyet ilişkilerini de aynı şey sayar. Bunların tümüyle **ayrı** içerikte kavramlar olduğu, **apayrı şeyleri ifade ettiğini** tamamen gözden yitirmiştir.

Bu bakımdan, bu anlayış kapitalizmden komünizme geçişin niteliksel bir dönüşüm olduğu konusundaki Marksist teze yalnızca mülkiyet ilişkilerinin değişmesi ile sınırlı bir anlam verir.

Oysa Marksist tarihî gelişim teorisi, toplum biçimlerinin dönüşümünü belirleyen aslî ögenin üretici güçlerdeki niteliksel dönüşüm olduğunu temel alır. Kapitalizmden komünizme geçiş gibi, yalnızca bir toplum biçimi değişimi değil, aynı zamanda sınıflı toplum biçimlerinden sınıfsız topluma geçiş gibi tarihin en köklü dönüşümünün gerçekleşeceği süreç, üretici güçlerde niteliksel bir dönüşüm olmaksızın mümkün olabilir mi?

Stalin ve Troçki, ileri kapitalist bir ülkedeki üretici güçler düzeyini Sovyetler Birliği'nde de gerçekleştirmeyi sosyalizmin kuruluşu için hedef almış bir yaklaşıma ortakça sahip olarak bu soruya «mümkün» cevabı veriyorlar.

Ancak hem Marksist tarihî gelişim teorisinin ışığında ve hem de bu ortak yaklaşımın uygulamaya konulduğu Sovyetler Birliği'nin haldeki gerçekliğinin somut olgularının varlığında artık şu kesin bir gerçektir: Kapitalizmden sosyalizme geçiş, **kapitalist** toplumdaki **üretici güçlerin** daha da üretken hale getirilmesi, yani **geliştirilmesi ile değil,** bu üretici güçlerin köklü biçimde dönüştürülmeleriyle mümkündür. «Geçiş», bu dönüştürme sürecidir.

Üretici güçler kavramı, üretici güçlerin nicel ve nitel gelişmeleri ile üretim ilişkileri üzerine **Birikim**'in daha önceki sayılarında yapılan analizleri burada yinelemeyeceğiz. Yalnızca **üretici güçlerin dönüşümü** konusunun burada özellikle vurgulanışının gerekçelerinden biri üzerinde durmalıyız.

Bilindiği gibi Marksist toplum teorisi sınıfların, işbölümü ve kafa-kol emeği ayrımının üretim ilşikilerinden kaynaklandığını belirtir. Dolayısıyla sınıf çelişkilerinin, işbölümünün ve kafa-kol emeği çelişkisinin aslî anlamda ortadan kaldırılmaları üretim ilişkilerinin bu içerikte bir sonuca imkân verecek biçimde değişmesidir.

Üretim ilşkilerinin değişimi ise üretici güçlerin değişmesine bağlıdır. O halde üretici güçlerde köklü bir dönüşüm olmaksızın, sosyalist toplum teorisinin öngördüğü bunca köklü değişimler mümkün olamaz demektir.

Sorunun düğüm noktası buradadır. Kapitalizm de dahil olmak üzere geçen tarihî dönemler içinde üretici güçlerin niceliksel ya da nitelıksel gelişimi hep işbölümünün ve kafa-kol emeği ayrımının giderek artışı sonucunu vermiştir. Bu sonuç ne denli olumsuz bulunursa bulunsun, üretici güçlerin gelişimi ile sağlanan ürün artışları da o denli zorunludur. Demek oluyor ki bu güne kadarki tarihte üretici güçlerin gelişimi bir açmazın giderek daha belirginleşmesi olmuştur: Ya ürün artışı ve işbölümünün tüm olumsuz sonuçları, ya da bu olumsuz sonuçları önlemek adına ürün artışını durdurmak.

Bu açmazı en belirgin biçimde kapitalist üretim biçiminde görürüz. Dikkat edilmelidir ki burada ürünlerin hangi sınıflara ne kadar dağıtıldığı sözkonusu değildir. Açmaz, çelişki doğrudan doğruya üretimin nesnel yapısı ve işleyişinin bir görünümüdür. Kapitalist toplumun daha bir dizi nesnel ilişkisinde benzer durumları gösteren Marx, kapitalizmin bütün sınıflı toplumlarda varolan çelişkilerin artık uzlaşmaz biçimde kendini gösterdiği bir üretim biçimi olduğunu söyler.

Hem ürün artışını nicel ve nitel boyutlarda sağlayan ve hem de işbölümü ve kafa-kol emeği çelişkisini ortadan kaldıran üretici güçleri yaratmak. Marksist sosyalist toplum teorisinin hedefi bu.

Ancak bu hedefin gerçekleştirilmesi ile «uzlaşmaz çelişki» aşılmış olur.

Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin kuruluş sürecine girilirken ortak yaklaşım ileri kapitalist toplumlardaki üretici güçler düzeyine varılmasını ilk etap sayıyor ve buraya varıldıktan sonra üretici güçlerin daha fazla geliştirilmesini amaçlıyordu. Bu gelişimin sonucunda işbölümünün ve kafa-kol emeği çelişkisinin aşılabileceği varsayılıyordu. Bu süreç içinde uygulanacak teknik eğitim ve kültürel geliştirme programları ile sözkonusu hedefe varılma koşullarının sağlanabileceği umulmakta idi.

Ancak tarihî deney doğruladı ki, kapitalizmden devralınan üretici güçler, **niteliği gereği** işbölümünü ve kafa-kol emeği ayrımını zorunlu kılar. Bu devralınan üretici güçlerin gelişimi sözkonusu olguları daha da uç noktalara ulaştırır. Alınan öznel tedbirler son analizde etkisizdir.

Kapitalizmin gelişimini, gelişiminde izlediğimiz üretici güçler temel alınarak sosyalizm mümkün olamaz. Mülkiyet ilişkileri değiştirilebilir ama üretici güçlerin niteliği tarafından belirlenen üretim ilişkileri değiştirilmiş olamaz. Mülkyet veya ürünlerin dağılımından alınan paya göre tanımlanan sınıflar özel mülkiyetin yasal-siyasal güçle ortadan kaldırılması ve dağılımın nisbî eşitlenmesi ile görünmez olurlar, ama asıl olarak üretim ilişklerinden kaynaklanan sınıf konumları kalır. Bu konumlar arasındaki çelişki geçmişteki gibi ekonomik düzeyde kendini göstermeyebilir ama idarî-siyasî düzeylerde belki eskisinden daha da katı veya aşılmazlık izlenimi daha güçlü bir yöneten-yönetilen çelişkisi olarak açığa çıkar. Mülkiyete dayalı toplumsal hiyerarşi yoktur belki, ama işbölümünün kafa-kol emeği çelişkisinin kaynaklandığı üretim ilişkileri yeni tip bir hiyerarşiyi zorunlu kılar. Ekonomik değil ama toplumsal fonksiyonların değer sıralamasına göre oluşan bir hiyerarşi, kendini eskinin sınıf eşitsizlikleri kadar etkili biçimde duyurur.

Ama ekonomist yaklaşımın gözünde manzara hiç de böyle değildir. Bu yaklaşım, sosyalizmi mülkiyet ilişkilerinin değişimi ve üretilenlerin en «rasyonel» ve adil dağıtımı olarak anlamıştır. O, üretici güçlerin ve dolayısıyla üretim ilişkilerinin dönüşümü, böylece bir üretim tarzından nitelikçe değişik bir başkasına geçiş olarak düşünmemiştir sosyalizmi.

Ama böyle bir «sosyalizm» anlayışına karşı Marx'ın diyecekleri vardır:

> «Vülger sosyalizm (ve onun aracılığıyla demokrasinin bir fraksiyonu) burjuva iktisatçılarından, dağıtımı üretim tarzından bağımsız bir şey sayma ve bu yüzden de sosyalizmin özünde dağıtım çerçevesinde dönüp dolaştığını hayal etme adetini miras almıştır.» (K. Marx, F. Engels, **Gotha ve Erfurt Programlarının Eleştirisi,** Sol Yayınları, s. 32, 2. Bas.)

Vülger (ekonomist) sosyalizm anlayışı, kapitalizmdeki çelişkilerin asıl kaynağının, kökeninin üretim tarzında tesbit edildiğini bir kenara bırakarak, bu çelişkinin, toplumun «üstyapısı» olan ekonomik, siyasal, hukukî, kültürel v.b. «düzeylere» yansımaları ile uğraşır. Kökeni nesnel üretim ilişkilerinde olan ve bu ilişki dönüşmedikçe varkalacak olan emek-sermaye çelişkisi, ekonomik düzeye ücret-kâr, toplumsal ilişkiler düzeyine işçi-kapitalist sınıf, siyasal düzeye yönetici-yönetilen çelişkisi v.b. olarak yansır. Şüphesiz bunlar üretim biçimi ile toplumsal yapı arasındaki bağıntıların en genel ifadeleridir.

Yine kökeni üretim ilişkilerinde olan kafa-kol emeği çelişkisinin ortadan kaldırılması konusunda Stalin'in söylediklerine bakalım. Bilindiği gibi Marksizmin özel önemle eğildiği bir çelişkidir bu. Marx, sözkonusu çelişkinin son derece güç çözümlenir niteliğinden, hattâ aşılmasının imkânsız olduğu düşüncesinin köklülüğünden ötürü «kölece boyun eğilen» çelişki olarak niteler. Ve bu çelişki aşılmadan komünizmi mümkün görmez.

Oysa Stalin'e göre bu çelişki, Sovyetler Birliği'nde 1952'den önce çözümlenmiştir. Nasıl çözümlendiğini ise şöyle anlatıyor:

> «Kafa emeği ile kol emeği arasındaki zıtlığın ekonomik temeli, kol emekçilerinin kafa emeği temsilcileri tarafından sömürülmesidir. Kapitalist rejimde, iktisadî teşebbüslerde, kol emekçileri ile müdüriyet personeli arasındaki uçurumu herkes bilir. Gene bilinir ki bu uçurum, işçilerin düşman saydıkları müdüre, ustabaşıya, mühendise ve teknik personelin diğer temsilcilerine karşı hasmane tavırlarına sebebiyet vermiştir. Kapitalizmin ve sömürü düzeninin kaldırılması neticesi, kol emeği ile kafa emeği arasındaki çıkar zıtlığının yok edilmiş olacağı kolayca anlaşılır. Nitekim bizim sosyalist rejimimizde bu zıtlık fiilen ortadan kalkmıştır. Şimdi artık kol emekçileri ve müdüriyet personeli birbirine düşman değil, üretimin ilerlemesi ve daha iyi bir şekil alması ile candan ilgili bir tek üreticiler topluluğunun üyeleri, birbirlerinin arkadaşları, dostlarıdırlar. Eski düşmanlıktan iz bile kalmadı.» (J. Stalin, **Sosyalist Ekonominin Meseleleri,** Sol Yayınları, s. 30.)

Şüphesiz bu yorum Marksizme ait değildir. Kruşçev, Sovyetler Birliği «komünizmin ikinci evresine geçmiştir» tezini ilan ederken Marksizme göre değil, Stalinizme göre konuşmaktadır. ■

(Devam Edecek)

Lucio Colletti'nin Yazısı ve Stalinist Siyasal Anlayış Üzerine Notlar

Colletti, Batı Avrupa'daki resmî Komünist partilerin görüşlerine karşı çıkan Marksist aydınların en tanınmışlarından biri, ama birçok bakımdan da bu Marksist aydın tipinden ayrı özellikleri, ayrı bir anlayışı olan düşünürdür.

Sosyalist-blok dışı ülkelerde resmî Komünist partilerine karşı çıkan aydınların ortak özellikleri Anti-Stalinist olmalarıdır. Colletti, bu yazısında aynı özelliğe sahip olduğunu yeterince açık biçimde gösteriyor. Ancak sözünü ettiğimiz aydın tipi Stalin'e karşı çıkarken onu Lenin'den ayırdetmez, Stalin dönemi uygulamalarını Leninist yorumun mantıkî bir sonucu, doğal ürünü olarak kabul eder. Stalın uygulamalarının eleştirisi, Lenin'in Marksizm yorumunu, katkılarını da eleştirmekten, bunların Marksizmden sapma olduğunu kabul etmekten başlar.

Oysa Colletti böyle düşünmemektedir. Daha önce **Birikim**'de yayımlanan «Marksizm: Bir Bilim mi, Devrim mi?» yazısında farkedilebilir olan anlayışı, okuyacağınız yazıda daha da açık biçimde kendini gösterir. Yazarın daha sonra yayımlayacağımız Lenin'in «Devlet ve Devrim»i üzerine makalesi, onun Lenin'e verdiği olumlu değeri gösterdiği gibi, sanırız son derece dikkate değer bir Lenin yorumudur da. Colletti bu yazısında Leninist anlayışla onun Stalinist yorumu arasındaki farkı önemli bir sorunda, devlet ve demokrasi sorununda hayli yetkin bir biçimde açıklamaktadır.

Bütün bunlara karşın Colletti'nin Lenin yorumunda katılmadığımız noktalar var. Bunlardan biri, Lenin'in 1905 ve 1917 Sovyetleri karşısında ayrı tavırları olduğunu öne süren görüştür. Colletti, Lenin'in 1917 Sovyetine gerçek anlamını verdiği halde 1905 Sovyetine aynı önemi vermediğini söyler ve bunda Lenin hesabına bir hata görür. Aynı temayı daha sonra yayımlayacağımız bir diğer yazısında Lenin'in Devlet ve Devrim üzerine makalesinde de yinelemektedir. Bizce Colletti bu noktada yanılmaktadır. Ancak Lenin'in siyasal anlayışını kavramak için son derece önemli olan bir konuyu, Colletti'nin sözünü ettiğimiz yazısını yayımladığımızda ele alacağız.

Şüphesiz Colletti'nin bu yazısında asıl ilgi çeken şey bu değil. Colletti bu yazısında, «Stalin Sorunu» diye bir sorunu bugüne değin tartışma gereği duymamış olan Türkiye Sosyalist Hareketi için hayli çarpıcı ve kolay kolay kabul edilmez gözüken bir Stalin eleştirisi yapıyor.

Colletti bu eleştirisinde birtakım olgular, kanıtlar da gösteriyor. Ancak bunlar bile, Türkiye Sosyalist Hareketindeki genel ve ortak yargılara göre Stalin'in bu denli ağır suçlamasına gerekçe olamayacak şeyler olarak yorumlanabilir. Çünkü her şeyden önce niçin bir Stalinizm eleştirisine gerek olduğu, böyle bir ihtiyacın gerçekten varolup olmadığı sorusu şimdiye değin sorulmuş bile değildir. Türkiye Sosyalist Hareketi tıpkı yukarda tanımını yaptığımız Avrupalı aydın Marksistler gibi Stalin ile Lenin'i adeta özdeş, ilkini ikincisinin bir devamı olarak gören bir anlayışa sahiptir. Nitekim Stalin'in birçok eseri, örneğin bir **Diyalektik Tarihî Materyalizm**'i, bir **Sosyalist Ekonominin Temel Meseleleri** bugün «Stalin aleyhtarı» SBKP yanlılarının da temel eserler kategorisi içinde sayıp «eğitim» için kullandıkları kitaplardır.

Böyle bir durumda ortaya bir «Stalin sorunu» atmak anlamsız, başarısız kalmaya mahkûm bir iş olarak görülebilir. **Birikim**'in bu sayısındaki yazıların tümü, özellikle Türkiye Sosyalist Hareketinin niçin böyle bir sorunu ele almak zorunda olduğu, böyle bir ihtiyaç olduğu yargısını hiç değilse «makul karşılamamız» gerektiği düşüncesine vardırtabilirse görevini yapmış demektir.

Colletti'nin Stalin üzerine söylediklerinin bir kısmı Stalin'in kişiliği ile ilgili. Colletti, burada Batı Avrupa aydınlarının «Avrupa merkezli» değer ölçülerinden kurtulamamış gözüküyor. Stalin'in entelektüel yapısı ile dönemin Sovyet toplumunun «kendi hakkındaki»

yarı ifade edilmiş yargılar arasında kurduğu paralellikler, tüm inandırıcı görünümüne karşın, karşı çıkılması gereken bir yaklaşım türüdür. Colletti'nin bütün analizinin önemli bir ögesi olmamakla birlikte bu yaklaşım, analizine değer katmıyor, sakatlıyor ve ayrıca biraz dikkatle düşünülürse analizi ile varmak istediği amaçla da çelişiyor.

Colletti'nin yazısı tümüyle katıldığımız şu pasajla sona eriyor: «Marksizmin bin yıl sonra gerçekleşecek bir şey mi yoksa tarihe yeniden hayat verecek bir 'forseps'mi olduğuna biz karar vereceğiz.»

Şüphesiz aynı şey 1917'nin Bolşevikleri için de sözkonusudur. Onlar da böyle düşündükleri için Ekim Devrimi'ne «cesaret ettiler». Stalin de bu partinin bir üyesi, hem de başından beri bir üyesi idi. O da Colletti'nin bu yazısında anlattığı gibi, Rusya'daki devrimi bir Avrupa devrimine bağlı, bu sonuncuyu başlatacak şey olarak kabul ediyordu. Avrupa'da devrimin gerçekleşemeyeceğinin açıkça görüldüğü 1920'lerin ortalarına kadar Stalin'in bu umuda bel bağlamadığını gösteren bir kanıt yoktur.

Sovyet Devrimi'nin yalnız kalışı, Bolşeviklerin ikileme benzer bir durum ile karşı karşıya bıraktı. Colletti, bu tarihî gerilim anında Bolşeviklerin kendilerini yalnız «devrim yapmamış» bir Avrupa ile değil, aynı zamanda karşı devrim eğilimlerinin hayli güç kazandığı ve bunların İtalya, Almanya gibi ülkelerde iktidar olduğu bir Avrupa ile çevrili durumda gördüklerini, bunun yoğun etkisini duyduklarını anlatıyor bu yazısında.

Bu durumda ortaya çıkan Troçki-Stalin çatışmasını kazanan Stalin'in şahsında Colletti, «Ana Rusya»nın değerlerini, Slavofil geleneğin su yüzüne çıkışını görüyor. Belirtelim ki Stalin döneminde, Sovyetler Birliği'nde Slavofil olarak nitelemesek bile Rus milliyetçiliği eğilimlerine belli bir prim verildiği ortadadır. Colletti'nin bunları vurgulaması tamamen yerindedir.

Bunlar kesinlikle eleştirilmesi gereken şeylerdir. Ama bunlarla Stalin'in entelektüel yapısı aarsında ilişki kurmak, dahası Stalin'in bu entelektüel yapısının sözkonusu olguların ortaya çıkışında neredeyse en önemli etken olarak görmek ne kadar doğrudur? Colletti, Car'ın «Stalin dışında ilk bolşevik önderlerin... Batı rasyonalizmi çerçevesi içinde» oldukları, «yalnız Stalin Batılı yaşama biçimine ve Batı düşüncesine karşı kayıtsızlık göstermekle kalmayan, aynı zamanda onu bilinçli olarak reddeden bir eğitim geleneği içinde» yetiştiği yargısına önemli bir açıklayıcı değer veriyor.

Burada «kişilik»den yola çıkan açıklama biçimi yanında «Batı»ya verilen olumlu merkezî rol de gözden kaçırılmamalı. Bu rolü bir «Batı»lı aydının bile öyle eleştirisiz benimsememesi gerekir. Slavofil geleneğin olumsuzluklarını vurgulamak, Batı düşüncesinin bir başka ürününün faşist anlayış olduğunu da bilen bir görüş çerçevesi içinde yapılırsa anlamlı ve değerli olur.

Colletti bir Troçkist değil. Ama eğer Stalin-Trocki çatışması şu yukardaki «entelektüel» yaklaşım içinde düşünülürse Troçki'nin de «Batı rasyonalizmi» geleneği içinde olduğu söylenmelidir. Bu yaklaşım içinde Stalin'e izafe edilen niteliklerin tam karşıtına sahip olan bir ideal tip aranırsa sanırız Trocki'den başkası kolay kolay akla gelmez.

Troçki yenildi. Ama kazansaydı acaba bugün Stalinizm olarak niteleyip suçladıklarımızdan ne kadarı olmazdı? Troçki'nin Sovyetler Birliği'nde de sosyalizmin kurulması için zorunlu saydığı «Dünya Devrimi»ni engellemek için Stalin'in —her ne kadar genel Troçkizmin bu yolda epeyce iddiaları varsa da— özel bir çaba göstermediği ortadadır. Yalnız kalmış bir Sovyet devriminde Troçki belki «Enternasyonal»i değiştirmez, Suvorofları, Kutuzofları yüceltmezdi, ama o istesin ya da istemesin kendisini «Sovyet gururu veya şovenizm» biçiminde gösterecek ve bir «Rus şovenizmi»nden pratikte pek az fark edecek bir anlayış kaçınılmaz olarak doğardı.

Bu şüphesiz bir tahmin. Ama bu tahmine elveren önemli ipuçları var. Troçki, Stalin'in 1928'de Kulakların tasfiyesi ile başlattığı sanayileşme programının, kendisinin önderlik ettiği Sol Muhalefetin daha önce önerdiği şey olduğunu söyler. Ve yine 1935'lerden sonra Sovyetler Birliği'nin savaş tehlikesi karşısında uyguladığı ittifaklar kurma politikasına ilişkin olarak sözü edilir bir eleştiride bulunmaz.

Şunu söylemek istiyoruz: 1924'de iki alternatif anlayış olarak ortaya çıkan Stalin ve Troçki tezleri, sözde, kanıtlarda birbirinden çok farklı şeyler ileri sürmüşlerdir, ama yalnız kalmış bir Sovyetler Birliği'nde yürürlüğe

konacak somut politikalar konusunda birbirinden fazlasıyla ayrı değildirler. Trocki'nin 1928'e kadar aktif biçimde yer aldığı devlet ve parti faaliyetleri içinde önerdiği «iç» planların incelenmesinden çıkan sonuç budur. Bu konuda Trocki ile Stalin ancak nüansta farklı, ama özde aynı yaklaşıma sahiptirler.

Bugün Stalinizme karşı çıkarken asıl olarak neye karşı çıktığımızı gayet açık bir biçimde koymalıyız. Bu karşı çıkış ünlü temizlik mahkemeleri, Kulak tasfiyesindeki sertlik, Nazi Almanyası ile anlaşma yapmak, devlet uygulamalarının otokrat niteliği v.b. olguları ele alırken, bunların nasıl bir yaklaşıma, Marksizmin nasıl bir yorumuna tekabül ettiğine, temeldeki bu asıl soruya değgin olmalıdır. Çünkü olgularla sınırlı kalan ve sırf bu olgulara tepkiden ibaret bir Stalin düşmanlığı tüm ahlâkî kaygılarına karşın temelde Stalinizmin bir başka biçimidir. Ya da ahlâkî temizliğini korumaya özen gösterdiği için salt eleştirici konumda kalan, ve ellerini yalnızca «iyi şeyler» olduğunda alkışlamakta kullanan o filisten hümanizmidir.

Stalinizmin eleştirisi Marksist siyasal eylemin bugün karşı karşıya olduğu sorunlar karşısında doğru bir eylem yürütülmesi için gereklidir. Ve bugün, bunun için bir zorunluluktur. ■

LUCIO COLLETTI

Stalin Sorunu

Çevirenler NAZAN TUKİN — BÜLENT AKSOY

1917 Kasım'ında Bolşevik Partisi bir ayaklanma sonucu iktidara geldiğinde, Lenin ve arkadaşları bunun dünya devriminin ilk hareketi olduğuna inanıyorlardı. Rusya'da bu süreç Rusya'nın içsel olarak sosyalist devrim için olgunlaştığına inanıldığından değil, Birinci Dünya Savaşı'nın korkunç katliamlarının, askerî yenilgilerinin, yığınların açlığı ve yoksulluğunun toplumsal ve politik bunalımı Rusya'da başka ülkelerden önce hızlandırmasıyla başlamıştı. Nitekim, 1917 Şubat'ında Çarlık'ın çöküşü hem Rus toplumunu uğradığı yıkımdan kurtaracak, hem de halk yığınlarının temel ihtiyaçlarını sağlayacak güçten yoksun, varlığı belirsiz, boşlukta sallanan bir burjuva demokratik cumhuriyet ortaya çıkardı. Bir başka deyimle, Bolşevikler kendi partilerinin, Rusya'nın yüzyıllardır sürüp giden geriliğine karşın iktidara gelip sosyalist devrimi başlatabileceğine inanıyorlardı. Dünya Savaşı daha 1905 yılında ortaya çıkan bir gerçeği pekiştirmişti çünkü. Rusya geriliğine karşın değil, düpedüz geriliği yüzünden ve içiçe geçen eski ve yeni çelişkilerinin bir araya gelmesiyle hem dünya emperyalizm zincirinin en patlamaya hazır noktasını, hem de «en zayıf halka»sını temsil ediyordu. Bu halka bir kez kırılırsa, başta Almanya olmak üzere Avrupa'nın daha gelişmiş sanayi ülkelerinde devrim süreci hızlanacak, zincirin öteki halkaları da kopacaktı.

BOLŞEVİZMİN ÖNCÜLLERİ

Lenin ve arkadaşlarının amacı, bu yüzden, devrimi, Çarlık Rusya'sı gibi dev büyüklükte bir ülke de olsa, sadece belli bir ülkede gerçekleştirmek değildi. Dünya devrimiydi amaçları. Bolşeviklerin Rusya'da gerçekleştirdikleri devrim aslında bir Rus devrimi olarak değil, Avrupa ve dünya devriminin ilk adımı olarak düşünülmüştü; Lenin ve arkadaşları için, sadece bir Rus olgusu olarak bu devrimin hiçbir önemi, geçerliği ve yaşama imkânı yoktu.

Bu yüzden, devrim sürecinin başladığı ülke Bolşeviklerin kendi ülkeleri olması bakımından, onun özgül nitelikleri ya da ulusun kaderi bakımından değil, ancak uluslararası ayaklanmanın başlatılabileceği bir düzlem olarak ilgilendiriyordu. Avrupa bu yıllarda dünyanın ekseniydi, ya da öyle görünüyordu. Devrim, geniş toprakları olan geri kalmış Rusya'dan Almanya, Avusturya-Macaristan ve İtalya'ya yayılıp zafere ulaşırsa bütün dünyanın ekseni değişebilirdi.

Bugün bu deneye baktığımızda çarpıcı olan şey, Bolşeviklerin bu stratejik görüşü oldukça kısa bir zaman içinde tartıp seçerken çektikleri yoğun doğum sancıları ve gösterdikleri şaşmaz kararlılıktır. Burada en etkileyici gerçek, onların milliyetçilik karşısında hiçbir ödün verilmesini kabul etmeyen kesin uzlaşmazlıklarıdır. 19. yüzyılın son yıllarında Marksizm, Rusya'ya sadece tarihî ve kültürel bakımdan Batı Avrupa'da gelişmiş yabancı bir ideoloji olarak değil, aynı zamanda Rusya'ya kendine özgü özel bir işlev verilmesi ve sosyalizme ulaşmak için ayrı bir yol tutulması görüşünün açıkça reddedilmesi sonucu girmişti. Lenin ile Plehanov'un popülizme karşı amansız polemiklerini hatırlamak yeterlidir. Rus kültüründe derin kökleri olan, politik düzeyde çoğu zaman savaşkan devrimci tavırlar içindeki Slavofil eğilimlerin karşısına çıkan ve daha sonra Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi'ni ortaya çıkaran ilk Marksist çekirdekler **Batılılaşma** yolunu savunmaktan şaşmadılar. Ülkenin ekonomik ve toplumsal gelişmesi Ana Rusya'nın zaman - öncesi erdemlerine bırakılamazdı. Gelişme sanayileşme demek, kapitalizmin ilerlemesi demekti. Çarlık Rusya'sının «Asya geriliği»nden doğan hastalıklarının tek tedavi yolu Batı bilim ve teknolojisiydi, modern

fabrika proletaryasını kendiliğinden yaratacak olan kapitalist sanayinin gelişmesiydi.

Bu ideolojik değerlendirmenin önemi ve bütün ilk kuşak Rus Marksistlerinin bu değerlendirmeye bağlılık ölçüsü, Lenin'in **Rusya'da Kapitalizmin Gelişmesi**'ne ithaf edilen anıtsal araştırmasıyla belgelenmiştir. Nitekim Rus Marksistleri, yüzyılın son on yılında, büsbütün farklı amaçlar ve görüşlerle de olsa, liberal burjuvazinin desteklediği aynı hızlı sanayileşme sürecini savunmak gibi (doğal olarak polemiklerde popülistlerce de sömürülen) güç bir görevi yüklendiler.

Bu tutuma yön veren temel fikir Marx'ın bütün düşüncesinin özünü, çekirdeğini meydana getiren fikirdir. Sosyalist devrim, sanayi kapitalizminin gelişmesiyle büyüyen bir sınıf olan işçi sınıfının gerçekleştirdiği ve önderlik ettiği bir devrimdir. Sosyalist devrim tam anlamıyla insanın kurtuluşudur, ancak bu kurtuluş belirli tarihî ve maddî koşulları öngerektirir: İnsanın kurtuluşu ne sadece «emeğin toplumsallaştırılması» ya da «kollektif işçi»nin yetiştirilmesi, ne de sadece emeğin üretkenliğindeki baş döndürücü artıştır; ancak modern sanayi üretimi ve kapitalizmin yarattığı dünya pazarı çerçevesinde gerçekleşebilecek yerel ve korporatif sınırların kaldırılmasını da içine alır. Bu son söylediğimiz iki belirleyici ön koşul olmasa Marx'ın bütün teorisi havada kalır. Çünkü bu ön koşullar hem bütün insanlığın birleşmesini ve uluslararası komünizmin gerçekleşmesini sağlayabilecek dünya çapında bir devrimi sahneye koyar, hem de **bilimsel** ve **rasyonel** çalışma süreçlerine —modern işçi teknisyene— bağlı bir devrimci mekanizma kurar.

Bununla birlikte, Rus Marksistleri bu yüzyılın daha ilk yıllarında bu temel öncüller sistemine birtakım özgül görüşler, hattâ zaman zaman değişiklikler getirmeye başladılar. Çağdaş Rus toplumunun üzerinde derinde bir iz bırakabilmek ve devrimci bir güç olarak etkinlik sağlayabilmek için, içinde çalışmak zorunda oldukları bu özgül toplumsal ve politik alana göre görüşlerini düzeltmek zorunluğunu duydular.

MERKEZÎ ÇELİŞKİ

Bu özgül görüşlerin ilki ve en önemlilerinden biri, hiç şüphesiz, Lenin'in getirdiği «Jakoben» parti anlayışıydı. Bu görüşe göre, parti bir «kadro partisi» ya da «profesyonel devrimciler» partisiydi, bir başka deyişle parti büyük ölçüde merkezîleşmiş bir öncüydü. Burada, partinin içinde çalışmak zorunda olduğu Çarlık otokrasisinin özel illegalite koşullarını ve Rus Marksizmi üzerinde uygulanan baskıyı görmek zor değildir.

İkinci özgül görüş, daha doğrusu, burada, ikinci değişiklik, klasik Marksist şemayı, ya da hiç değilse o zamana kadar Marx'a bağlanan ve devrimin iki dönemini ya da evresini —burjuva demokratik devrim ve sosyalist devrim— birbirini izleyen tarihî dönemlerin birbirinden farklı aşamaları olarak değerlendiren şemayı eleştiren bir görüştü. Burada karşılaşılan sorun Rusya'nın koşullarının özgüllüğüyle daha da somutlaşıyordu. Ne var ki, burada sorunun asıl özelliği işçi partisinin geleceğini ve bütün stratejisini derinden etkilemesidir. Çarlık rejiminin otokratik bir kimlik taşıdığı ve liberal meşrutiyetin hiçbir şeklinin olmadığı bir ülkede —sanayi kapitalizminin hâlâ zayıf bir gelişme gösterdiğini söylemeye bile gerek yok— Marksist parti, sosyalist devrimden önce ne olursa olsun burjuva devriminin gerçekleşmesi gerektiğine evrensel olarak inanan bir ortamda çalışmak zorundaydı. O zaman sorun şuydu: Hem kapitalizmin gelecekteki gelişmesini hızlandıran, hem de işçi sınıfını güçlendiren ve örgütleyen bu burjuva devrimine karşı Marksist parti nasıl bir tavır takınmalıydı?

Aşağı yukarı 1905'e kadar Rus Marksistlerinin çoğu sanayi proletaryasının küçük bir azınlık olduğu ve burjuva devriminin henüz gerçekleşmediği Rusya gibi ekonomik bakımdan geri bir ülkede sosyalist devrimin gerçekleşemeyeceği tezini kabul etmekle yetiniyorlardı. Onlara göre, Rusya'da ancak bir burjuva devrimi gerçekleşebilirdi; Rus sosyal demokratlarının ödevi de burjuvaziyi desteklemekten, dolayısıyla kendi devrimlerinden vazgeçmekten başka bir şey olamazdı.

Gelgelelim, 1905'den sonra bu teze yalnız Menşevikler bağlı kaldılar. Ya liberal burjuvazinin burjuva devrimini gerçekleştirmesi için desteklenmesini, ya da sosyal demokrat partinin «ellerini çamura bulaştırmamak» için hareketten uzak durmasını savunmak demek olan Menşevik çizgiye 1905 Devrimi boyunca

Rus işçi hareketi içinde iki ayrı stratejik görüşle karşı çıkıldı. Şu iki alternatif kendiliğinden karşı karşıya gelmişti: Lenin'in «proletarya ile köylülüğün devrimci-demokratik diktatörlüğü» ile Trocki'nin «sürekli devrim»i.

Menşeviklere karşı olan bu iki tutumun ortak yanı, sosyal demokratlara burjuva demokratik devrimi boyunca olumlu bir görev, önderlik görevi vermesiydi. Gelgelelim aralarındaki farklar onları başka yönlerden birbirlerinin antitezi yapmaya yetecek kadar büyüktü. Lenin, partinin burjuva devrimini gerçekleştirecek olan devrimci-işçi köylü ittifakını güçlendirmesi, böylece sosyalist devrim ortamını hazırlaması gerektiğini düşünüyordu; bununla birlikte, bu süreç gene de, köylü egemenliğinin bütün bir tarihî dönem boyunca ağır bastığı bir **burjuva** devrimi olarak kalmayacaktı sadece. Öte yandan Trocki ise, Rus proletaryası köylüleri kazanıp onları burjuva devrimine yöneltirken, sürecin bu noktada durdurulamayacağını ileri sürüyordu. Burjuva devriminin tamamlanması proletaryanın kendi devrimini kesintisiz bir süreç içinde başlatmasını ister istemez zorunlu kılacaktı.

Bir noktayı kavramak önemlidir: Doğrudan doğruya Rusya'daki özgül devrim sorununa bir tepki olarak ortaya çıkan her iki çizgi de, her şeye karşın, uluslararası düzeyde az çok açık bir bütünleşmeyi, desteği ve tamamlanmayı öngerektiriyorlar. Her iki çizgi de dünya bağlamından çıkarılıp o dönemdeki Rus toplumunun sınırları içerisine kapatıldıklarında, pratikle doğrulanamayacağı açık, keyfî çizgiler olurlardı. Lenin'in çizgisi, proletaryanın yalnız ücretli emeğin ve kapitalist sömürünün genel egemenliğine katlanacağı bir rejimin kurulması için, proletaryanın burjuva demokratik devrimine önderlik etmeye çağrılması demek olurdu. Öte yandan Trocki'nin çizgisi ise, sanayi proletaryasının sonsuz bir köylü deniziyle çevrili bir adacık gibi göründüğü bir ülkede burjuva devriminden sosyalist devrime kesintisiz geçişi savunmak anlamına gelirdi.

Bununla birlikte, özellikle 1905'de gösterdikleri farklılık ve sınırlılıklara karşın, her iki tezin de gücü ve özgünlüğü Rus partisinin için bulunduğu gerçek, merkezî **çelişki**'yi kararlı bir şekilde ortaya koymalarında yatar. Gerçi böyle bir devrim için hiç olgunlaşmamış bir ülkenin sosyalist partisiydi bu, ama bu amaç için böylesine yanlış seçildiği belli olan bir ülkede bile, derin tarihî nedenlerin doğurduğu bir partiydi.

Bu merkezî çelişkiyi ele aldığımız zaman, bu iki tavrın, ancak yıllar sonra Leninist **emperyalizm** teorisiyle aydınlanan ve yeterli bir açıklık kazanan yeni analiz ögelerini de içinde taşıdığını görüyoruz. Bu ögelerden ilki 20. yüzyılda artık devrimci bir burjuvazi olamayacağı inancıydı ki, bu da burjuva demokratik devrimin henüz tamamlanmadığı ülkelerde proletaryanın kendisinin burjuva demokratik devrime önderlik etmesini kaçınılmaz kılıyordu. Bu fikir, Marx'ın Alman burjuvazinin kendi devrim sorununu kendi çözmekte ve Prusya soylularıyla yapılan antlaşmayı bozmakta gösterdiği güçsüzlüğü ve yeteneksizliği eleştirdiği, modern Almanya tarihiyle ilgili eski analizine sahip çıkıyor, onu geliştiriyordu. İlkinden daha da özgün olan ikinci yeni öge, sosyalist devrimin başlangıçta mutlaka ileri Batı kapitalizminin canalıcı bölgelerinde patlak vermesinin gerekmediğini, geri kalmış Doğu'da, hattâ metropol ülkelerin ve sistemin sinir merkezleri çevresindeki bölgelerde de başlatılabileceği yolundaki eski varsayımı getiriyordu. Bu tez bir ölçüde Lenin'in daha sonraki emperyalizm analizinin bir taslağıdır. Lenin'in «eşitsiz gelişme» yasası diye adlandıracağı yasa için gerekli temeli bu tez hazırladı; sözkonusu yasaya göre dünya sistemindeki en patlayıcı noktanın «en gelişmiş» nokta olması gerekmiyor, tersine, kapitalist sanayi açısından en patlayıcı nokta «en zayıf» halka olabiliyordu: Çünkü bu halka zayıflığına karşın, sırf eski ve yeni çelişkileri birleştirdiği için, patlamaya hazır güçler ve devrimci potansiyel açısından zengin olabiliyordu.

LENİN'İN ENTERNASYONALİZMİ

Bu iki tezin Marx'ın başlangıçtaki görüşünü belirli yönlerden büyük ölçüde değiştirdiği sık sık söylenmiştir; Menşevikler bu konuya ilk dikkati çekenlerdir sadece. Ne var ki, tarihî uzaklığın sağladığı kazançla yapılacak daha dikkatli, nesnel bir değerlendirme, getirdikleri değişikliklere karşın Lenin ve Trocki'nin tavırlarının Marx'ın analizinin temellerini yalnız korumakla kalmadığını, aynı zamanda bu analizden ayrı düşünülemeyeceğini de söy-

leyecektir. Çünkü görece geri kalmış bir ülkede Marksist bir işçi partisinin ne yapması gerektiğini düşünürlerken her ikisinin de ortak yanı, tarihin direnişiyle karşılaştıkları halde, olgunlaşan başkaldırma hareketinin, fiilen nerede başlarsa başlasın, ancak **uluslararası** nitelikte bir devrimci hareket olabileceğini, bunun da dünya emperyalist düzenine gösterilebilecek en güçlü tepki olduğunu açık bir şekilde kavramalarıydı. Ayrıca, ikisi de, mücadelenin sonunda kazanılacağı ya da kaybedileceğini belirleyen bölgenin ancak metropol kapitalizminin merkezindeki ülkeler —ki o dönemde bu en başta Almanya demekti— baş protagonistinin de Marx'ın düşündüğü devrimin tarihî öznesi olan modern sanayi proletaryası olabileceğini vurguluyorlardı.

Tarihî gerçekliğe uygun oldukları için bu noktaları —yani 1917'deki Bolşevik iktidarının temelindeki görüşü ve parti yönetiminin hiç değilse 1924'e kadarki teori ve pratiği— doğru ve açık bir şekilde saptamak büyük önem taşıyor. Gerçekte, Bolşeviklerin çoğuna kişiliklerini kazandırdığı şüphe götürmez en belirgin nitelikleri, bir başka deyimle sosyalist devrim için henüz olgunlaşmamış bir ülkede sosyalist devrim aracı olarak Rus partisine düşen görevlerin «kural dışı» ve bir anlamda **çelişik** niteliğinin derin ve tutarlı bir şekilde bilincine varmaları, Marx'ın analizinin temel içeriğinden bilinçli olarak yararlanmalarıyla açıklanabilir ancak.

Engels'in **Almanya'da Köylü Savaşı** adlı eserinde bu konuda düşündüklerimizi açıklamaya yardımcı olabilecek bir bölüm var: «Bir üç parti liderinin başına gelebilecek en kötü şey temsil ettiği sınıfın egemenliği ve bu egemenliğin taşıdığı ölçülerin gerçekleşmesi için hareketin henüz olgunlaşmadığı bir dönemde hükümet olmak zorunda kalmasıdır. **Yapabileceği** şey kendi iradesine değil, maddî varlık araçlarının gelişme düzeyine, üretim ve ticaret koşullarına bağlıdır (...) **Yapmak zorunda olduğu**, partisinin ondan beğlediği şeyse, gene ona bağlı değildir (...) O güne kadara ortaya konan öğretilere ve taleplere bağlıdır (...) Böylece, kaçınılmaz olarak, çözülmesi imkânsız bir ikilem içinde bulur kendini. **Yapabileceği** şeyler partisinin daha önceki bütün eylemleri, ilkeleri ve ivedi çıkarlarıyla çelişir ve **yapması gerekeni** yapamaz. Bir cümleyle söylersek, kendi partisini ve sınıfını değil, o dönemde hareket hangi sınıfın egemenliği için olgunlaşmışsa o sınıfı temsil etmek zorunda kalır. Hareketin çıkarı için yabancı bir sınıfın çıkarlarını korumak, kendi sınıfını da sözlerle, vaadlerle, yabancı sınıfın çıkarlarının kendi çıkarları olduğu güvencesiyle yatıştırmak zorunda kalır. Hangi lider bu kötü duruma düşerse, geriye dönüşü imkânsız bir tükeniş içine girmiş demektir.»[1]

Başta Lenin olmak üzere Bolşevik liderlerinden hiçbiri, görüşlerinin geleceğinin umutsuz olduğunu hiçbir zaman kabul etmezdi. Bununla birlikte, Bolşeviklerin emperyalizmin gelişmesinin ve tarihin karşılarına çıkardığı **çelişki**'yi bu kadar açık bir şekilde kavradıklarını tekrar tekrar ortaya koymaları ve —ona katlanmaktansa onu yönetmek için— seçilebilecek tek doğru yolu seçmeleri, bir başka deyişle bu çelişkiyi görmezlikten gelip gizlemek yerine sonuçlarını kendi stratejilerinde açıkça yüklenmeleri çok çarpıcıdır. Bolşevik Partisinin, örneğin köylülere toprak dağıtılmasını öngören kararnameler çıkarması, ya da eski Çarlık İmparatorluğundan ayrılma hakkını da kapsayacak şekilde uluslara kaderlerini belirleme hakkı tanıması gibi ilk eylemlerini açıklayan ipucu da budur: Her iki yasa tasarısı da üretkenliğe aykırı, burjuva demokratik nitelikte ve sosyalizmin kurulmasında gelecekte engeller çıkarmaktan başka bir şeye yaramayacağı gerekçesiyle, özellikle Rosa Luxemburg'un sert eleştirilerine uğramıştı. Lenin'in yalnız iktidarın ele geçirilmesinden hemen sonra değil, daha sonraları 1919'da, hattâ 1921'de bile Ekim Devriminin niteliği ve sosyalist kimliği sorunu konusunda hâlâ doğum sancıları içindeki düşüncesinin temelinde de aynı kavrayış yatar. Bu doğum sancıları yeni rejime verilen ada da yansır: «İşçi-Köylü hükümeti». Rusya kelimesinin burada kullanılmaması devrimin uluslararası niteliğine dikkati çekerken, özgün proletarya teorisinde hiç sözü edilmeyen bir sınıf —yani köylüler— işçi sınıfının yanında yer alır. Gerçekte, Lenin'in hayatının sonuna kadarki hemen hemen bütün politik eylemlerinin ve yön değiştirmelerinin temelinde bu çelişkinin bilincinde olması yatar.

GERİ KALMIŞLIĞIN SINIRLARI

Lenin'in eserinde ve düşüncesindeki birtakım anahtar noktaların tarafsız bir gözle yeniden incelenmesi için bugün tartışmak istemediğim bir ihtiyaç ortaya çıkmış görünüyor. O çağın en ilgi çekici özelliklerinden birincisi Lenin'in Parti anlayışında, ikincisiyse, onun daha 1905 devriminde kurulan Sovyetlerin rolünü ve anlamını geç değerlendirmesinde yatıyor. Bu sorular, şüphesiz ki, Rusya'da Lenin'in ölümünden sonraki gelişmelerin ışığı altında ortaya çıkıyor. Burada Rosa Luxemburg'un Rus Devrimi üzerine yazdığı kitapçıktaki ünlü uyarısının peygamberce bir anlamı olduğunu görüyoruz: «Ülkede politik hayatın bütünüyle baskı altına alınması sovyetleri de gittikçe daha çok kötürümleştirir. Genel seçimler, sınırsız basın ve toplantı özgürlüğü, özgür fikir mücadelesi olmadığı sürece, hiçbir kamu kuruluşu varlığını koruyamaz, yalnız bürokrasinin etkin öge olduğu bir görünüm ortaya çıkar. Toplumun yavaş yavaş sesi soluğu kesilirken bitmez tükenmez bir gücü ve engin bir tecrübesi olan beş, on parti lideri yönetir ve egemenlik kurarlar. Gerçekte, bu liderler arasında sivrilmiş ancak birkaç kişinin kafası yönetimi yürütür, işçi sınıfının 'seçkinleri' liderlerin konuşmalarını alkışlayıp alınan kararları oy birliğiyle onaylamak üzere zaman zaman toplantılara çağrılır; buysa, temelde bir klik yönetimi, bir diktatölük, ama proletaryanın olmadığı kesin bir diktatörlük, yalnız bir avuç politikacının diktatörlüğü, yani burjuva an'amda bir diktatörlük, Jakoben anlamda bir yönetim demektir.»[3]

Lenin'in de açıkça doğruladığı gibi, Rusya'da Ekim Devrimi'yle gerçekleştirilen politik rejimin hiçbir zaman, hattâ başlangıcında bile proletarya diktatörlüğü olmadığı elbette bir gerçektir. Daha çok, proletarya yararına uygulanan bir **parti diktatörlüğü**'ydü bu. Daha 1919'da, «emekçi yığınlarının düşük kültür düzeyi» yüzünden şöyle yazıyordu Lenin: «Program'arına göre işçilerin doğrudan yönetim organları olan sovyetler emekçi yığınlarınca değil, proletaryanın öncülerince yönetilen, **işçiler için** yönetimin yedek organlarıdır.» Aynı yıl Lenin, parti diktatörlüğünün proletarya diktatörlüğünün etkin biçimi olarak anlaşılması gerektiğini belirtir ve «işçi sınıfı diktatörlüğünü hiç değilse 1905 yılından beri tüm devrimci proletarya ile birleşen Bolşevik Parti'nin gerçekleştirdiğini» söyler.

Bu sorunların ne kadar bilincinde olsak da iki noktayı belirtmek zorunludur: 1. Lenin'in ve Bolşevik'lerin politikalarındaki bu «çelişkiler» iktidara geldikten sonra karşılaştıkları bir yan sorun ya da raslantı değildir Tersine, daha önce özellediğim temel çelişkinin bir yönünü yansıtıyordu: Sosyalist devrim için henüz olgunlaşmamış bir ülkede sosyalist devrim aracı olan bir partinin çelişkisiydi bu. Açıktır ki, bu çelişkiyi Menşevikler gibi, Kerenski'yi iktidarda bırakmak yerine devrimi yaptığı için, Lenin'i de suçlamadan kolay kolay ona yükleyemeyiz. 2. Yukarıda kısa bölümler bu çelişkinin varlığının hemen her zaman Lenin'in yazılarında, hattâ en açık parti metinlerinde kabul edildiğini ve tam bir bilinçlilikle analizden ve tartışmadan geçirildiğini gösterir. Bu, kimilerinin düşünebileceği gibi, yalnız bir biçim sorunu değil, aynı zamanda bir içerik, bir öz sorunudur: Bu sorunun özellikle açığa vurulması, onu çözmese de çerçevesini çizip kolaylaştırabilecek araç sorununu da aynı zamanda tartışmaya sunmak demekti. (Burada, örneğin, **Lenin'in Son Mücadelesi**'ni açıklayan Moshe Lewin'in kitabını hatırlamak yeterlidir.)

Lenin'in hatasının Rusya'nın konumunda eylem için gerekli araçları, bu araçları zorunlu ve geçerli kılan tarihî ve politik sınırları kesin bir şekilde açıklığa kavuşturmadan benimsemesi ve zorunluluğu çok kere uymasında yattığı düşünülebilir. Örneğin, yasa dışı koşullara uyarlanmış ve güçlü bir şekilde merkezileşmiş bir parti anlayışında bunu görebiliriz. Ama ne var ki bu, benim görüşüme göre, teorinin bir başka yönüne, günümüzde uvriyerizm ve kendiliğindencilik gibi düşünce akımları arasında skandal yaratan işçi sınıfına «dışarıdan politik bilinç» taşıma tavrı için geçerli olamaz.

Kısacası, temel noktayı söz cambazlıklarıyla gözden kaçırmak mümkün değildir: Rusya'nın sosyalist devrim için olgunlaşmadığı görüşünden yola çıkıldığında, —küçük, tutarlı, ama bugün düşünemeyeceğimiz kadar diyalektik bir politik hayatla içiçe geçmiş— Bolşevik Partisi, **bu** koşullar altında çalışabilmek için vazgeçilmez bir aracı temsil ediyordu. Kanıtlarla kesin konuşmak kolay olmamakla birlikte, Bolşevik öncü partinin yığınlardan kop-

masının hiçbir zaman ne Lenin'in bir «seçimi», ne de onun politik çizgisinin bir «sonucu» olduğunu belirtmemiz gerekir. Nesnel durumun zorunlu kıldığı bir durumdu bu. Genel olarak geri kalmış bir ülke olmakla birlikte Rusya'nın çeşitli sanayi merkezleri olduğu söylenerek buna karşı çıkılabilir. Deutscher'in gözlemlerine göre, bu sanayiler bazı sektörlerde gerçekten dünyanın en modern sanayi merkezleri arasında olup, «yoğunluk kat sayıları o zamanki Amerikan sanayiinden bile yüksekti». Elbette doğrudur bu ve Ekim Devrimi'nin temelde köylü devrimi niteliği taşıyan Çin Devrimi'nden farklı olarak kırlardan şehirlere değil de, şehirlerden kırlara yayılan bir işçi devrimi olduğunu açıklamaya yardım eder. Ama, bu sanayi yoğunluğunun yapay kaynaklarını, «yukarıdan» aşılandığı, son dönemdeki gelişmesini, sonuç olarak Rusya'nın son analizde geniş bir köylü çoğunluğuna dayanan bir ülke olarak kaldığını da unutmamalıyız.

Bu durumu açık seçik bir şekilde görememek daha başından Lenin'in hayatının ve eserinin anlaşılmasının imkânsızlaşması demektir. Hiç değilse 1917'den hemen önceki yıllarda modern «kollektif işçi»ye uygun öncü bilinçliliğe, örgüt ve disiplin anlayışına ulaşan Bolşevik Partisi işçi sınıfının çok yoğun bir çekirdeğini temsil ediyordu; buna karşın, ülkenin bütünü gözönüne alındığında parti, sağlam bir sınıf temelinden yoksundu. Yukarıda alıntıladığım bölümde Engels'in değindiğinden farklı olmayan bu durum, Lenin'in düşünce ve pratiğinde ağır basan nesnel bir tehlikenin bilincini içinde taşıyordu. Çünkü parti sosyalist devrimi gerçekleştirme görevini yeterli bir şekilde yürüttüğü sürece, geri kalmış Rus toplumunun geniş yığınlarından mutlaka kopmaya mahkûmdu. İşte bu yüzden yığınlara yaklaşma, gücünü yoğunlaştırma ve bir politik hedefin yalnız öncüsü değil, aynı zamanda kaynağı durumuna yükselme dürtüsü parti için hayli uzak bir amaçtı, çünkü olgunlaşmasını tamamlamamıştı. Öte yandan, parti, yığınları sadece ayaklanmaya özendiren bir örgüt değil de, yığınları gerçekten seferber eden bir **devrimci güç** olarak çalışmak istiyorsa bu ikilemden kurtulmak zorundaydı.

Bu durum bir dönemde yeterince incelenmemiş, ama Lenin için hayatî önem taşıyan bir ana sorun ortaya çıkarır: **Consensus** sorunu, yani partinin geniş yığınların temel özlemleriyle uyum içinde çalışması zorunluluğu. Lenin'in özellikle 1917'deki yazılarına gelişigüzel bakmak bile bu tema üzerindeki sürekli ısrarını anlamaya yeter. «Proletarya partisi, halkın büyük çoğunluğu sosyalist devrimin gerekliliğinin bilincine varıncaya kadar bir küçük köylüler ülkesine sosyalizm getirme görevini üstlenemez.» Ya da: «Blanquist değiliz, azınlıkla iktidara ge'meyi düşünmeyiz. Biz Marksistiz.» «Komün (İşçi-Köylü Sovyeti Temsilcileri) hem ekonomik gerçeklikle, hem de halkın büyük çoğunluğunun bilinciyle tam anlamıyla haklılık kazanmayan hiçbir reformu uygulamaya kalkışmaz ve kalkışmamalıdır. Rus halkının örgütlenme tecrübesi zayıf olduğu sürece örgütlerimizi yığınların kendi çalışmasıyla daha sağlam biçimde kurmak zorundayız.»

Burada ortaya çıkan sorunların her biri okurun formüllendirmeye çalışması gereken, üzerinde ayrıca durulmaya değer sorunlardır. İlkin, **consensus** sorunu dediğim sorun, Leninizmin gereği olarak, köylülüğe ve bütün küçük burjuvaziyle ilişkilere verilecek önem sorunudur aynı zamanda. «Rusya bir küçük burjuva ülkesidir,» diye yazıyordu 1917'de Lenin, «nüfusun çoğunluğu bu sınıftandır.» Bu özellik, uluslar sorununu ve sömürülen sömürge (koloni) halklar sorununu da gündeme getirir. Sonuçta da hepsinden daha önemli bir sorunu, bugün için anlaşılması güç bir sorunu ortaya çıkarır: Katı bir uvriyerizmin sınırlarını aşması halinde **ittifaklar** sorununda uzlaşmaktan başka çıkar yolu olmayan sınıf mücadelesinin **politik bir mücadele** olarak biçimlendirilip somutlaştırılması gereğidir bu sorun. Daha 1844'de şöyle demişti Marx: Sosyalist devrim «toplumsal bir özü olan politik bir devrim» ise bu öz ya da içerik tek başına yetersizdir, çünkü bir **politik biçim**'e ihtiyacı vardır, çünkü «genel anlamda devrim bir politik eylemdir» zaten ve «devrim olmadan sosyalizm gerçekleşemez.»

LENİN'İN KARARSIZLIĞININ ANLAMI

Yığınların kazanılmasına verilen önemin partiyi Rus toplumunun geri kalmış geniş kesimlerinden koparan nesnel uçurumla birleşmesi, Lenin'in politik çizgisinde görülen sürekli sallantıyı ve değişikliği açıklar. Bu du-

rum, birbiriyle çelişen iki büyük ihtiyaçtan doğmuştur her zaman. Bir yandan, Rus toplumundan kopmamak gerekiyordu; bu, partinin gerçekten sosyalist hedefleri yalnız ertelemesi değil, aynı zamanda, o hedeflerin gelecekteki tek temsilcisi ve tek kaynağı olması demekti. Öte yandan, Rusya bir Avrupa ya da dünya devriminin tek çıkış noktası ve onun geçici platformu olduğu için, yalnız sosyalizme değil, komünizme geçişi de dile getirecek, varolan ilişkiler düzeninin ötesinde bir dünyanın umudu da değişmez bir ihtiyaçtı.

Bu, yazıldığı zaman ve yer bakımından «utopik», ama sahici bir sosyalist devrimin varış noktalarının ve erekliğinin (finality) açıklanması bakımından vazgeçilmez bir eser olan **Devlet ve Devrim**'in dile getirdiği ideal izdüşümü ya da «sıçrama»yı anlamamıza yardım eder. Bu, aynı zamanda, Lenin'in devrimin niteliği ve anlamı konusundaki tereddütlerini şaşkınlığını ve şüphelerini nerdeyse devrim anında saptamamıza yardım eder. Lenin'in Marksizm anlayışını başkalarından, Zinoviev'den, Kamenev'den, Stalin'den, Buharin'den, hattâ belki de Trocki'den ayıran dramatik bir ciddiyet ölçüsü kazanıyoruz burada: Kesinleşmeyen tavrı onu hepsinin en bilinçli protagonisti yapar. 1921 Ağustos'unda, devrimin 1917 Kasım'ından 1918 Ocak'ına kadar burjuva demokratik nitelikte olduğunu, sosyalist aşamanınsa ancak proletarya diktatörlüğünün kurulmasıyla başladığını yazdı. Ama daha sonra farklı bir dönemleştirme yaptı; sosyalist aşamaya ancak yoksul köylü komitelerinin Kulaklara karşı verdiği sınıf mücadelesiyle ulaşabilmişti. Bu kararsızlık hiçbir zaman sona ermedi. İki ay sonra, 1921 Ekim'inde, yeni bir dönemleştirme daha yapılır: Bu kez, devrimin burjuva demokratik aşaması ancak 1921'de, yani Lenin'in tam o yazıyı yazdığı sırada tamamlanmıştır.

Bu kararsızlığın altında, önceden görülebilmesi kolay olmayan bir gelişmenin yattığı kesindir. Bolşeviklerin Rusya'nın geriliğinden doğan güçlükleri kendi yararına kullanacak olan iktidarlarını dayandırdıkları belirleyici ön gereklilik kısa zamanda gerçekleşemezdi. Batı Avrupa'da devrim olmamış, daha doğrusu olmuş ama geçici bir yenilgiye uğramıştı. Lenin, ikinci dalganın beklendiği gecikmeden sonra, her zaman herkesten daha iyi bildiği bir gerçekle, Rusya'da Sovyet iktidarının amaçlarını gerçekleştirmek için gerekli ekonomik ve toplumsal kuruluşlardan hiçbirisinin olmadığı, parti diktatörlüğünün de bu yüzden boşlukta asılı durduğu gerçeğiyle yüz yüze geldi. Partinin kuruluşundan beri mücadele ettiği eski çelişki, Bolşeviklerin iktidara gelmesiyle birlikte daha da keskinleşti; Rusya'da dünyanın en ileri politik rejimi kurulduğu halde bu rejime uygun, asgarî yeterlikte bir ekonomik yapı bile yoktu. Tarihî maddeciliğin altyapı ile üstyapı arasındaki ilişkileri belirleyen klasik formülü, en katı savunucularına göre bile, altüst olmuştu. Tarihî mücadelenin savaş alanından yenik çıkan Menşevikler, bu formülleri şimdi Lenin'e karşı kullanıyorlardı. Yeterli bir ekonomik temel olmadan iktidara gelinmesi; proletaryanın nerdeyse olmadığı bir ülkede proletarya diktatörlüğünün, üstelik proletaryanın azınlıkta olduğu bir parti tarafından kurulması; NEP (Yeni Ekonomi Politikası) ile kapitalizmin devrimden sonra yeniden ülkeye getirilmesi; geniş bir bürokratik devlet aygıtının egemenlik kurması; işte bütün bunlar öğretinin de, sağduyunun da yüzüne çarpan bir kanıtlar yığını oluyordu. Lenin, «devlet aygıtının yıkılışı»nın teorisini oluşturduğu **Devlet ve Devrim** adlı kitabını yazdıktan sonra daha iki yıl geçmeden, yalnız bu aygıta hâlâ el atılamadığını değil, aygıtın büyük ölçüde eski memurların elinde olduğunu da her zamanki açık sözlülüğüyle kabul etmek zorunda kalmıştı. «Üst kademelerde sayısı kesin olarak saptanamayan, en az birkaç bin, en çok on bin kadar militanımız vardır. Ne var ki hiyerarşinin tabanında Çar'dan ve burjuvaziden kalan, bir bölüğü bilinçli, bir bölüğüyse bilinçsizce bize karşı çıkan yüzbinlerce eski memur var.»

Buna iç savaşı ve yabancı güçlerin silâhlı müdahalesini eklersek, Bolşevik liderlerin karşılaştıkları büyük güçlükler somut bir şekilde ortaya çıkmaya başlar. İktidara gelişini izleyen aylarda parti, yiyecek stoku tükenmiş, her yönden, hattâ içerden bile kuşatılmış silâhlı bir kaleyi yönetme göreviyle karşı karşıya kaldı. Dayanabilmek için, gittikçe artan bir merkeziyetçiliğe başvurmak zorunda kaldı. İlk evrede Bolşevikleri destekleyen yığınlar artık geri çekiliyor, yok oluyor, dağılıyorlardı. İşçi müfrezeleri, cepheye gitmek üzere yarısı yıkılmış fabrikaları terkediyorlardı.

Bu tabloyu bütün karanlığıyla çizebilmek nerdeyse imkânsızdır; Birinci Dünya Savaşı'yla zaten şiddetle sarsılan Rus toplumu, fizik varlığının ve sanayisinin felce uğramasıyla, artık yıkımın eşiğinde sendeliyormuş gibiydi. Yaşayan işçi toplulukları açlıktan kırlara kaçıyorlardı. İnsanın hep kırsal kesimlerden şehirlere doğru gelişen ilerleme tarihi tam tersine dönmüştü sanki. 1917'den 1920'ye kadar Rusya'nın Avrupa kıtasındaki şehir nüfusunun %35,2 azaldığı saptanmıştır. 1916'da 2,400,000 nüfusu olan Petrograd'ın 1920'deki nüfusu 740,000'den fazla değildi, Moskova'nın nüfusu ise aynı dönemde 1,900,000'den 1,120,000'e düşmüştü.

Devrimi sürükleyen güç bu ortamda ulaşabileceği en son dayanma noktasına ulaştı; NEP kaçınılmaz bir geri çekilişi dile getiriyordu. O zamana kadar uluslararası devrimin düpedüz bir ileri karakolu sayılan Eski Rusya, Ekim'den ve İç Savaş'ın büyük sıkıntılarından sonra geri kalmışlığının bütün yükünü sırtından attı. Geçmişinin sadece bir gölgesi olan yorgun bir işçi sınıfı ile devrimde kendilerine verilen topraklardan sonunda kazanç sağlama kaygısına düşen köylüler arasında kalan parti artık yiyecek, giyecek ve yakıttan başka bir şey düşünmeyen, felce uğramış, kanayan bir toplumu yeniden hayata döndürme göreviyle karşı karşıya kaldı. Büyük devrimci amaçlar bir kenara bırakıldı; politik programların yerini günlük işler, altüst edici teorinin yerini geleneksel uygulamalar aldı. Parti artık her alanda görev almak zorundaydı; yalnız politikada değil, devlet yönetiminde, toplumsal ve ekonomik hayatta da. Böylece, parti kadrolarını politik militanlar ve ajitatörlerden çok, bu yeni durumun gerektirdiği denetleme, yönetme, gözcülük etme ve manevra yeteneği olan kimselerle şişirmek zorunda kaldı.

STALİN'İN DOĞUŞU

Öncülerle onların temsil etmek zorunda oldukları sınıfın birbirinden büsbütün koptuğu bir andı bu. 1917'nin ağır sonuçları kaybolma noktasına ulaşmış görünüyordu. Ticaret özgürlüğüyle işadamlarının, tüccarların ve kapitalistlerin yeniden canlanmasını kolaylaştıracak tedbirler getiriyordu NEP. Köylülere, özellikle orta ve zengin köylülere kazanç sağlarken, o güne kadar devrimin en ağır yükünü taşımak zorunda kalan proletaryanın taleplerini ister istemez geri çeviriyordu. Daha NEP döneminde başlayan bu yeni durumu açıklayan en önemli öge, devrimi gerçekleştiren stratejinin kesin olarak bırakılmasıydı. Avrupa'da devrimin son umudu da sönmüştü. Almanya'da üç kez çökme noktasına gelen burjuva düzeni ayakta kalmıştı. Burjuva düzeninin zaferi, içinde hem Nazizmin tohumlarını taşıyor, hem de, harcamaların kısılması ve ülkenin kendi içine çekilmesi eğilimini artırarak, SSCB'nin kesin bir yalnızlığa itilmesine yardım ediyordu.

Stalin'in önce parti içinde, sonra da devlet içinde liderliğe yükselmesine bu açıdan bakılmalıdır. Stalin'in önemi partinin ve devletin bürokratlaşmasının artmasıyla birlikte ortaya çıkmaya başlar. Ama bürokrasi geçmişte Rusya'nın aşırı geriliği ve dünyadan kopukluğu yüzünden gelişip yayılmıştır; çok geniş ve ilkel bir köylü kitlesine dayanan, yoksul bir ekonominin sınırları içinde gelişemeyen, geri çekiliş halindeki bir devrimin ürünüydü bu.

Lenin'in ölümünden önceki ve hemen sonraki yıllarda meydana gelen değişiklik bütün dünya tarihinin akışını belirleyen bir değişme oldu. Batı devriminin başarısızlığa uğraması Bolşevik uygulamanın o zamana kadar dayandığı stratejiyi ortadan kaldırdı. Rusya'nın geri kalmışlığı ile sosyalist programı arasındaki uçurumun sosyalist bir Avrupa'nın sanayi ve kültür alanındaki kaynaklarının desteğiyle yavaş yavaş kapatılması imkânını, hiç kimsenin beklemediği ölçüde yok etti. Parti nerdeyse bir anda kendini artık sağlam olmayan bir temel üzerinde buldu.

Bu yeni durumun ilk sonucu Lenin'ın ölümünden sonra Bolşevik yöneticilerinin liderlik için verdikleri iç mücadeledir. Sol Muhalefet'in kısa zamanda boyun eğdiği yenilgi devrimci romantizmin yenilgisi değildi; daha doğmadan ölen Avrupa devriminin SSCB'de birdenbire geri tepmesiydi bu. Gerçekte Stalin ile Sol Muhalefet arasındaki çatışma, Devrim'de ve İç Savaş'ta büyük eylem yeteneği gösteren, ama sonra garip bir değişmeyle kibirlenen, kabalaşan ve kendini beğenen bir düşmanına karşı Stalin'in ölçülü bir şekilde hünerlerini yavaş yavaş kullandığı birtakım iktidar mücadelelerine indirgenemez. Bu mü-

cadelenin öncülleri başka bir yerde aranmalıdır. Stalin'i iktidara getirecek merdivenin ilk basamağı 1919 Ocak'ında Rosa Luxemburg ile Karl Liebknecht'i öldüren Sosyal Demokrat liderlerce kuruldu; onların yokluğu Almanya'da 1921 ve 1923'deki yenilgilerde kendini bütün ağırlığıyla duyurdu. Merdivenin kalan basamaklarını ise, Mussolini, Primo de Rivera, Horthy ve daha birçoklarını sahneye çıkararak daha sonraki yıllarda Avrupa'yı silip süpüren gerici dalga kurdu.

Rusya'nın «Asya geriliği» içinde hapsolan ve yalnız kalan parti, stratejik bir değişikliği çok aşan değişiklikler geçirdi. Rusya'nın tarihî mirasının ağırlığı ve ataleti bütün değişim güçlerinde ve devrimci kopmalarda kendini yeniden duyuruyordu. Eski düzenin yeniden ortaya çıkan özellikleri yalnız eski ideolojik ve kurumsal yapıların yeniden doğuşunda değil, Carr'ın gösterdiği gibi, **ulusal restorasyon**'da da kendini gösterdi. Devrimin yeni düzeniyle uzlaşmak ve hiçbir şeyi umursamadan akışını etkilemek için eski yenilgilerinden sonra tekrar ortaya çıkan toplumsal güçler, her şeyden önce, yabancı etkilere karşı yerli bir geleneğin geçerliğini yeniden doğrulayan güçlerdi.

Rusya'nın davası ile Bolşevizmin davası aynı potada eriyordu artık. Gerçekte melez bir karışımdı bu; Aydınlanma'cılığa karşı, eski Slavofil eğilimler kısa zamanda bu birleşmeden beklenmeyen yepyeni bir güçle çıktılar. Kökenleri bütünüyle ters dönmüştü. Batılılaşma programıyla (sanayi, bilim, modern işçi sınıfı, eleştirel ve deneysel görüş) Rusya'ya giren ve Marksizmin modern dünyaya ileteceği bütün mesajı taşıyan Lenin'in «Elektrifikasyon + Sovyetler» formülünde toplayan Komünizme, otokratik Büyük Rusya ideolojisinin yozlaşmış mizacı aşılanmaya başlıyordu artık.

«Lenin Yoldaş bize veda ederken parti üyesi sıfatının temizliğine saygı duymamızı ve onu korumamızı buyurdu. Lenin Yoldaş, senin buyruğuna bağlı kalacağımıza söz veriyoruz!.. Lenin Yoldaş bize veda ederken partimizin birliğini gözümüzün bebeği gibi korumamızı buyurdu. Lenin Yoldaş, senin bu buyruğunu yerine getireceğimize söz veriyoruz!»

Stalin'in Sovyetler'in II. Kongresindeki konuşmasından (26 Ocak, 1924) aldığımız bu satırlar, bu dili ve kafayı Marx ve Lenin'in dilinden ve kafasından ayıran yüzyıllar —Galileo'nun, Nevton'un, Voltaire'in ve Kant'ın yaşadığını gören— yüzyıllar arasındaki duvarları çökertiyordu. Stalin'in dünyevî bir papaz ve ölü bir tanrının son vasiyetinin uygulayıcısı tavrını takındığı bir ayin ciddiyetiyle yüklü bu «yemin»indeki ton, belirli ilişkileri herhangi bir analizde olduğundan daha kolay anlamamızı sağlıyor. Her şeyden önce, bir yandan Stalin ile Bolşevizmin tarihine yabancı karanlık yöneticilerle dolu «Poskrebişev, Smitten, Yezhov, Pospelov, Bauman, Mehlis, Uritski, Varga, Malenkov ve ötekileri) bürokratik aygıtı arasındaki bağları; bir yandan da, «Lenin Vergisi», kısa zamanda temizliği girişilmesi ve Menşeviklerle eski rejim artıklarının partiye girmesi sonucu, zaten büyük ölçüde sadık «hiç»lerden ya da düpedüz politikadan anlamayan kimselerden meydana gelen kitle partisi üyelerinin gitgide donuklaşıp güçsüzleşen bir topluluk haline gelişini açıkça görebiliyoruz.

Stalin'i zafere ulaştıran «Tek Ülkede Sosyalizm» sloganının gerçek anlamını kavrayabilmek için bütün bunları gözönünde tutmak son derece önemlidir. Bu slogan, öyle söylenildiği gibi, Batı'da başarıya ulaşamayan devrimden sonraki yalnızlık yıllarının ortamında ne yapacağını bilmeyen, şaşkın liderler arasında Stalin'in bir çözüm yolu gösterme cesaretini ve ileri görüşlülüğü ortaya koyabilen tek adam olması anlamına gelmez. Aslında, Stalin'in adını taşıyan «çözüm yolu»ndan anladığımız şey buysa, hiçbir programı ya da stratejisi yok demektir. Stalin'e göre fikirler her zaman birer araçtır, daha doğrusu birer bahanedir. Troçki'ye karşı vereceği mücadelenin temalarını Zinoviev ile Kamenev bulmuşlardır. Birleşik Muhalefet'le olan mücadelesini ve «Tek Ülkede Sosyalizm» sloganını bir temele oturtmasını, Buharin'in «kaplumbağa hızıyla» ilerleyen bir sosyalizmi savunması sağlamıştır. Muhalefet'in tasarladığı sanayileşme programı, Muhalefet partiden atıldıktan hemen sonra, sonuç olarak Stalin'in Buharin'i yok edeceği platformu bulmasını sağlamıştır.

Neydi Stalin'in, Hegel'in deyimiyle, «evrensel tarihî» bir birey rolünü oynamasını sağlayan ayırıcı, özgül niteliği ya da, bazılarının kullanabileceği deyimle, «büyüklüğü»nün asıl ögesi? Onun yeteneği, Rusya'nın içine itildiği yalnızlığı —ki devrimci Marsist bir tavır

bunu en kısa zamanda aşılması gereken olumsuz bir olay olarak görebilir ancak,— Rus devletinin geleceği bakımından iyi bir fırsat olarak yorumlayabilmekti. Daha 1925 ya da 1926'da kelimenin ortak anlamıyla şovenizmden, hatta milliyetçilikten rahat rahat söz edilebileceğini söylemek istemiyorum. Çok daha karmaşıktı süreç. Carr'ın keskin bir gözlemle belirttiği gibi, bu olayın altında her şeyden önce, devrimin başarıya ulaşması, bu başarının Rusya'nın başarısı olması, daha ileri oldukları söylenen ülkelerin başaramadığı şeyi Rusya'nın başarması olgusunun doğurduğu belli bir gurur vardır. Rusya'nın yalnız devrim yapmakta değil, yeni bir ekonomi kurmakta da dünyaya önderlik edeceğinin söylenmesi, bu yeni «milliyetçi - devrimci» guruyu duyanlar için eşsiz bir zevkti. İşte Stalin'in iktidarını kurup güçlendirmesini sağlayan etken de, «ulusal ruh» denilen kavramın bütün ögeleri gibi belirsiz olmasına karşın varlığını duyurabilen bu «güç»ü yorumlayıp dile getirmede gösterdiği içgüdüsel yetenekti. «Tek Ülkede Sosyalizm» sloganı, her şeyden önce birtakım eski slavofil Rus geleneklerini yeniden yankılandıran bir bildiri, Rusya'nın Batı'dan bağımsızlığının ilânıydı. Ekonomik bir analizi, programı ya da uzun dönemli bir stratejiyi yansıtmıyordu. Bunun da nedeni Kolotov, Kaganoviç, Ordyonokidze, Kirov, Yaroslovski, Yagoda, sonraları Beria, Jdanov, ve daha başka danışmanları gibi Stalin'in de düşünsel niteliklerinin çok yetersiz oluşuydu. Bu sloganın bir anlamı vardı: Yüksek bir düşünce düzeyine ulaşmış ve tam anlamıyla uluslararası bir eğitim görmüş Bolşevik liderlerinin birçoğunun Marksizm karşısında onların yetersiz kalışını simgeliyordu. Kısacası «Tek Ülkede Sosyalizm» sloganı Rus halkının erdemlerine ve geleceğine duyulan inancı dünyaya ilân eden bir slogandı.

Stalin'i birçok yönden beğenen Carr'a göre, kişiliğinin iki belirleyici özelliğinin içiçe geçmesi Lenin'in ölümünden sonra işleyen nesnel bir sürece anlamını vermesini sağlamıştı. Bu özellikler şunlardı: Birincisi, «Rusya'nın ulusal geleneklerine bilinçli ya da bilinçsiz bir dönüş» için «devrimin o güne kadar ilkeleriyle yürütüldüğü 'Avrupa' modelinin egemenliğine karşı bir tepki»; ikincisiyse, «yönetimde ve uygulamadaki görevleri yeniden, kesin bir şekilde değerlendirmek» amacıyla, Lenin'in partiyi yönettiği dönem boyunca geliştirilen düşünsel ve teorik çerçeveden ayrılmasıdır.

Bolşevik liderler arasında yalnız Stalin Avrupa'da hiç yaşamamış, bir Batı dilinde ne bir kitap okumuş, ne de o dilde bir şey konuşmuştur. Bu açıdan bakılırsa, Stalin'in iktidara gelişi kişiliğini çok aşan bir şeyi, yani «Tek Ülkede Sosyalizm» sloganının benemsenmesiyle birlikte partinin yönetici kadrolarına yepyeni bir politik grubun yerleşmesini temsil ediyordu. Troçki, Radek, Rakovski, Preobrazenski, Zinoviev, Kamenev, Piatakov, Buharin ve öteki yöneticiler yavaş yavaş ortadan kaldırıyorlar; yerlerini, en çarpıcı özellikleri Marksist teoriye karşı büyük bir umursamazlık göstermek, temel politik analiz ve strateji sorunlarına karşı da tam anlamıyla «yönetimsel» (idarî) bir tavır takınmak olan çok değişik türde bir kadroya bırakıyorlardı. Molotov, Kirov, Kaganoviç, ya da Kuibişev, yani sırasıyla Stalin'e en yakın kimseler, Stalin'in kendisi gibi Batı kültüründen de, uluslararası düzeyde bir bakış açısından da büsbütün yoksun kimselerdi.

Şöyle yazıyor Carr: «Stalin dışında ilk Bolşevik liderlerin hepsi bir anlamda Rus aydınlarının mirasçıları ya da ürünleriydiler. On dokuzuncu yüzyıl Batı rasyonalizminin çerçevesi içinde kalıyorlardı. Yalnız Stalin, Batılı yaşama biçimine ve Batı düşüncesine karşı kayıtsızlık göstermekle kalmayan, aynı zamanda onu bilinçli olarak reddeden bir eğitim geleneği içinde yetişmişti. Daha eski Bolşeviklerin Marksizmi, Marksizmin üzerinde kurulduğu ilk batılı kültürel temellerin bilinçsiz bir özümlenişini de içinde taşıyordu. Aydınlanma'nın temel varsayımları hiçbir zaman tartışma konusu yapılmamıştı; rasyonel yargının temel alınması her zaman bir ön gereklilik sayılmıştı. Stalin'in Marksizmiyse buna büsbütün yabancı bir yetişme ortamından çıkmış, düşünsel bir inançtan çok biçimsel bir iman özelliği kazanmıştı.»[3]

Birçok durumda enternasyonal sosyalist olmaktan çok «nasyonal-sosyalist» bir bakış açısı ortaya koyan bu yeni politik seçkinler sahnesine çıkış, Stalin'in kısa zaman içinde «dükkân» diye niteleyeceği Üçüncü Enternasyonal'e verdiği yeni doğrultuyu açıklayacaktır. Komintern'in henüz canlı bir organizma olduğu ve içinde Lenin, Troçki ve Zinoviev'in

ateşli bir şekilde çalıştıkları yıllarda Stalin örgüte ilgi bile duymaz. O ancak Komintern'in artık dünya devrimi için çalışan bir örgüt olmaktan çıkarak Rus politikası, ya da düpedüz Stalin'in kendi kişisel tasarıları için bir bürokrasi aygıtı ve başarı aracı haline geldiği 1924 yılından sonra bu toplulukla ilgilenmeye başlar. Böylece, bütün enternasyonalist görüşlerin bırakılması işi tamamlanmış olur. Uluslararası görüşlerle amaçların yerini çeşitli kapitalist devletlerle yapılan ahlâk dışı diplomatik manevralar alır; dünya işçi sınıfı hareketi ve onun Komünist partileri toplu halde ve kesin biçimde Sovyet Devleti'nin çıkarlarıyla bağlı kılınır. Bu Devlet'te Stalin yalnız eski kuşak Bolşevik liderleri arasında en «Rus» olanının kendisi olduğunu göstermekle kalmaz, (ülkesi Gürcistan'dan başlayarak) eski Çarlık İmparatorluğunun öteki bütün uluslarını da ezerek Rusya'ya bağlar.

STALİN'İN YOL AÇTIĞI SONUÇLAR

Bu noktalar üzerinde daha fazla durmak yararsız olacak; birbirini izleyen olaylar bunların hepsini apaçık gözler önüne sermiştir. Çeşitli ulusal kesimlerin liderleri yok edilirken, Komünist Enternasyonal'in bozulması ve bir araç durumuna düşmesi içinde basamak basamak yükselen sıradan bürokratların varlığıyla su yüzüne çıkmıştır. Bu kişiler, savaştan sonra da sözüm ona «Halk Demokrasileri» denilen uydu devletlerin başında görünürler; Beirut'lar, Rakosi'ler, Anna Pauker'ler, Georghiu Dej'ler, Gottwald'lar, Novotni'ler ve Ulbricht'ler öldükten sonra bile halkın nefretinden yakalarını kurtaramazlar, yaşıyorlarsa kendi ülkelerinde artık sokağa çıkma cesaretini gösteremezler. Sözü daha fazla uzatmayalım, Stalin'in Hitler'le yaptığı Antlaşma Büyük Rusya'nın yozlaşmasına ve şovenleşmesine damgasını vurmuştu: Sözkonusu saldırmazlık antlaşması zorunluluktan doğmuş olsa bile, Sovyetler Birliği'nin Baltık Cumhuriyetlerini (Latvia'yı, Litvanya'yı, Estonya'yı, Polonya'nın bir bölümünü, Besarabya'yı) ele geçirmesini, bu ülkeleri daha sonra da bırakmamasını sağlayan gizli maddeler taşıyan bir «dostluk antlaşması» zorunluluktan doğamazdı. Doğrusu burada, Lenin'in bu olaydan 30 yıldan daha kısa bir zaman önce ulusların kaderlerini belirleme hakkı üzerine yazdığı metne verilmiş açık bir cevap ile, devletin yayılması ve topraklarını genişletmesi için kullanılan «sosyalist politika»nın ilk örneğini görüyoruz.

Bundan ötesine gelince, Stalin'i adı «Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği» olan devletin başında tutan politika anlayışının ve politik amaçların genel anlamını önemsiz görünse de zengin özellikler taşıyan olaylarla, belirtilerle kavrayabiliriz. Stalin 1944'de ABD ve İngiltere'ye karşı bir yükümlülük ve güvence olarak Komintern'i dağıtır. Aynı yıl, **Enternasyonal**'in yerini sözleri Stalin'in yüceliğini ve büyüklüğünü dile getiren yeni bir **ulusal** marş alır. Stalin 1946 Mart'ında **Halk Komiserleri Konseyi**'nin adını değiştirir ve Lenin'in her zaman nefret ettiği Bakanlar Konseyi adını verir. 1947 Şubat'ında «İşçi - Köylü Kızıl Ordusu»nun adını «SSCB Silâhlı Kuvvetleri» biçiminde değiştirir. Parti'nin on dokuzuncu Kongresinde partiyi o güne kadar niteleyen «Bolşevik» sıfatına son verir. Stalin savaş sonrası SSCB'ni Ekim Devrimi'ne bağlayan biçimsel bağların bile kopmasına o kadar önem veriyordu ki, 9 Şubat 1946 tarihli konuşmasında Parti dışındaki insanlarla Parti içindeki militanlardan söz ederken şöyle diyordu: «Bunlar arasındaki tek fark birinin parti üyesi olması, öbürünün olmamasıdır. Ama bu sadece biçimsel bir farktır.»

Parti'nin ölümünün resmen doğrulanması demekti bu. Parti, zaten belli bir dönemde çeşitli gizli polis örgütlerinin yanısıra, mutlak yönetimin de tek aracı olmuştu. İçiçe geçmiş, donmuş bir memur, polis, muhbir, dalkavuk ve bürokrat zümresi bütün ülkeyi ve toplumu kaplamış, soluk aldırmaz hale gelmişti. «Stalin iktidarını dayandırdığı küçük ve büyük bürokratlara gururlarını okşamak için rütbeler verdi»: 28 Mayıs 1943'de Dışişleri Bakanlığı personeline «üzerine kenetlenmiş iki eli canlandıran eski sembollerin simle işlendiği apoletlerle gösterilen»[4] rütbeler verildi. Apoletler ve üniformalar öteki bütün devlet memurlarını da özenle rütbelendiriyordu. Küçük büyük memurlar, akademisyenler, düzmece bilim adamları ve rejimin soysuz şairleri, bu lütûfların karşılığında, Tacitus'un **ruere in servitium** dediği şeyi şiirleştiriyorlar, bilimsel tutanaklara geçiriyorlardı: «J.V. Stalin ve Dilbilim», «J.V. Stalin ve Kimya», «J.V. Stalin ve Fizik» gibi ve daha sayılamayacak kadar çok kitaplar yazıyorlardı. Bir zamanlar Lenin'in keskin ve alay-

cı düzyazılarını yayımlayan **Pravda** şuna benzer şiirlerle yığınlara ninniler söylüyordu artık: «Ey Stalin! Bütün Halkların Büyük Önderi, / İnsanı sen yarattın, / Toprağa bereket Yüzyıllara can verdin, / İlkbaharsın sen ta kendisi, / Çoban kavalındaki türküsün, / Sen benim ilkbaharımın çiçeği, / Binlerce insan yüreğine vurmuş güneşsin.»...

Lenin'den sonra Rusya'da meydana gelen değişme, İkinci Dünya savaşı boyunca Devletın başvurduğu güçler ve değerlerle hayli şüphe yaratacak biçimde kanıtlanıyordu. Ülkenin manevî gücü Komünizm adına ya da Komünizmi savunmak için değil, «Rus Yurtseverliği» adına seferber ediliyordu. Nazi orduları Moskova'ya yaklaşırken Kızıl Meydan'da yaptığı konuşmada (7 Kasım, 1941) Rus ülkesini kuranlarla Çarlığın büyük generallerine sesleniyordu Stalin: «büyük atalarımız Aleksander Nevski, Dimitri Donskoy, Kuzma Minin, Dimitri Poyarski, Aleksander Suvarov, Mihail Kutuzov'un verdikleri şanlı örnekler bu savaşta bize güç kaynağı olsun!» Stalin 1942 Ekim'inde Kızıl Ordu'nun politik komiserlikleri kaldırıyor, birkaç hafta sonra da Suvorov'un, Kutuzov'un ve Alexander Nevski'nin askerlik düzenini getiriyordu. 1943'ün başında subay sınıflarının ayrıcalıklarını belirten bir yönetmelik çıkarıyor, Çarlık ahlâkının çeşitli yönlerini yeniden tanıtıyordu. Yahudi katliamının uzmanlarından (tarihî) Ukrayna'lı Ataman'ın ardından Ukrayna'lılar için Bogdan _ Çmelnitzki'nin düzenini kuruyordu.[5] En sonunda da, Rus Ortodoks Kilisesi ile yapılan bir «barış»la yeni ulusal birlik perçinleniyordu. Stalin, Yüksek Ruhanî Meclis'in yeniden kurulmasına izin vererek Moskova Patriğine tacını giydiriyor, kendisini «Hepimizin Pederi Joseph Vissarionoviç» diye selâmlayan Rus Kilisesinin üç metropoliti Sergius, Aleksis ve Nikolay'ı kabul ediyordu.

Bundan sonra, Dünya Savaşı Rusya'da resmen «Büyük Yurtseverlik Savaşı» olarak tanımlandı. Bu adla sona erdi savaş. Japonya'nın teslim olduğu gün Stalin Sovyet halkına şu mesajla seslendi: «40 yıldır bu günü bekliyorduk...». Çarlığın yenik çıktığı Rus-Japon savaşının intikamının alındığını söylemek istiyordu şüphesiz. Oysa o yenilgi 1905 devrimine yol açmış ve o zaman bütün devrimcilerce bir zafer gibi karşılanmıştı. Stalin'ci SSCB'nin politik geçmişi bu yüzden Bolşevizmin değil, Çarlık Rusya'sının politik geçmişiydi.

Stalin'in eserinin bütün bu yönlerinin anlamı, 1953'de esrarengiz bir ortamda öldüğü zaman ülkeye egemen olan havayla açığa çıkıyordu. Dünyada sosyalist dönüşümün ilk kalesi olan Lenin'in Rusya'sı, uzak bir anıdan başka bir şey değildi artık. Stalin'in öldüğü an ülke, onu karanlığa gömen bir rejimin öfkesi altında inliyordu. Moskova'da, «Bütün Ülkelerin İşçileri, Birleşin!» çağrısı yerine, Yahudilerin ezilmesi için ve sözüm ona «kozmopolitizm»le sonuna kadar mücadele edilmesi için çağrılar yankılanıyordu.

Burada Moskova Duruşmanları'nı hatırlatmanın, bütün eski Bolşevik kadroların ve militanların sistemli bir biçimde yok edilmesinden söz etmenin, «temizlikler»in, kitle halinde imhaların, toplama kamplarının ve sürgünlerin ceremesini anlatmanın gereği var mı? Haksızlık karşısında öfkeye ve dehşete kapılmanın bir yararı olmadığı için, nefretimizi dizginlemeli, mantığımızın gücüne güvenmeliyiz. Kişiliğini çizmeye çalıştığımız bu soğuk ve despot adam, o zamana kadar bütün dünya burjuvazisinin bile öldürdüğünden daha çok komünist öldürmenin vicdanî yükünü taşıyordu; o, serinkanlılıkla bütün sovyet halkının felâketini tasarlıyordu. 1917 Devrimi'nin ürünü olan sovyetler, onun rejiminde yığınlardan koparılarak, İçişleri Bakanlığına bağlı birer örgüt haline getiriliyordu. Bununla birlikte, Stalin'in, kendisinin ne olduğunu anlamaktan çok, ne yaptığını anlayabilmek için, şu ya da bu biçimde açıklamamız gereken, kendi çapında bir «büyüklüğü» vardı. Liberal İngiliz tarihçisi Carr, şunları yazıyor: «Stalin büyük tarihî kişiler arasında kişiliği en belirsiz olanıydı.»[6] «Sanayileşme yoluyla Rusya'yı batılılaştırmıştır, ama batının etkisine, üstünlüğüne ve ortak ulusal davranışların ve geleneklerin alt üst edilmesine bir ölçüde bilinçli bir ölçüde bilinçsiz bir şekilde başkaldırarak batılılaştırmıştır. Varılacak amaç ile o amaca varmak için benimsenen ya da önerilen yöntemler çok kere kaba bir çelişki gösteriyordu. Stalin'in «sicil»indeki belirsizlik bu ikilemi dile getiriyordu. Hem bir kurtarıcı hem bir zorbaydı; bir dava adamıydı, ama yönetimi kişi diktatörlüğüydü; bir yandan aşırı bir cesaret ve kararlılık, öte yandan insan acılarına karşı aşırı bir gaddarlık ve kayıtsızlık gösteren acımasız bir

güç ortaya koydu hep. Bu belirsizliklerin anahtarı, Stalin'in kendisinde aranamaz. Stalin'in kişiliğinde dikkate değer, belirleyici özellikler bulamayanlar, başlangıçtaki yargılarında bir ölçüde haklıydılar. Pek az büyük adam Stalin kadar içinde yaşadığı yerin ve zamanın ürünüydü.»[7]

Stalin dönemi aynı zamanda bir sanayileşme ve Beş Yıllık planlar dönemi olmasaydı bu yargının bir temeli olmazdı şüphesiz. Rusya bu süreçten geçerek sanayide dünyanın ikinci büyük gücü oldu; bu dönüşümün yalnız potansiyel olarak değil, somut olarak da özgürlükçü bir içerik taşıdığı inkâr edilemez. Geniş insan yığınları modern üretim yöntemlerine teknolojiye ve bilimsel rasyonelliğe kavuşturuldu. Okuma yazma bilmeyen kalmadı. Orta Asya ulusları geçmişteki göçebe yaşayışlarından çıkarak bir anlamda modern hayatın dünyasına girdiler, maddî ve kültürel temel ihtiyaçları karşılandı. Tarımda makineleşme **muşik**'i işçiye dönüştürmeye başladı.

Kırsal kesimde kollektivizasyonların gerçekleştirilme biçimine yönelik eleştiriler herkesce biliniyor ve kabul ediliyor. Gaddarlık ve şiddet, kimsenin kazanılmaya çalışılmaması, milyonlarca kurban. Sözkonusu eleştiriler hiç yapılmasa bile, bu toplulaştırmanın sonuçları nasıl olsa kendini gösterecekti: Sovyet tarımının geçirdiği sürekli bunalım, işgücünün düşük üretkenliği, kırsal kesimde çalışanların oranının hâlâ yüksek oluşu, Rusya'nın buğday ithali...

Ne var ki bu eleştirilerin altında Bolşevik partisinin karşılaşmak zorunda kaldığı, öteki Komünist partilerinin de iktidar geldiklerinde karşılaşmak zorunda kalacağı sorunun «irrasyonelliği»ni, ya da en azından kural dışı özelliğini belli bir azımsama eğilimi bulunabilir. Sorun, Avrupa'da kapitalizmin ve onun getirdiği sanayi devriminin ürünü olan **birikim** sürecinin henüz oluşmadığı bir ülkede sosyalizme geçiş sorunudur.

İŞÇİ DEMOKRASİSİ VE BİRİKİM

Sosyalist bir toplum kurmak demek **sosyalist üretim ilişkileri**'ni kurmak demektir. Bununla birlikte, sosyalist toplumun kurulması, kelimenin mecazî anlamıyla değil, gerçek anlamıyla **sosyalist demokrasi**'nin, sovyet iktidarının ya da üreticilerin öz yönetiminin gelişmesinden ayrı düşünülemez. Öte yandan birikim ise, tersine, ulusal ürünün çok büyük bir bölümünün sanayi alanındaki yatırımlara ayrılması anlamını taşır; kitle tüketiminin kesin olarak önlenmesi, halkın ihtiyaçlarının kesin olarak kısıtlanması demektir. Demokrasinin ve sovyetlerin tam tersini; yığınların kendi düzenlerini kurmasından çok, yığınların **kullanılması**'nı, bir baskı aygıtını, karizmatik bir iktidarı öngörür.

Stalin'in karşılaştığı sorun, ya da o sorun karşısında Stalin'i seçen «ortam»ın karşılaştığı sorun budur. Birçok aydın kendi içtenlikleriyle nasıl yorumlarsa yorumlasın, Mao ve Çin liderlerinin karşılaştıkları sorun da, ayrıntılar bir yana bırakılırsa, temelde bu sorundur. Sanayideki birikim neden gereklidir? Neden sosyalizm küçük köylü üretimine dayanarak, ya da daha kolayı, insanın dünyasını değiştirip özgeciliğe seslenerek, herkesi karabatak kuşlarından kumrulara dönüştürerek kurulamaz? Neden «iş bölümü» birdenbire ortadan kaldırılamaz? Sayısız aydına bu soruları sorduran içtenlik, teorik Marksizmin son on yıllarda büyük bir çöküntü geçirdiğinin kanıtıdır.

Şüphesiz ki, bu soruların cevabı Marx'ın eserinin herhangi bir yerinde yoktur. «Marx'a göre Parti nedir?» sorusunun cevabı ancak, doğal olarak **1848 Komünist Parti Manifestosu**'ndan başlayarak okuyacağımız her kitabının her sayfasında bulunabilir. Yığınların özyönetimi, yüksek işgücü üretkenliğini, iş gününü büyük ölçüde kısaltılabilmesini, fikir işiyle fabrika işinin işçi-teknisyen kategorisinde kademeli olarak birleştirilmesini, toplumun daha yüksek bir tarihî düzeyde yönetilmesini sağlayacak güce ve bilince ulaşmış yığınları gerektirir. Kısacası, yığınların özyönetimi proletarya yönetimini, modern **kollektif işçi**'yi gerektirir. Bu koşullarsa tarım topluluklarına ya da karasaban üretimine dayanan toplumlarda değil, büyük ölçekli sanayi üretimine dayanan toplumlarda ortaya çıkabilir.

Konumuza dönelim..Stalin'in «büyüklüğü» büyük bir Devlet (Lenin'in bir an önce yok olmasını dileyeceği bir Devlet) kurması ve büyük bir Güç oluşturmasındadır. Büyük Petro ne kadar büyükse Stalin de o kadar büyüktü. Stalin'in önemi uluslararası işçi hareketinin tarihine bağlı olmaktan çok, bütün umutlarımızın tersine bugün hâlâ uzayıp gi-

den «pre-historya»sına, tarih-öncesi çağlarına bağlı bir önemdir: Bu tarih insanın kurtuluşunun değil, dünyayı bölen büyük güçlerin tarihidir, **varlık nedeni**'nin tarihidir, çatışan ve sınıf ayrımlarının yerini alan ırkların tarihidir, jeopolitiğin belirlediği bir tarihtir.

Yaptığı işlerin çapı karşısında Stalin gerçekçiliğiyle birçok hayranlarını etkilemiştir. İlkelerin anlamı nedir? İnsanların nasıl yaşadığının bir anlamı var mıdır? Bunlar önemli midir, bir şeyi belirler mi? Önemli olan milyonlarca ton çeliktir, füzelerdir, nükleer güçtür. Bu çeşit bir «gerçekçilik»e duyulan hayranlık çoğu zaman «Stalin'in sosyalizmi kurduğu», Rusya'nın da «ilk sosyalist ülke» olduğu yargısına götürmüştür.

Gerçek Stalin'in yaptığı şey onu **nasıl** yaptığından ayrı düşünülemez. Ölümünden on yedi yıl sonra (başlıbaşına bir tarihî dönem!) Rusya hâlâ, üstelik her zamankinden çok 1953'deki aynı çelişkinin pençesindedir. Zamanın gösterdiği gibi, bu toplum barışçı yoldan düzeltilemeyecek bir toplumdur. Düzeltilemeyeceği için de derin sarsıntılara gebedir.

Öyleyse Sovyet toplumunu nasıl tanımlayabiliriz? Stratejik üretim araçları sektörü devletin elindedir. Ama devlet mülkiyeti elbette üretim araçlarının **toplumsallaştırılması**'yla bir değildir. Bununla birlikte, kusurları ne olursa olsun, devlet mülkiyeti Batı'nın «programlama» denilen uygulamasından hayli farklı bir şey olmakla kalmayıp, piyasa mekanizmalarını azalttığı ve denetlediği sürece bugün için gerçek bir kapitalist restorasyondan söz edilmesine imkân vermeyen bir **planlama politikası** gözetir. Öte yandan, bu toplumun sosyalist bir «temel»i olduğunu söylemek de aynı derecede imkânsızdır, çünkü kelimelerin bir anlamı varsa Rusya'da kesinlikle varolmayan bu «temel»in sosyalist üretim ve mübadele ilişkileri olması gerekir. Sovyet toplumunun niteliği konusunda iğreti bir sonuca varabilmek için, yetersiz olmakla birlikte sözü edilen formüller arasında belki en kabul edilebiliri olan «geçiş toplumu» formülüne başvurulabilir; ama «geçiş» toplumunu zaten «sosyalist» sayan bu formülü klasik, ilk anlamıyla kullanmadan. Formül bu anlamıyla, kapitalizmle sosyalizm arasında kalmış, bu yüzden de hem ilerleyebilecek, hem gerileyebilecek bir toplumu dile getirir. Ne var ki, Sovyet devletinin bozuluşunun bugünkü aşamasında kapitalizm den sosyalizme geçişin genel yasaları ortaya konmadığı; tersine, korkunç bir gerilikten kurtulup gelişen, ama uzun yıllardır otokratik mutlakiyetçiliğin alışkanlıklarını ve uygulamalarını faşist ayıklama yöntemleriyle birleştirmiş bir bürokrasi tarafından ezilen ve soluğu kesilen bu ülkede sosyalizme geçişin genel yasaları çarpıtılıp kural dışı biçimde geçerli kılındığı sürece, bu tanımı da genelleştirmemek zorundayız.

UZUN BİR DURGUNLUK

Sonuç olarak Stalin'ci ve Stalin sonrası Rusya burjuva toplumunun sosyalist topluma dönüştürülmesi sürecinde uzun bir **durgunluk**, yeni bir sömürücü toplumun hazırlık ve başlangıç dönemi olabilecek yavan bir durgunluk gösterir. Teorinin önceden hiç kestiremediği, kimi zaman herkesi şaşkınlığa ve umutsuzluğa sürükleyen bu sorunlar karmaşası içinde hiç değilse bir nokta açıktı. «Tek Ülkede Sosyalizm» çağı kapanmıştı; realpolitik'in «Ütopya»ya karşı kazandığı zafere tanık olan bu çağ, sonunda bu «gerçekçilik»in gerçekçi olmayan yanını gözler önüne sermişti. Rusya Stalin'in elinden çok ciddî hastalıklarla çıkmakla kalmamış, yıllardır temel taşı olduğu bütün bir yapı da parçalanmıştı. Bir ölçüde bölünen «sosyalist kamp» askerî şiddet ve polis baskısıyla birliğini bir ölçüde koruyabiliyordu. Savaş tehlikesi SSCB ile emperyalist dünyanın sınırlarında değil, SSCB ile Çin Halk Cumhuriyeti arasındaki sınırda dolaşıyor bugün.

Devrimci düşünce Ütopya'lara başvurmanın cezasını çoğu zaman pahalı ödemiştir. Ama uzun dönemde —karşıt nedenlerle de olsa— Realpolitik'in kendisinin bir Ütopya olduğu anlaşılmıştır; tarihte «manevî güç»ün hiçbir önemi olmadığı, her şeyin fizik güce bağlı olduğu, fizik gücün de halkları tutsak etmeye yeteceği fikri kendini bütün sonuçlarıyla sözönüne sermiştir. Realpolitik bu yüzden yenilgiye uğramıştır. «Tek Ülkede Sosyalizm» politikasının hiçbir «sosyalist kamp»ın, yani sosyalizmi kurmak amacında birleşen hiçbir halklar topluluğunun karşılaştığı sorunları çözmeye yetmediği bugün açıkça ortaya çıkmıştır. Bu politikanın ne amaçla kullanıldığı da zamanla gözler önüne serilmiş, bir «sınırlı hükümranlık» teorisi olan —yani zayıf devletler için sınırlı, en güçlü devletin şovenizmi için sınırsız hükümranlık teorisi olan—

eski **varlık nedeni**'nin kabaca kılık değiştirmiş biçimi olduğu anlaşılmıştır. Stalin'ciliğin her türlü biçimiyle uğradığı bu tarihî yenilgi bir tek olumlu sonuç vermiştir. Marx ve Lenin'in enternasyonalist teorisi taşıdığı doğruluğu ve gerçekliği yeniden kazanmıştır. Çünkü bu teoriye göre, dünyanın sosyalist dönüşümü Batı'da, yani kapitalizmin merkezinde gerçekleşecek bir devrimin belirleyici katkısı olmadan düşünülemezdi. Ne var ki, çağımız bireylerin değil toplumların çağı olsa da, teorik Marksizmin bugün bir sınavla karşı karşıya olduğunu belirtmek gerekir: Marksizmin bin yıl sonra gerçekleşecek bir şey mi, yoksa tarihe yeniden hayat verecek bir «forseps» mi olduğuna biz karar vereceğiz. ■

[1]F. Engels, *Almanya'da Köylü Savaşı*, Moskova 1956.
[2]R. Luxemburg, *The Russian Revolution*, Michigan 1961, s. 71-72.
[3]E. Carr, *Socialism in One Country*, Penguin 1970, s. 196.
[4]J.J. Marie, *Staline*, Paris, 1967.
[5]J.J. Marie, *Staline*.
[6]E. Carr, *Socialism in One Country*, s. 192.
[7]E. Carr, *Socialism in One Country*, s. 201-202.

Bettelheim'ın Yazısı ve ÇKP Yaklaşımının Akademikleştirilmesi

Tanınmış Marksist iktisatçı Bettelheim, son yıllarda ÇKP'nin politik tavırlarını benimsedi ve daha önce yazdıklarını da bu görüşe uydurmaya çalıştı. Bu ideolojik yönelimine uygun olarak, Sovyetler Birliği tarihi üstüne kapsamlı bir incelemeye girişti. **SSCB'de Sınıf Mücadeleleri** adını verdiği ve üç cilt olacağını söylediği bu eserin birinci cildinin önsözünü burada yayımlıyoruz.

ÇKP, Sovyetlere bilinen suçlamalarını yöneltirken, sistematik bir açıklama getirmeye fazla önem göstermez. Bettelheim, bu çalışmasıyla, böyle bir açıklamayı sağlamak istiyor. Yani, Çin'in suçlamalarına bilimsel dayanak ve tarihî kanıt bulmaya çalışıyor. Yazıyı bu bakımdan ilginç buluyoruz. Yeni bir şey söylemekten çok, bilinenleri bilimsel bir dille söyleme çabasından ötürü. Bettelheim, gördüğümüz kadarıyla, yeni sonuçlar bulmuyor zaten. Önceden verilmiş sonuçların teorik haklı gösterilmesi işlemini üstleniyor.

Bu çabasında, Stalin konusu, kritik bir konu oluyor. Çünkü Bettelheim ne kadar ÇKP görüşlerini benimsese, gene de bir «Avrupalı Komünist». Bu önemli bir nokta, çünkü Avrupa'da, herhangi bir politik deneye sahip olmaksızın gözlerini Maoculukta açan gençler dışında, Avrupa Komünist Partilerinde çalışıp daha sonra bu partilerin uyuşukluğuna kızarak Maoculuğu seçenler, hemen hemen bir kural olarak anti-Stalinist oluyorlar. Çünkü uluslararası sosyalist hareketin gelişmesini Batı dünyası içinde izleyenler, bu harekette bugün görülen bozuklukların temelinin Stalin döneminde atıldığını pek iyi biliyorlar. ÇKP'nin Stalin'e karşı takınmayı uygun gördüğü yarı eleştirel tavır, bu gibi Marksistlere fazlasıyla yumuşak geliyor.

Bettelheim da bu Avrupalı Marksistler arasında. Ama bir yandan da, ÇKP görüşlerinin çerçevesini aşmamak için elinden geldiğini yaptığı anlaşılıyor. Belirli bir entelektüel gelenekten çıkan, Batılı bir düşünür olarak, giriştiği tarih incelemesinde, Stalin'in olumsuzluğunu görmezlikten gelemiyor. Öte yandan, ÇKP'nin politik tavrına uyma isteğiyle, Stalin'i kayırmaya da çalışıyor. Aktardığı bir ÇKP eleştirisi şu: «Stalin, sosyalist toplumda sınıf mücadelesinin yasalarının yorumunda Marksizm - Leninizm diyalektiğinden uzaklaşmıştır.» Bu aslında oldukça yuvarlak bir söz. ÇKP'nin ve Mao'nun uygulamalarının, Stalin'den ne kadar farklı olduğu düşünülürse, eleştirinin bundan hafifi yapılamazdı. Ama Bettelheim da, Stalin'e bakarken bu çerçevenin dışına çıkmamaya dikkat ediyor. Böylece, bütün girişimini sakatlayan mantıkî tutarsızlıklara düşüyor. Örneğin, Stalin'i kayırma biçimine bakalım:

> Şüphesiz, hayat göstermiştir ki tesbit edilen hedefe ulaşmak için tutulacak belirli yol ve alınacak somut tedbirler ile ilgili olarak Stalin ciddî hatalar işlemiştir. Fakat bu hataların gerçek niteliği hemen görünür değildi. Dahası var: Sovyetler Birliği'nin 1920'lerin sonlarında içinde bulunduğu durumda, işlenen hatalar şüphesiz tarihî olarak kaçınılmazdı.

Demek ki, Stalin bazı yanlışlıklar yapıyor. Ama o günün koşullarında bu yanlışlar «kaçınılmaz». Şu halde, sorun **koşullardan** ileri geliyor. Böylece Bettelheim, bozulmanın sorumluluğunu insanlardan koşullara aktarıyor. Öte yandan, Stalin'in yaptığı yanlışların yanlışlığı, «hemen görünür» nitelikte değil. Bu, ne anlama gelir? Hemen görünmüyorsa, demek ki, ileride görülecek. Yani, belki de Stalin'den sonra görülecek. Ama ÇKP gibi Bettelheim da, Stalin'in «hataları»ı üstüne sünger çekerken, Stalin'den sonra SSCB'yi yönetenlerin hatalarına büyük bir sertlikle vurmaktalar. Bu bir çelişki. Çünkü Stalin'in yaptığı, «hemen görünür» olmadığı, ayrıca «koşullar» nedeniyle «kaçınılmaz» olan hataların ceremesini, Stalin'den sonra gelenler çektiyse, her türlü kötülüğü onların başlattığını söylemek mantığa sığmaz. Onların yaptığı, olsa olsa, durumu kabullenmek olabilir. O zaman da, durumu başlatanla durumu kabul edene yöneltilen suçla-

maların dozu arasında büyük bir dengesizlik ortaya çıkıyor.

Durumu «başlatan» diyoruz. Ama Bettelheim böyle birilerinin olup olmadığı konusunda pek açık seçik bir şey söylemiyor. Çünkü, Stalin'in iktidara geldiği dönemi anlatırken, üretici güçlerin gelişiminin sağlanması o günlerde her derde deva sayılırdı, diyor ve şunları ekliyor:

> Tartıştığımız bu iki tezin sahip oldukları «açıklık» avantajını anlamak için (Ayrıca, «bu açıklık» çağdaş revizyonizmin gözünde olduğu kadar «troçkizm» denilen şeyde de korunabildi) bunların kişisel olarak Stalin'in görüşlerinin değil, fakat **çağın Avrupa Marksist hareketinin en devrimci kanadının** görüşlerinin ifadesi olduklarını hatırlatmak gerekir.

Böylece, koşullar dışında (yani nesnel etmenler), insanların bilinci de (yani öznel etmenler), Stalin'in uyguladığı politikaları «kaçınılmaz» kılıyor. Bettelheim Stalin'i bu şekilde bir kere daha sorumluluktan sıyırıyor —şüphesiz, haksız da değil bu konuda— onun için biz, olayları Stalin'in kişiliği, geçmişi, görüşleri v.b. ile açıklama tavrına karşıyız. Sorumluluk varsa, ortaktır bu. Ama, bu sorunu incelemeyi biraz ileriye bırakacağız.

Bettelheim, ÇKP görüşlerini tarih içinde kanıtlandırmaya çalışırken, imkânsız bir işe girişmiş oluyor. Çünkü tarih, ÇKP görüşlerini kanıtlamıyor. Bu arada, ÇKP'nin siyasal nedenlerle Stalin'e karşı takındığı yumuşak tavrı benimsemek, Bettelheim'ın teorik çatısında daha baştan bir çöküntü yaratıyor.

SBKP'nin ekonomist tavrı, temelleri Stalin tarafından atılmış bir olaydır. Bunu, başka yazılarda daha ayrıntılı inceliyoruz. Bettelheim, zamanın en devrimci Marksistlerinin de aynı tavrı paylaştığını söyleyerek Stalin'in koyu ekonomizmini haklı gösterirken, bugünkü Sovyet toplumunun da «emperyalist» olduğunu ileri sürebiliyor. Burada da, söylediğiyle yaptığı arasında, ÇKP temeline dayanmaktan gelen kaçınılmaz uyumsuzluk var. Bettelheim doğru sözlerle başlıyor yazısına. Bir **analizin** zorunluluğunu anlatıyor ilkin:

> Sovyetler Birliği'nin uğradığı **dönüşümlerin analizi,** kesinlikle, en azından yalnızca bugünün analizi kadar önemlidir.

Ama başından biliyoruz ki bu, Sovyetler Birliği'nin **nasıl kapitalist olduğunun** analizidir. Böyle de olsa, merakla bekliyoruz analizi, Bettelheim'ın koyduğu şu sorunun cevabını:

> Mükemmel olmasa da bu çaba, aynı zamanda bizim bugünümüz olan bir geçmişi anlamamıza, bir proletarya devriminin nasıl karşıtına, yani bir burjuva karşıdevrimine dönüşebileceğini kavramamıza yardım etmelidir.

Ne var ki, Bettelheim'ın çalışmasının şimdiye kadar yayımlanan kısımlarında, bu analizi bulamıyoruz. Bettelheim, karşımıza bir dizi açıklanmayan kavram çıkarıyor. «Devlet burjuvazisi» gibi:

> «Devlet burjuvazisi» (veya bürokratik devlet burjuvazisi) kavramını geliştirmek burada mümkün değildir. Sadece belirtelim ki bu kavram, varolan toplumsal ilişkilerin ve egemen toplumsal uygulamaların sisteminden dolayı, şeklen Devlete ait olan **üretim araçlarını ve ürünleri fiilen elinde bulunduran** ve doğrudan üreticilerin dışındaki toplumsal yeniden üretim ajanlarını belirler. Bu burjuvazinin varlığının ekonomik temeli, yeniden üretim sorununun ayrılık ve birlik biçimleri tarafından oluşturulmuştur.

Bettelheim, aslında burada söylediğinden fazla **teorik** aydınlık getirmiyor «devlet burjuvazisi» kavramına. Ama burada söylenenlerin, bir «burjuva» nitelemesini niçin gerektirdiği hiç de açık değil. Ancak, devrimciler arasında azımsanmayacak kadar yaygın bir anlayış olan, «benim gibi düşünmüyorsa burjuvadır» mantığı içinde açıklanabilir bu önerme. Aslında son derece şematik bir anlayışla, devrimcinin yanlış yapmayacağı ima edilmiş oluyor. Sosyalist politikanın uygulanmasında her **yanlışlık,** proletarya çizgisinden çıktığına göre, burjuva çizgisine girmiş olmalıdır. Çizgisine girmişse, zaten burjuvadır. Yani, ÇKP diyalektiğinin, Bettelheim'ın rasyonel felsefe geleneğine baskın çıktığını görüyoruz. Bütün karşıtların keyfî bir diyalektik içinde sürekli birbirlerine dönüşmeleri, yazara yadırgatıcı bir düşünce gibi görünmüyor.

Aynı zamanda, «burjuva» kavramının ve «kapitalizm» kavramının çerçeveleri alabildiğine genişliyor. Her ikisinin de, Marksist teo-

ride bilinenden başka türlü, yeniden tanımlanması gerekiyor. Özellikle kapitalizm, eşi görülmedik bir dayanıklılık kazanıyor. Bilindiği gibi, Lenin, emperyalizm için «kapitalizmin son aşaması» demişti. Lenin'den sonra faşist sistemler ortaya çıkınca, o günün Marksizmi faşizmi de kapitalizmin yok olmadan önce alabileceği son biçim olduğunu ilân etti. Bu «son biçim» nitelemelerine çoğu zaman öznel özlemler de karıştığı için, yıllardır, ha öldü ha ölecek, diye sonunu beklemekteyiz kapitalizmin. Öte yandan, kapitalizm de torbasından yeni yeni «son biçim»ler çıkaran bir hokkabaz gibi; numaraları bitti sanırken, «son» bir numara daha çekiyor karşımızda. İşte, Bettelheim'da, Sovyetler Birliği'ne böyle bir gözle bakıyor.

> ...bugün Sovyetler Birliği'nde her ne kadar **varoluş biçimi** özel bir nitelige bürünmüşse de devlet mülkiyeti örtüsü altında, başka kapitalist ülkelerde varolan sömürü ilişkileri vardır. Varoluş biçiminin niteliği açıkça devlet kapitalizmidir, oysa Engels'den bu yana bilinmektedir ki, bu, «doruğuna varmış kapitalizm»den başka bir şey değildir.

Bettelheim'dan beklenmeyecek bir körlük var burada. Kapitalizm, demek ki, son aşamasına Sovyetler Birliği'nde varmış. Bu aşamaya varmak için, anlaşılan bir proletarya devrimi geçirmek de aşağı yukarı zorunlu. Engels'in «devlet kapitalizmi» derken ne demek istediğini Bettelheim da bilmelidir; ama kavramın kaypaklığından, Sovyetler Birliği'nde bürokrasi üstüne söylenen yaygın sözlerin etkisinden yararlanarak, kavram titizliğini hiçe sayıyor ve Sovyetler Birliği'ni bu kategoriye sokuyor. Şu söz de aynı doğrultuda:

> ...kapitalizmin «klasik» biçimleri kadar baskıcı ve saldırgan olan özel bir biçimi...

Söz olabileceği kadar açık. Kapitalizmin «klasik» biçimleri var; bir de, Sovyetlerde gördüğümüz, hem «özel» bir biçimi, hem de «doruğuna varmış» biçimi var. Bir proletarya devrimi ile çifte su verilip çelikleştirilmiş biçimi.

Buraya nasıl varıldığı, özellikle bu önsözde, hiç belli değil. Karşı-devrim nasıl oldu? Beyaz ordular başarı kazanmış olsa, anlardık karşı-devrim sözünün anlamını. Ya da, örneğin Cezayir'deki gibi, ulusal ittifak içinde iktidara gelinse, gene anlardık. Ama kesinlikle sürülüp atılmış bir burjuvazi, nasıl karşı-devrim yaptı? Hem de, devrimci partinin içine sızarak? Hem de, tohumu Stalin döneminde atılmamış olarak? Gerek dönemin koşullarının, gerekse Marksistlerin bilinçlerinin «kaçınılmaz» kıldığı tedbirler sonucunda?

Bettelheim'ın vaad ettiği **analizin** ögelerini bu amıyoruz bu yazıda. İçte «kapitalist» ilişkilerin nasıl geliştiğini pek göstermiyor. Yalnızca, ekonomik sömürü olduğunu söylüyor. Burada da oldukça düz bir mantık çizgisi görüyoruz. Ekonomik sömürü varsa, burjuvazi olmalıdır. Eski atasözünü değiştirerek, «burjuva olmayan yerde sömürü olmaz» diyebilirlz. Öte yandan, uluslararası politikada emperyalist ilişkilere daha çok değiniliyor. Ama, bunun için, emperyalizmin Marksist - Leninist tanımından özellikle kaçınılıyor.

> Genel anlamda, SSCB'nin uluslararası politikası, giderek başka ülkelerle düğümlediği sıkı bağlardan yararlanarak kendisi için ekonomik çıkarların azamisini sağlama çabası gösteren bir büyük devlet politikası olarak ortaya çıkmaktadır. Emperyalist türdeki bu politika SSCB'yi ABD ile eşzamanlı olarak, işbirliği etmeye ve çelişkiye düşmeye sevketmektedir.

Askerî harcamalara büyük bir pay ayrılması, Bettelheim'ın gözünde, SSCB'nin emperyalist olduğunu kanıtlamaya yetiyor. Son olarak, ekonomizm, revizyonizm, kapitalizm ve emperyalizm tabakalarından yapılma bu pastanın tepesine, faşizm kirazını oturtacak sözü de söylüyor Bettelheim:

> Bu gözlemler, Sovyet toplumunun, devamı olduğu Çarlar toplumunun izlerini taşımadığı anlamına gelmez. Devrimin kökleşememesi ölçüsünde **eski Rusya'ya özgü toplumsal ilişkilerin çoğu yıkılmamıştır.** Bugünkü Rusya ile «kutsal Rusya» arasındaki şaşırtıcı benzerlik bundandır.

Böylece, «Yeni Çarlar» sıfatı da teorisi yapılmış, bilimsel bir söz haline geliyor.

Sovyetlerin sağ politikaları, birçok Avrupalı Marksıstte bezginlik yaratmış ve bu durumda Çin, kolay anlaşılmaz davranışlarının

görünüşteki ateşliliğiyle, bu kesimlerin saygısını, giderek inancını kazanmıştı. Şimdi ise, Çin'in dış politikası bir yandan, iç politikasındaki pragmatikleşme bir yandan, bu saygının ve bu inancın yavaş yavaş yok olmasına yol açabilecek. Başka Bettelheim'lar, kısa bir süre sonra, aynı analizleri Çin'e uygulayarak orada kapitalizmin restorasyonunu, emperyalistleşmeyi anlatacaklar. Onlar da Mao'yu temize çıkaracak, bozukluğun Mao'dan sonra yönetime geçen «revizyonist klik»ten ileri geldiğini söyleyecek, bir yandan Çin'in geleneksel yapısını gösterecek, Çarlık yerine Konfüçyüs'den dem vuracaklar.

Bizce, Bettelheim'ın tezini (ve kaynaklandığı ÇKP tezini) sakatlayan şey, ters, dönmüş bir ekonomizmdir. Sovyetler Birliği'nde bir şeylerin bozuk gittiğini açıklamak için olmayan bir burjuvaziyi var etme çabası boşunadır. Böyle bir yaklaşım, eleştiri nesnesi yerine olmayan bir nesne koyduğu için, sorunun gerçekten ele alınmasını da imkânsızlaştırır. Sovyetler Birliği'nde varolan «kötülük», böylece, bilinen bir «kötülük»le, Kapitalizmle açıklanır. Ama bu bilinen kötülüğün ölçüleri, sözkonusu toplumdaki «kötülük»le bir araya getirilemediği için, «klasik» kapitalizmle yeni tip kapitalizm arasında ayrımlar konmaya girişilir. Sonuç olarak, hiçbir şey açıklanmadığı gibi, Bettelheim'ın sözünü ettiği analiz de, bu analizden çıkarılmasını beklediği «dersler» de, hiç bir işe yaramaz.

Sosyalizmin sendelemelerini, yanılgılarını burjuvaziyle açıklamaya devam ettiğimiz sürece, sosyalizmi düzeltme imkânını kendi elimizden almış oluruz. Sosyalizm bir bilimse, tarih boyunca, geçirdiği aşamalarla, yüzleştiği sorunlarla, kendini düzelterek gelişecektir. Uğradığı buhranlar, bu geleceğe açık perspektifle değerlendirildiği zaman, geçici zayıflıkların aşılmasını da sağlayacaktır. Sosyalizmin gücü, yanılmamasında değildir, çünkü zaten böyle bir şey mümkün değildir. Bu güç, yanlışlarını düzeltebilme yeteneğinden gelir. Bilimselliğinin temeli de budur.

Bu sayının başka yazılarında da işlendiği gibi, ilk sosyalist devrim olduğu sırada Marksist düşünce yeterli bir üstyapı teorisini henüz oluşturmamıştır. Stalin, bu eksikliğin kısmen kurbanı oldu, büyük ölçüde de körükledi, mutlaklaştırdı bu eksikliği. Yeni bir toplumun, yeni bir dünyanın bilinçli inşası demek olan sosyalizmde, bu teorik eksiklik, elbette pratikte sonuçlarını verecekti. Yeni insan, sosyalist toplumun insanı, sadece üretici güçler gelişmesinin sonucu olan teknolojiyle, nesnelerle oluşamazdı. Kendini içinde yoğuracağı somut toplumsal kuruluşlara da ihtiyacı vardı. Bunların yokluğu, ilk sosyalist inşa deneyinde ciddî boşluklar bıraktı. Ama bunları, öncelikle üstyapılar dediğimiz düzeyde beliren bu irili ufaklı sapmaları, mekanik bir anlayışla altyapıya uzatmak, tanımı belirsiz «devlet burjuvazi'erinden» söz etmek, ekonomizmin geri tepmiş biçimidir. Dikkatin yönelmesi gereken düzeyleri gözden kaybettirmektir.

Ancak, Bettelheim'ın olayın bütününe yaklaşımının, bu önsözde yer almayan, kitabın ana metninde göze çarpan, daha vahim bir yanı var. Devrimi sürdürmek için, partinin devrimci kalması gerektiğini söylüyor Bettelheim. Olabilir; ama ölçüsü ne «partinin devrimciliğinin»? Gene Bettelheim'a göre, parti yürütmesi üzerinde kitle denetimi, parti içinde demokratik merkeziyetçilik, kararların Genel Yönetim Kurullarında, Politbürolarda ortaklaşa alınması, bütün bunlar, partinin devrimci çizgisini sürdürmesinin yeterli garanti si değil. «Çünkü,» diyor Bettelheim, «tarihin toplumlar karşısına çıkardığı güç sorunlara, ancak küçük bir azınlığın yeterli cevabı bulabildiğini görüyoruz.» Yani, çizginin devrimciliğinin garantisi, Bettelheim'a göre, Mao gibi devrimci fikirlerle dolup taşan bir **Lider**'dir. Aydın olarak hayatına bir Marksist olarak başlayan Bettelheim'ın, Mao'nun en olumsuz yanına saplanarak, devrimcilik adına, Huxley'in **Yeni Dünya**'sı veya Orwell'in **1984**'ü gibi bir model önermesi Marksizm içinde son zamanlarda beliren kavram kargaşalığının ve perspektif bulanıklığının yeterince acıklı bir kanıtı. ■

«SSCB'de Sınıf Mücadeleleri»ne Önsöz

Çeviren ALPASLAN IŞIKLI

Bu kitabın için ve nasıl yazdığımı ve daha önceki yazılarıma kıyasla nasıl bir yer işgal ettiğini okura açıklamak bana kaçınılmaz görünmekte. Şüphesiz, en basiti, ilk durumunun ne olduğunu ve önce sınırlı bir tasarıdan ibaretken, nasıl, daha iddialı bir tasarı durumuna geldiğini göstermekle başlamaktır.

Bu çalışmanın beklenmedik bir biçimde ortaya çıkan hareket noktası, Sovyet ordularının Çekoslovakya'yı işgal ve istilası idi. Marksist olduklarını söyleyenler, siyasal eylemleri «suçlamak»la veya onlar karşısında «üzülmek»le yetinemezler; onları açıklamaları da gerekir. Gerçekten, «üzüntüler» ve «dilekler», halkların acılarına yalnızca tahammül etmelerine yardımcı olur; bu acıların nedenlerini bilmelerine, nedenleri ortadan kaldırmak veya sürüp gitmelerini önlemek için mücadele etmelerine yardımcı olmaz. Buna karşılık, çalışanların çıkarları açısından gerçekten suçlanması gerekenin nedenlerini açıklarken, siyasal güçlerin değerlendirilmesine «üzücü» olanın yeniden ortaya çıkmaması yolunda katkıda bulunmak gerekir.

Çekoslovakya'nın istilası ve işgali konusunda «üzüntüler» ile yetinmemeyi daha da zorunlu saymamın nedeni olayın kendisiydi. Sözkonusu olan, daha önceleri sayısız işgallerin acısını çekmiş bir halkın kaderi olmaktan başka, bugün Sovyetler Birliği haline gelmiş bulunan formasyon üzerinde yürütülebilecek yargı idi. Çünkü, bu kuvvet darbesini gerçekleştirmiş olanlar Rusların —ve onların «müttefik»lerinin— birlikleriydi.

Eğer Sovyetler Birliği'nin sorunlarına eğilme hakkını kendimde görmüşsem, bu ülkeyi yaklaşık kırk yıldan beri incelememdendir ve bu ülke ile ilgili her şeyin dünya çapında bir önemi ve kapsamı olduğunu düşünmemdendir. 1934'de Rusça öğrenmeye başladığımdan bu yana; 1936'da Sovyet Planlamacılığını incelemek için SSCB'de bulunduğumda, 1939'da bu konuda bir kitap yayınlarken, 1946'da planlamanın teorik ve pratik sorunlarını işleyen bir başka kitap hazırlarken, 1950'de Sovyet ekonomisi üzerine bir cilt yayımlarken, bu ülkeyi çeşitli kereler ziyaret eder ve planlama üzerine[1] ve sosyalizme geçiş üzerine başka kitaplar yayımlarken böyle düşündüm.[2]

Esas olarak 1930 - 40 dönemi ortalarından bu yana Sovyetler Birliği'ne atfettiğim önemi, bu ülkede olup bitenleri sosyalizmin kuruluşunda ilk deney olarak görmem belirliyordu. Bu kuruluşu karakterize eden güçlükler ve çelişkiler karşısında kör olmaksızın (nasıl böyle olabilirim, çünkü 1936'da «büyük dava»lar döneminde Moskova'da bulunuyordum ve Moskovalıların içine düştükleri karmaşıklığı, en sade kişilerin, örneğin Bolşevik partisinin ve Enternasyonalin eski militanlarının görüşlerini açıklama konusundaki korkularını günü gününe hissedebiliyordum) Ekim devriminin, insanlığın tarihinde yalnızca yeni bir çağ açmakla kalmayıp —ki her zaman böyle düşünmekteyim— aynı zamanda, Sovyetler Birliği'nin ekonomik ve toplumsal gelişiminin, sosyalizmin kuruluşu konusunda bir çeşit «model» ortaya çıkardığını da daha az görüyor değildim. Bu gelişime eşlik eden güçlükler ve çelişkiler, ağırlıklarına karşın, bana her şeyden önce Rusya'nın özel tarihî koşullarına bağlı görünmekteydi; bunların ne başka bir yerde tekrarlanmaları, ne de ülkenin sosyalizm ve komünizm yolunda ilerleyişini engellemeleri için hiç bir neden bulunmadığını düşünmekteydim. Her ne kadar ilk beş yıllık planlar boyunca gelişmiş olan toplumsal eşitsizlikler silinmekten çok artma eğilimi göstermişlerse de beş yıllık planlardan itibaren Sovyetler Birliği tarafından gerçekleştirilen tartışma götürmez ba-

şarılar. Kızıl Ordunun Hitlerizm üzerindeki zaferi, savaş sonrası ekonomik yeniden kuruluşun hızı, Sovyet halkının hayat düzeyinin yükseltilmesi, SSCB hükümetinin Sosyalist Çin'e sağladığı yardım, yukarıda ortaya koyduğum değerlendirmeleri ve tahminleri ayrıca doğruluyor görünmekteydi.

SBKP'nin XX. Kongresi de, geçmiş yıllarda ayırım gözetmeksizin ve geniş bir düzeyde işlenmiş baskı eylemlerine yol açan güçlüklere ve çelişkilere hiçbir çözüm getirmemiş olmakla birlikte ve böyle bir çözüm yerine Stalin'e karşı (geçmişin «olumsuz» yönlerinin tek «sorumlusu» sayıldı) kişisel suçlamalarla bağlanıp kalmış olmasına karşın, Sovyetler Birliği' nin belli bir ekonomik kalkınma düzeyine erişmekle, en büyük sosyalist demokrasi yoluna girmek, böylece, işçi sınıfına en geniş insiyatif imkânları açmak üzere olduğunu doğrular görünüyordu. Bu kongre, ayrıca, SBKP'nin, yanlışların düzeltilmesi için kaçınılmaz olan özeleştiri yeteneğini koruduğunu, daha doğrusu yeniden kazandığını gösteriyor gibiydi.[4]

Gerçekte, hiç de öyle değildi. Tarihin ve Sovyet toplumunun çelişkili gerçeği, hiçbir **analize** konu olmadı. Gerçeğin suçlanması ve dönüştürülmesi gereken yönleri, Sovyet toplumunun **iç çelişkileriyle** bağlantıları kurularak **açıklanmadılar.** Bir «kişiliğin» (Stalin'in kişiliğinin) davranış bozuklukları olarak sunuldular. Böyle bir sahte açıklamanın SBKP tarafından kabul edilmesi, Marksizmi bir analiz aracı olarak terketmiş olmasını kanıtlamaktadır. Bu durum, partiyi, sözde «suçlanmış» olan şeyi doğurmuş bulunan toplumsal ilişkilerin gerçekten dönüşümüne yardım etmekte yetersiz kıldı. Üstelik bu sınıfsal ilişkilerden doğan çelişkiler, azalmaktan uzak kalarak daha da derinleştiler.

Başka pek çok sonucun yanısıra, bu derinleşme SSCB ekonomisinin işleyiş koşullarında artan bir bozulmayı tahrik etti. SSCB'ye bağlı ülkelerde durum aynı idi ve bu ülkelerin yöneticileri aynı politik çizgiyi izlediler. Doğrudan doğruya toplumsal çelişkilere saldırmamak yanlışı yüzünden, ekonomik sistemi «daha iyi işletmeye» yönelik girişimlerden, örneğin fabrika müdürlerinin yetkilerini artırmaktan ve ekonominin yönetiminin kapitalist biçim ve ölçütlerine artan bir yer vermekten ibaret «ekonomik reformlar» gerçekleştirdiler.

Sovyet yöneticilerinin ve «kardeş ülkeler» yöneticilerinin umutlarının tersine, çeşitli «reformlar» bu yöneticilerin daha önce karşı karşıya bulundukları güçlüklerin hiçbirini temel olarak çözmedi. Şüphesiz, sınırlı bazı noktalarda, bazı arizî «başarılar» sağlandı, fakat başarısızlıklar ağır basmakta: Yabancı teknik karşısındaki artan bağımlılık, artan dış borçlanma, sanayiin gelişim oranında belirgin azalma ve ihtiyaç maddeleri sağlanmasındaki güçlükler çalışanların içinde bulundukları durum ve «ekonomik reformların» kendi açılarından doğurduğu sonuçlar karşısındaki hoşnutsuzluk belirtilerinin çoğaldığı görülüyor.

Bütün dünya 1970 Aralığında Polonya'da olup bitenlere tanık oldu. Büyük Baltık şehirlerinin (Gdansk, Gdynia, Szczecin, Sopot) işçileri, fiyat artışlarına ve çalışanların hayat düzeyinde düşüşe yol açan hükümet politikasına karşı grev yaptılar. Mücadele veren Polonya işçilerine karşı yürütülen baskı onları, partiye ve siyasî polise ait yerleri işgal ederek, bir işçi milisi örgütü kuran bir grev komitesi örgütleyerek karşı saldırıya geçmeye sevketti. Güvenlik birliklerinin, birçok işçiyi öldürerek, yaralıyarak artan bir baskıya girişmesine karşın işçiler direndiler. Grevi sürdürdüler ve iktidarı, yönetici ekibin bileşimini değiştirmeye, kendileriyle görüşmeye ve taleplerinin bir kısmını kabule zorladılar.[5]

Polonya olayları Sovyet bloku işçileri ile siyasal iktidar arasındaki ilişkilerde bir dönüm noktası teşkil eder. Bu olayların SSCB işçi sınıfı saflarında derin bir yankı uyandırdığı ve Sovyet yönetici katmanlarında büyük bir korku başlattığı bilinir. Bu korku, ilk ağızda, 1971 ekonomik planlarının yeniden gözden geçirilmesinde ve baskının belirginleşmesinde ifadesini buldu.

SSCB'de son yıllarda, baskı konusundaki artış eğilimi, yeni polis tedbirlerinin kabülüyle ve toplama kamplarının nüfusunun —yapılabilen tahminlere göre— yaklaşık iki milyon kişiye vardığının bilinmesiyle görüldüğü üzere giderek belirginleşmektedir.

İç çelişkilerin derinleşmesinden temellenen SSCB dış politikası, vaktiyle Sovyet dış politikasının sosyalist yönlerini oluşturan ögenin terkedilmesiyle karakterize olmaktadır. Bir zamanlar Çin ve Arnavutluk'a sağlanan yar-

dımın yerine, 1960'dan bu yana — ideolojik «ayrılıklar» gerekçesiyle bu ülkelerin ekonomik gelişmesini keyfi bir biçimde sabote etme girişimlerine, örneğin varolan anlaşmaların tek taraflı olarak feshi, yapım halindeki fabrikalar için gerekli tedarikin kesilmesi girişimlerine tanık olunmakatadır. Sovyetler Birliği böylece geçmişte bu ülkelerde kurulan ekonomik ilişkileri kullanarak onları kendi egemenliğine tabi kılmak için üzerlerinde kaba bir baskı kurmaya boşu boşuna çalışmaktadır.

Genel anlamda SSCB'nin uluslararası politikası, giderek başka ülkelerle düğümlediği sıkı bağlardan yararlanarak kendisi için ekonomik çıkarların azamisini sağlama çabası gösteren bir büyük devlet politikası olarak ortaya çıkmaktadır. Emperyalist türdeki bu politika SSCB'yi ABD ile, eşzamanlı olarak, işbirliği etmeye ve çelişkiye düşmeye sevketmektedir. Bu iki büyük devlet Dünya egemenliği için birbirleriyle mücadele etmektedirler. Böylece halkların çıkarlarına ters uzlaşmaya varmak durumuna gelmişlerdir. «Detant»dan söz ediyorlar, oysa tarihin tanık olduklarının hepsini geride bırakan bir silahlanma yarışına koyulmuşlardır ve Amerikan emperyalizmi Vietnam halkına karşı fiilen savaş sürdürmektedir.

SSCB, ABD ile aynı alanda yer alırken, yani dünya egemenliği için onunla rekabete girişirken, dünya çapında müdahale araçlarıyla donanarak görülmemiş bir askerî taarruz gücü kurmaya koyuldu. ABD'ninkine eşit, hattâ bazı alanlarda ondan üstün böylesine bir potansiyele sahip olmak amacıyla SSCB, şimdiden gayri safî millî hasılasının % 25, 30'unu askerî harcamalara ayırmaktadır. (ABD %7,8'ini ayırmasına karşın). Çin sınırındaki savaş durumuna konulmuş askerî birliklerinin sayısını yıldan yıla arttırmakta, fakat en önemli askerî potansiyeli Batı Avrupa'da bulunmakta ve o da hızla büyümektedir.

Emperyalist türde bir dış politikanın araçlarına sahip olmak için, Sovyet yöneticileri, SSCB halkları ve ülkenin ekonomik kalkınma imkânları üzerine ağır bir yük bindiriyorlar. Sonuçta, bir yandan sürekli olarak çatıştıkları Amerikan emperyalizminin malî ve teknik yardımını aramaya zorlandılar.

Bu evrimin (Çekoslovakya'nın işgâli, aşamalarından birini oluşturur) değerlendirilmesi beni Sovyetler Birliği'nin geçmişini yeniden gözden geçirmeye sevketti, çünkü bu ülkenin bundan böyle izleyeceği çizgiyi yalnızca birkaç yöneticinin «kişisel sorumluluğu» ile ilgili saymak mümkün değildir. Bu yöneticilerin iktidara geçişi ve yukarıdaki belirlenen politikayı gerçekleştirmede elde ettikleri imkân, zorunlu olarak, bugün SSCB'de egemen olan toplumsal ilişkilerin niteliği ile açıklanır; bu ilişkiler geçmiş uzun bir dönem boyunca biçimlenmiştir. Bu ilişkileri analiz etme gereği buradan doğmaktadır.

Böylece girişmeye yönelmiş olduğum analiz, ayrıca, Çin ve Küba'nın ekonomik ve siyasal dönüşümlerinden edindiğim deneylere de dayanabilmiştir.

Küba ile ilgili olarak sözkonusu olan, çok somut pratik bir deneydi, çünkü Küba ekonomisinin planlanmasının ortaya çıkardığı sorunların tartışılmasına sayısız vesilelerle katıldım. Bu 1960 - 1966 yıllarındaydı. O tarihlerden itibaren, bu deneyin sağladığı temel üzerinde, iktisadî planların hazırlanması koşullarına, sosyalist geçişte planlamanın anlamına ve üretim araçlarının kamusal mülkiyetinin hakim rol oynadığı toplumsal formasyonlar içinde mal ve para ilişkilerinin varlığının kapsamına değin belli başlı görüşlerin tümünü tartışma konusu yapmak durumuna gelmiş oldum.

Bu araştırmada sunulan tezlerin niteliğini belirlemek ve okurun onları, daha önceki (geniş ölçüde Küba sorunlarına ilişkin deneyimin ürünü olan) kitaplarımda geliştirdiklerim arasına daha iyi yerleştirmesine imkân tanımak için yukarıda sözünü ettiğim tartışma konusunun sınırlarını hatırlatmak yararsız değildir.

1962 - 1967 yılları arasında yazılmış metinlerin bir dizi olarak sunulduğu **Sosyalist Ekonomiye Geçiş**'de, SSCB'de olduğu gibi Küba'da da mal ve para ilişkilerinin varlığı ile gerçekte birbirinden görece bağımsız bir biçimde işleyen (bir ekonomik planın varlığına karşın) ve böylece «bağımsız ekonomik değişkenler»[6] gibi hareket eden üretim birimlerinin varlığı arasında bağlantı kurmak sonucuna varmıştım.

O zamanlar sunduğum analiz, **mal ve para ilişkilerinin ve ücret ilişkilerinin varlığını, insanların iradelerinden bağımsız olarak işleyen**

(dolayısıyla «silindiklerini» görmek için «yıkıldıklarını» ilanla yetinilemeyen) gerçek toplumsal ilişkilerin varlığıyla açıklamaya yönelikti. Demek oluyor ki bu analiz çerçevesinde mal ve para ilişkileri temel toplumsal ilişkilerin tezahürü olarak belirmekteydi: **Bu ilişkilerin sonuçlarını ve onların yeniden üretimlerinin nesnel zorunluluklarını oluşturmaktaydılar.**

Bugün, 1962'de ve 1967'de önerdiğim **analizin özgül biçimini** tatmin edici saymıyorum. Onun terimlerini, Çin'de sosyalizmin kuruluş koşulları ve özellikle kültür devriminden çıkarılabilecek dersler üzerine kurulu yeni bir düşüncenin ışığında çok önemli ölçüde düzeltmeye yöneldim.

1962 - 1967 yıllarındaki metinlerimin başlıca yetersizliği, o metinlerde nesnel zorunluluklar tarafından empoze edilmiş sayılan şeyin, temel olarak üretici güçlerin gelişim düzeyine bağlanmış olmasıdır.[7]

Her ne kadar bu metinlerde «üretici güçlerin niteliği» kavramı ele alınmışsa da, bu kavramın belirgin tanımı geliştirilmiş değildir. Dolayısıyla, bu metinlerde toplumsal olarak birleştirilmiş bir politikanın (ekonomik plan onun yalnızca aracı olabilir.) başlıca engelinin, **üretici güçlerin gelişim düzeyinde değil, fakat tam tamına egemen toplumsal ilişkilerin niteliğinde, yani hem kapitalist işbölümünün yeniden üretiminde, hem de ideolojik ve siyasal ilişkilerde bulunduğu** açıklığa kavuşturulmuş değildir. İdeolojik ve siyasal ilişkiler sözkonusu işbölümünün bir sonucu olmakla birlikte (bireylere ve işletmelere **özel çıkarlarına** kollektif çıkarların üzerinde **öncelik tanıyan** «özneler» olarak «işlev gördürerek»; ayrıca kollektif çıkarlar karşıt sınıfsal çıkarları ortadan kaldırmaya gerçekten yönelen bir politikanın zorunluklarıyla özdeş'eşmemişse onlara arızî veya hayalî bir nitelik kazandırarak) bu işbölmünün yeniden üretiminin toplumsal koşullarını oluştururlar.

Demek ki **Sosyalist Ekonomiye Geçiş** başlığı altında yayınlanmış metinlerde açık olarak görünmeyen, üretici güçlerin gelişiminin, ne işbölümünün kapitalist biçimlerini ne de başka burjuva toplumsal ilişkileri asla **tek başına ortadan kaldırmayacağıdır.** Söylenmemiş olan, ancak proletarya dıktatörlüğü altında geliştirilen ve —bir bilimsel kitle deneyi ve teorik analiz sayesinde— doğru bir biçimde yönetilen bir **sınıf mücadelesinin,** kapitalist işbölümüne ve bununla eşzamanlı olarak sömürü ve baskı ilişkilerinin yeniden üretimine imkân veren ideolojik ve siyasal ilişkilere karşı saldırıya geçerek, kapitalist ekonomik ilişkilere son verebileceğidir.

Eğer, 1962 - 1967'de şimdi ileri sürdüğüm açıklamaları ortaya koymamışsam, nedeni, Avrupa'da geniş ölçüde egemen olmuş olan ve Lenin'in «ekonomizm»[8] dediği şeyin özel bir biçiminden başka hiçbir şey olmayan belli bir «Marksizm» anlayışından geniş ölçüde etkilenmemdir. «Ekonomizm»den kopuşumu daha da ileri götürmeme ve böylece Marksizmin devrimci içeriğiyle, yani gizlenmiş içeriğiyle, Avrupa işçi hareketini karakterize etmiş olan uzun «ekonomist» pratik yıllarıyla «örtülenmiş» içeriğiyle, bağ kurmama imkân vermiş olan, Çin Kültür Devriminden çıkarılan derslerdir.[9]

Sovyet toplumsal formasyonunun analizinin hazırlığını haber verdiğim, **Ulusal Muhasebe ve Mülkiyet Biçimleri'**nde, öncelikle **toplumsal ilişkilerin devrimselleştirilmesine** değil, her şeyden önce mal ve para ilişkilerinin ortadan kalkmasına ve üretici güçlerin gelişiminin hâlâ belli ölçüde «tek bilinmeyenli doğrusal» bir biçimde algılanan gelişimin, sosyalistçe planlamasına dönük eski sorunsalın bir kalıntısına el atmaktayım. Söylediğim gibi, «üretici güç erin sorunsalı»nın, yani toplumsal ilişkilerin dönüşümünü tek yanlı olarak üretici güçlere bağlayan bir anlayışın reddinin sonuçlarını sistemli bir biçimde hesaba katmaya son yıllarda —ve kısmen, kültür devrimi ve anlamı üzerine düşünerek— yöneldim.

Bu ögeler çerçevesindedir ki, 1968 ile günümüz arasında sosyalizmin bazı sorunları üzerine belli sayıda makale yazdım,[10] ve özellikle Sovyetler Birliği'nde devlet kapitalizminin kendine özgü durumunu, günümüzde egemen olan sınıfların ilişkilerini ve uygulamalarını daha iyi belirlemek amacıyla bu ülkenin yeni bir analizine giriştim.

Bu analizin sonuçlarını açıklayan birinci metnin (yayımlanmamış) yazılmasını 1969'da bitirdim. Bu analizden şu sonuç çıkmaktadır ki, bugün Sovyetler Birliği'nde her ne kadar **varoluş biçimi** özel bir niteliğe bürünmüşse de devlet mülkiyeti örtüsü altında, başka kapitalist ülkelerde varolan sömürü ilişkileri var-

dır. Varoluş biçiminin niteliği açıkça devlet kapitalizmidir, oysa Engels'den bu yana bilinmektedir ki, bu, «doruğuna varmış kapitalizm» den başka bir şey değildir.

Bununla birlikte, o zaman yazdığım metni yeniden okuyarak ve eleştirilere sunarak, tarihî arka-plandan yoksun olduğu görüşüne vardım. Gerçekten geçmişiyle ilişkisi kurulmadan Sovyetler Birliği'nin bugünü anlaşılamaz. Bugün egemen olan ilişkileri, uygulamaları açığa çıkarmak yeterli değildir; egemen olacak duruma nasıl geldiklerini de açıklamak gerekir. Yani, proletarya diktatörlüğünün ilk ülkesinin, ne şekilde, hangi mücadeleler, hangi çelişkiler sonucunda, kendi büyük devlet çıkarlarını savunmak için başka ülkelere silahlı kuvvetlerini sokmakta tereddüt etmeyen, emperyalist politika uygulayan bir ülke halıne dönüştüğünü kendi kendimize sormamız gerekir.

Sovyetler Birliği'nin uğradığı **dönüşümlerin analizi;** kesinlikle, en azından yalnızca bugünün analizi kadar önemlidir, yeri doldurulmaz bir öğrenim kaynağı olabilir ve böylece başka proletarya devrimlerinin aynı yolu izlemesini ve sosyalizme değil, fakat kapitalizmin «klasik» biçimleri kadar baskıcı ve saldırgan olan özel bir biçimine ulaşmasını önlemeye yardım edebilir.

Bugün varılan aşama —güçlüklerine karşın— böyle bir ödevin yerine getirilmesini zorunlu kılıyor. Mükemmel olmasa da bu çaba, aynı zamanda bizim bu günümüz olan bir geçmişi anlamamıza, bir proletarya devriminin nasıl karşıtına, yani bir burjuva karşı-devrimine dönüşebileceğini kavramamıza yardım etmelidir.

Sovyet deneyi doğrulamaktadır ki, en zor olan eski egemen sınıfları devirmek değildir **en zor olan, önce eski toplumsal ilişkileri yıkmaktır.** Bu eski toplumsal ilişkiler üzerinde, kesinlikle devrildiği sanılana benzer bir sömürü sistemi yeniden kurulabilir. Nihayet en zor olan, bu eski fakat halen varolan ögelerden hareketle eski toplumsal ilişkilerin yeniden kurulmasının önlenmesidir.

Çağımızda, demek oluyor ki ilk muzaffer sosyalist devrimini sonuçta bugünkü Sovyet gerçeğine vardıran nedenlerin anlaşılması zorunludur. Gerçekten, bu anlaşılmazsa —Çin devriminin başarılarından çıkarılabilecek olumlu ve yeri doldurulmaz derslere karşın— burada veya başka yerde bir proletarya devrimi olarak başlayacak şeyin sosyalizmden başka bir şeye ulaşması tehlikesi büyüktür.

Demek oluyor ki 1969'da tamam adığım metin bana yetersiz göründü. Ayrıca, metni ortaya çıkarıp yayımlamadan önce Sovyetler Birliği'nin geçmişinin bir analizine girişerek tamamlanmasının gerekli olduğu kanısına vardım. Bu ödeve sarıldığım vakit gördüm ki bu da en azından önceki kadar karmaşıktır. Çünkü, her şeyden önce, daha uzun ve olaylar ve mücadelelerle daha dolu bir dönemi kapsıyordu; nihayet, Sovyetler Birliği'nin özelliği olan tarihinin ötesinde, varoluş biçimi bu özelliği oluşturan çelişkilerin genel evrimi de araştırmaya çalışmak gerekiyordu. Gerçekten tek başına ele alındığında bu özellik, «tesadüfi», «rasgele» görünebilir ve SSCB'de olup bitenlerden çıkarılması gereken dersleri çıkarmaya açıkça imkân vermeyebilir.

Güdülen amaç, Sovyetler Birliği'nin tarihi hakkında, **bu ülkenin tarihinden başka bir şey** yazmak için, yeterince belirgin bir bilgiye ulaşmak, SSCB'de Ekim devriminden sonraki sınıf mücadelelerinden, her ne kadar bir SSCB çağdaş tarihinin özel çizgileri içinde ortaya çıksa da oldukça evrensel kapsamda bir analiz yapmaktır. Demek oluyor ki, Sovyet toplumsal formasyonunun katettiği dönüm noktalarını analiz etmeye koyuldum ve tek bir dönüm noktasında varolan ve egemen olan toplumsal ilişkileri belirlemeye çalıştım. Ayrıca, çoğu zaman fiilen ortaya çıkmış olandan tamamen başka dönüşümleri amaçlamış olan mücadeleler sürdürülmüş olduğundan toplumsal ilişkilerin örülmesinde değişikliklere yol açmış olan toplumsal güçlerin niteliğini yakalamaya çalıştım. Bu ciltte böyle bir çalışmanın sonuçlarının başlangıcı ortaya konulmaktadır. Bu çalışmanın, bugünkü Sovyet gerçeğinin, bu gerçeğin vücut bulduğu koşulların yeterince bilinmemesi halinde kısmen anlaşılmaz kalacak olan analizine varması gerekmektedir.

Yukarıda değinilen analizler demek ki 1962 - 1967 yılları arasında girişilen düzeltme çabasına dayanmaktadır.

Bu düzeltme ve Sovyetler Birliği'nin bugününün ve geçmişinin somut analizi çabası, beni, donmuş ve basite indirgenmiş belli bir «Marksizm» anlayışından gittikçe kopmaya ve

tarihî maddeciliğin ve diyalektik maddeciliğin devrimci içeriği olduğuna inandığım şeyle yeniden bağ kurmaya sevketti.[11]

Bu ciltte, bu çalışmanın sonuçlarının yalnızca bir kısmı sergilenmiş bulunmaktadır, fakat bu önsözde onun genel görünüşünü vermem gereklidir. Çünkü sorun, okur için büyük önemi olmayan bir «kişisel güzergâh» olmanın sınırlarından geniş ölçüde taşmaktadır.

Yukarıda belirttiğim üzere, kendimi kurtarmaya çalıştığım «basite indirgenmiş Marksizm» benim «kişiliğime özgü» değildi; gitgide Leninizmden kopan, III. Enternasyonalin Avrupa'daki kollarının Avrupa'da yavaş yavaş geçerli kıldıkları (1930'ların başlarında, benim sosyalizmin sorunları üzerinde düşünmeye başladığım sırada) bir anlayıştı. Bu «basite indirgenmiş Marksizm» ayrıca —özünde olmasa bile, en azından açıldığı bir çıkış yolu olarak— çağdaş revizyonizmin, yani Sovyetler Birliğinde ve bu ülke dışında, niteliği gereği, kapitalist toplumsal ilişkilerin varlığını sağlamlaştırmaya katkıda bulunan bir burjuva ideolojisinin öncüllerini birlikte taşımaktaydı.

Bu kitabın, Sovyetler Birliği'nde olup bitmiş olanları anlaşılır kılmak için kopmak zorunda olduğu «donmuş Marksizm»in bütün yönlerini analiz etme iddiasında bulunmak boşuna olur (Bu araştırmanın okunması da bu yönlerin başlıcalarını ortaya çıkaracaktır). Buna karşılık, gelecek sayfaların ürünü olan düzeltmenin anlamını ve bu eserin son cildinde toparlanacak olan sonuçların ifade ettiklerini daha iyi anlamak için «donmuş Marksizmin» açık ve dolaylı tezlerinden bazılarına değinmek ve üzerlerinde tartışmak zorunludur.

Tarihî maddeciliğe ve diyalektik maddeciliğe gerçek devrimci karakterini yeniden kazandırmak için kopulması gereken «donmuş Marksizm»in temel tezlerinden üçü, sınıf ilişkilerinin temeliyle, üretici güçlerin rolüyle ve Devletin varoluş ve yokoluş koşullarıyla ilgilidir. Bu üç tez ve nesnel olarak yerine getirdikleri ideolojik ve siyasal işlevler üzerine yalnızca birkaç söz söyleyeceğim.

1. SINIF İLİŞKİLERİ VE HUKUKÎ MÜLKİYET BİÇİMLERİ

Konulması gereken ilk tez, hukukî mülkiyet biçimleri ile sınıf ilişkileri arasında, özellikle sosyalizme geçişte, «mekanist» bir özdeşleşme kuran tezdir.

Bu tez, Stalin tarafından SSCB Anayasası projesi üzerine sunulan raporda, SSCB Sovyetleri VII. Kongresine 25 Kasım 1936'da sunulan raporda açıkça geliştirilmiş bulunmaktadır.[12]

Bu raporda, Stalin Rusya'da 1924 - 1936 yıllarındaki mülkiyet biçimlerinin bilançosunu çıkarmaktadır. Bu dönem boyunca üretim ve mübadele araçlarının özel hukukî mülkiyetinin fiilen tasfiye edildiğini ve başka şu iki çeşit mülkiyet biçimiyle ikame edildiğini göstermektedir: Sanayi, ulaşım, ticaret ve bankacılıkta egemen olan Devlet mülkiyeti; tarımda egemen olan kolhoz kooperatif mülkiyeti. Ve şu sonuca varmaktadır:

«Artık sanayide kapitalistler sınıfı yok, tarımda Kulaklar sınıfı yok, ticarette tüccarlar ve spekülatörler yok. Öyle ki bütün sömürücü sınıflar tasfiye edildi»[13]

Bu rapordaki ifadelere göre, bundan böyle yalnızca «artık sömürücü sınıflar kalmadığından, halka hizmet etmeleri gereken»[14] işçi sınıfı, köylüler ve aydınlar varlıklarını sürdürmektedirler.

Sonuç olarak, raporun bu bölümü ekonomik ve siyasal sınıf çelişkilerinin (köylüler, işçiler ve aydınlar arasında) «düştüğünü» ve «silindiğini»[15] ifade etmiş olmaktadır.

Bu tezin kabulü Sovyetler Birliği'nde gerçekte ortaya çıkmakta devam eden çelişkilerin analizine engel olmaktadır. Bu tez, proletaryanın herhangi bir burjuvazinin yararına iktidarı kaybedebileceği fikrini anlaşılmaz kılmaktadır, çünkü böyle bir burjuvazi, özel kapitalist mülkiyeti «yeniden inşa» etmedikçe varlığını sürdüremez görülmektedir. Böyle bir tez proletaryayı, artık sınıf mücadelesinin son bulduğuna ikna ederek, silahsızlandırır.

Hayat, hukukî mülkiyet biçimlerinin ve sınıfların varoluş koşullarını, ne de dolayısıyla sınıf mücadelesinin varoluş koşullarını ortadan kaldırmaya yetmediğini göstermekle (veya daha çok hatırlatmakla) yükümlenmiştir. Bu koşullar, gerçekte —Marx ve Lenin'in üzerinde sık sık ısrar ettikleri üzere— hukukî mülkiyet biçimlerinde değil, fakat **üretim ilişkilerinde**, yani **toplumda temellük sorununun çözümleniş biçiminde**, bu çözümleniş biçiminin **üretimde etken olan ögelere** tanıdığı yer-

de, yani, açıkçası, toplumsal üretimde **bunlar arasında kurulan ilişkilerde** aranmalıdır.[16]

Kapitalist üretim ilişkilerinin «yıkılması» ve karşıt sınıfların (proletarya ve burjuvazi) «kaybolması» açısından, proletarya diktatörlüğünün ve devlet mülkiyeti veya kollektif mülkiyet biçimlerinin varlığı yeterli değildir. Burjuvazi, dönüşüme uğramış varoluş biçimleri kazanabilir ve örneğin, bir devlet kapitalizmi görünümüne bürünebilir.

Proletarya diktatörlüğünün tarihî rolü, yalnızca mülkiyet biçimlerini dönüştürmek değil fakat aslında —bu ayrıca karmaşık ve uzun bir görevdir— **toplumda temellük sorununun çözümleniş biçimini değiştirmek ve bu yolla, eski üretim ilişkilerini yıkmak ve yenisini kurmaktır.** Böylece, kapitalist üretim biçiminden komünist üretim biçimine geçişi sağlamış olur; Sosyalizme geçiş, burjuva toplumsal ilişkilerinin ve sınıf olarak burjuvazinin kayboluşunu tek imkânı olan bu geçişle özdeşleşir.

Burada söylenmiş olan «yeni» değildir. Gerçekte, kelimesi kelimesine Marx'a ve Lenin'e bir «dönüş» sözkonusudur.

Proletarya diktatörlüğünü, genel olarak sınıf farklarının ortadan kaldırılması sonucuna varmak için gerekli geçiş noktası sayan Marx'a bir dönüştür.[17]

«Sınıflardan her birinin değişikliğe uğramış olduğunu» eklemek suretiyle her ne kadar sınıf **ilişkileri** de değişikliğe uğratılmış ve **sınıf mücadelesi «başka biçimler»e bürünerek sürüyor olsa da,** «Proletarya diktatörlüğü döneminde sınıfların devam ettiğini ve edeceğini» söyleyen Lenin'e dönüştür.[18]

Çünkü sosyalist devrimin amacı hukukî mülkiyet biçimlerini dönüştürmekle sınırlı değildir, **temel** olan, toplumsal ilişkilerin tümünü, bu arada üretim ilişkilerini dönüştürmektir. «Sosyalist devrime başlamak» nisbeten «kolaydır» ama «onu sürdürmek ve amacına ulaştırmak» özellikle zordur, temel fikri üzerinde Lenin çok durmuştur.[19]

Bu yüzden sosyalizme geçiş, zorunlu olarak uzun bir tarihî dönemi kapsar ve birkaç yılda «tamamlanamaz».[20]

Açıktır ki Sovyet toplumunun dönüşümlerini ve SSCB'de (hukukî mülkiyet ilişkilerinde dönüşüm olmasızın) bir burjuva diktatörlüğünün kuruluş imkânını anlamak için yalnızca proletarya diktatörlüğünü varlığı (ayrıca proletarya hangi sınıf üzerinde diktatörlüğünü yürütmektedir?) ve devlet mülkiyeti ve kolhoz mülkiyeti biçimlerinin başatlığı olgusundan hareketle sınıfların kaybolduğu tezini terketmek ve proletarya diktatörlüğünün «sınıf mücadelesinin yeni biçimler altında devamı» olduğuna dair Leninist fikre dönmek gerekir.

2. ÜRETİCİ GÜÇLERİN GELİŞİMİNİN BİRİNCİLLİĞİ

Bir başka tez, üretici güçlerin gelişiminin birincilliği tezi, III. Enternasyonalin Avrupa kollarında, 1930'larda kendisini kabul ettirme eğilimi gösteren, Marksizmin basite indirgenişini karakterize eder. Bu tez, üretici güçlerin gelişimini «tarihin motoru» olarak sunar.

Belli bir süre, bu tezi kabul etmekle, Sovyet toplumsal formasyonunu nitelendiren çelişkilerin bir «açıklama»sına sahip olunduğu hayaline kapılınabilindi. Bu açıklama, artık, «bertaraf edilmek üzere» o'duğu veya hattâ karşıt sınıflarla birlikte kaybolduğu varsayılan sınıf mücadelesi içinde bulunamamaktaydı.

Üretici güçleri tarihin motoru yapan tez, çok genel bir biçimde, Stalin tarafından Eylül 1938 tarihli «Diyalektik materyalizm ve tarihî materyalizm» başlığını taşıyan metninde açıklanmış bulunmaktadır.[21]

Bu metinde, Stalin, örneğin şöyle yazmakta;

«Önce, toplumun üretici güçleri değişir ve gelişir; sonra bu değişikliklerin **sonucu olarak ve onlarla uyumlu olarak,** insanlar arasındaki üretim ilişkileri değişir».[22]

Bu şekilde formüle edile tez —karşıt sınıfların çatıştıkları bir toplum oldukça— sınıf mücadelesinin rolünü inkar etmemekte, fakat bu rolü ikinci plana indirmektedir: Sınıf mücadelesi temel olarak üretici güçlerin gelişimine engel olacak üretim ilişkilerini kırmak üzere işin içine girmekte, bunu yaparken üretici güçlerin gelişim ihtiyaçlarına uygun yeni üretim ilişkileri doğurmaktadır.

Gerçekten, yukarıda aktarılan metinde Stalin «... yeni üretici güçlerin ve onlara ait üretim ilişkilerinin eski rejimin dışında, onun yokoluşundan sonra değil, eski rejimin sinesinde belireceklerini»[23] söylerken, yeni üretim ilişkilerinin bir devrimci süreçten bağımsız olarak doğabilceğini kabul etmektedir.

Şüphesiz Marx'ın benzer bir sorunsalı ima eden metinleri bulunabilir, ancak eserlerinin tümü göstermektedir ki, Marx'a göre, sınıflar varoldukça, **tarihin motoru sınıf mücadelesidir,** toplumsal ilişkilerin dönüşümü sınıf çatışmaları yoluyla olur; ayrıca onun eserleri gösterir ki sosyalist toplumsal ilişkiler ancak sınıf mücadelelerinden doğabilir. Aynı şekilde Lenin eğer —Menşevikler gibi her şeyden önce üretici güçlerin gelişimini vurgulayan bir anlayışa bağlı olsaydı (böyle bir anlayış içinde bir proletarya devrimi ancak en çok sanayileşmiş ülkelerde mümkün olabileceğinden) «emperyalist zincirin en zayıf halkası» teorisini (Rusyanın bir proletarya devrimine tanık olabileceğini anlamaya imkân veren teori) asla ortaya atmazdı.

Üretici güçlerin birincilliği tezi, tarihî maddeciliğin kavramlarını kesin bir biçimde ortaya koymayı engeller ve şu gibi yanlış siyasal formülasyonlara yol açar: «... politikada yanılmamak için, proletaryanın partisi, pratik faaliyetinde olduğu kadar, programının yapılmasında da her şeyden önce üretim kanunlarından, toplumun ekonomik gelişiminin kanunlarından esinlenmek zorundadır...» (Stalin tarafından, yukarıda verilen metinde ileri sürülmüştür).[24]

Üretici güçler anlayışının bu şekilde geliştirilmiş olması, şüphesiz, tarihî maddecilik tezinin bütünü içine dahil edilmesi açısından sayısız güçlükler çıkarmaktaydı. Ne var ki bu anlayış SSCB'de sömürücü sınıfların, dolayısıyla sömürülen sınıfların yok olduğuna dair tezin zorunlu bir uzantısıdır.

Bu iki tez arasındaki bağ, örneğin Stalin şu açıklamayı yaptığı vakit ortaya çıkar: «Sosyalist rejimde... üretim ilişkilerinin temelini oluşturan toplumsal mülkiyettir. Burada artık ne sömüren ne de sömürülen vardır... Üretim ilişkileri üretici güçlerin durumuna mükemmelen uygundur...»[25]

(Üretici güçlerin ve üretim ilişkilerinin «mükemmel uyum»unu kuran) bu formülasyonun doğurduğu güçlüklerden biri, ekonomik temelin bu iki ögesi arasındaki mümkün olan her türlü çelişkiyi kaybettirmesidir. 1951'de Stalin'i önceki formülasyonunu kısmen değiştirmeye sevkedecek olan budur. Stalin o zaman A.J. Notkine'e «mükemmel uyum» üzerine kendi formülasyonunu mektubun sonuna koyduğu için serzenişte bulunacak ve bu formülün, yalnızca, sosyalist toplumun «direniş örgüt eyebilen çökmekte olan sınıfları bünyesinde barındırmadığı için... gerici üretim ögeleri ile üretici güçler arasında gereken zaman süresince ilişki sağlıyabileceğini» ifade ettiğini açıklayacaktır.[26]

(SSCB'de sömüren ve sömürülen sınıfların ortadan kalkışı ve üretici güçlerin gelişiminin birincilliği üzerinde) ilk iki tez **Sovyet proletaryasının üretim ilişkilerinin değiştirmek amacıyla** yani, yönetim ve icra görevleri arasındaki toplumsal ayrımı, bedensel ve düşünsel emek arasındaki, şehirler ve köyler arasındaki ve işçilerle köylüler arasındaki farkları kaldırarak, temellük sorununa yeni bir çözüm getirmek için, sınıf ilişkilerinin temeli olan temellük sorunu çözümünün varolan biçimlerini yıkmak (Bkz. yukarıda s. 16) böylece **sınıfların varlığının nesnel temelini** yıkmak amacıyla, **örgütleyeceği her eylemin abluka edilmesine** ideolojik ve politik açıdan **katkıda bulundu.** Gerçekten, bir yanda, sınıfların varlığının nesnel temeli yok olmuş sayılamaktaydı; öte yandan, üretim ilişkileri üretici güçlere mükemmelen uygun düşmekteymiş gibi sayılıyor ve muhtemel her çelişki, «sosyalist toplum»un işleyişi sayesinde gereken zaman içinde yok olmak zorundaymış gibi kabul ediliyordu.

Bu koşullar altında, Sovyet proletaryasının çözmek zorunda olduğu temel sorun mümkün olan en büyük hızla üretimi artırmak olarak görünüyordu. «Sosyalizmin maddî temelleri» kurulurken buna uygun düşen üretim ilişkilerinin ve tam karşılık teşkil eden üstyapısının da gelişeceğinden «emin» bulunuluyordu. Bundan o dönemin şu parolaları çıkmıştır: «Teknik her şeyi belirler» ve «en ileri kapitalist ülkelere ulaşmak ve onları geçmek.»

Çin Komünist Partisinin, bu tezlerle ilgili olarak, **Kruşçev'in sahte komünizmi ve Dünyaya verdiği dersler** başlıklı metninde şunları söyleyebilmiş olduğu biliniyor. «Stalin, sosyalist toplumda sınıf mücadelesinin yasalarının yorumunda Marksizm - Leninizm diyalektiğinden uzaklaşmıştır».[27]

Aslında, sınıf mücadelesi yasalarının bu yorumu Stalin'e özgü değildir. Stalin, başka pek çok sorunda (örneğin parti bünyesinde

mücadele ve birlik arasındaki ilişkilerin değerlendirilmesi konusunda) olduğu gibi burada da Bolşevik partisinin yönetici katmanlarının görüşlerini sistemli bir biçimde açıklamaktan başka bir şey yapmadı. Görüntülerin tersine, onun rolü, temel olarak Sovyet toplumunda ve Bolşevik partisinde ortaya çıkmakta olan dönüşümleri yansıtan yönelimleri, aktaran ve yoğunlaştıran bir dişli rolü idi. Bu rol, partinin kendisinin akıntıya karşı ilerlemekte, yani pratiği ve teoriyi devrimselleştirtirmekte, gittikçe güçsüzleşmesiyle ilişkilidir. Hattâ bazı zamanlar Stalin, Merkez Komitesinin ve Politik Büronun endişe ve kayıtlamalarının **ötesine geçtiğinde de,** kelimenin gerçek anlamıyla «akıntıya karşı»[28] ilerlememekte, yalnızca, partının yönetici katmanlarında egemen olan görüşlerin sonuçlarını çıkarmaktadır. Stalin'i görünür bir biçimde «parti'nin üstüne» yerleştiren ve bazı ender durumlar hariç,[29] kendisine ait olmayan, fakat sağladığı destekle istinaî bir etkinlik kazanan görüşleri «kendi malı» olarak gösteren bu **sonuna kadar ilerleme iradesidir.** Sosyalist toplumda sınıf mücadelesi yasalarının yorumunda durum açıkça böyleydi.

Gerçek şu ki bu «yorum» III. Enternasyonalin Avrupa'daki kollarının ideolojik ve siyasal görüşlerine egemen oldu; böylece, Sovyetler Birliği'nde sınıfların ve sınıf mücadelesinin varlığını maskelemeye katkı sağladı, aynı nedenle, Sovyetler Birliği'nin tanık olduğu ciddî güçlüklerin nedenlerinin sınıf çelişkilerinden **«başka yerlerde» aranmasını** tahrik etti.

Bu «başka yerler» üretici güçlerin birincilliğine ilişkin tezde şöyle belirlenmekteydi: SSCB'nin ölçüsüz güçlüklere karşı koymak zorunda kalması üretici güçlerin «yetersiz gelişimi»nden ötürüdür, dolayısıyla Bolşevik Partisinin eski programının Sosyalizmin kuruluşunun gereklerine uygun gördüklerinden çok uzak bir dizi tedbir almak gerekir: Ücret farklılıklarının artırılması prim sistemlerinin gelişimi, teknisyenlere tanınan ayrıcalıkların artırılması, işletme müdürlerinin yetkilerinin güçlendirilmesi v.b.

Benim dâhil olduğum bütün bir kuşak için yukarıda anılan iki tez, çelişkilerin analizinden ve gerçek sorunlardan sıyrılmaya yol açan bir çeşit «açıklık» avantajına sahipti. Bunlar görmemezlikten gelinmiyor olsa bile «çare»leri daha sonraya bırakılıyordu! Çarenin, üretici güçlerin gelişimiyle sağlanması gerekiyordu.

Tartıştığımız bu iki tezin sahip oldukları «açıklık» avantajını anlamak için (ayrıca, bu «açıklık» çağdaş revizyonizmin gözünde olduğu kadar «trockizm» denilen şeyde de korunabildi) bunların kişisel olarak Stalin'in görüşlerinin değil, fakat çağın **Avrupa Marksist hareketinin en devrimci kanadının** görüşlerinin ifadesi olduklarını hatırlamak gerekir.[30]

Burada Trocki'nin tavrına dair birkaç söz söylemek yararsız değildir. Aslında, her ne kadar bu tavır Stalininkine yakınsa da, Trocki'nin çok değişik sonuçlara varmasına engel olmamıştır.

Trocki, Stalin gibi, üretim araçlarının kollektifleştirilmesinden veya devletleştirilmesinden sonra «özel mülkiyet» varolmayacağına göre, «artık malikler sınıfı olmayacağını»[31] kabul eder. Görüşüne açıklık kazandırmak için Trocki, SSCB'de «sosyalist mülkiyet biçimlerinin kurulmuş olmasının», «bürokrasi»nin miras yoluyla geçen «haklara» ve «hisse senetlerine» sahip olmasını engellediğinden «malikler sınıfı» bulunmadığını ekler.[32] Dolayısıyla, demektedir, «uygar toplumlarda», «üretim ilişkilerini belirleyen yasa»,[33] üretim ilişkilerini, üretim ve yeniden üretimin toplumsal olarak analizinde kurulan ilişkilerle bağlantılı olarak değil de üstyapıda içerilmiş olarak gösterir.

Stalin'in, proletaryanın programının «her şeyden önce üretimin yasalarından esinlenmesi»[34] gerektiğine dair formülü, Trocki'de de, karikatürleşmiş biçimde bulunur, «Marksizm, tekniğin gelişimini ilerlemenin başlıca dayanağı olarak ele alır. Ve komünist programı üretici güçlerin dinamiği üzerine kurar»[35] diye yazdığında durum böyledir.

Bu benzerlikler, Stalin ve Trocki'nin ulaştıkları sonuçların farkını daha da çarpıcı yapmaktadır.

Nitekim, Stalin'e göre, Sosyalizm aslında I. Beş Yıllık planın ertesinde gerçekleşmiştir. Trocki'ye göre, bu yargı şu iki nedenle kabul edilemez: O'na göre, bir yandan «tek ülkede sosyalizm» sözkonusu edilemez; öte yandan —ve özellikle dikkate değer olan budur— Sovyetler Birliği'nde Sosyalizmden söz

etmek için «emekten elde edilen verim» (yani emeğin üretici gücü) çok düşüktür.[36] Her ne kadar Trocki aynı hukukî biçimin «toplumsal içeriğinin» değişebileceğini kabul etmekteyse de, bu değişme, O'na göre, değişik üretim ilişkileriyle («üretim ilişkileri» kavramı Trocki'nin bu formülasyonlarında fiilen yoktur) değil, fakat «emeğin veriminin ulaştığı düzey»[37] ile açıklanır. O'nu «her toplumsal örgütlenmenin kökünün üretici güçlerde olduğunu» kabule sevkeden budur.[38]

Sonuç olarak, bizi burada ilgilendiren yönüyle, Trocki'nin görüşünü karakterize eden nokta, üretici güçlerin gelişiminin birincilliği tezi ile en uç sonuçlarına kadar birleşiyor olmasıdır. Bu sonuçlardan başlıca ikisi şudur:

Birinci olarak, üretici güçlerin gelişimiyle bağlantı kurulması Trocki'nin «burjuva bölüşüm normları»[39] fikrini işe karıştırmasına imkân hazırlar. SSCB'de üretici güçlerin düşük düzeyini zorunlu kılacak ve varlıkları özel mülkiyetin ihyasına yol açabilecek olan bu normlardır. Devlet mülkiyeti içinde burjuva egemenliği fikri Trocki tarafından, böylece zımmen reddedilmiş olur. Ayrıca, reddini doğrulayıcı gerçek kanıtlar ileri süremeden bunu yapar.

İkinci olarak, Trocki'nin üretici güçlerin gelişimine tanıdığı işlev o kadar ileri gider ki bu işlev tam anlamıyla, sınıf mücadelesinin yerini alır. Bu durum, Trocki'ye şunları yazmaya sevkeder:

«Rejimlerin gücü ve istikarârı sonuçta emeğin görece verimi ile belirlenir. Kapitalizmi teknik açıdan geçmek üzere olan sosyalistleşmiş bir ekonomi, bir çeşit otomatik işleyen bir sosyalist gelişimle gerçekten güvence altına alınmış olur...»[40]

Trocki'nin bu formülasyonlarını Stalin'inkilerin yanında uzun uzun zikretmişsem bu —onlardan çıkarılan değişik sonuçlara karşın—, bu tezlerin (SSCB'de karşıt sınıfların ortadan kalkması ve üretici güçlerin birincilliği üzerine tezlerin) 1930'larda «Avrupa Marksizminin» bir çeşit «çakışma noktası» olduklarını (nisbeten yakın tarihlere kadar öyle kalarak) göstermek içindir. Bu tezlerin kabulü, toplumun dönüşümlerini sınıf mücadelesi kavramları içinde analiz etmeyi engellemekteydi.

Bu iki teze ideolojik ve politik rollerini bu kadar uzun süre oynamaya, bence imkân vermiş olan nedenleri, daha sonra açıklamaya çalışacağım. Bununla birlikte, bu noktaya gelmeden önce, ilk ikisiyle bağlantılı olan bir üçüncü tez üzerine de birkaç söz söylemek gerekir.

3. DEVLETİN VARLIĞI VE SÖMÜRÜCÜ SINIFLARIN ORTADAN KALKIŞI

Sömürücü sınıfların ortadan kalkışı üzerine tezin ortaya çıkardığı güçlüklerden biri; Sovyet devletinin varlığıyla, devlet olmayan bir şeye —Bebel'e yazdığı bir mektupta Engels tarafından kullanılan ve Lenin tarafından tekrarlanan bir ifadeyle— bir «topluluğa» (Communauté) değil, tersine, kitlelerden giderek uzaklaşmış, «gizliliklerine» giderek kıskançlık gösteren bir aygıta sahip, hiyerarşik olarak işleyen her «kademenin» «daha üst» bir kademeye tabi olduğu, bir devlete dönüşmekte olan geçiş biçimi olması nedeniyle, ilgilidir.

Sovyet devletinin varlık biçimi ve donandığı aygıtların niteliği Marksizm açısından bir sorundu. Çünkü, tarihî maddeciliğe göre, **bu tür devlet ancak sınıf karşıtlıkları temeli üzerinde** varolabilir; böyle bir devlet aygıtının güçlendirilmesi bu karşıtlıkların derinleşmesinin işaretidir. Oysa bu karşıtlıkların ortadan kalkması, kitlelerin öz-yönetimi organlarına yerini bırakan bilinen anlamda (baskı organı olarak) devletin bertaraf edilmesi sonucunu beraberinde getirir.

Bu sorun, Stalin tarafından, örneğin, SBKP'nin XVIII. kongresindeki raporunda ortaya atılmıştı.[41] Stalin bu raporda Engels'in **Anti-Dühring**'deki şu ifadesini hatırlatır:

«Artık baskı altında bulunan toplumsal sınıf kalmadığı andan itibaren, üretimdeki eski anarşinin tahrik ettiği sınıf egemenliğinin ve kişisel varoluş kavgasıyla birlikte bunların doğurduğu çatışma ve aşırılıkların ortadan kaldırılmasından itibaren, artık baskı altında tutulacak bir şey ve özel bir baskı iktidarı yoktur; bir devletin gerekliliği sona erer.»[42]

Bu şekilde ortaya konulan sorunu çözmek için, Stalin, «Marksizmin Devlet üzerine bazı genel tezleri sonuna kadar geliştirilmiş değildi, yetersizdir»[43] açıklamasında bulunmak zorunluğunda kalmıştır. Stalin o zaman bir devletin ve geniş bir devlet aygıtının varlığını; Sovyetler Birliği'nin **iç toplumsal ilişkilerine değil** fakat **bir dış nedene,** kapitalist

kuşatmaya dayandırarak örtmeyi önermiştir. Aşağıdaki açıklaması bundan kaynaklanır:

«Baskı görevi, yerini, sosyalist toplumu hırsızlara ve kamu servetini ziyan edenlere karşı korumak görevine bıraktı. Dış saldırıya karşı ülkenin askerî savunması görevi, bütünüyle muhafaza edildi. Dolayısıyla, Kızıl Ordu, bahriye, bunların yanı sıra, casusları, katilleri, yabancı casusluk örgütleri tarafından ülkemize salınmış sabotajcıları yakalamak ve cezalandırmak için gerekli cezalandırma örgenlikleri ve istihbarat örgütleri muhafaza edildi.»[44]

«Yabancı casusuluk örgütleri tarafından salınmış...» zararlı ögeleri izlemek ödevini, ilke olarak onlarla işbirliği yapmaya hazır hiçbir sınıfın bulunmadığı bir ülkede, doğrudan doğruya kitle örgütleri sağlayabileceğine göre, bir dış tehdide karşı koymak için uzmanlaşmış geniş bir iç baskı örgütünün gereğinin onaylanmasının ortaya çıkardığı teorik güçlüğün ötesinde, bir devlet aygıtının muhafazası zorunluğuna ilişkin bu tez, daha somut şöyle bir güçlükle karşı karşıyadır. (Bu güçlük, ancak baskının kapsamı bilindiği zaman tam olarak belirginlik kazanır; baskı deyimi birçok milyona varan kişinin tutuklanmasını, hapsedilmesini ve sürülmesini tanımlamada gene de mütevazi bir deyimdir): Eğer, sözkonusu olan, **yalnızca**, «İçeri sızmış» bazı ögeleri, bu arada hırsızları ve kamu servetini ziyan edenleri veya «zaaf», «boşluk» veya «gevşeklik» yüzünden «casusluk ağlarına düşmüş»[45] insanları yakalamaksa, bu kadar çok sayıda zorlayıcı tedbirin alınmasının gereği nasıl açıklanabilir? Bu şekilde ortaya konulunca bu soruya cevap vermek güçtür. Buna karşılık, bu olgular, aslında yabancı casusluk örgütlerinin faaliyetleriyle ve Sovyet yurttaşlarının gevşekliğiyle değil, fakat **azgın** ve aynı **zamanda kör bir sınıf mücadelesi** ile ilişkilendirildikleri vakit, baskının kapsamı, biçimi ve ortam teşkil ettiği çelişkiler çok daha iyi anlaşılır.

Bir devlet aygıtının varlığını açıklamak bakımından, Troçki de sınıf baskısının ortadan kalktığına ilişkin tezi kabul ettiğinden Stalin'in karşılaştığı sorunun aynısıyla karşı karşıya bulunur. Onun bu sorunun çözümü için önerdiği «çare» katıksız ekonomiktir. Engels'in yukarıda aktarılan formülünü, içinden «bireysel varoluş için kavga»yı soyutlayarak ele alır. Ona göre, SSCB'de bireysel varoluş için kavga ortadan kalkmadığı içindir ki devlet varlığını sürdürmektedir ve «en ileri kapitalizm temeli üzerinde Amerika'da da devam etmesi gerekir...»[46] Şu ilginç ayrıntı da eklenebilir: Troçki'ye göre «Sovyetler (yani kesinlikle, kitlelerin, devletten başka şey olan özyönetim organları —C.B) toplumsal örgütlenme sosyalist olduğu ölçüde ortadan kalkmak zorundadır...»[47]

Ayrıca belirtmek gerekir ki Sovyet devletinin varoluş biçimini dış tehditle ve SSCB yurttaşlarının «gevşekliği» ile açıklamak iddiasında olan tez, ne kadar yetersiz olursa olsun, önceki iki tezin kabulü bu teze aşağı yukarı kaçınılmaz bir nitelik kazandırmaktadır.

Yaptığımız bu geriye dönük gözlem, şüphesiz, Sovyet toplumunun Marksist analizi yolunda önceki tezleri kabul etmekte olanların (yakın bir tarihe kadar —en azından Avrupa'da— Ekim Devriminin insanlığın tarihinde yeni bir çağ açtığını kabul eden geniş çoğunluğun durumu bu idi) içinde bulundukları yarı çıkmaz durumu anlamaya yardım eder. Çünkü, Sovyet toplumunun Marksist analizinin özü, sınıf ilişkilerini ve sınıf mücadelesinin sonuçlarını inkâr etmemek, tersine orada önemliliği kesin olan ve sınıfsız bir toplum yani komünist toplum kuruluncaya kadar kalmaya aday ilişkilerin ve bir mücadelenin sözkonusu olduğunu görmektir.

Bütün bunlara karşın, bu hatırlatma aşağıdaki sorunun cevaplandırılmasını sağlamak bakımından gene de yetersizdir. Niçin «ekonomist» sorunsal (yukarıda üzerinde durulan tezler onun parçalarını oluşturur) kendisine ait ideolojik rolü bu kadar uzun süre oynadı— ve oynamakta devam ediyor.

I. ÜRETİCİ GÜÇLER SORUNSALININ EGEMENLİĞİ

Bu soruya cevap vermek için, unutmamalı ki üretici güçlerin sorunsalı —«ekonomist» sorunsalın yönlerinden biri olarak— ayrılmaz bir biçimde, yalnızca 1880 - 1914 yıllarının Avrupa İşçi hareketine değil, fakat sosyalizmi kurmak yolunda girişimin ilk kez yapılmış olduğu bir sırada, aslında 1920'lerin sonundan itibaren Rus devriminin tarihine değişik bir görünüm içinde tarihî olarak bağlı

bulunmuştur. Kapitalizmi haklı olarak, insanın insan tarafından sömürülmesinin en «son» sistemi, iki dünya savaşını ve daha dar kapsamlı sayısız savaşı ortaya çıkarmış sistem olarak görenlerin çoğunluğunun gözünde bu girişimin kazandığı prestijin, bir anlamda zorunlu olarak, bu girişimle ilişkili teorik sorunsala yansıması gerekirdi.

Buna karşın, bu, ancak bir yarım cevaptır. Çünkü, gene de sormak gerekir, niçin bu tarihî bağ, sosyalizmin ilk kuruluş girişimi ile tartıştığımız sorunsalın merkezinde varolan tezler arasında düğümlendi.

Sorunun bu ikinci yönüne cevabın, bu önsözde yalnızca ögelerini vereceğim, doğrudan doğruya bu ögeler, bu ve sonraki ciltlerde (Sovyet toplumsal formasyonunun dönüşümlerinin analizinin gerektirdiği ölçüde) geliştirilecektir.

A) Bolşevik Partisinde «Ekonomizm»e Karşı Mücadelenin Durması

Başta gelen bir cevap ögesi; doğrudan doğruya, Bolşevik partisinin ideolojisiyle bağlantılıdır. Nitekim, bu ideoloji; partinin devrimci eylemi ve Lenin'in «ekonomizme» karşı sürdürdüğü mücadele sonucunda uğradığı derin dönüşümlere karşın —Lenin'in kayboluşuyla— «ekonomizme» karşı kavganın parti bünyesindeki ideolojik mücadeleyi karakterize etmesi son bulduğu zaman, her türlü «ekonomist» görüşten kurtulmuş değildir.

«Ekonomizm» deyiminin, Lenin tarafından, Marksizmi toplumsal dönüşümlerin bütününü yorumlamaya dayanak olabilecek basit bir «iktisat teorisi»ne indirgemeye çalışan bir «Marksizm» anlayışını eleştirici bir biçimde belirlemek üzere kullanıldığını hatırlamak yararsız değildir.

«Ekonomizm»in başlıca sonuçlarından biri —üretici güçlerin gelişimini tarihin motoru olarak tanımladığından— siyasal sınıf mücadelesini, **ekonomik çelişkilerin** dolaysız ve hemen ortaya çıkan bir ürünü olarak göstermesidir. Böylece, ekonomik çelişkilerin, kendiliklerinden, toplumsal dönüşümleri ve «zamanı gelince» devrimci mücadeleleri «tahrik edecekleri» varsayılır. Dolayısıyla işçi sınıfı kendiliğinden devrime itilmek zorunda görünmektedir (o zaman bir proleter partisinin kurulması zorunlu değildir). Aynı sorunsal, proletaryanın dışındaki ezilen ve sömürülen sınıfların sosyalizm için mücadele edebileceklerini inkâr etmeye yöneliktir.[48]

Bir başka analiz düzeyinde «ekonomizm», üretici güçleri üretimin maddi araçlarıyla özdeş tutarak, böylece başlıca üretici gücün doğrudan doğruya üreticilerden oluştuğunu inkâr eder; sonuç olarak, «ekonomizm», sosyalizmin kurulmasında, çalışanların inisiyatifine değil, fakat yeni üretim araçlarının birikimine ve teknik bilgiye ayrıcalıklı bir rol tanır.

«Ekonomizm», değişik hattâ çelişik biçimler altında ortaya çıkabilir. «Ekonomizm» sınıf mücadelesinin konjonktürüne göre, «sağ sapmacı» veya «goşist» olarak belirebilir. (Gerçekte her zaman «sağ sapmacı» goşist'dir.) Bolşevik partisi içinde «ekonomizm», 1918 ve 1920 - 1925 yıllarındaki bazı muhalif tavırları, bu arada, sağ sapmacı karakteri özellikle belirgin olan sendikal muhalefeti beslemiştir.[49]

Sovyet devletinin «İşçi-devleti»yle soyut bir biçimde özdeşleştirilmesi sonucu, bir «proleter oto-disiplini» gibi tanımlanan devlet zorlamasına geniş ölçüde başvurmak suretiyle (çalışmanın askerileştirilmesi, yukarıdan empoze edilen disiplin, tarımsal ürünlere devlet tarafından elkonulması ve bölüştürülmesi) «komünizme dolaysız bir geçişi» amaçlamış olan Buharin, Trocki ve Preobrajensky'nin «savaş komünizmi» süresince takındıkları tavrı da «ekonomizmin» Bolşevik Partisi bünyesindeki «sağ sapmacı - goşist» belirtileri arasında saymak gerekir.

Bu tür «ekonomizm» ekonominin merkezileşmiş yönetimini «Komünizmin özü» durumuna getirir. **Çalışanları zorlama araçlarına tabi kıldığı için** «sağ sapmacı» sayılabilir. Böylece bu «ekonomizm» işçi sınıfının birleşmesinin ve öbür çalışan sınıflarla birliğinin, bütün çalışanların çıkarlarının «eşyönlülüğü» nedeniyle, «kendiliğinden» gerçekleşebileceğini en azından üstü kapalı olarak kabul eden bir «sol ekonomizmin» karşıtı gibidir. Gerçekte, her iki görüş, **ideolojik ve siyasal sınıf mücadelesinin** kesin rolünü ve (bu mücadelenin iyi yürütülmesi için) doğru bir siyasal çizginin yönlendirdiği Marksist-Leninist bir partinin gereğini inkâr etmektedir. Birinci görüş, devlet zorlamasını proletaryanın siyasal ve ideolo-

jik yönetimi yerine koyma doğrultusundadır.[50] İkincisi sendikal örgütlerin faaliyetini bu yönetimin yerine koymak doğrultusundadır. Görüleceği üzere, bu iki «Marksizm yorumu», «savaş komünizmi»nin sonunda bazı bolşevikleri **«sendikaların devletleştirilmesini»** önermeye, başka bazılarını **«Devletin sendikalaşmasını»** savunmaya sevketti.

Burada, «ekonomizm» üzerinde bu kadar uzun durmak gerekiyorsa bu, yalnızca, III. Enternasyonalin Avrupa kolları bünyesinde artan bir rol **oynamış olduğundan** dolayı değil, ayrıca, **«ekonomizmin» varlığının, şu veya bu biçim altında, işçi hareketinin karşısına sürekli olarak yeni sorunlar çıkarmasındandır.** Marksizmin ve Marksist partilerin ondan «tamamen ve kesinlikle» kurtulduklarını hayal etmek aldatıcıdır. Aslında, burjuva ideolojisinin Marksizm bünyesinde kazandığı biçim budur ve bu ideolojinin ortamı, ancak sınıfların kendileriyle birlikte ortadan kalkabilecek olan toplumsal ilişkilerdir.

Dolayısıyla, «ekonomizme» karşı mücadele, Marksizmin yaşantısında zorunlu olarak yer alır. İdeolojik sınıf mücadelesinin Marksizmin yaşantısında kazandığı başlıca biçim de budur. Marx ve Lenin bu mücadeleyi kendi yazılarında sürdürmüşlerdir.

Lenin'in eylemi, Bolşevik partisinin «ekonomizmin» en kaba biçimlerinden kurtulmasına imkân vermekteydi. Buna karşın, gerçekte, parti bünyesindeki «ekonomizm» eğilimleri çok güçlü olmakta devam etmekteydi. Bu nedenledir ki Lenin kendi görüşünü kabul ettirmekte sık sık zaafa uğradı. Bu durum, «ekonomizmin», NEP'in ortaya konuluş biçimini ve Sovyetler Birliği'ndeki kollektifleştirme ve sanayileşme anlayışını —gerçekte bu anlayış birikime ayrıcalıklı bir rol tanımış ve tekniği sanki sınıflar «üstü» imiş gibi ele almış olduğundan— ne kadar derinden etkilediğini de açıklar.

Bu söylenenler sosyalizmin ilk kuruluş girişimi ile «ekonomizm» arasında düğümlenen tarihî bağı anlamaya gene de ancak kısmen imkân verir. Bu bağı daha da tam olarak anlamak durumuna gelmek için, önce, «ekonomizmin» **toplumsal temellerine** ilişkin ve sonra, beş yıllık planlar gerçekleştirildiği sırada, bir «ekonomist» tezler demetinin **örtülü bir biçimde** benimsenmesine ilişkin iki ayrı dizi halindeki gözlemlerin geliştirilmesi gerekir.

B) «Ekonomizmin» Toplumsal Temelleri

Burada yeri olmayan bir tartışmaya girmeksizin hatırlatmak gerekir ki özünde «ekonomizm» de Marksizmin içindeki sınıf mücadelerinin bir ürünüdür. Bunu unutmak, idealizme saplanmaktır. Bu, fikirlerin kendi devinimleriyle geliştiklerini ve toplumsal çelişkilerden bağımsız olarak bir tarihî eylem gerçekleştirdiklerini varsaymaktadır.

Önce hatırlatmak gerekir ki «ekonomizm» ilk biçimiyle, II. Enternasyonalde, Alman Sosyal Demokrat Partisi içinde doğdu. «Sağ sapmacı» biçimiyle, bu parti bünyesinde Alman devlet aygıtıyla bütünleşmiş bir siyasal ve sendikal gücün varlığıyla bağımlıydı. Bu güçlü aygıtın yöneticileri, örgütleme ve hak talep etme eylemlerinin sürekli gelişiminin kapitalizmin yıkılışının koşullarını yaratmaya varacağını hayal edebildiler. Bu hayale o kadar kapıldılar ki, bu yüzden, devrimci bir eylemin ayrılamaz parçası olan risklerden açıkça kaçınarak Alman işçi hareketindeki durumlarını güçlendirmekteydiler. Böylece, «Marksist» görünüşlü bazı formülasyonlara bürünen bir burjuva ideolojisi oluştu.

Bu ideoloji; mücehhez olduğu siyasal ve sendikal aygıtın eylemi ve Alman emperyalizminin gücü işçi sınıfının bazı katmanlarına, hayat koşullarında bir düzelme görmeye imkân verdiği ölçüde, Alman işçi hareketinin bütünü üzerinde önemli bir etki sağladı. Bu durumun karşıtı olarak, legal bir işçi hareketinin gelişim koşullarının bulunmadığı Çarlık Rusyasında, demiryolu işçileri gibi görece «ayrıcalıklı» bazı katmanların meydana getirdiği istisnalar dışında, Menşeviklerin «ekonomizmi» işçi sınıfında yankı bulmadı.

Bolşevik Partisi içinde de sendika yöneticileri, çeşitli durumlarda, bir «sağ sapmacı ekonomizmin» başlıca ögeleri olarak belirdiler. Ve Ekim Devriminden sonra, Bolşevik partisi içinde bir idareciler, iktisatçılar, planlama, maliye v.b. memurları katmanının büyümesi, «ekonomizmin» yeni biçimlerinin gelişimini kolaylaştırdı. Görüleceği üzere, bu yeni biçimler, sınıf mücadelesinin konjonktürüne ve kendilerine toplumsal temeli sağlamak durumun-

daki işçi sınıfının özelliklerine göre sağcı veya «solcu» bir çehre ile ortaya çıktılar.

Dönüp dolaşmış, Sovyetler Birliği Komünist Partisi içinde bu yolla gelişen «ekonomizm» de, işçi hareketinin Birinci Dünya Savaşı öncesi Alman işçi hareketininkine benzer gelişim biçimleri kazandığı ülkelerde kurulan, komünist enternasyonal kollarında bazı yankılar bulmuştur.

C) Beş Yıllık Planlar Sırasında «Ekonomist» Tezlerin Açıkça Yeniden Ele Alınması

Yukarıda anılan metinlerde (bkz. s. 18 ve sonrası) özellikle sistematik bir biçimde açıklanmış bulunan «ekonomist» tezlerin açıkça yeniden ele alınması iki yönden incelenebilir: Rus toplumunun ve Bolşevik Partisinin temel bir evriminin sonucu olarak Stalin tarafından ortaya konulmuş olmaları nedeniyle bu tezlerin büründükleri yeni otoriteyle bağlantılı olarak.

Birinci yön elbetteki belirleyici yöndür. Sosyalizmin kurulmasını, işçi sınıfı ile köylülüğün ittifakının bozulması pahasına, ilk planda sanayide üretici güçlerin mümkün olan en büyük hızla gelişimiyle[51] özdeş sayan görüşlerin —önce, açıkça söylemeksizin pratikte— ortaya konulmasına imkân vermiş olan, Sovyet Rusyanın ve Bolşevik Partisinin 1917 Ekimiyle 1925 yılı başlangıcı arasında tanık oldukları sayısız dönüşümlerdir.

«Ekonomist» tezlerin, 1920'lerin sonlarından itibaren egemen oldukları biçim altında çeşitli «muhalif» akımlar tarafından temelden tartışma konusu yapılmadıkları bir gerçektir. Bu akımların sorun olarak ileri sürdükleri şey, temel olarak reddetmedikleri genel bir yönelimin özüne uygun olarak alınmış şu veya bu tedbirden veya siyasal yanda idarî nitelikte somut bazı tedbirler bütününden başka bir şey olmamıştır. Buharin tarafından çok ivedilikle yürütülüyor gördüğü bir sanayileşmeye karşı ileri sürülmüş olan itirazlar bile, aşırı saydığı bir sanayileşme başlangıcı çabasını uzun dönemdeki olumsuz **ekonomik sonuçlara** karşı korumayı amaçlamaktaydı. Onun kanıtlaması, aslında, daha küçük bir başlangıç çabasının **beş yıllık planların öngördüğüne benzer türde bir sanayileşmeye daha çabuk ulaşmaya** imkân vereceğini ortaya koymaktan ibaretti. Bu tür sanayileşmenin, sosyalizmin kuruluşunun gereklerine uygun düştüğüne dair herhangi bir kuşku ifade etmemekteydi. (Bir yandan da 1929'dan itibaren gerçekleştirilen türde kollektifleştirmenin kırsal alanlarda sosyalist ilişkilerin gerçekten kurulmasına imkân verdiğini reddetmekteydi).

Eğer, ilk beş yıllık planların gerçekleştirilmesiyle birlikte egemen olan «ekonomist» görüşlerin o zamanlar Bolşevik Partisinin temel eğilimlerine uygun düştüğü gerçekse, yukarıda anılan «ekonomist» tezlerin Stalin tarafından açıkça ifade edilmesinin, müdahalelerinin taşıdığı olağanüstü etkinlik nedeniyle bu tezlere olağanüstü bir ağırlık kazandırdığı da, belirtilmiş olduğu üzere, daha az gerçek değildir. «Stalin sorunu» diye adlandırılan şeyin yönlerinden biri burada kendisini gösterir.

Bu sorunu zihinlerde canlandırabilmek için (ki bu sorun, ancak, bu eserin ikinci cildinde, 1924 - 1953 döneminin bütününün analiziyle bağlantılı olarak tam olarak incelenebilecektir.) her şeyden önce hatırlatmak gerekir ki, Stalin ve Lenin'in parti bünyesindeki ideolojik mücadelenin sorunlarına ilişkin tavırları çok değişikti.

Genel çizgileriyle, Lenin bu mücadeleyi her zaman ön plana koydu. Her ne kadar temel sorunlarda bile birçok kere azınlığa düşürülmüşse de «akıntıya karşı» ilerlemekte asla tereddüt etmedi. Ayrıca bu göstermektedir ki —ve bu konuya geniş bir biçimde döneceğiz— Bolşevik Partisinin bir «Leninist» parti olarak görülmesi yanlıştır.

Stalin, yönetici rolünü başka türlü değerlendirdi; ana sorunlar üzerinde her şeyden önce partinin temel eğilimlerini açıklamaya çalıştı (ve bu özellikle 1934'e kadar doğrudur). Bu durumda partinin sözcüsü idi. Bu nedenle —Partiye yabancı olan görüşleri, «kişiliği» ile «empoze» ettiği varsayılan— Stalin'e yöneltilen polemik saldırılar dayanıksızdır. Bu saldırılar tamamen ayrı bir durumu ifade eder. Çünkü, aslında Stalin, kendisinin olduğu kadar şu veya bu somut tedbire karşı muhalefet eden üyelerin çoğunluğu dahil partinin tamamına yakınının görüşlerinin davet ettiği tedbirlerin fiilen gerçekleştirilmesinde bükülmez bir katılıkla diretti.

Öte yandan bu parti sürekli olarak dönüşüme uğramaktadır. Partide yoğun olarak

varolan toplumsal güçler 1929'da 1917'dekiyle aynı değildir, ve 1934 veya 1952'de daha da değişiktir. Bu değişmeler de Sovyet toplumunun dönüşümleriyle bağlantılıdır.

Bununla birlikte, burada üzerine dönülmesi gereken ikinci konu şudur: Stalin, Partinin temel eğilimlerinin sözcülüğünü yaparken bu eğilimlere ek bir ağırlık vermiş ve onları güçlendirmeye kesinlikle katkıda bulunmuştur. 1929'dan beri hüküm süren «ekonomist» görüşlerin durumu, özel olarak, budur.

Stalin'in desteklediği tezlere verdiği ağırlık kendi öz otoritesinden kaynaklanır. Bu otorite —bazılarının hayallemekten hoşlandıkları gibi— aslında Stalin'in Bolşevik Partisinin Genel Sekreteri olmasıyla ilgili değildir. (Bu olguyu, çoğu zaman olduğu gibi —doğru bile olsalar— kesinlikle hiçbir şey ifade etmeyen, Stalin'in «kişiliği» ile ilgili anektodlara başvurmaksızın açıklamak gerekir). Bu otorite, 1930'ların başından itibaren Partinin tamamına yakınının; Stalin'in SSCB'de sosyalizmin kurulması fikrinden caymamasını ve, partinin gözünde, bu sonuca varması gereken bir politika benimsemesini O'nun bir çift istisnaî meziyeti olarak görmesiyle ilgilidir.

Lenin'in ölümünden sonra, öbür Bolşevik yöneticiler, gerek özel kapitalizme doğru bir evrimden başka bir şey olmayacak olan bir NEP'in sürdürülmesini kabul etmeye, gerekse sosyalist bir yörüngeye oturtmayı reddettikleri bazı sanayileşme tedbirlerini önermeye hazır oldukları halde, Stalin, Leninist bir teze sarılarak[52] SSCB'de sosyalizmin kuruluşuna girişme imkânını, bu kuruluşu Avrupa'da veya Dünyanın geri kalan kısmında Proleter devriminin zaferine bağımlı kılmaksızın, yeniden doğruladı.

Bu tavrı benimsemek, sonra bu tavrın mantıkî sonuçları doğrultusunda bir politika çizmek suretiyle Stalin; Sovyet işçisine yeniden güven vermek istedi, Bolşevik Partisine güzel günleri bekleyerek iktidarda kalmaya çalışmaktan başka bir amaç tesbit etti; böylece dev boyutlu bir dönüşüm faaliyetinin yola konulmasına katkıda bulunmaktaydı. Bu dönüşüm SSCB bağımsızlığının savunulması ve emperyalist kamptaki bölünmelerin ağırlaşması için gerekli koşulları yaratacaktı. Sovyetler Birliği'nin, Hitlerizmin yenilgisine kesin katkıyı sağlamasına imkân veren budur. Sanayileşme politikası Ekim devriminin fenerinin yanık kalmasını sağladı, halkların kendi mücadelelerinin zaferine güvenlerini korudu ve böylece nesnel olarak Asya'da Çin devriminin başarısına yardım etti.

Trocki'nin açıklamalarının tersine, Sovyetler Birliği'ni Sosyalizme doğru ilerletmek imkânını ilan etmekle Stalin; birçok metinleri ve özellikle en sonuncuları bu imkânı doğrulamakta olan, Lenin'in bir izleyicisi olduğunu belirtmekteydi. Stalin'in otoritesinin, onun tarafından açıklanan tezlerle ilgili otoritenin kaynaklarından biri buradadır. Gerçekte, Stalin, özellikle ikinci Dünya Savaşı'nın ertesinde kazandığı sınırsız otoriteyi, yalnızca savunduğu tezlere değil fakat **Sovyet halkının** gayret, cesaret ve fedakârlığına borçludur. Bununla birlikte, bu çabaları, bu mücadeleleri doğru hedefler tesbit ederek yönlendiren Stalin'dir.

Şüphesiz, hayat göstermiştir ki, tesbit edilen hedefe ulaşmak için tutulacak belirli yol ve alınacak somut tedbirler ile ilgili olarak Stalin ciddî hatalar işlemiştir. Fakat bu hataların gerçek niteliği hemen görünür değildi.[53] Dahası var: Sovyetler Birliği'nin 1920'lerin sonlarında içinde bulunduğu durumda ve o zaman Bolşevik partisinin içinde bulunduğu durumda, işlenen hatalar şüphesiz tarihî olarak kaçınılmazdı.

Bu hataların işlenmiş olması —ve ciddî siyasal sonuçlara, örneğin, gerçek düşmanlar korundukları halde, yalnızca Sosyalizmin düşmanlarını değil halk kitlelerini, gerçek devrimci militanları hedef alan kör bir baskıya yol açmış olması— dünya proletaryası için örnek bir ders teşkil etmiştir. **Böylece sonuç olarak açığa çıktı ki, kapitalizme karşı bazı saldırı biçimleri hayaliydi** ve siyasal ve ekonomik aygıtlar içinde burjuvaziyi güçlendirmekten başka bir sonuç vermemekteydi. Lenin tarafından benzer fakat sınırlı bir deney olan «Savaş komünizminden» çıkarılan dersler böylece doğrulanmış bulunmaktadır.

Bununla birlikte, Sovyetler Birliği'nin —özel kapitalizmin ve kapitalizm öncesi üretim biçimlerinin ortadan kaldırılması durumuna ulaşarak— olağanüstü bir boyuta sahip dönüşümleri birkaç yılda gerçekleştirmiş olması, Bolşevik partisi tarafından desteklenen ve Stalin tarafından ifadelendirilen tezlere eşi görülmemiş bir otorite kazandırdı. Bu durum,

yalnızca Sovyetler Birliği'nde değil, Avrupa'da ve başka yerlerde de devrimci hareketin geniş çoğunluğunun gözünde bu tezlerin kazandığı «açıklığı» daha da artırdı.

D) Avrupa İşçi ve Komünist Hareketi İçinde «Ekonomizm»

Burada, sosyalizmin kuruluşuna dair «ekonomist» görüşün, Sovyetler Birliği dışında oynadığı rolü açıklamaya imkân veren bir başka etmen işin içine girmektedir. Bu etmen şudur: Lenin'in Bolşevik Partisi içinde mücadele ettiği «ekonomizm» III. Enternasyonalin Avrupa kollarında Rusya'daki koluna kıyasla, üstelik sınırsız olarak, daha belirgin ve daha canlı idi. Avrupa'da ve daha doğrusu Batı Avrupa'da, özellikle Almanya'da ve Fransa'da «ekonomizm» arkasında uzun bir tarih, Avrupa sosyal-demokrasisinin temel olarak Avrupa kapitalizminin emperyalist aşamaya girdiği andan sonraki tarihi ile karıştırılan bir tarih bulundurur. «Ekonomizme» karşı, Avrupa'nın geri kalan kısmında, Rusya'da olduğu gibi Savaş verilmemiş olduğundan, bu durumun sonucu olarak Avrupa devrimci işçi hareketinin SBKP'nin «ekonomist» tezlerini «besbellilik» (bedahet) olarak algılamaya tamamen hazır olduğunu anlamak kolaydır.

Bugün, sosyalizmin kuruluşunun «ekonomist» sorunsalı (en azından 1920'lerin sonlarından itibaren kazandığı görünüm içinde) en az iki nedenden ötürü şiddetle sarsılmış bulunmaktadır:

Birincisi, SSCB'nin dışındadır, Çin Devrimi tarafından oluşturulmuştur. Gerçekten, Çin'de olup bitenler kanıtlamaktadır ki, «üretici güçlerin düşük gelişim düzeyi» toplumsal ilişkilerin sosyalist dönüşümüne engel değildir ve «zorunlu olarak» ilk birikim biçimleri yoluyla, toplumsal eşitsizliklerin ağırlaşması v.b. yoluyla geçiş sonucunu beraberinde taşımamaktadır.

Çin örneği göstermektedir ki toplumsal ilişkilerin dönüşümünü, **daha sonraya,** böylece daha yüksek üretici güçlerle bağlantılı konuma getirilmek üzere, ertelemek zorunlu değildir (ve aslında tehlikelidir). Bu örnek göstermektedir ki üstyapının sosyalist dönüşümü üretici güçlerin gelişimine **eşlik etmelidir** ve **bu dönüşüm iktisadî gelişimin gerçekten sosyalist karakterini belirlemektedir.** Ayrıca göstermektedir ki, dönüşümler bu biçimde gerçekleştiği vakit sanayileşme, Sovyetler Birliği'nde olanın aksine, köylülük üzerinden, işçi-köylü ittifakına karşı bir tehdit teşkil eden bir kararın alınmasını zorunlu kılmamaktadır.

Sosyalizmin kuruluşuna ilişkin «ekonomist» sorunsalı şiddetle sarmış olan ikinci neden, sözkonusu «ekonomist» tezlerin «besbellilik»lerini dayandırdıklarını iddia ettikleri bazı «olguların» dahi ortadan kalkmasıdır.

Gerçekten, Sovyetler Birliği, orta derecede bir sanayiden başkasına sahip olmaksızın iktisaden zayıf durumda bulunduğu sürece, bu ülkede egemen olan ekonomik ve siyasal ilişkiler içinde Marx, Engels ve Lenin'in sosyalizme dair söyledikleriyle çelişik olarak beliren şeyler, «ekonomizm» tarafından, SSCB'nin bu ekonomik zayıflığına bağlanmaktaydı. «Ekonomist» görüşler; Sovyet Birliği'nin zayıflığı son bulduğu anda, halk kitlelerinin ifade özgürlüklerine getirilmiş sınırlamaların kalkacağının, gelir eşitsizliklerinin azaldığının, teknisyen ve yöneticilerinden oluşan bir azınlığın sayısız ayrıcalıklarının silindiğinin, geniş halk kesimleri üzerindeki baskının yaygınlaşmasının son bulduğunun görüleceği umudunu vermekteydiler. Böylece, Sovyet toplumunun «olumsuz» çizgileri, sosyalizmin «maddî temellerinin» kurulması için ödenmesi zorunlu bir «fiyat» olarak, bu amaca ulaşılacağı ya da yaklaşılacağı vakit kendiliğinden yok olmak zorunda olan «geçici» oluşumlar olarak görünebilmekteydi. Dolayısıyla «olgular» «ekonomist» sorunsalı doğruluyor ve Sovyet gerçeğinin sınıf mücadelesi açısından komuta mevkilerine yerleşmekte olan ve egemenliği için gerekli araçları yürürlüğe koymakta olan bir devlet burjuvazisinin[54], doğuşunu açığa vurmaya imkân verecek, bir analizini «yararsız» kılıyor gibi görünmekteydi.

Bugün, durum tamamen değişiktir. Belirgin bir biçimde açıklanması sözkonusu olacak büyük ekonomik güçlüklerle[55] her an karşı karşıya olmakla birlikte Sovetler Birliği, uzun zamandan beri Dünyanın ikinci ve Avrupa'nın birinci büyük endüstriyel gücü haline gelmiştir; bilim ve tekniğin pek çok alanlarında doruk noktasını işgal etmektedir. Üstelik, kendisine sıkı sıkıya bağlı ve ekonomik potansiyelleri önemsiz sayılamayacak Avrupalı devletlerle çevrilidir. Oysa, «ekonomizmin» SSCB'nin

«geri durumu» ile açıklamak iddiasında olduğu ve dolayısıyla «geçici» bir karaktere sahip olması gereken oluşumlar, yok olmaktan uzak, varlıklarını sürdürüyor ve gelişiyorlar. Dün doğmakta olan ve o zamanın koşulları ve birikim zorunlukları tarafından «empoze edilmiş» sayılan ayrıcalıklar, bugün, içinde «komünizmin maddî temellerinin kurulduğu» iddia olunan toplumsal ilişkiler sistemine resmen dahil olmuşlardır. SBKP için sorun bu sisteme ilişmek değil, onu güçlendirmektir. Sovyet emekçilerinin üretim araçlarının kullanımına, cari üretimden yararlanmaya, veya SBKP'nin ve üyelerinin faaliyetini denetlemelerine imkân vermek diye bir sorun yoktur. Fabrikalar, «kendi» işçileri ile yalnızca emir-komuta ilişkisi içinde bulunan ve yalnızca kendi üstlerine karşı sorumlu olan müdürler tarafından yönetilir. Tarımsal işletmeler fiilen benzer koşullar içinde yönetilmektedir. Genel olarak, üretime doğrudan doğruya katılan üreticilerin söz hakkı yoktur veya ancak, kendi dışlarında, Devletin ve partinin «üst makamlarında» hazırlanan kararları ve «önerileri» usulen onaylamaları istendiği zaman bu hak onlara verilir.

Sovyet işletmelerinin yönetim kuralları[56] gitgide «ileri» kapitalist ülkelerin yönetim kurallarından kopya edilmektedir ve çok sayıda Sovyet «menejeri» yetişmek için ABD'nin ve Japonya'nın işletmecilik okullarında («Business Scholls») gitmektedir. Giderek daha sosyalist toplumsal ilişkilerin doğmasını zorunlu kılacağı düşünülen olgu gerçekte kapitalist ilişkileri doğurmuştur. «Ekonomik planlar» görüntüsü altında olsa da üretim araçlarının kullanımını belirleyen; kapitalist birikim yasaları, yani kâr yasalarıdır.

Üreticiler, üretim araçlarının değerlendirilmesine çalışan ücretliler olarak kalmışlardır; bir devlet burjuvazisi tarafından yönetilen kollektif bir sermaye gibi işlev görürler. Bu burjuvazi Marx tarafından kapitalist sınıfı nitelendirmek için kullanılan deyişle (her kapitalist sınıf gibi) «sermayenin memurları» kitlesini oluşturmaktadır. İktidardaki parti, Sovyet emekçilerinden, yalnızca, bu ilişkilerin süresiz uzatılmasını istemektedir. Fiilen «sermayenin memurlarının» partisidir. Uluslararası planda olduğu gibi ulusal planda da böyle hareket eder.

Gerçeklere düz bakanlar için, demek oluyor ki, Sovyetler Birliği'ndeki proleter devriminin kazanımlarının sağlamlaştırılmasına (ve daha güçlü nedenlerle, yaygınlaştırılmasına) ilişkin olarak beslenebilen umutları yalanlamayı doğrudan doğruya hayat kendisi yükümlenmiştir. Bugün, SSCB'nin hangi dönüşümlerle ne hale geldiğini kavramak için, bu umutların niçin boşa çıktığını anlamaya çalışmak gerekir. Bu kitabın yöneldiği, pek çok nedenlerle, üzerinde durmayı zorunlu gördüğüm amaçlardan ikisi burada belirmektedir.

II. SSCB'DE BUGÜN EGEMEN OLAN TOPLUMSAL İLİŞKİLERİN BELİRLENMESİ ZORUNLULUĞU VE BU İLİŞKİLERİN KURULUŞ KOŞULLARI

Birincisi, gerçeklere düz bakmak istemeyenlerin hâlâ çok sayıda olmalarıdır. Onlar Sofyetler Birliği'ni Sosyalizm ile özdeleştirmekte devam ediyorlar. Bu durum, özellikle sanayileşmiş ülkelerde işçi sınıfı mücadeleleri üzerine ağır bir biçimde çökmekte; nitekim bu ülkelerin emekçilerinin gözünde, hattâ en mücadeleci olanlarının gözünde, hattâ kapitalizme son verme gereğine en çok inanmış olanların gözönünde, Sovyet emekçilerinin kaderi arzu edilmeye değer görünmemekte. Demek ki, —Sovyetler Birliği örneği çerçevesinde— kapitalizmin bir alternatifi olarak sunulan şeyin, gerçekte öyle bir şey olmadığına ilişkin bir endişe var. Sovyetler Birliği'ni «sosyalizmin anavatanı» olarak gördüklerini her zaman iddia eden Batılı Komünist Partilerin yöneticileri bile; ülkelerinin emekçilerine, kurulmasını önerdikleri «sosyalizmin» Sovyetler Birliği'nde, kendilerince, var olandan «değişik» olacağına dair güven vermeye çaba gösteriyorlar. Bu değişikliğin «nasıl» ve «niçin» olacağına ilişkin açıklamalar eksik kalmakta (bunların en iyisi bile «halkların psikolojisi» uydurmalarına dayanmakta. Örneğin şu cinsten: «Fransızlar Ruslara benzemez») ve siyasal bir analizle ilgileri bulunmamaktadır. Dolayısıyla bu iddialar ancak inanmayı iyice isteyenleri inandırabilirler; bunların dışında kalanlar için, «SSCB = **Sosyalizm**» eşitliği, karşıtının değerini ortaya çıkaran bir öge olarak anlam taşımaktadır.[57]

Sovyetler Birliği'nin bugünkü durumuna niçin geldiğini anlamayı ve ayrıca bunun açıklamasını Sovyet tarihinin yalnızca «Rus» olan yan arının dışında[58] bulmayı çok büyük ölçüde önemli kılan ikinci neden, bu «niçin»in, Sovyetler Birliği'yle sosyalizmi özdeşleştiren «komünist» partilerin «resmî Marksizmi» ile çok sıkı bağlantı içinde bulunmasıdır. Bu «Marksizm» II. Enternasyonalin «ekonomist» tabanları üzerinde ağır basmıştır.

Sosyalizm için ideolojik mücadelenin başlıca yönlerinden birini; daima, «ekonomizme» karşı (sağcı olsun, «solcu» olsun) mücadele oluşturur. Tamamen bununla bağlantılı olarak, Sovyetler Birliği'nin bugünkü —özel türde bir kapitalist devlet— durumuna niçin geldiği analiz edilirken «ekonomizmin» bu evrimi gerçekleştiren **burjuva toplumsal güçlerine sağladığı** yardım açıkça görülür. Çünkü, «ekonomizm» devrimci militanları saptırmış ve Sovyet emekçilerini ideolojik olarak silahsızlandırmıştır.

Demek oluyor ki, Sovyetler Birliği'nin uğradığı dönüşümlerin ve bu dönüşümlere kaynak olan mücadelelerin analizi, en üst derecede güncelliği olan bir analizdir. Bu mücadeleler boyunca rol oynayan etmen, kesinlikle, sanayileşmiş ülkelerin işçi hareketinde her zaman yoğun bir biçimde egemen olan görüşlerdir. («tersine dönmüş» görünümleri içinde, yani, «goşizmin» değişik biçimleri içinde bu görüşler, zayıf ölçüde sanayileşmiş ülkelerin devrimci hareketlerinde de çok sık ortaya çıkmaktadır). Öyleyse, bu görüşlerin yol açtığı «hataların» Sovyetler Birliği'nin örnek deneyimi boyunca, mümkün olduğu kadar somut bir biçimde analizi, sosyalizm için mücadele etmek ve bu yanlış görüşlerden sıyrılmak isteyenler için «olumsuz yönden bir ders» teşkil etmektedir.

SSCB'de olup bitmiş olanların ve olup bitenlerin analizi revizyonist partilerin militanları ve sempatizanları için özel bir önem kazanmaktadır. Bunlar, Sovyetler Birliği'nin geçmişini ve bugününü anlamadaki yetersizlikleri nedeniyle gerçekte ideolojik olarak «kötürüm»dürler. Bu «kötürümlüğün» bir belirtisi, «kişilerin putlaştırılması» üzerine boş formüllere başvurmaları veya bir yandan «sosyalizmin ana vatanı»na sadakat ilanlarını artırırlarken bir yandan da Sovyetler Birliği'ne karşı belli mesafeler koymadaki ısrarlı tavırlarıdır.

Bu tür formüller ve tavırlar, göründüğünden daha derin ve sonuçta reformist ve revizyonist uygulamaları tartışma konusu haline getirecek bir düşünceyi başlatacak olan bir ideolojik bunalımın kanıtıdır.

Bu düşünce, kesin olarak, Sovyetler Birliği'nin geçmişinin ve bugününün anlaşılması çabasından kaynaklanmalıdır. Bu yapılmadığı takdirde gerçek tarihi sislendiren şemalar içinde kapalı kalmaya şu veya bu ölçüde mahkûm olunur. Revizyonist yöneticiler böyle bir düşünceden açıkça korkuyorlar. SSCB'nin somut tarihi üzerine **eleştirmeci düşüncenin** dağmaya yeni yeni başlamasını karşılamaya çıkan **anti-sovyetizm üzerine** büyülü formüller bir de bundan dolayıdır. Bu formüllerin, revizyonist partilerin militan ve sempatizanlarının temel sorulara eğilmelerini yasaklamaya çalışmaktan başka işlevleri yoktur. Bu sorunlar ortaya atıldıktan sonradır ki, proleter ve halk mücadelesi şu üçlünün oyunundan başka bir şeye ulaşabilir: seçimsel reformizm, her türlü siyasal örgütten bağımsız sendikal mücadele, kendiliğindencilik.

Şüphesiz, Sovyet gerçeğinin, geçmişinin ve bugünün analizi, ideolojik bir aydınlatmaya, dolayısıyla, işçi hareketini, ve özellikle bugün dünyanın büyük bir bölümünde hüküm süren katılaşmış «Marksizmi» içine hapsolmuş göründüğü çemberden çıkartmaya katkıda bulunmaya kolaylık sağlayabilecek yalnızca bir ögedir. Ancak, ne mutlu ki başka ögeler de vardır.

Bu ögelerden birini kapitalizmin kendisinin gerek ekonomik alandaki bunalımının (bu alanda önce geniş boyutlu bir uluslararası para bunalımı biçimi aldı) gerek ideolojik alandaki bunalımının (sanayileşmiş ülkelerdeki halkın önemli bir kesiminin, özellikle genç işçilerin, üniversite öğrencilerinin ve kadınların, kapitalizmin kendilerini bağımlı kıldığı eski uyrukluk biçimlerini reddetmeleriyle belirlenen bunalımı) ve gerekse siyasal bunalımının (zayıf ölçüde sanayileşmiş çok sayıda ülkede ulusal ve devrimci mücadelelerin yükselişiyle) ağırlaşması oluşturur.

Halk savaşlarının yeniden doğmasında ve yonlenmesinde bir başka ogeyi Sovyet başarısızlığına karşın Çin'de sosyalizmin kuruluşun-

dan çıkarılabilecek olumlu dersler oluşturur. Orada, hayat —yani, gerçek bir Marksist - Leninist parti tarafından yönetilen kitlelerin mücadelesi— toplumsal ilişkilerin sosyalist dönüşümünün ortaya çıkardığı sorunları çözmenin nasıl mümkün olabileceğini gösterdi. Böylece, Marksizm - Leninizm yeni bir güç kazandı ve ancak toplumsal pratikle aydınlanabilecek bir dizi sorunu aydınlattı. Buradan hareketle ayrıca, daha önce kaydedildiği üzere, Sovyetler Birliği'nin uğradığı dönüşümlerin özünü daha iyi kavramak mümkündür.

Sovyetler Birliği'nin vardığı durumun, Bolşevik partisinin halkın güçlerini birleştirmeyi bilmedeki ve her dönemde proletarya devrimini destekleyebilecek toplumsal güçler ile kaçınılmaz olarak bu devrime düşman olanlar ve nötralize edilebilecek olanlar arasında doğru bir sınır çizgisi bulmadaki yanılgıları nedeniyle kötü bir biçimde el koyduğu, hattâ giderek daha da kötü bir biçimde elkoyduğu bir sınıf mücadelesi davasının sonucu olduğu, «ekonomist» sorunsalı reddederek daha belirgin bir biçimde anlaşılabilmektedir. Rusya'da ve Sovyetler Birliği'nde cereyan etmiş olan sınıf mücadelesinde proletarya, böylece, ciddî kayıplara uğramak zorunda kalmıştır. Fakat, proletaryanın ve köylülüğün mücadelesi sürmektedir ve —bir süre geçtikten sonra üzerinde kafa yorulması boşuna olacak serüvenler katedilmek suretiyle— zorunlu olarak, Sovyet Cumhuriyeti emekçilerinin iktidarlarını onarmaları ve sosyalizmin kuruluşuna yeniden girişmeleri sonucunu hazırlayacaktır. ■

(Les Luttes de Classes en URSS, 1 ère Pèriode 1917 1923, Seuil/Maspero, Paris 1974, s. 7-46)

[1] *Planification et Croissance accélérée*, Maspero, Paris 1964.

[2] Örneğin: *La Tranisition vers l'economie socialiste*, Paris, Maspero, 1968, ve *Calcul économique et Formes de Propriété*, Maspero, Paris 1970. Bu son iki kitap, iki büyük toplumsal ve siyasal deneyin, sırasıyla 1958 ve 1960'dan bu yana sürekli ilişki içinde bulunduğum Çin ve Küba devrimi deneylerinin izlerini de taşımaktadır. Bu kitaplarda ayrıca Fransa'da Marksist düşüncenin yenilenmesi de yansır. Bu yenilenme Mao Zedung düşüncesinin giderek daha geniş ölçüde yayılmasıyla ve L. Althusser'in ve Onunla birlikte çalışanların gerçekleştirdikleri *Kapital*'inin «ekonomist» yorumla okunmasından ayrılma ile ilgilidir.

[3] Başlıca sanıkları Zinoviev ve Kamenev olan davalar sözkonusuydu. Günün ilk saatlerinde Moskovalılar duruşmaların tutanaklarını veren gazeteleri almayı garantilemek için Liosklar önünde kuyruk yapıyorlardı.

[4] 1956'da Çin Komünist Partisinin görüşü de böyleydi. Bu görüşler «Proletarya diktatörlüğünün tarihî deneyi üzerine» başlıklı iki makalede açıklanmıştı. 5 Nisan ve 29 Aralık 1956'da yayımlanmış olan bu makaleler, genellikle Ma Zedung'a atfedilir.

[5] Polonya limanlarında olup bitenlerin ve Aralık 1970'deki silahlı çatışmaları izleyen tartışmaların ayrıntılı kayıtları vardır. (Bkz. Örneğin: *Gierek Face aux grévistes de Szczecin*, SELIO, Paris 1971).

[6] Ch. Bettelheim, *La Transition vers l'économie socialiste*, a.g.e., s. 30 ve devamı. Bu sorun s. 70 ve devamında, ayrıca s. 175 ve devamında yeniden ele alınmıştır.

[7] *Aynı eser*, s. 45 - 77, özellikle s. 48.

[8] «Ekonomizm» sorunu daha sonra ele alınmıştır. (bkz. s. 18)

[9] Bkz. Ch. Bettelheim, *Révolution culturelle et Organisation industrielle en Chine*, Paris, Maspero, 1973.

[10] Bkz. Paul M. Sweezy ve Ch. Bettelheim, *Lettres sur quelques problemès actuels du socialisme*, son baskı, Paris 1972.

[11] Marksizmin devrimci içeriği ile «yeniden bağ kurmak», şüphesiz, Marx ve Engels'in yaklaşık bir yüzyıl önce ortaya koymuş olduğu tezleri, o zamandan bu yana cereyan etmiş olan sınıf mücadelelerinin çıkarılmasına imkân verdiği derslerden daha çok öncelik tanıyarak «yeniden bulmak» değildir. «Yeniden bağ kurmak», içeriği yanlış olan (belli bir dönemde doğru görünebilmiş olsalar da) dolayısıyla, Marksist teorinin gelişimine, sınıf mücadelelerinin ve sonuçlarının somut analizinden hareketle zenginleşmesine engel olan görüşleri bir kenara itmektir. Marksist devrimcilerin Marksist teori karşısındaki tutumlarından söz ederken Lenin'in yazdığı gibi; «Biz Marksist teoriyi bitmiş ve dokunulmaz bir şey olarak görmüyoruz. Tersine, inanıyoruz ki Marksist teori, eğer hayattan uzak kalmak istemiyorlarsa sosyalistlerin bütün yönlerde ileriye doğru itmeleri gereken bilimin temel taşıdır». (Bkz. *Notre Programme*, Lenin, *Ouvres Choisies*, cilt 2, s. 492.

[12] Bkz. J. Stalin, *Les Questions du Leninizme*, Editions Norman Béthune, Paris 1969, Cilt 2, s. 748 ve devamı.

[13] *Aynı eser*, s. 752.

[14] *Aynı eser*, s. 755.

[15] *Aynı eser*, s. 755.

[16] «Tarihî olarak belirli bir toplumsal üretim dü-

zeninde tuttukları yerle, üretim araçları bakımından ilişkileriyle (çoğu zaman yasalarla belirlenmiş ve verilmiş), çalışmanın toplumsal örgütlenmesindeki rolleriyle ve dolayısıyla ellerinde bulunan toplumsal zenginlik bakımından önlemleriyle ve bu zenginliği elde ediş biçimleriyle ayrılan büyük insan gruplarına toplumsal sınıflar denir. Sınıflar, toplumsal ekonominin belirli bir yapısı içinde işgal ettiği değişik yer dolayısıyla birinin, ötekinin emeğine el koyabildiği insan gruplarıdır.» (Bkz. Lenin, *La Grande Initiative*, O.C., Cilt 29, s. 425). Kaydedelim ki, Lenin değişik toplumsal sınıfların yerinin «yasalarla belirlenmiş» olduğunu gözlemlemektedir, ama burada haklı olarak sözü edilen yalnızca bir imkândır. Üretim araçlarında bir «hukukî ilişkinin» varlığı sınıfların tanımı içine girmez.

[17] Bu fikrin ilk açıklaması Marx'ın Weydemeyer'e yazdığı 5 Mart 1852 tarihli mektuptadır. Bkz. *Correspondence*, Marx - Engels, Cilt 3, Editions Sociales, Paris 1972, s. 79.

[18] Bkz. Lenin, *L'Economie et la politique à L'époque de la dictature du prolétariat*, 7 Kasım 1919, *O.C.*, Cilt 30, s. 111.

[19] Lenin, *O.C.*, Cilt 31, s. 59.

[20] Burjuva ideolojisinin Marksizm üzerinde yürüttüğü (ve Marksizmin kendi içinde iki yol, burjuva yolu ve proleter yolu, arasındaki mücadelede ortaya çıkan) baskı, üretim ilişkilerini basit hukukî ilişkilere indirgemek eğilimini birçok kere belirlemiştir. Sovyet Rusya'da iç savaş yıllarında, kamulaştırmaların yaygınlaştırılmasını ve özel ticaretin yasaklanmasını (özel ticaret yerine pazar dışı istek ve paylaşım tedbirleri ikame edilmiştir) komünist ilişkilerin «kurulmasıyla» eşdeğerli görme hayal edildiğinde durum bu idi. Bu dönemi tanımlamak için başvurulan hatalı «savaş komunizmi» adlandırması bundan dolayıdır. Lenin'in kabul ettiği üzere, o zamanlar ortaya çıkan hayaller, «Koltchak, Dénikine veya Pilsudski'nin bizim başımıza getirdiklerinin her birinden daha ciddî bir yenilgiye» yolaçtı. (Lenin, O.C. Cilt 33, s. 57).

[21] Bkz. J. Stalin, *Les Questions du Léninisme, a.g.e.*, s. 785 ve devamı.

[22] *Aynı yer*, s. 808 - 809.

[23] Kapitalist üretim tarzının içinde sosyalist üretim güçlerinin (ve onlarla bağlantılı toplumsal ilişkilerin) «belirmesi» tezi tarihî maddeciliğin öğretileriyle çelişkili olmakla birlikte bu tez «üretimin yeni maddî koşullarının ve sınıfsız toplumun iletişim ilişkilerinin (Verkehrverhaltnisse) varolan toplumun derinliklerinde gizlenmiş bulunduğu» gerçeğiyle daha az ilgili değildir. (Bkz. K. Marx, *Fondements de la critique de l'économie politique*, cilt I, Editions Anthropos, Paris 1967, s. 77; Almanca baskısına göre düzeltilmiş metin, Europâishe Verlag, Francfort, s. 77) Marx burada kapitalizmin yöresel özellikleri yıktığı «evrensel» karşılaştırma ve ilişki koşullarını geliştirdiği gerçeğine yönelmektedir. (*Aynı yer* s. 98 - 99 ve Almanca metinde s. 78)

[24] *Aynı yer*, s. 808.

[25] *Aynı yer*, s. 815.

[26] Bkz. J. Stalin, Les Problemes économiques du socialisme en URSS, *Etudes Sovietiques*'ın Aralık 1952 sayısı, s. 32 - 33'den aktarılmıştır.

[27] *Le Pseudo - communisme de Khrouchtchev et les lecons qu'il donne au monde*, Editions en Langues etrangères, Pekin 1964, s. 14 - 15.

[28] «Akıntıya karşı ilerlemek, bir devrimci partinin militanının, yetki ve sorumlulukları ne olursa olsun —azınlıkta kaldığı zaman— kendisiyle aynı görüşte olmayanları görüşlerinin doğruluğuna *ikna etmeye* çalışması demektir. Buna karşılık, görüş ayrılıklarını gölgeleyen uzlaşmalarla parti içindeki güç ilişkilerinde değişiklikler yaparak kendi görüşlerini «uygulamaya aktarmak» veya sahip olunan yetkiyi bazıları üzerinde baskı yapmak için kullanarak yöneticilerin tepkilerinin bileşimini değiştirmek v.b. gerçekten akıntıya karşı ilerlemek değil fakat görüşünü empoze etmek için (bu görüş doğru da olabilir) örgütsel düzeyde bir kavga sürdürmektir.

[29] Stalin'in parti içindeki egemen görüşlerin ötesine geçtiği ender durumlar, tarihî olarak sınırsız bir önem taşır. Bunların nedenlerini gelecek ciltte inceleyeceğiz. Fakat bu durumlarda iknaya başvurma onun eyleminin yalnızca küçük bir ögesi idi.

[30] Bu tezlerin vardığı siyasal sonuçlarla ve ideolojik öncüllerin bazılarıyla uyuşmadıklarını zaman zaman açıklayan, Marksist olduklarını söyleyen bazı teorisyenler, hattâ küçük örgütler, özellikle Almanya'da ortaya çıktı. Fakat bu teorisyenler ve bu hareketler (o dönemin «goşizmine» dahildiler) önemsiz kaldılar; çünkü bu hareketler, en temel sorunlarda eleştirdiklerinin yer almış oldukları zeminden başka bir zeminde hiçbir zaman yer almadılar. Bu ortak zemin «ekonomizm» zeminiydi.

[31] Bkz. «La Révolution trahie», *De la révolution*, Editions de minuit, Paris 1963, s. 456.

[32] *Aynı eser*, s. 603.

[33] Aynı eser, s. 602.

[34] Bkz. *Yukarıda* s. 18.

[35] *La Révolution trahie*, a.g.e. s, 473.

[36] Bkz. Örneğin, *aynı eser*, s. 474.

[37] Bkz. *Aynı eser*, s. 483 ve 485.

[38] Aynı yer.

[39] Örneğin, *aynı eser*, s. 599. Marx'ın *Gotha Programının eleştirisi*nde, «komünizmin ilk aşaması» sırasında ürünlerin bölüşümünü ağır yük altına sokan «burjuva sınırı»ndan söz ettiği bilinir. Bununla birlikte, bu «sınır» üretici güçlerin düzeyiyle değil fakat «bireyin işbölümüne tabi olmasıyla» ve üretici güçlerin gelişimini engelleyen ait olduğu toplumsal ilişkilerle ilişkilendirilmiştir (Bkz. K. Marx ve F. Engels, *Critique des programmes de Gotha et d'Erfurt*, Editions Sociales, Paris 1950, s. 24 - 25).

[40] *Aynı eser*, s. 475.

[41] 10 Mart 1939'da sunulmuş rapor bkz. *Les Questions du Léninisme*, op. cit., s. 823 ve devamı.

[43] F. Engels, *Anti-Dühring*, Editions Sociales, Paris 1956, s. 319 gözden geçirilmiş çeviri.
[44] *Aynı eser*, s. 875.
[45] *Aynı eser*, s. 881.
[46] *Aynı eser*, s. 875.»
[47] Bkz. *De La Révolution, op.* cit. s. 478.
[48] *Aynı eser*, s. 485.
[49] Görülüyor ki «ekonomizm» deyimi, burada, bu kavramın büründüğü özel biçimlerden birini (örneğin yüzyılın başında Lenin'in mücadele ettiği özel biçimi) değil, kazanabileceği biçimlerin tümünü belirlemek için kullanılmıştır.
[50] Sendikal muhalefet, (işçi sınıfının temel çıkarlarını savundukları varsayılan) sendikal örgütlerin Bolşevik Partisi karşısında özerkliğini istemekteydi. Böyle bir özerklik işçi sınıfının ekonomik taleplerine ayrıcalık tanımaya, dolayısıyla işçi sınıfının, proleter devriminin ilerlemesi için destekleri zorunlu olan sınıflarla karşı karşıya gelmesine yol açabilir. Bu durum, proletaryanın öncü rolüne, işçi sınıfının kendi acil çıkarlarından bazılarını devrimin çıkarları uğruna feda etmesini zorunlu kılan rolüne engel yaratabilir. Acil taleplere, hattâ bazı kategorilere ve sektörlere özgü olan çıkarlara ayrıcalık tanıma eğilimi, sendikalist veya «özyönetimsel» anlayışın ayrılmaz parçasıdır. Bu eğilim, 1921'den 1928'e kadar Bolşevik partisi içindeki «sol» muhalefetin çoğunun programında açıkça ortaya konulmuştu.
[51] Örneğin Preobrajensky'yi proletarya diktatörlüğü bir kere «kurulduktan» sonra, partinin, rolü Devlet aygıtı tarafından oynanabileceğinden, partinin gereksizleştiğini düşünmeye sevkeden bu oldu. (Bkz. P. Broué, *Le Parti bolchevique*, Editions de Minuit, Paris 1963, s. 129).
[52] Bu özdeşleştirme, Lenin'in çok belirli konjonktürler içinde (örneğin, «savaş komünizmi»nin sonunda) ifade ettiği tezle sık sık karıştırıldı. Lenin'in bu tezine göre *belli zamanlarda* tarımsal ve sınai üretimin ve şehirler ve köyler arasındaki değişimin yeniden kurulmasına öncelik tanınması gerekir.
[53] SSCB'de sosyalizmin kurulması imkânına ilişkin Leninist tezin bu şekilde bir kere daha ortaya konulması Stalin'in —parti içinde ve parti dışında— başka hiçbir üyenin yararlanmadığı bir prestij kazanmasına tartışmasız katkıda bulundu. (Bunun böyle olması, ayrıca, *Smenovekhovtsky*'nin temsil ettiği Rus burjuvazisinin milliyetçi kanadının Stalin'in önerdiği politikaya sağladığı «destek»te görüldüğü üzere, proletaryanın çıkarlarının korunmasıyla tamamiyle ilişkili olmayan nedenlerdendir). Bu durum, Stalin'in 20 Aralık 1924 tarihli *Pravda*'da yayınlanan «Ekim ve Yoldaş Troçki'nin Sürekli Devrim Üzerine Teorisi» başlıklı makalesinde açıkça görülür. Stalin böylece, henüz birkaç ay önce, örneğin 30 Nisan 1924 tarihli *Pravda*'da savunduğu çok daha mütereddit tavrı terketmekteydi.
[54] Burada, Stalin'in 1920'lerin sonlarında ve 1930'larda işlediği hatalar sözkonusudur. Bugün görülebilmektedir ki bu hatalar, Stalin'in Rus Sovyet Cumhuriyetinin Rus olmayan halklarla ilişkileri gibi bazı temel sorunlarda Lenin ile ters düşmesine yol açmış olan belli sayıda genel teorik ve sivasal tavırla ilgilidir. (Bkz. Örneğin, bu ciltte s. 376 ve devamı) Stalin'in Lenin'in eleştirileri karşısında tavrını muhafaza etmiş olması gerçeği, Stalin'in Bolşevik Partisi içinde işgal ettiği yerle de ilişkilendirilmelidir. Genel Sekreterlik görevinden doğan bu yer dolayısıyla Stalin; parti aygıtının, bunun yanısıra, devlet aygıtının baskısına maruz kalmaktaydı. Dolayısıyla; en acil ölçüde «etkin» tedbirler almaya yönelmekteydi, hattâ teorik analizin, bu acil «etkinliğin» gelecek bakımdan ciddî tehlikeler içerdiğini gösterebildiği zamanlarda da böyle olmaktaydı. (Dış ticarette Devlet tekelinin sağlanması konusunda Lenin'in haklılık kazanmadığı varsayımında durum bu idi. Bkz. *Daha sonra*, s. 374 ve devamı)
[55] «Devlet burjuvazisi» (veya bürokratik devlet burjuvazisi) kavramını geliştirmek burada mümkün değildir. Sadece belirtelim ki bu kavram, —varolan toplumsal ilişkilerin ve egemen toplumsal uygulamaların sisteminden dolayı— şeklen Devlete ait olan *üretim araçlarını ve ürünleri fiilen elinde bulunduran* ve doğrudan üreticilerin dışındaki toplumsal yeniden üretim ajanlarını belirler. Bu burjuvazinin varlığının ekonomik temeli, yeniden üretim sorunun ayrılık ve birlik biçimleri tarafından oluşturulmuştur (Bkz. Ch. Bettelheim, *Révolution Culturelle et Cerganisation industrielle en Chine, a.g.e.*, s. 12); yeniden üretim sorunundaki gerçek yeri, Devlet burjuvazisinin ve temsilcilerinin Devlet aygıtı içinde belli mevkileri işgal etmelerine veya, duruma göre, devletin sınıfsal niteliğini değiştirmelerine imkân veren (veya yasaklayan) sınıf mücadelesine bağlıdır. Devlet burjuvazisinin temsilcileri zorunlu olarak onun «bilinçli ajanları» değildirler, çünkü her ne kadar «teorik olarak» devlet burjuvazisi sınıfının üyelerini «maddî çıkarlarının ve toplumsal durumlarının sürüklediği aynı sorunlara ve aynı çözümlere sürüklenmiş» olsalar da bu sınıfın «hayatta aşmadığı» sınırları düşünsel olarak asmaları mümkün değildir Aslında, Marx'ın açıklamasına göre, «bir sınıfın sivasal ve edebî temsilcileri ile bunların temsil ettikleri sınıf arasındaki ilişki» budur. (Bkz. K. Marx, *Le 18 Brumaire de Louis Bonaparte* Editions sociales internationales, Paris, 1928, s. 57 - 58).
[56] Bu güçlükler, Sovyet yöneticilerinin ABD'den, Japonya'dan, Federal Almanya'dan v.b. sermaye, teknik yardım ve gıda maddeleri sağlamak için kovuldukları yardım isteme kampanyasında sergilenir. Sovyet yöneticilerinin övgüler dizdikleri, Batılı emperyalistlerle «işbirliği» politikası aynı kampanyanın bir başka biçimidir. Bu eserin üçüncü cildinde Sovyet revizyonizmini incelerken yeniden ele alacağımız noktalar bunlardır.
[57] Sovyet işletmelerinin yönetimi başlıca iki ilke üzerine dayalıdır; üst mercilere karşı sorumlu tek

bir müdür tarafından yönetim ve işletmeyi bir kâr aramaya yönelten «mali özerklik». Bu iki ilke 1918 ve 1922'de benimsendiği vakit Lenin, bunların dönemin koşullarının zorunlu kıldığı bir «gerilemeye» tekabül ettiğini ve uygulamalarının devlet kesimine kapitalist ilişkileri soktuğunu belirtmekteydi. Devlet işletmelerine tanınmış «mali özerklikten» söz ederken Lenin, bu özerkliğin işletmeleri geniş ölçüde «kapitalist ticarî temeller üzerine» oturtacağına dikkati çeker. (Bkz. Lenin, *O.C.*, Cilt 42, s. 396). 1965'den itibaren işletmelerin mali özerkliği ve kârlılık çabası önemli ölçüde geliştirilmiştir.

[57] Sovyet yöneticileri kendi politikalarını ve ülkelerinin gerçeklerini her türlü eleştiriden uzak tutmaya çalışıyorlar ve sözkonusu eşitliği şu şekle dönüştürerek kullanıyorlar. *Anti-Sovyetizm* (Sovyet gerçeğinin analizi veya SSCB'nin uluslararası politikasının sonuçları olarak okunur) = *anti-komünizm.*

[58] Bu gözlemler, Sovyet toplumunun, devamı olduğu Çarlar toplumunun izlerini taşımadığı anlamına gelmez. Devrimin kökleşmemesi ölçüsünde *eski Rusya'ya özgü toplumsal ilişkilerin çoğu yıkılmamıştır.* Bugünkü Rusya ile «kutsal Rusya» arasındaki şaşırtıcı benzerlik bundandır.

Stalinist Diyalektik ve Lissenko Olayı

Anti-Stalinizm, Anti-Komünizm'dir, derler. Bir ölçüde doğrudur. En azından Stalin'in yönetimde olduğu süre boyunca, burjuvazi, Komünizme karşı ideolojik mücadelesinde Stalin temasına büyük bir yer vermişti. Hâlâ da, bu temayı kullanmaktan geri kalmaz. Böylece, gene aynı dönem içinde, Komünizmi savunmakla Stalin'i savunmak eşanlamlı bir hale geldi.

Oysa bu durum Marksistleri bir açmaza sokmaktadır. Çünkü Stalinizm diye anılan akım, eğilim, Komünizmle özdeş değildir. Stalin'i savunmayı bırakarak burjuva propagandasına teslim olmak diye bir tehlike belki sözkonusu. Ama Stalin'i savunmaya devam ederek Komünizmi savunulamaz hale getirmek de en az bir o kadar sözkonusu.

Lissenkizm, Stalin savunmasının Marksistleri içine itebileceği açmazların tipik bir örneği. Örneğin, BBC'nin bu konuda yaptığı bir röportaj filmi bizim televizyonda da gösterilmişti. Bu filmi seyreden devrimcilerin çoğu, ünlü Lissenko olayını bilmez. Çünkü, ateşli olduğu yıllar geçip, Lissenko'nun yanlışlığı anlaşıldıktan sonra, bu konu hiçbir şekilde eleştirilmeden, sessizce tarihe gömülmüş, unutulmak ve unutturulmak istenmişti. Gene, BBC yapımı filmi gören devrimcilerin biyoloji sorunları üstüne fazla bilgileri olması da beklenemez. Şu halde büyük çoğunluk, geleneksel neredeyse içgüdüselleşmiş tepkiyle, bu filmi seyrettikten sonra «işte gene burjuva propagandası» deyip, «herhalde Lissenko haklıydı» sonucuna varmış olabilir.

Oysa Lissenko haklı filan değildi. Baştan sona, bütün ayrıntılarıyla, bir tragedyaydı bu olay. Bu özelliklerinden ötürü burjuvazinin elinde bir ideolojik propoganda silâhı olmasından daha doğal bir şey yoktur. Buna karşı yapılacak şey ise, bir devekuşu gibi kafayı kuma gömmek, yani «Lissenko haklıydı» demek değil, Lissenkizmi ve onu hazırlayan etmenleri Marksistçe eleştirmektir.

Dominique Lecourt, Lissenko üstüne kitabında bunu yapıyor. Biz bu kitaptan kısa bir bölümü, Stalin'in Diyalektik ve Tarihî Maddecilik üzerine kitabının eleştirisini içeren bölümü aldık. Stalin'in geliştirdiği diyalektik anlayışı ile Lissenkizmin çok yakın bağıntıları var. Şimdi, bu iki sorun üzerinde duracağız. İlkin, Lissenko olayını kısaca özetleyelim.

Stalin'in yöneticiliği süresinde, düşünceleri onunla tam rezonans içinde olduğu için sivrilen belirli uzmanları vardır. Örneğin, sanat ve edebiyat konularında Jdanov bunlardan biridir. Lissenko da, belli bir süre boyunca, Stalin'in bilim alanına müdahalelerinin aracı olmuştur. Karıştığı ilk önemli olay, Kulakların tasfiyesi sürecinde tarım sorununun çözümüdür. Bu sorunun nasıl çözüldüğü bilinir. Lissenko, bu çözümde oynadığı rolden ötürü güven kazanmış, daha sonra Stalin tarafından biyoloji bilimini çözmeye memur edilmişti. Hedef, tarımdaki bozukluklar karşısında, ülke iklimine uygun buğday yetiştirmekti.

Sorun kısa sürede buğday olayını aştı. Bütün bilimleri ve felsefeyi kucaklayan bir sorun haline geldi. Lissenko, ekilecek buğdayın, çevre koşullarının değiştirilmesiyle, elde edilebileceğini savunuyordu. Öbür biyologlar ise, biyolojide «genetik» diye bir şey olduğunu, mekanik biçimde çevre koşulu hazırlamakla, buğday türlerinin bu kadar kısa süre içinde değişemeyeceğini ileri sürdüler. Tartışma kavgaya dönüştü. Lissenko ve yandaşları öbürlerini bunaklıktan burjuva ajanlığına kadar uzanan çeşitli şeylerle suçladılar. Stalin ağırlığını Lissenko'dan yana koydu. Birtakım genetikçilerin başına garip işler geldi. Geri kalanları, bugün de insanın yüreğini daraltan özeleştiriler yaptılar. «Genetik» adlı burjuva aldatmacasına kandıklarını, ama artık Lissenko ve Stalin'in çok haklı ve yerinde uyarılarıyla bu yanlışlarını kavradıklarını söylediler. Bu tartışmalardan çıkan bir sonuç da «iki bilim» teorisi oldu. Yani, bir burjuva ve bir de proleter bilimi olduğu teorisi. Bu süreçte, Einstein

dahil nice bilim adamı, burjuvalıkla, Machçılıkla v.b. suçlandı.

Gelgelelim, Lissenko «teorik» zaferini kazandıktan sonra, pratikte tuhaf bir şekilde yenilgiye uğradı. Önerdiği yöntemler denendi. Buğdayın değiştirilmesi bir fiyaskoyla sonuçlandı. Anlaşılan buğdaylar da burjuva şartlanmaları içindeydiler, proletarya biliminin emirlerine kulak asmadılar. Zamanla, Lissenkist buğday ekiciliği terkedildi. Ama bütün bunlar büyük bir sessizlik içinde olup bitti. Sorun, zaman aşımına bırakıldı.

Ama Lissenko olayı başından beri yalnızca kendisiyle sınırlı kalmamıştı. Devletin bütün ideolojik aygıtlarınca desteklenen kampanya boyunca, kökleri derinlere ulaşan çok önemli tavırlar yerleşmişti. Bunlara kısaca göz atmakta yarar vardır.

Buğdayın volontarist müdahale ile Sovyet Gerçekliğine uydurulması mücadelesinde, Lenin'in felsefeyle ilgili tezleri çarpıtılarak kullanıldı. Bu tezler, sahte burjuva nesnelciliğinin çürütülmesi ve felsefede partizanlık ilkeleridir. Bilimin de kullanımında, her şeyde olduğu gibi, politik tavırlar elbette geçerlidir. Ama bu politik tavırların varlığı, bilginin nesnelliğini etkilemez. Çok kaba bir örnekle, Einstein'in bulgularıyla, insanlığı mahvedecek bomba yapmak da mümkündür, insanlığı kurtaracak enerji kaynakları bulmak da. Bunların hangisinin yapılacağı, hangisine öncelik verileceği v.b. çatışan sınıfların politik tavırlarınca belirlenir. Ama sınıf tavrının, Einstein buluşlarının bilgi içeriğini değiştirmesi mümkün değildir. Bu bilgi kendisi nesnel gerçekliğin bilgisidir ve tarihî maddeciliğin èn ilkel kuralı gereği, bizim öznel tavırlarımızın dışında, onlardan bağımsız olarak oradadır. Oysa Lissenko'nun buğday tanelerine yaptıkları, nesnel gerçekliğe aykırıydı. Lissenko, belli bir amaca varmak için sözde-bilimsel yöntemler öneriyordu («çevre koşulları»na dayanan bu yöntemlerin, tarihî maddecilikle değil, kaba «doğalcılık»la ilgileri vardır). Bu yöntemlerin karşısında, genetik kuralları, bir engel olarak duruyordu. Lissenko bu nedenle genetiği ortadan kaldırmaya girişti. Ama «genetik», maddenin nesnel belirlenmelerinden bazılarının bilimsel bir sistematiğinden başka bir şey değildi. Genetik kitaplarını yok etmekle, maddedeki genetik belirlenmeler yok edilemezdi. Bilimin taraf tutması da hiçbir zaman bu anlama gelemezdi.

Ama bu anlama getirildi —şüphesiz, nesnel gerçeklikte değil, kongrelerde. Biyoloji alanında başlatılan tartışma, felsefe alanına da getirildi. Toplanan kongrede, felsefeciler, Lissenko'yu yeterince desteklemedikleri için «nesnelcilik» ve «kozmopolitizm» ile eleştirildiler. Bunun üstüne filozoflar da anladı hanyayı, konyayı. Konferansta alınan kararda şu cümleler yer alıyordu:

> Bolşevikliğe göre teorinin taraf tutması ilkesi gereğince, teori ile pratiğin, politika ile felsefenin birliğinin korunması için, vereceğiniz talimatlara uymayı kabul ediyoruz... Burjuva komzomopolitizmi ve nesnelciliğin her biçimi karşısında, Bolşevizmin ve uzlaşmaz bir uyanıklığın örneğini sunacağımıza söz veriyoruz.

Bütün bilim adamları kısa zamanda aynı çağrılara uydular. Türkiye'de gericilerin hâlâ Darwin'i yadsımalarını fazlasıyla andıran bir tavır içinde, bilimin çağdaş ilerlemelerine karşı garip saldırılar başladı. Einstein'ı ele alan Maksimov, «Görelilik teorisi bilime açıkça aykırıdır» diyordu. Kuantum fiziği reddedildi. Kibernetik, «obskürantistlerin bilimi» olarak nitelendi. Molekül yapısı üstüne çalışan Pauling 1949'da «Machçı» diye karalanmıştı. 1954'de aynı buluşlarından ötürü Nobel ödülü aldı. İşte 1950'de Bilimler Akademisi Organik Kimya Enstitüsü'nün bir raporundaki şu cümleler:

> Burjuva bilim adamlarının geliştirmekte oldukları ve bu bilimin gelecekteki ilerlemesini geciktiren organik kimyanın teorik kavramları, kapitalist sistemin genel buhranına bağlı olan burjuva biliminin buhranının bir örneğidir.

Bunlar, Stalin güdümünde Lissenkizm'in müdahalesinin birkaç örneği. Şüphesiz, toplum bilimleri alanında aynı durum vardı. Örneğin Sovyet devrim tarihinin değiştirilerek yazılması. Lissenko ile bir ilgisi yoktu bu olayın, ama o da aynı mantığı yansıtır. Bilimde taraf tutmak, nesnel gerçekliği değiştirmek, çarpıtmak anlamına gelecekse, bunun politikaya uygulanması da elbet böyle olacaktı. 1905'den beri Marksist hareket içinde yer

alan, Politbüro üyesi olarak, Kızılordu komutanı olarak veya başka görevlerde devrimin başarılmasına katkıda bulunanlar, sırası geldiğinde Alman casusu, emperyalist ajanı, karşıdevrimci ilân edilebilecek, bu yolda itiraflarda bulunabilecek, devrim tarihi olup bittikten sonra da üç beş yılda bir değişebilecek, herkesin bildiği fotoğraflardan Troçki Lenin'in yanından kazınarak yerine Stalin monte edilmeye çalışılacaktı. Bütün bunlar, taraf tutan, partizan olan, «proletarya bilimi»nin gereğiydi.

Şu anda da, anti-Stalinizm eşittir anti-Komünizm anlayışı içinde görmezden gelmek, ya da, bu mantığın da bize gene Stalin tarafından empoze edildiğini kavrayarak, Marksizmi Stalinizmden ayıklamak alternatiflerinden birini seçmek durumundayız. Değişen dünyanın getirdiği daha geniş perspektifler içinde, seçmenin iki kutbu arasındaki mesafe adamakıllı açılmıştır. Kutuplar, o günkü **görünüşte** göründüğü gibi üstüste binmemiştir. Diyebiliriz ki bugün, Stalinizmi seçmek, Komünizmi seçmemektir. Ama burada dikkat edilecek nokta, Stalin eleştirisini sağa kayışla birleştirmemektir. Böyle bir tavır, aslında, Stalin'in adını eleştirir ama onun pratiğini devam ettirir. Bugün proletarya diktatörlüğünün reddi biçiminde beliren sağ tavır da, özünde Stalinizmden pek de farklı değildir; çünkü, Stalin'in sürekli yapmış olduğu gibi, ideoloji, bilimin yerine getirilmektedir. Biyolojide genetiğin yok sayılması maddenin özünde olan bir şeyin yadsıması ise, sosyalist toplumun kuruluşunda proletarya diktatörlüğünün gereksiz sayılması da bundan çok farklı bir tavır değil. Burada da, gerçek olayın gerçek bilgisi yerine, belirli bir politikaya hizmet etmek üzere hazırlanmış bir ideoloji getirilip konuyor. İkinci bir özellik de, bunun, tepede birileri tarafından, proletaryanın kurtuluşu adına yapılması. Proletaryanın, kendisi için alınan bu kararları denetlemesi için gerekli somut biçimler herhangi bir şekilde yaratılmaksızın, proletaryanın gerçek oyuna danışılmaksızın.

Şu halde Stalinizmi yalnızca yüzeyde görülen uygulamalarıyla, örneğin «gaddarlığıyla» değerlendirmek de yetersizdir. Getirdiği düşünce sistemi her düzeyde incelenmeli ve eleştirilmelidir. Dominique Lecourt bunu yapıyor kitabında. Lissenkizm gibi bir uygulamanın, sistemin bütünü içinde hiç de raslansal bir sapma olmadığını kanıtlamak için, bu olayla Stalinizmin canalıcı bağlantısını Stalin'in diyalektik anlayışında buluyor.

Stalin'in **Diyalektik Maddecilik ve Tarihî Maddecilik** adındaki, parti tarihine de bir bölüm olarak koydurduğu ünlü metni okumayan Marksist herhalde yoktur. Bu metin şimdiye kadar ciddî bir şekilde eleştirilmemiştir. Gene bu metin, Marksizmi tanıtma amacında olan pek çok elkitabında büyük bir sadakatla kopya edildiği için, bütün bir «ilk bilgiler» demeti arasında çok önemli rol oynar. Kitap hakkında en eleştirel tavrı benimseyenler, bunun, aslında çok daha derin olan Marksist diyalektiği kitleler için kolay anlaşılır biçime getirmek için yazıldığını, dolayısıyla biraz yüzeysel olabileceğini söylerler. Ama kitabın Marksizm-Leninizmi ciddî bir biçimde çarpıttığı pek fazla düşünülmez. Biz şimdi bu çarpıtmayı ele almak istiyoruz.

Lecourt bu eleştiriye, Stalin'in epistemolojiyi ontolojikleştirmesi noktasından başlıyor. Bu, gerçekten iyi bir başlangıç noktası. Yazıda görüldüğü gibi, Stalin'in söyledikleri, fazla dikkat edilmeden okunduğunda, Lenin'in söylediklerinin tekrarı gibi. Ancak, göze çarpmayan birkaç kelime değişikliği, iki anlayış arasında uçurumlar açmaya yeterli.

Lenin, bilinç üzerine, Stalin'in de bu metnine aktardığı bir cümlede, şöyle diyor:

> Bilinç... varlığın bir yansımasından başka bir şey değildir ve en fazla, varlığın yaklaşık olarak doğru (yeterli, tamı tamına) bir yansımasıdır (Kitabın, Bilim ve Sosyalizm Yayınlarında altıncı baskısından, s. 16.)

Lenin burada idealizme karşı maddeciliği anlatmaya çalıştığı için, bilincin maddeye göre ikincil, bağımlı yanını vurguluyor, bu nedenle de, bilincin «varlığın bir yansıması» olduğunu söylüyor. Ama, daha sonra eklediği niteleme, «en fazla... yaklaşık olarak doğru» nitelemesi çok önemli. Bu, nesnenin kendisinin, nesnenin bilgisi ile özdeş olamayacağını kesinlikle belirten bir söz ve Marksist epistemolojinin temel ilkesi. Ama Stalin'de, bu önemli niteleme ortadan kayboluyor. Bilinç, sadece bir yansımadır artık:

> Doğa, varlık, maddî dünya birinci veri, bilinç ve düşünce ikinci, türevsel veriyse; maddî dünya insan bilincinden bağımsız olarak var olan nesnel ger-

ceği temsil ediyorsa, ve bilinç, bu nesnel gerçeğin bir yansımasıysa... (s. 19)

Buraya kadar, Lenin'in bilgi teorisinde nesne/bilgi özdeşliğini ortadan kaldıran nitelemesinin silinişini gördük. Ama epistemolojik alandan birdenbire bir sıçrama yapıyoruz ve aynı paragrafın sonuna vardığımızda, bu sefer toplumsal alanda üstyapının özerkliğinin de silindiğini görüyoruz:

> ...toplumun maddî yaşamının insan isteminden bağımsız olarak var olan nesnel bir gerçek olduğu, toplumun ruhsal yaşamınınsa bu nesnel gerçeğin, bu varlığın bir yansıması olduğu sonucu çıkar ortaya.

Şimdi, bu satırlarda söylenenlere, sadece bir popülerleştirme, yalınlaştırma çabası olarak bakamayız. Burada bir şey basitleştirilmiyor, bir şey değiştiriliyor da. Stalin epistemolojisi bilinci nesnenin bir yansıması yapmakla, ampirizmin sorunsalına girmiş olur. Çünkü ampirik anlayışa göre de bir nesne ve onu o nesne yapan öz vardır. Bilinç bu özü kavrayınca, nesnenin bilgisini almış olur. Nesnenin bilgisi, bilince yerleşmiştir artık. Bilgi, nesne ile özdeştir. Bu böyle olunca, Stalin'in Lecourt'un yazısında aktardığı «doğanın bilinmesinin diyalektik yöntemi» üstüne konuşabilmektedir.

Diyalektik maddecilik, Marksizmin felsefesidir. Bir başka söyleyişle, bize varlığın felsefî bilgisini verir. Yapısı gereği teorik olmalıdır; yani, kendi bünyesi içinde hipotezler üretebilmeli, bunları hayata, varlığa uygulayabilmeli, sınayarak doğrulayabilmelidir. Çünkü düşünce olarak maddeden ayrıdır, madde ile özdeş olamaz, ancak maddenin «yaklaşık» bilgisini üretebilir. Stalin'de ise, diyalektik maddeciliğin bu «teorik» niteliği kayboluyor, dogmatik bir anlayış getiriliyor. Çünkü nesnelerin, varlığın felsefî bilgisi, nesnelerle, varlıkla özdeşleniyor, varlığın içkin bir niteliği haline getiriliyor. Lecourt'un «ontolojikleştirme» dediği bu. Bilgi, bizim zihnimizden alınarak, varlığın içine yerleştiriliyor. Bilincimiz zaten bunun mekanik bir yansıması olduğuna göre, işçi sınıfı mücadelesi içinde zaten bize her konuda doğru bilgiyi artık **a priori** verecek olan diyalektik yöntemin sırrına vakıf olduğumuza göre, biz artık doğanın ve toplumun yasalarını biliyoruz. Varlık hakkındaki bu felsefî bilgimizle, bilimlerin buluşlarını yargılayacak duruma geliyoruz. İşte bu nedenle, Einstein'dan kibernetikçilere kadar bir dizi bilim adamını, **bizim diyalektiğimize** uymadıkları için yanlış ilân edebiliyoruz. Ama bu işin bir de öbür yüzü var. Emperyalizmle çetin rekabete dayanan bu dünyanın koşullarında —koşullara uymamız da bir başka zorunluk zaten— Einstein'dan ve kibernetikten kesin, somut sonuç alındığını görünce, teorik tutumlarımızda herhangi bir değişiklik yapmadan, o sonuçları alıyor ve teknolojimizde uygulamaya başlıyoruz. Hattâ, kapitalizmin buhranını bilim alanında yaşatan bu yalancı burjuva bilim adamlarının yanlış yöntemleriyle yaptıkları buluşları ele geçirmek için, casus bile tutabiliyoruz.

Diyalektik, evrenin genel yasası olmuştur. Bu yasanın ne olduğu kesindir. Bilgi teorisinde ampirist olan Stalin bu yasa konusunda evrimcidir:

> Diyalektik yöntem, gelişme sürecinin döngüsel bir hareket olarak değil, katedilmiş yolun basit bir tekrarı olarak değil, fakat yukarı doğru gelişen bir hareket olarak, eski nitel bir durumdan yeni nitel bir duruma geçiş olarak, basitten karmaşığa, aşağı dereceden yukarı dereceye doğru giden bir gelişme olarak anlaşılması gerektiğine inanır.

Bu diyalektik, tarihî maddeciliğin ilkesi olarak toplumların gelişmesine uygulandığı zaman, evrimsel-teleolojik ve çizgisel bir tarih anlayışıyla karşılaşırız. Bu çizgisellik şu dogmatik terimlerle anlatılır:

> Çünkü, nüfus artışı tek başına, bir sosyal sistemin yerini, neden başkasına değil de, tam şu biçimde bir sosyal sisteme bıraktığını, neden ilkel komünal sistemin ardından kesinlikle köleci sistemin, onun ardından feodal sistemin, onun ardından da burjuva sisteminin gelip bir başka sistemin gelmediğini açıklayabilecek ipuçları veremez.

Görüldüğü gibi, diyalektik yasa toplumların gelişmesini de fethetmiş durumdadır. Yasa bu derece güçlü olunca, somut tarihin herhangi bir rolü kalmaz. Üretim tarzları, birbirlerini **kesinlikle** izler. Bu, bize ünlü beş aşamalı şemayı vermiştir. Tabii bunu da bir teorik bir hipotez olarak değil, dogmatik bir bilgi

olarak vermiştir. Stalin'in bu beş aşamalı şeması yıllar yılı Marksist hareketin toplumsal gelişme mekanizmalarını bilimsel bir biçimde inceleyebilmesini önlemiştir.

Bu kesinlik nereden geliyor, daha doğrusu, neyle haklı gösteriliyor? Üstyapının örtük bir biçimde silindiğini yukarıda gördük. Stalin'e göre bilim çok sıkı bir biçimde maddeci olmalıdır. Toplumda bulunabilecek en maddî şey de, nesneler olduğuna göre, toplumsal evrim şemasını düzenleyen yasa buraya bağlanmalı. Yani, tarihi ilerleten güç öncelikle üretici güçler ve tekniktir; üretim tarzlarının dizilişini biz, bir teknoloji tarihi olarak yeniden yazabiliriz. Nitekim, yazmıştır Stalin :

> Yontmataş âletlerden ok ve yaya geçiş, ve bununla birlikte, avcılık yaşamından hayvanların evcilleştirilmesine ve ilkel hayvancılığa geçiş, taş âletlerden maden âletlere (demir balta, demir uçlu geliştirilmiş saban v.b.) geçiş; ve buna ilişkin olarak da bitki ekimine ve tarıma geçiş; madenlerin işlenmesine yarayan madenî âletlerin daha da gelişmesi, demirci körüğünün, çömlekçiliğin icadı ve bunlara bağlı olarak el zanaatlarının gelişmesi, el zanaatlarının tarımdan ayrılması, bağımsız el zanaatlarının ve sonra manifaktürün gelişmesi, el zanaatı âletlerinden makinaya geçiş, el zanatı ve manifaktürün makineleşmiş sanayiye dönüşmesi, makine sistemine geçiş ve modern, makineleşmiş büyük sanayinin doğuşu.

Buna bağlı daha kısa bir cümle üstünde de duralım:

> Sonuç olarak, üretim güçleri üretimin yalnızca en hareketli ve en devrimci ögesi değil, aynı zamanda, üretimdeki gelişmenin belirleyici ögesidir.

Altyapının belirleyiciliğini biliyoruz. Buna göre, altyapıyı belirleyen de **üretici güçler**. Lecourt'un değindiği gibi Stalin, üretici güçler ile üretim ilişkilerinin arasındaki ilişkiyi, bir biçim/içerik ilişkisi gibi görme eğilimindedir. İçerik, üretici güçlerdir. Üretim ilişkileri, bunlara zaman zaman engel olan, engel olamaz hale gelince de onlar tarafından parçalanan «biçim». Dolayısıyla Stalin, «üretici güçler / üretim ilişkileri» ikilisini, bir birlik olarak koymaz. Stalin'in sosyalizmi inşa pratiği de bu mantığın dolaysız sonucudur. «Sosyalist üretim tarzı»na (böyle bir üretim tarzı her ne ise) tekabül edecek üretici güçlerin oluşması, bu mantık içinde her şeyin anahtarı, çözümüdür. Üstyapı teknolojinin bir uzantısı, yansıması, gölgesi olduğuna göre, sözkonusu üretici güçler inşa olunduğunda, sosyalist toplumun insanı da kendiliğinden, ya da otomatikman, ortaya çıkacaktır. Üretici güçlerle üretim ilişkilerinin birliğini görmediği, ayrıca, teknisist eğilimi yüzünden üretici güçleri de insandan ayırıp aşağı yukarı üretim araçlarıyla eşdeğer saydığı için, istediği üretim kapasitesine varmak üzere oluşturduğu üretim ilişkilerinin, bu ilişkiler içinde yer alan insanları sosyalizmden uzağa götürdüğünü hiçbir zaman görmedi.

Stalin'in tarihî maddecilik şemaları, olgusal düzeyde de sakattır, teorik düzeyde de. Kapitalizm-öncesi üretim tarzlarına baktığımızda, Stalin'in onca abarttığı teknoloji alanında büyük farklarla karşılaşmayız. Aslında kapitalizm dediğimiz geniş dönem içinde gördüğümüz teknolojik değişiklikler, manifaktürden makinaya geçiş, buharlı makinadan bugünün enerji imkânlarıyla çalışan makinalara geçiş, elektroniğe, organ nakline, otomasyona geçiş, köleci toplum teknolojisiyle ATÜT ya da feodal toplum teknolojilerinden çok daha büyük çapta dönüşümlerdir. Teknisist yorumdan gidecek olsak, kapitalizm-öncesi tarımsal sistemlerin hepsini bir kümede toplayıp, kapitalizm sonrası ara aşamaları da ayrı üretim tarzları haline getirmek daha doğru olurdu.

Stalin sınıf mücadelesini üstyapıya savurduğu, toplumun belirleyiciliğini de üretici güçlere armağan ettiği için, **Manifesto'nun** ünlü tezini, sınıf mücadelesinin tarihin motoru olduğunu aklına getirmez. Bunun yerine, **Katkı'nın** oldukça eksik üretici güçler/üretim ilişkileri şemasını mutlaklaştırır. Marx'ın **Katkı'sının** önsözündeki eksiklik, başka eserlerinde önceden tamamlanmıştı. Üretici güçlerle üretim ilişkilerinin arasındaki birlik ve çelişki, aslında, sınıf mücadelesinin toplumun her düzeyinde kendini gösteren etkilerinden biri olarak anlaşılmalıdır. Ama Stalin, altyapıyla üstyapıyı kesin çizgilerle birbirinden ayırırken, üretici güçler/üretim ilişkileri birliğini de sınıf mücadelesinden koparmıştır.

Böylece, ekonomist ve evrimsel bir diyalektik çıkar ortaya. Tarih idealleşir. Örne-

ğin, köleci sistemin **niçin kesinlikle** ilkel komünal sistemi izlediği bu ideallik ölçüleri içinde açıklanmaya çalışılırken, niçin köleci sistemin 19. yüzyılda, feodalizmi de bilmeyen bir Amerika ülkesinin sistemiyle eklemlenebildiği, iyice anlaşılmaz olur. Aynı teknolojik temel üstünde farklı üstyapıların yükselebileceği, düşünülemez bile.

Toplumun ekonomist bir anlayışı, Stalin'de gördüğümüz gibi, toplumun gelişmesini sınıf mücadelesinden kopuk soyut bir mukadderat, çizgisel-evrimsel bir süreç haline getirmekle, kendiliğindenciliği körükler. Ama bu anlayışın zorunlu olarak getirdiği bir şey daha vardır: Politikanın volontarist anlayışı. Politikanın volontarist anlayışı, toplumun ekonomist anlayışına tepki olarak gelişebileceği gibi, ekonomist anlayışın kendi içinde ve kendi yanında da barınabilir. Nitekim, Stalin'in diyalektiğinde iki öge yanyana bulunmaktadır. Gene sosyalizmin kurulması için uygulanan özgül yönteme baktığımızda, bunu görebiliyoruz. Bir yanda, üretim ilişkileri, politikanın önceliği, ideolojik mücadele gibi son derece önemli politikalar ihmal edilerek, üretici güçleri geliştirme her şeyin üzerine konmuştur; bir yandan da, bu amacın gerçekleşmesine yönelik bir dizi volontarist tedbir alınmıştır. Stalin'in Bolşeviklerden Amerikan etkililiği talep etmesinden, edebiyatçıların eserlerinde olumlu tipler yaratarak kitleyi üretimi artırmaya teşvik etmesini istemeye kadar, birçok volontarizm örneği.

Topluma ve ekonomiye bakış yeterince Marksist olamadığından, resmî teoride çizilen şaşmaz gelişmeler bir türlü ortaya çıkamamıştır. Bu da, teoride söylenenlere karşı, belki tam bilincine varılmayan bir güvensizlik yaratmıştır — teoriyi oluşturanlarda. Dolayısıyla girişilen politik müdahalelerde sosyalist ilkelere aldırış edilmemiş, hattâ tam tersine, bunlardan bilinçli olarak uzaklaşılmış, burjuvaziye karşı, burjuvazinin silâhlarıyla mücadele etme ilkesi zımnen benimsenmiştir. Milliyetçiliğe verilen tavizlerde, dış politikanın başarıya ulaşması için alınan sinik tavırlarda gözlemlenebilen budur.

Bu kısa yazının çerçevesinde, Stalinist teorinin vahim yanılgılarından sadece bir tek örneğe bakalım: Faşizm karşısında alınan tavıra. Faşizm karşısında, Marksistler, doğru şeyler de düşünmüşlerdi. Ama zamanla Stalin kendi yaklaşımını empoze etti ve tek doğru tavır haline getirtti. Faşizmin, kapitalizmin alabileceği son biçim olduğu söylendi. Bunu, daha önce baktığımızı evrimsel-çizgisel tarih anlayışının mantığı içinde kavramamız çok kolaydır. Toplumlar çizgisel bir süreç içinde gelıştiğine, zorunlu olarak ileriye doğru gittiğine göre, kapitalizm kendi iç çelişkileriyle çöküp yerini sosyalizme bırakacağına göre, faşizm gibi bir yeni olgu, ancak kapitalizmin özel bir ölümcül hastalığı olarak anlaşılabilirdi. Geceyi gündüzün izlemesi gibi, faşizm geldiyse, sosyalizm uzakta olamazdı. Stalinist diyalektiğin şaşmazlığının verdiği bu rehavet içinde, faşizme karşı gerekenler yapılmadı. Madem sistem zaten çöküyordu, başka ilerici güçlerle ittıfak kurmak v.b. gereksizdi. Asıl gerekli mücadelenin verilebileceği yıllar, bu sakat teorik anlayışın sonucu olan boşuna bir pratikle geçirildi.

İzlerini bugün de görebiliyoruz bu anlayışın. Faşizm gelirse çelişkileri hızlandıracağını, böylece devrimi yaklaştıracağını savunanlar hâlâ var. Ne gariptir ki, dünyanın hiçbir yerinde faşizmden sosyalizme geçildiği görülmedi. Tarih, bu konuda Stalinist diyalektiğin mantıkî taleplerini bir türlü kabul etmedi.

Sonuç, milyonlarca insanın ölümü. Faşizm şahlandıktan sonra, Stalinist diyalektiğin bu konuda pek parlak sonuç vermediği anlaşıldı ve bu sefer, her sefer olduğu gibi, realpolitiğe başvuruldu. Faşist ülkelerle anlaşmalar, faşist temsilcilerle öpüşmeler gırla gitti. Bu realpolitiğin dünyadaki Marksistler üzerindeki etkilerinden gene sadece bir tanesi üstünde duralım: Rossana Rossanda, Fransız Komünist Partisi'nin militanı, yazar Paul Nizan'ın (eserleri Türkçe'ye de çevrildi) ölümünü anlatıyor:

> Nizan, tek bir günde -24 Ağustos 1939- yıkılıveren militan Komünist aydının simgesi değil midir? Dünya anti- faşist cephesinin rasyoneliyle Sovyetler Birliği'nin rasyonelini birbirinden ayıran uçurumu keşfettiği için? Her aydın için, ama özellikle Nizan için, aynı zamanda bir kendini, kendi kökenlerini, zayıflıklarını ve kültürel eğilimleri aşma eylemi demek olan uzun süreli militanlık faaliyetinden sonra —Parti'ye boyun eğmekle «halka hizmet» ediyor olmanın biraz da marazî doyumu içinde—

o an istifa etti. Sovyetler Birliği'nin girmek istemediği savaşa bir gönüllü olarak katıldı ve bir yıldan az bir süre içinde, Dunkerk'de, öldü. Bir intihar olmasa bile, intihara çok benzer bir ölümdü bu, simgeseldi, Nizan'ın bütün hayatı politik bağlanmasıyla özdeşlenmek olduğuna göre, «yaşamak»tan çıktığı bir anda gelmişti ölümü de.

Bu ve benzeri olaylar, Nizan gibi pek çok Marksistin başına geldi. Ama ölümünden sonrası da ilginçtir. Nizan gibi bir adamın bu davranışını, yani istifasını, gönüllü oluşunu, Parti, kendine ve Stalin'e gölge düşürmeyecek biçimde açıklamalıydı. Bunu da bizzat Maurice Thorez şöyle açıkladı: «Bir polis ajanı olan Paul Nizan kendini ulusal bir Komünizmin savunucusu gibi gösterdi.» Stalin'in uluslararasıcılığının iyi bir memuru olduğunu bu sözleriyle de kanıtlar Thorez. Stalin koskoca bir Buharin'i devrim haini yaptıktan sonra, Thorez'in de Nizan'a polis demesine şaşmamalı. Ama savaştan sonra, Lefebvre ve Aragon da Nizan'ı bir hain olarak anlattılar. Yani, yıllar sonra Stalinizme en fazla şiddetle karşı çıkan bu iki aydın. O günlerde, Nizan'ın iman kaybı, bir zayıflık gibi görülebiliyordu, şüphesiz öyleydi de. Ama yoldaşları onun dramına anlayışla bakamadılar. Aynı Aragon, nice yıllar sonra, İsviçre'de tatildeyken Sovyet ordusunun Çekoslovakya'yı işgal ettiğini öğrenir, uluslararası telefonla parti yetkililerini arar ve Parti bu olayı resmen kınamazsa intihar edeceğini söyler. Stalinizmin Nizan'a ne yaptığını belki o anda anlamıştı Aragon. ■

Birikim 30 - 31 / 94

Diyalektik Maddecilik, «İki Bilim» Teorisi ve Devlet İdeolojisi

Çeviren YUSUF ALP

Lissenko'nun kendisi «bilimsel» görüşleriyle maddeci felsefî tavırları arasında varolan organik bağı belirtmek için hiçbir fırsatı kaçırmadı. 1953'de şunları yazıyordu: «Köklü ve hızlı nitel değişmelerin anahtarı olan, gizli nicel olarak ayırd edilemeyen, kerteli değişmelere ilişkin öğretisi, Sovyet biyologlarına bitkiler dünyasında bir türün bir başka türe dönüşmesini sağlayan nitel geçişler sürecini bulmalarına imkân verdi.» Ve daha 1948'de raporunda şunları bildiriyordu: «Varoluşunun belirli koşullarında bir organizmanın kazandığı bireysel özelliklerin kalıtımının gerekli olduğu kabul edilmezse canlı doğanın maddeci teorisi kavranılamaz; kazanılmış özelliklerin kalıtımı kabul edilmezse bu teori kavranılamaz.» Gluçenko da aynı konuda övgü yağdırır: **«Bütün bilimlerin bilimi olan bu bilimle,** Marksist diyalektik ile silâhlanmış olarak ve deneysel verileri biriktirerek, Sovyet biyologları Morganizmin idealist yapısını açığa çıkarıyorlar.»

Tebliğini, genetikçi Schmalhausen'in bir kitabının eleştirisi üzerine kuran filozof Mitin, «bu eserin temelini oluşturan metodolojinin tümünün diyalektik maddecilik ile hiçbir ilişkisi olmadığını» kanıtlamaya verir kendini. Ve aynı yoldan, «Mıçurin'in öğretisinin diyalektik maddeciliğin bilimsel araştırmadaki parlak bir örneği olduğunu tanıtlar.»

Stoletov broşürüne şu sözlerle son verir: «Mıçurincilere araştırmalarında, doğru olan tek dünya görüşü, Marx'ın, Engels'in, Lenin'in Stalin'in büyük öğretisi, diyalektik maddecilik anlayışı kılavuzluk eder. Mıçurincilerin geçmiş başarılarının etmeni kadar Mıçurinci biyolojinin daha da önemli, gelecek başarılarının güvencesi de bundadır.»

Lissenkizmi savunmak ya da empoze etmek için Sovyetler Birliği dışında, felsefî kanıtlar ileri sürüldüğünü hatırlatmak gerekir mi? Tek bir örnek alırsak, 1950'de Francis Cohen, doğrudan doğruya belirli bir diyalektik anlayışının yargısına sunarak, mütasyon kavramının reddedilmesini böyle doğruluyordu: «Birdenbire,» diye yazıyordu, «bir gen değişime uğrar ve bunun sonucunda bir karakter de değişime uğrar. Ani bir sıçrama, bir kesinti, diyalektik bir fenomen gerçekleşti. Fakat mütasyon beklenmedik, önceden farkına varılmaz ve yönlendirilmez olduğuna göre, ani nitel sıçramaya yol açan nicel değişimlerin birikimi neresidir? (...) Mendelci bilginlerin ortaya çıkardığı bütünüyle doğru fenomenler, onları çevreleyen koşulların ortasına yerleştirilmedikleri için saçmalığa dönüşmüştür.»

Daha birçok alıntının güçlendirebileceği bu reddedilmez **önerme** karşısından kaçmayı gerektirecek bir neden yok. Fakat bu önermenin bizleri, Marksist filozofları, mirasçısı olduğumuz geçmişle hesaplaşma ödevine ve eğer ideolojik savaşta sesimizin duyulmasını istiyorsak Marksist felsefeden bildiklerimizin ya da bildiğimizi sandıklarımızın tümünü işe katmanın rizikosunu göze alarak, bu geçmişin yüklü olduğu yanlışları kendi kavramlarımız içinde analiz edebilecek yetenekte olduğumuzu göstermenin emredici gerekliliğine sürüklemesi doğaldır. Sahneyi terk etmesinden bu yana on yıldan çok geçmesine karşın Sovyetler Birliği'nde Lissenko adını saran inanılmaz **suskunlukla** yetinilemez bu koşullarda. Çünkü, bu talihsiz maceranın sonunu çabuklaştırmak için, bütün sorumluluğu alarak 1960 yıllarında genetikçilerin yazdıkları kavga yazıları bir yana bırakıldığında, savaş sonrasında Lissenko'nun başkanlığında yapılan deneylerin sonuçlarına ilişkin, tarım bilimcilerinin o zamanlar yayımladıkları felâket bilançolar bir yana bırakıldığında, **SSCB'de, bu öğretinin tümünün hiçbir eleştirel incelemesi yapılmadı.** Özellikle, bildiğim kadarıyla hiçbir filozof, o zamanlar

yapılan diyalektik maddecilik yorumu ve esinlendirdiği pratikten **diyalektik maddeciliğin kendisi için** dersler çıkarmayı denemedi.

Bu felaket dolu bir suskunluktur, çünkü Marksizmin rakiplerine kanıt sunmakla kalmıyor, üstelik, Marksist felsefenin teorik olarak tasfiye edemediği ya da etmeyi bilmediği bir geçmişin en inançlı reddetmeler biçiminde olsa bile damgaladığı ve musallat olduğu bugünkü pratiğine de derin etkileri var.

Kendimizi yeni bir önermeyle sınırlamak pahasına, olanlarla yüzyüze geleceğiz.

İşte.

Marx'ın, **Kapital**'de «köşe taşlarını» (Lenin) koyduğu, toplumsal formasyonların tarihî bilimi, tarihî maddecilik, bugün, proletaryanın emperyalizme karşı, değişik biçimlerdeki sınıf mücadelesi olan bu dev «denemenin» çelişkili onayını her gün kazanmak için kendini yeterince tutarlı bir kavramlar bütünü olarak gösterecek derecede. İşçi sınıfının teorik düşünce eylemi ve siyasal pratiği ile denenmiş, geliştirilmiş ve düzeltilmişti. Buna karşın Feuerbach üzerine XI. tezden yüz otuz yıl sonra (teorik) varlığı sorunu bugün bile sözkonusu olacak derecede teorik bir işlenmemişlik durumunda kalan Marksist felsefe, diyalektik maddecilik için durumun bambaşka olduğunu kabul etmek zorundayız. Daha on yıl önce Althusser'in **Marx İçin**'in önsözünde koyduğu teşhis bugün bile özünde geçerlidir: «Tarih teorisinin temelleriyle birlikte Marx'ın temellerini attığı Marksist felsefenin büyük bir kısmı daha kurulmayı bekliyor.»

Elbette, hâlâ entellektüel belirsizlikler içinde olan bir öğretinin ilk kelimelerini yazmamız gereken sayfa bembeyaz değil. İçlerinden bazıları işçi hareketinin yöneticileri tarafından yazılmış Marksist felsefe eserleri olduğunu biliyoruz elbette; felsefeyi konu alan Engels'in kitaplarını, Lenin'in çalışmalarını ya da Mao'nun denemelerini önemsiz görmek düşüncesinde değiliz. Marksist felsefe «el-kitapları» olduğunu da biliyoruz (Fransa'da Politzer'inki gibi); bu kitaplarda kol emeği ile kafa emeğinin burjuva bölünme biçimlerinin kendilerine yasakladığı sorunlara götüren bir yol bulmuş olan ve bugün de bulan en iyi işçi militanların teorik ve siyasal eğitiminde bu el-kitaplarının işlevini reddetmek sözkonusu değil.

Söylemek istediğimiz, «diyalektik maddecilik» deyiminin birleşmiş bir teorik bütünü belirtmediği, fakat birbirleriyle derin olarak çelişen felsefî anlayışları kaplamış olduğu ve bugün de kapladığı.

Söylediklerimize kesinlik kazandıralım:

Tarihî maddeciliğin temel kavramlarının oluşturulmasında Marx'ın, Dühring'e karşı polemiğinde Engels'in, Bogdanov ve «otzovistlere» karşı siyasal ve ideolojik savaşının en ateşli zamanında ve daha sonra emperyalizm teorisinin kurulmasında Lenin'in, Croce'nin spirütüalizmine karşı yorulmak bilmez tartışmasında Gramsci'nin, ÇKP'nin ampirist ve dogmatik eğilimlerine karşı mücadelesinde Mao'nun uyguladığı diyalektik ve maddeci felsefî tezlerin sonuçları her zaman için açıkça **eleştirel** oldu: Şu ya da bu konjonktürde, siyasal ve bilimsel pratik sürecini köstekleyen engelleri teoride «atmak» için «silah» olarak kullandılar bu tezleri. Bu tezlerin rolü, teoriye, nesnesini her fırsatta dönüştürmesi için, pratiğin kendisini uydurması gereken çelişkilerin doğası ve yerdeğiştirmesine düşünce ile egemen olmaya imkân veren bir «hareket» alanı açmak oldu.

Oysa diyalektik maddeciliğin tezlerinin bu yorumlanışının yanında Marksist gelenek bize, düşünceyi hareketsiz ve değişmez nosyonlarda donduran anlamında, «dogmatik» demekle kalmayacağım, fakat felsefenin kendisinin belirlenmelerini «varlık»ta «gerçekleştirdiği» anlamında «ontolojik» diyeceğim bir başka yorumunu da bıraktı.

Bu yorum, ne gecikmiş bir biçim değişikliği ne de diyalektik maddeciliğin tarihî olarak aşılmış bir biçimidir; gerçekte, o diyalektik maddeciliğe bütün tarihi boyunca eşlik etti ve kimi zaman aynı eserlerde birinci yorumuyla birlikte yer aldı. Fakat daha da vahim olan, kırk yılı aşan bir zamandan beri, kendini **Marksist felsefenin** onunla özdeşleşip kendini gerçek «ortodoksluk» olarak tanıtacak derecede **egemen biçimi olarak kabul ettirmiş olmasıdır.**

Yararsız polemik amaçlara yönelik bir yargıda bulunmak için değil fakat bir **olguyu** dikkate almak için «ortodoksluk» diyorum: Bu yorum, Sovyetler Birliği'nde ve bütün dünyada tek gerçek Marksist felsefe el-kitabı olarak pek hızlı bir biçimde yaygınlaşan ve yıllar boyunca, birçok kez örneklendirilmesinden ya da yorumlanmasından başka bir şey olmayan fel-

sefe çalışmalarının neredeyse biricik başvuru kaynağı olan bir kitapta, 1938'de Stalin tarafından derlenmiş ve bir yönerge biçiminde açıklanmıştır: **Komünist (Bolşevik) Parti Tarihi**'nin «Diyalektik ve Tarihi Maddecilik» başlıklı bölümü sözkonusudur.

Diyalektik maddeciliğin «ontolojik» diye adlandırdığımız yorumunun özünü kavramak için, Stalin'in önermelerini kendisinin dayandığını ileri sürdüğü Leninist tezlerle karşılaştırmaya girişmekten daha öğretici bir şey olamaz. Bu karşılaştırmayı, özel fakat elbette en önemli noktada yapacağız: Diyalektik anlayışı.

Diyalektik sorunu üzerine notlarında (1915) Lenin, Hegel'i okuduktan sonra edindiği dersleri bir kez daha özetleyerek şunları yazıyordu: «Evrenin tüm süreçlerinin **kendi hareketleri** içinde, kendiliğinden gelişmeleri içinde, gerçek [canlı] hayatları içinde bilinmelerinin koşulu, onların karşıtların birliği olarak bilinmesidir» [Ele alınmasıdır.] Gelişme karşıtların «mücadelesi»dir. Stalin'e gelince, o şunları yazıyor: «Doğanın bilinmesinin diyalektik yöntemine göre, daha olguları [fenomenleri] ebediyen hareket ve değişim içindedir ve doğanın çelişkilerinin gelişmesi, doğanın karşıt güçlerinin karşılıklı etkisinin sonucudur.»

İşte birbirleriyle görünüşte uyuşan iki metin: Lenin'in felsefi tavırlarına Stalin'in sadakati, ilk bakışta, hiç bir kuşku yaratmıyor. Oysa incelendiğinde, Stalin'in metninin bir diyalektik maddecilik anlayışından tezlerinin pratiğinin eleştirel anlayışından bir başkasına sözde «yasaları»nın ontolojik anlayışına doğru bir kayma yarattığı görülür.

Lenin'in, evrenin süreçlerini «bilmenin bir koşulu» olarak ortaya koyduğu şeyi, Stalin varlığın önceden varsayılan (felsefi) bilgisini varlığın içine yerleştirerek, **evrenin kendisinin bir yasası** durumuna sokar. Lenin'e göre, doğanın (ve toplumun) bilimsel olarak bilinmesi sürecine; sonuçlarını «mutlak»lar olarak dondurmaya yönelen idealist mistifikasyonların üstesinden gelmeye, yani bilginin ilerlemesine imkân veren karşıtların birliğine ilişkin temel diyalektik tez, Stalin'de insan bilgisinin «geçerli» olması için, yalnızca «aynası» durumuna gelmesi gereken doğanın (ve toplumun) kendisinin bir yasası durumuna gelir.

Başka bir deyişle, nesnel bilgiye, kendine özgü kipliklere göre kendi kendisini soruşturması için gereken alanı açan diyalektik felsefi bir tezi, diyalektik maddeciliğin «Stalinci» ontolojik yorumu, doğa bilimlerinin koyduğu yasaların **evrensel biçimini** ortaya koyduğu varsayılan genel bir **«yasa»** haline sokar. Bilimlerin ortaya koyduğu yasalarla teorik olarak homojen sayıldığı ve onların modeline göre tasarlandığı için ona «yasa» («diyalektiğin yasası») adı verilir. Buna karşılık olarak, bu yasalardan her birinin —özellikle tarihi maddeciliğin yasaları— kendi nesnesi içinde, bu biçime «somut» bir içerik verdiği varsayılır; böylece, varolan her bilim genel **«yasa»**nın özel bir alana **uygulanması** olarak görünür.

Kısacası, varlık ile düşüncenin karşılıklı hareketleri temelinde, düşüncenin varlığı temellükünün çelişkili hareketini yönlendiren tez bu koşullarda, ampirist bir bilgi anlayışına uyarak, varlığın hareketinin, düşünceye yansıyarak kendini belli etmesi yasasına dönüşür.[5]

Diyalektik maddeciliğin ontolojik bir anlayışına geçmenin hesaplanmaz sonuçlarından ilki kendini **Diyalektik maddecilik ve Tarihi Maddecilik** metninde açıkça ortaya koyar: Varlığın içine yerleştirilmiş olan diyalektik, evrim ilkesine dönüşür. O kadar ki Stalin'in metni, «diyalektik yöntemin ana çizgilerini» dört noktada formüle ederek gerçekte, diyalektiğin **evrimci** bir anlayışının resmini çizer.

«Diyalektik yöntem, gelişme sürecinin döngüsel bir hareket olarak değil, katedilmiş yolun basit bir tekrarı olarak değil, fakat yukarı doğru gelişen bir hareket olarak, eski nitel bir durumdan yeni nitel bir duruma geçiş olarak, basitten karmaşığa, aşağı dereceden yukarı dereceye doğru giden bir gelişme olarak anlaşılması gerektiğine inanır.»

Diyalektik maddeciliğin bu yorumuna başvuran Lissenko'nun, kendi biyolojik teleolojisinin temelini nereden bulduğu görülmekte; 1935'ten beri, «bitkilerin evreli gelişmeleri teorisini» diyalektik maddeciliğin doğrudan bir «uygulaması» olarak sunduğu anlaşılmakta. Çünkü gerçekten de, kendi tarımsal teorisi ile diyalektik maddeciliğin bu yorumu arasında, aynı teleoloji temelinde tam bir **uyum** vardı.

Fakat hepsi bu kadar değil: Kendi kalıtım nosyonu da aynı felsefi anlayıştan kaynaklanabilirdi. Yeniden Stalin'i okuyalım: «Metafiziğin tersine, diyalektik doğaya birbirlerinden kopuk fenomenlerin, nesnelerin rastlansal bir birikimi olarak değil, fakat feno-

menlerin, nesnelerin birbirleriyle organik biçimde bağlı olduğu, birbirlerine bağlı oldukları ve birbirlerini karşılıklı olarak koşullandırdıkları tutarlı, birleşmiş bir bütün olarak bakar. Bunun içindir ki, diyalektik yöntem doğanın hiç bir fenomeninin, **çevreleyen** fenomenlerin dışında, ayrı olarak ele alınırsa anlaşılamayacağını söyler; çünkü doğanın hangi alanında olursa olsun, hangi fenomen olursa olsun, çevreleyen koşullar dışında ele alınırsa, bu koşullardan koparılırsa saçmalığa dönüşebilir.»

Stalin'in kaleminin ucuna hep gelen **«çevreleyen** koşullar» deyimi organizma ile çevre (biyoloji alanında çevre koşulu) arasındaki ilişki üzerinde Lissenkist anlayışın felsefî doğrulanması sayılmalıydı. Böyle bir diyalektik anlayışının gerçekten Miçurinci kalıtım teorisinin temelini attığı nasıl reddedilebilir? Uygunluklarını göstermek için Stalin'den şu satırları aktararak Lissenkizme «uyguladığında» Francis Cohen'in bütünüyle hakkı vardı: «Böylece, Mendelci bilginlerin saptadığı kesinlikle doğru olan fenomenler, onları **çevreleyen koşulların** ortasına koymayı reddettikleri için saçmalığa dönüşmüştür. Böylece, Mendelci kalıtım, evrimi varolan biçimler arasındaki bir seçmeden başka bir biçimde çevreye bağlamayı reddettiği için evrimi açıklayamaz. Oysa Miçurinciler, organizma ile çevrenin birbirlerini karşılıklı koşullandırmalarını kullanıp inceleyerek yalnızca evrimi açıklamakla kalmıyor, fakat türleri de evrime uğratıyorlar.»

Evet, Lissenkizm diyalektik maddeciliğin doğa bilimlerine «uygulanmasının» en ışık tutan örneğidir: Felsefî tezlerini **«uygulanması» gereken «yasalar» olarak** tasarlayan, diyalektik ve maddeci tezlerin canlı pratiğine karşı varolan bilimsel pratiğin yargıcı olan, yani bilimsel kavramları, «yasalar» olarak tasarlanmış felsefî kategorilerle, acımasızca yargılayan bu diyalektik maddecilik anlayışının gerçekliğidir açıkça.

Bu öylesine gerçektir ki, bu diyalektik maddecilik anlayışının Lissenkist kalıtım teorisinin biyolojik teleolojisi ile, görüldüğü gibi böyle bir teorinin kurulmasını «gerektiren» Stalinci politikanın teknikçiliğini, teorik olarak nasıl **birleştirebildiğini** göstermek çok kolaydır.

Daha açık olsun diye, yeniden Stalin'in metnini izleyelim: Diyalektik maddeciliğin («Marksist-Leninist partinin **genel** teorisi») temel ilkelerini söyledikten sonra, «toplumların tarihine» ve «toplumsal hayata» **«uygulanması»** ve **«genişletilmesini»** gösterir.

«Toplumsal düzenlerin» birbirlerini izlemelerine ilişkin tablo, yukarda hatırlatılan ilkeye uygun olarak aşağı dereceden yukarı dereceye doğru giden bir gelişme olarak sunulur: «Bugünkü koşullarda bir saçmalık, doğaya aykırı bir saçmalık olacak kölelik düzeni» ilkel topluluk düzeniyle karşılaştırıldığında «ileri doğru atılmış bir adımdı.» Aynı şekilde, Çarlık koşullarında burjuva demokratik cumhuriyetinin kuruluşu (...) o zaman ileri doğru atılmış bir adım anlamını taşıyordu.»

Görüldüğü gibi, tarihin evrim yasası («ileri doğru atılan adımlar» yasası) **doğanın** temeli üzerine kurulmuştur. (Bir gerileme «doğaya aykırı» olacaktır.) Fakat, tarihin hareketini böyle yöneten ve bu harekete kendi ereğini veren bu doğa nedir, bu hareketin gerçekleşmesini geri dönülmez yapan maddî «koşullar» nelerdir?

Bunlar, diye cevap verir Stalin, ne «insanların düşüncelerinde», ne «bilinçler»inde ya da «teoriler»inde, ne de «nüfusun artması»nda aranmamalıdır. Çünkü, bütün bu koşullar, «toplumsal gelişmeyi» hızlandırıp ya da yavaşlatıp etkileseler bile, onun belirleyici gücü değildirler.

Bu belirleyici güç, «insanların yaşamaları için gereken geçim araçlarının elde edilme biçimi, toplumun hayatını sürdürebilmesi ve gelişebilmesi için gereken maddî araçların: Besin, giyecek, ayakkabı, konut, yakacak, üretim araçları, v.b., üretim tarzıdır.

Bunun en «klasik» tavır olduğu, **Kapital'** deki tarihî maddecilik ilkelerinin halk dilinde özetlenmesinden başka bir şey olmadığı söylenecek. Elbette. Fakat, orada işe karışan «ögeler»le yapılan analizdir önemli olan: «Üretici güçler» ve «üretim ilişkileri.» Oysa, **Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı**'nın (Marx 1859) önsözünün teorik olarak zaten ikili bir anlam taşıyan karakterini vurgulayan bir yoruma dayanarak, üretici güçlerin gelişmesine bağlı olarak gelişen üretim ilişkilerinin **hızlandırdıkları** ya da **yavaşlattıkları** üretici güçleri etkilediklerini ve «üretimin en hareketli ve en devrimci ögesinin» üretici güçler olduğunu koyar.

Stalin'in, Marx'ın metninin ikili anlamından yararlanarak «maddî araçların üretim biçiminden» kalkarak, daha kesin olarak söylersek, ikisi arasında, üretici güçlerle üretim ilişkileri arasında kurulmuş olan ilişkiden kalkarak bir **içerik-biçim** ilişkisi yaratır: Hemen hemen Hegelci bir tarzda, biçimle çelişen içeriğin gelişmesi yeni bir biçimi «zorunlu kılar». (Lissenkist bir terim.) Geriye bir tek, içeriğin kendisinin, gelişmesini, «itici gücünü» açıklamak kalıyor: Buysa, **«üretim araçlarının gelişmesi»**, tekniğin ilerlemesi olacaktır. Bu görüş içinde, tarihin genel hareketi insanların «kendilerini çevreleyen doğayı» kendilerine maletmek için kullandıkları üretim araçlarının giderek yetkinleşmesi ile açıklanır. Aynı zamanda hem Lissenkist kalıtım teorisinin aldığı kesin teorik biçimi, bu teorinin doğuşunu, hayatını sürdürmesini açıklayan teknikçilik ile evrimciliğin halkası teorik olarak kapanmıştır böylece. Yapının kilit taşı, tarihin ve doğanın teleolojik-evrimci bir teorisinde yansıyan genel «yasaların» özel bilimlere uygulanmasını kategorileriyle doğrulayan Marksist felsefenin egemen yorumu, ontolojik bir diyalektik maddecilik anlayışı olur. ■

Sovyetler Birliği'nde Sovyet Kökenli Eleştiriler ve Varga'nın Politik Vasiyeti

Stalin yaşadığı sürece, daha doğrusu, parti içi muhalefet akımlarını kesinlikle bastırdıktan sonraki dönem içinde, Sovyetler Birliği toplumunda yürürlükteki rejimin herhangi bir eleştirisine rastlanmadı. Ancak Kruşçev Stalin'i resmen lânetledikten sonra, gelişen nisbî demokratik ortamda bazı eleştiri girişimleri görüldü. Bunların ortak yanı, sağdan gelmeleriydi. Tek bir örnek verelim: Stalin zamanında, edebiyat alanında sosyalist gerçekçilik kuralları katı bir biçimde uygulanırdı. Şimdi de, aynı katılıkta olmasa ve Stalin dönemi eleştirilse bile, bu akım resmen yürürlüktedir. Öte yandan, bu akımı sığ bulan genç Sovyet eleştirmenleri, klasikleri örnek almaktan söz etmektedir. Bir bakıma, Lukacs'ın, burjuva eleştirel gerçekliği ile sosyalizm arasında kurmak istediği bağlantıya benzer bir şey. Sosyalist gerçekçiliğin sığlığını, şematikliğini, güdümlülüğünü eleştirmek doğaldır. Ama altmış yıllık bir sosyalist toplum deneyinden sonra, hâlâ klasikleri örnek almak, bizce «sağ» bir tavır oluyor. Sosyalist gerçekçilik adı altında yapılanlar, «sosyalist» ve «gerçekçi» bir edebiyatın potansiyelini tüketmez; bir başka söyleyişle, bu akım bekleneni vermedi diye on dokuzuncu yüzyıl klasiklerinden medet ummak, geleceğe dönük bir bakış açısını yansıtmıyor.

Sovyetler Birliği'nde toplumun bütününü, sosyalizm uygulamasını eleştirenler de ortaya çıktı. Bunların bu konularda söyledikleri sözlerin temelinde yatan eğilim, bizim şu kısa edebiyat örneğinde göstermeye çalıştığımızdan pek de farklı olmadı. Hattâ bazıları, daha da sağa gittiler. Bu arada ülkede yaşayan çeşitli etnik toplulukların milliyetçi sözcüleri açık bir anti-Komünist mücadeleye de girdiler. Bir Soljenitsin'in zihninde barındırabildiği «fikirler», insana dehşet veriyor.

Bütün bu eleştiriler arasında, sola doğru en fazla açılabileni belki Medvedev'inkiydi. Ama hepsi de, varolan real-politiğin ölçüleri dışına çıkamayan eleştirilerdi. Bu tür eleştiri, Sovyetler Birliği'nde genellikle sınırlı aydın çevrelerde **Samizdat** adı verilen bir çeşit yeraltı yayınıyla devam ediyor. Kimi zaman yurtdışında çevrelere de ulaştırılıyor ve niteliklerine göre, bazan anti-Komünist propaganda aracı olarak kullanılıyor (Soljenitsin gibi), bazan da, SBKP'ye karşı eleştirel veya düşmanca tavır alan Komünist çevrelerde yayımlanıyor.

Bu tür yayınlar arasında ortaya çıkan, Yevgeni Varga'nın Politik Vasiyeti, saydıklarımızdan hayli farklı özelliklere sahip —özellikle de yazarının kişiliği nedeniyle. Varga, ölümünde **Pravda**'da yayımlanan ilânda da anlatıldığı gibi, genç yaşından beri aktif bir Komünist olarak çalışmış, Sovyetler Birliği'nde yalnız bir bilim adamı olarak değil, aynı zamanda etkili bir parti üyesi olarak önemli rol oynamıştı. Bu yazıyı onun yazmış olması, özellikle ilginç. Varga, 1964'de ölmüştü. Kruşçev'in açtığı çığır, kendi anti-Stalinizmi nedeniyle, ona umut verici görünüyordu. Kruşçev de, **Pravda**'daki övgü dolu ölüm ilânıyla ona borcunu ödedi, bundan beş gün sonra da Kruşçev tasfiye edildi. Varga'nın Vasiyeti ise ilk olarak 1968'de, Paris'de yayımlandı. Metni baskıya hazırlayan Galanskov, önsözünde, yazarın Varga olduğunun kesinlikle ispatlanmadığını söylüyor. Yazılış ve elden ele geçiriliş koşullarının özelliği düşünülürse, böyle bir ispat gerçekten zordur. Ne var ki, metin, aynı şekilde, muhalif General Grigorenko'nun evinde de bulundu. Ancak Sovyet resmî makamları, bu metni Varga'nın yazdığını kabul etmiyorlar.

Bu yazıyı, Stalinist uygulamanın içeriden görünüşünün bir örneği olarak sunuyoruz. Yazıdaki muhakemeye bizim eklemek istediğimiz fazla bir şey yok. Yalnız, bütün bunları gören bir insanın aynı zamanda sorumlu yönetimsel görevlerde yer almasının tuhaflığına dikkati çekmeyi gerekli buluyoruz. Yazının bir bölümünde, rejimin kendilerine bahşettiği ayrıcalıkları ılımlı bir tutumla kullanan ve gösterişe

kaçmayıp sadelikten ayrılmayan parti üyelerinden söz ediliyor. Belki Varga kendisini de bunlar arasında görüp içini rahatlatıyordu. Ancak bu tutum, gene yazıda yer alan bir teorik tutumla da bağdaştırılabilir. Varga, Sovyetler Birliği'nde uygulanan sosyalizmin düzelmesi için, alttan, yani işçiler ve köylülerden gelecek bir etkiye inanmıyor. Bu durumda, uygulamanın düzeltilmesi, partinin kendini yenilemesine bağlanıyor. Oysa Varga'nın kendisinin, Stalin' in getirdiği bürokratlaşmadan sonra partiye yönelttiği eleştiriler, böyle bir ihtimali pek akla uygun göstermiyor. Varga'nın bu konudaki elitist tutumu, Sovyetlerin öbür Sovyet eleştiricilerinin, Tamara Deutscher'in «yeni Fabian'lık» diye adlandırdığı, «yukarıdan düzeltme» tutumuna denk düşüyor. SBKP'nin bir Komünist kuruluş olarak kendini yenileştirme imkânlarına sahip olabileceğini inkâr edecek değiliz; ancak, bu yenileştirme, bundan sonra, «halka daha iyi bir hayat yaşatmak» gibi kalıplar içinde kalamaz. Sosyalizmin bundan sonraki gelişmesi, bir **gelişme** olacaksa, yönetenle yönetilen ayrımın ortadan kaldırılmasına, dolayısıyla parti-kitle bağlarının şimdiye kadar olamadığı şekilde yeniden kurulmasına bağlıdır.

Varga'nın Vasiyeti Fransızca'da daha uzun bir yazı olarak yayımlanmıştı ve yazının niteliğinden, bir kitabın taslağı olduğu anlaşılıyordu. Bizim yayımladığımız kısım, **New Left Review**'da yayımlanmış olan parçadır.

(9 Ekim 1964'de *Pravda*'da çıkan ve Varga ile ilgili yazı aşağıdadır.)

Sovyet bilimi büyük bir kaybın acısı içindedir. Akademist Yevgeni Samuiloviç Varga, bilim adamı ve komünist, Marksist-Leninist iktisadî düşüncenin parlak temsilcisi, uluslararası devrimci işçi sınıfı hareketinin yıllanmış savaşçısı ve Lenin ödülü sahibi öldü.

Y. S. Varga 1879'da, Macaristan'da bir köy öğretmeni ailesinde dünyaya geldi. 1890' larda Y. S. Varga devrim hareketine katıldı ve o zamandan beri altmış yıl boyunca hayatı sürekli işçi sınıfının devrim mücadelesi ile bütünleşti. Avusturya-Macaristan ve Almanya'nın sosyalist örgütlenme çalışmalarının içinde bulunarak sol kanada dahil oldu ve Marksizmin etkin bir propagandacısı olarak ün yaptı.

Enternasyonalist Y. S. Varga büyük Ekim Devrimi'ni sıcaklıkla selamladı. 1919'da Macaristan da bir Sovyet Cumhuriyeti kurulması çalışmalarında etkin rol aldı ve Macaristan Sovyet Cumhuriyeti devletinde maliye halk komiserliği ve halk ekonomi konseyi başkanlığı yaptı.

Macar Devriminin yenilgisinden sonra Y. S. Varga Sovyetler Birliği'nde yaşadı ve çalıştı. Lenin'le tanıştı ve yazıştı. Komünist Enternasyonalın temellerinin atılması ile (delege, komintern kongrelerinin ve plenumlarının üyesi sıfatı ile) etkin liderlerinden biri haline geldi, IV., V. ve VI. komintern kongrelerine raporlar sundu.

Y. S. Varga Marksist-Leninist ekonomi biliminin dikkate değer bir temsilcisiydi. Kapitalizmin genel buhranları ve iki sistemin yarışması ve mücadelesi sorunları üzerine yapılan çalışmalara büyük katkısı oldu. 1920'lerde Dünya Ekonomisi ve Dünya Siyaseti Kurumuna başkanlık etti.

Hayatının son günlerine kadar Y. S. Varga yaratıcı bir bilimsel araştırıcılık çalışması sürdürdü. Yazıları Dünya Ekonomisi ve Uluslararası İlişkiler sorunları üzerine 75 kitap, broşür, 500'den fazla bilimsel makaleyi kapsamaktadır. Y. S. Varga'nın eserleri dünyanın çeşitli yerlerinde, birçok dilde yayınlandı. Y. S. Varga çağdaş kapitalizmin ekonomik ve siyasî gelişiminin bilimsel sorunlarını cesurca ortaya koydu ve analiz etti.

Y. S. Varga'nın eserleri parti ruhu ile doludur ve kişi putlaştırmasının hüküm sürdüğü yıllarda kendilerini bilim olarak nitelendiren doğmatizm ya da revizyonizm veya vulgarizm yahut da doktrinerizm belirtilerinin herhangi biri ile uzlaşmaz bir nitelik taşımaktadır. Yoldaş Varga dünya ekonomisi ve uluslararası ilişkiler üzerinde başarılı çalışmaları olan geniş bir öğrenci kitlesinin eğitimini sağlamıştı.

Sovyet Hükümeti ve Sovyetler Birliği Komünist Partisi yoldaş Varga'nın uğraşlarına büyük saygı duymuştur. Üç kere Lenin nişanı, Kızıl Bayrak Emekçisi nişanı ve madalyası almıştır. 1963'de Lenin ödülü kendisine verildi. Uluslararası işçi sınıfı ve komünist hareketin savaşçısı ve bilimin yorulmaz emekçisi Yevgeni Samuiloviç Varga'nın hayatı ve çalışmaları komünizme kendini adamanın bir örneğini, ve dünya çapında Marksist Leninist fikirlerin zaferi için yapılan mücadelelerin itici gücünü teşkil etmektedir. ■

YEVGENİ SAMUİLOVİÇ VARGA

Politik Vasiyet

Çeviren M. İLKER

Partinin bürokratik oligarşisi nedir? Sovyet toplumunda nasıl bir yer işgal eder? Neden ayrıcalıklı bir durumdadır? Devleti ve halkı nasıl yönetir? Resmi görüş «Kulakların bir sınıf olarak tasfiyesinden» sonra Rusya'da antagonist olmayan üç sınıfın varolduğu şeklinde idi ve hâlâ öyledir: İşçiler, kolhozlardaki köylüler ve devletin ücretli işçileri. Gerçekte, bu sonuncular hiç bir zaman homojen bir sınıf oluşturmadılar. Bir yanda hiç bir güçleri olmayan, hiç bir şeyi ve hiç bir kimseyi yönetmeyen, emirler veremeyen, ya da yasal yaptırımı olan kararlar alamayan parti üyeleri, sıradan memurlar bulunmaktadır. Öte yandan yetkilerle donatılmış, girişimleri, kuruluşları, ekonominin tüm dallarını politikayı, kültürü, günlük hayatı ve iç ve dış ilişkilerinde başlı başına devleti —tüm bunları örgütleyen ve yönlendiren partiyi daha sözkonusu etmiyoruz— görevliler bulunmaktadır. Bunlar emirler verebilmekte ve kanun kuvvetinde kararlar çıkarabilmektedirler. Sosyalist toplum hayatının her hayat alanını yöneten ve iktidarın tamamını tekelleştiren yönetici sınıfını oluşturmaktadır.

Partinin bu bürokratik oligarşisi parti ve devlet mekanizmasının her kaldıracını denetlemekte ve üzerinde egemenliğini sürdürmektedir. Öyle görünmektedir ki, bu yönetici grup 1930'ların başlangıcında kesin bir gizliliğin kurumsallaştırılması gereğini duydu.

ŞEREFLİLER LİSTESİ

Gerçekte bunun işlevi Parti'nin bürokratik liderliği ile halkın öbür grupları arasında bir sınır çizgisi çekmekti. Gizlilik bu liderliğin dış dünyadan kendini çekip ayırmasının ve içsel yerleşikliğini sağlamlaştırmasının güvencesini teşkil etti. Böylece personelini, kazalardan, çalkantılardan, denetlenemeyen ya da güvenilir olmayan dış kaynaklı sızmalardan kendini koruyabilecekti. Bu egemen sınıfın ayrıcalıklı statüsü ifadesini «Çarist Şerefliler Listesi» sisteminin yeniden canlanışında buldu, yani partinin sonsuz güvenini kazanmış, devlet ve parti içinde sorumlu yerleri ayrı, seçme bireyler listesi düzenlenmesinde.

Böylece **«Şerefliler Listesi»**nın üyelerine çalışan kitleler üzerinde kurumsallaştırılmış ayrıcalıklı bir yer kazandırılmış oluyordu. Parti'nin bürokratik oligarşisini bundan böyle işçilerin kendileri hakkındaki düşüncelerinden kendini soyutlamakta ve onları değersiz görmeyi alışkanlık haline getirmekte idi. Faaliyeti gerek Parti gerekse toplum denetiminden uzak, apayrı ve özerk bir alana yerleşmişti. Bu oligarşi doğal olarak resmileşmeyen hukuki ve maddi ayrıcalıklarını bağlama bağlamak için zorunlu olarak yönetime ait malları sessiz sedasız kullanma yollarını aramaya başladı. Böylece yararlanılan avantajlar, yüksek maaşlar, elden ele dolaşan 'zarflar', dükkanlarda bulunmayan yiyeceklerin tahsis yoluyla alınması, özel kantinler geniş ve bazen lüksçe seçilmiş daireler, bahçeli, çiçekli tenis kortlu, yüzme havuzlu, arabalı villalar, özel şoförler ve şahane dinlenme evleri bulunmaktadır.

Komünist Partisi'nin, Marksizmin önceden görmediği belli bir geçiş yolundan sosyalizme sürüklediği Rusya'nın çalışan kitlelerinin Lenin'in ölümünden sonraki yıllarda Parti bürokrasisinin üst kademelerinin sınırsız güçlerine bağımlı kalışları, SBKP(B) statüsünde de yer alan toplumu örgütleyici ilke demokratik merkeziyetçiliğin daha sonra gelişememesi olgusunda yatan derin nedenler nelerdir? Neden parti liderliğinin merkeziyetçiliği demokrasiyi bir hamlede yuttu ve ancak dışsal, tamamen biçimsel bir şekilde koruyabildi?

Nedenler 1917'nin devrim ortamından kaynaklanılan "Rus tipi sosyalizme geçiş"te yatmaktadır. Nüfusun büyük bir çoğunluğunun köylü ve küçük burjuvalardan oluştuğu bu

iktisaden geri kocaman ülke eski yöneticilerini yozlaşmasından ve ekonomik çöküntü koşullarını yaratan yetersizliklerden ötürü alaşağı etmişti ve şimdi inanılmaz güçlüklerle karşılaşmakta idi. Ekonomiyi çabucak geliştirmek ve yenilemek, gerici kırsal burjuvazinin direnişini bastırmak, güçlü ve tehlikeli kapitalist ülkelerle çevrili bir ortamda tutunabilmek için son derece geniş maddi kaynakların yanı sıra merkezileşmiş, örgütlenmiş dev çabalar gerekliydi. Gittikçe kötüye giden uluslararası ilişkiler arasında ülkeyi yıkımdan koruyacak kısa ekonomik gelişme dönemlerinde öylesine bir merkezi örgütlenme gerektiriyordu ki, sosyalist demokrasi için uzun vadeli eğitim, «Kulaklarla sosyalizmin giderek bütünleştirilmesi», tamamen hesap dışı kalıyordu. Bu açıdan Lenin ve Bukharin'in planlarını düzeltmekte ve NEP'i sona erdirmekte Stalin haklı idi. Fakat aldığı tüm tedbirlerde son derece zalim ve insanlık dışı olan devlet ve parti hiyerarşisinin tez elden oluşturulmasına imkan veren de bu oldu.

Ancak bu, sadece merkezî idarî liderlik kademelerinin kaçınılmaz sistemi idi. Sadece yönetmek değil, fakat aynı zamanda ülke ekonomisinin yeni baştan inşası da gerekliydi. Endüstrinin yeniden kurulması, ordunun ve aygıtının yaratılması çok pahalıya mal oluyordu. Ama, tarımın dönüştürülmesi, endüstri de birçok yeni alanlarının ve yeni bilimsel kuruluşların kurulması için daha da büyük kaynaklar gerekliydi. Dış kredi elde etmek imkânsız olduğundan, kaynaklar yalnız iç borçları yükseltmekle değil, işçi, köylü ve memurların işgücünü doğrudan sömürmekle bulunmasıydı. Eğer kapitalizmin başlangıcında bir ilk birikim gerekiyorsa, geri kalmış, harap bir ülkede de buna tekabül edecek bir dönem zorunludur. Endüstri de devlet artık değere doğrudan doğruya kendisi sahip çıkmakta idi. Stalin 'SSCB'de Sosyalizmin Ekonomik Sorunları' adlı el kitabında komünizmin koşullarında değer yasasının varlığını yitireceğini iddia ederken yanılmakta idi. Bununla o, piyasada gerçekleşen mübadele değerini anlıyordu. Gerçekte ise hangi biçimi olursa olsun, bir ürünün değeri her zaman üretiminde harcanan emek miktar ile maddi sonucu arasında mutlak nesnel bir ilişkiyi temsil eder.

ARTIK DEĞERİN KADERİ

Bunun içindir ki hiçbir zaman artık - değer ortadan kalkmaz. Eğer komünist bir toplum üretim harcamasını dikkate almayacak olursa ekonomik kargaşalığın içine batacaktır. Sadece ürünlerin mübadele değeri değil, üretim sürecinde yaratılan artık - değer de toplumsal üretimin her aşamasında kendini gösterir. Üretken emekte ne kadar çok düşünsel, bilimsel ve teknik emek bulunursa, fiyatları hem işçinin işgücünü yenilemesi bedelini, hem de sosyalist girişimin sermayesini yeniden üretme bedelini aşan mallar üretilir. Eğer üretilen mal toplumda buna tekabül eden bir talep yaratıyorsa, sorunun püf noktası, artık - değerin kimin elinde kalacağıdır? İşçinin elinde mi (eğer bir küçük üretici ise), yoksa yanında çalıştığı mülkiyet sahipleri topluluğunda mı? ki bu da küçük çapta üreticilerden meydana gelen bir topluluk ya da burjuva devletinde bir büyük girişim ya da bir sosyalist devlet olabilir.

Sovyet toplumunun geniş ölçekli endüstrisinde sonuncu durum meydana gelir. Merkezî parti - bürokratik devlet aygıtı, ticaret yoluyla ürünün değerini gerçekleştirir ve kendi ihtiyaçları için kullanır: Büyük kısmını toplumsallaşan ulusal ekonominin inşası ve genişlemesi için, ama bir kısmını da parti bürokrasisinin yüksek kademelerinin maddî ayrıcalıklarını artırmak için.

Bu artık - değere devlet iki yoldan el koyar: İşçilerin ve memurların ücretlerini sabitleştirmek ve devlet ticaretinde satılan ürünlerin fiyatını sabitleştirmek. Her iki halde de, gerek devlet gerekse başı çeken grup tarafından ücretli ve ücretsiz işçiler zararına bir yararlanım sözkonusu olmaktadır. Devlet ticaretinde marksizm fiyat düzeyleri bazen ürünün üretiminde harcanan işgücünün devlete malolma düzeyinin birkaç kat üzerinde tespit edilmektedir. Buna karşılık verilebilecek en düşük ücretler ödendiği için, gelir ihtiyaçları ucu ucuna karşılar. Bu iş hayatı moralini düşürmekte işçilerin ek işlerde çalışmaya ya da bazen ülkenin kanunlarını çiğnemek pahasına tamamlayıcı gelir kaynaklarını araştırmaya itmektedir.

Büyük kitledeki bu güvensizlik ya da güven eksiğine karşılık belirli grupların aşırı yüksek geliri vardır - bunlar ordu ve en başa-

rılı bilim adamları ile sanatçıları da kapsayacak şekilde, devlet ve parti bürokrasisinin en üst tabakasıdır.

Durum tarım alanında daha bir kötüdür. İlke olarak tarım kooperatifleri üretici güçlerin, toprak, techizat, mekanik tarım araçları ve hayvanların kullanımında tam yetkiye sahiptir, dolayısıyla emeklerinin ürününe de sahip olarak bunları karşılıklı anlaşma ve karşılıklı yarar temeline göre devlete satma durumundadır. Aynı zamanda kendi yöneticilerini ve örgütleyicilerini seçerek kendi kendilerini yönetir oldukları varsayılmıştır. Oysa gerçekte Stalinist yönetim kollektif çiftliklerin örgütlenmesinde ta başından beri yukarıdan aşağıya empoze edilen bir rejim uyguladı. Kollektif çiftlikler yürütme komitesinin tarım işleri bölümünün aldığı planlar çerçevesinde ürünlerini ektiler, bölge parti komitesince atanan bir başkana tabi kılındılar, gerekli üretimin dağılımı devletin ihtiyacı ve çıkarı doğrultusunda tespit edilen fiyatlar temel alınarak yapıldı. Tesbit edilen talep çoğu kez o kadar yüksekti ki kollektif çiftliklerin kapasitelerini aşmakta idi, böylece alınan ödül elle tutulur olmaktan uzak, hattâ bazen çok küçüktü. Üstüne üstlük 1930'ların ikinci yarısından bu yana kolhoz köylülerinin özel toprakları ve geliştirme hakkı kısıtlandı. Köylüler herhangi bir yerde hayvanları için ot biçme hakkından yoksun bırakıldılar. Bu koşullarda, hayatlarını başka yerlerde kazanmanın imkânlarını araştırmaları ve şehirlere gidip oralarda çalışmaları doğaldı. Bu insan gücü akışını durdurmak için kolhoz köylülerinin ellerinden pasaportları alındı ve kollektif çiftliğin başkanından ve yerel siyasî patronlardan izin almadan köylerini terk edebilme hakları esirgendi.

Gerçekte Stalinist liderlik kollektif çiftlikleri, öncelikle Avrupa Rusyasının kuzey kısımlarını harap etti ve kendi işine hiç bir ilgi duymayan bir kolhoz köylülüğü yaratıldı. Sadece toprağın çok daha zengin olduğu güney ve güneydoğuda köylüler sefaletlerinden kurtulabiliyor ve bazen de belli bir refaha erişebiliyordu.

EKONOMİ - RESMİ SIR

Endüstri ve tarımın iktisadî koşulları bu şekilde komünizm ideali ve parti programı ile çarpıcı bir karşıtlık oluşturuyordu. Çok geçmeden bürokrasinin üst kesimi gerçek durumu şehir ve taşrada çalışanların oluşturduğu çoğunluktan gizlemeye başladı ve ülkedeki ekonomik sürecin işleyişini bir sır haline soktu. SSCB ekonomisinin durumu, yalnız dünya komuoyu ve burjuva muhaliflerden değil, ilerici ülkeler proletaryasının sempatiyle bakan üyelerinden de, hem de daha büyük bir gizlilikle saklandı. Ancak ekonomi marksizmin ana kavramlarından biri olduğundan, ondan sözetmemek ve onun hakkında yazmamak imkânsızdı; böylece ekonomiden sadece ülkenin üretici güçlerinin gelişimi anlaşılmaya başlandı. Yeni madenler, ya da yeni kazılar, fabrikalar, atelyeler enerji istasyonları ve demir yolları ile oralarda harcanan işgücü ekonomi anlamında değerlendirildi. Ancak ekonomi kelimesinin gerçek anlamında ekonomi 'yedi mühürlü bir kitap'tan başka bir şey değildi. Ekonominin halk kitlelerinden böyle gizlenmesi, böylece devletin ekonomik tedbirlerinin sorumsuzluğu ve denetimden bağışıklığı, Devlet iktidarının, bir Parti bürokrasisine dönüşmesinin kitlelerden koparak onların üzerine yükselmesinin başlıca nedeni ve başlangıç noktasıydı. Her türlü suistimale yer verecek biçimde çalışanların yoksulluğu ile Parti bürokratik kadronun yönetici tabakasının büyük refahı arasındaki eşitsizliği yaratan bu idi.

Sosyalizmin teorik ilkesi olan 'herkesten yeteneğine göre, herkese emeğine göre' ilkesi zaten çok önceden pratikte çarpıtılmıştı. Ortalama bir işçinin emeği, verimli de olsa, kendisinin dikkate değer yetenekleri de olsa, düşük bir değerlendirmeye tabi idi. Öte yandan 'nomenclatura'dan (şerefliler listesi) kişiler belli bir ustalıkları olmasa, küstahlıkları ve bürokratik yöntemleri ile aslında zarar bile verseler, yüksek maaş aldılar. Bütün bunlar toplum hayatımızın şüphesiz içsel toplumsal çelişkileridir.

Bu çelişkiler toplumun yönetici sınıfının geniş emekçi kitlelerini sömürmesi temeline mi dayanmaktadır? Şüphesiz 'nomenclatura'nın resmî makâmları aileleri ile birlikte istisnaî bir hayat yaşamaktadırlar. Çünkü gizli yasal yardımlar yoluyla, gündelikli işçiler, kollektif çiftçiler ve devlet memurlarının yarattığı belli bir artık-değerden yararlanmaktadırlar. Bu düşük ücretli halk, yönetici sınıfın olağanüstü zenginliğini yansıtan gerçeklerle kar-

şı karşıya gelince, sınıf ayrımlarına özgü bir nefret, kıskançlık ve horlanma duygusuna kapılacaktır.

Parti bürokrasisinin ayırdedici özellikleri çok öncesinden boy göstermeye başlamıştı - yüzeyde saygıdeğer tavırları ve despotça korku uyandıran huyları ile besili bir görünüm. Bu, öndegelen bütün parti görevlilerinin böyle olduğu anlamına gelmez. Aralarında ayrıcalıklarını kullanırken kanaatkâr olmasını ve kendini tutmasını bilebilen birçok ılımlı ve saygıdeğer insan da vardır. Ne yazık ki buna karşın bir sürü parti satrabı da vardır. Moskova'dan ne kadar uzak olurlarsa, öncelikle güney doğuda, hegemonya tutkuları o kadar artmaktadır. Leninist sadelik ve demokrasi anlayışını bile unutmuşlardır ve yıldönümü yazıları ve söylevlerinde bu canlandırılmaya çalışılsa bile kendileri zerre kadar bile etkilenmemektedirler. Beria ve Bogirov mahkemeleri içlerinden bazılarının, hem de en yüksektekilerin, suç işlemekte nerelere kadar tırmanabildiğini göstermiştir.

Fakat parti bürokrasisinin üst kademelerinin faaliyetlerindeki en tehlikeli yön, kişisel taşkınlıkları değil, devleti gereği gibi yönetmekteki yetersizlikleridir. Parti çevreleri, partinin kesinlikle bürokratik özelliğinden ötürü, içsel uyuşukluklarını ve muhafazakârlıklarını, yerleşik hayat biçimini koruma çabalarını, liderliğin varolan toplumsal ilişki ve ilkelerdeki sert değişimlerden duyulan kaygıları gittikçe artan bir şekilde ortaya çıkarmaktadır. Sovyet bürokratlarının çok büyük bir çoğunluğu kanun biçimine sarılmayı, herhangi bir tedbirin kararlaştırılması, kendi maddî çıkarlarını güvence altına almak için bundan yararlanmasını bilmektedirler. Bu doğal olarak toplumun siyasal yapısını da belirlemiştir. Teorik temelleri Marx ve Lenin tarafından atılan Proletarya Diktatörlüğü hızla parti bürokrasisinin tepesini oluşturan grupların diktatörlüğüne dönüşmüştür.

Otuzlarda, Kulakların tasfiyesinden sonra, her biri kendi «politik çıkarları» çerçevesinde örgütlenmiş iki tip mülkiyet biçiminin - yanlış olarak halk mülkiyeti diye adlandırılan devlet mülkiyeti ile kollektif köylü ve kooperatif mülkiyetinin birlikte ortaya çıkmasına karşın, ülke bürokratik tarzda örgütlenmiş tek bir parti tarafından yönetilmekte idi ve hâlâ da öyledir. Bu «iktidar Sovyetlere» sloganına ya da daha çok, 'işçi temsilcileri' ve 'köylü sovyetleri'nin iktidarını toptan yozlaştırdı.

Bu bürokrasi «nomenclatura hiyerarşisi» ile birlikte ülkeyi Sovyetler aracılığıyla değil parti kuruluşları aracılığı ile yönetir: Merkez Komite, obkomlar (bölgesel komiteler), yöresel komiteler ve bunların idarî bölümleri. Tüm bu devlet kuruluşları «Sovyet» olarak adlandırılır ve sovyet oldukları kabul edilir; ancak bunlarca kullanılan iktidar, ancak şu anlamda sovyet iktidarıdır: Bu kuruluşları yönetenler parti bürokrasisinin üst kademelerini oluşturan, nüfusun tamamı tarafından «doğrudan, gizli ve eşit» seçimlerle seçilen sovyet temsilcileridirler. Fakat hepsi görevlerine ne halkça, ne halkın toplumsal örgütlerince ne de emekçilerin toplumsal görüşlerince getirilmiştir; sadece parti bürokratik kanallarınca getirilmişlerdir. Buna karşın herkes onları desteklemeye ve seçmeye zorunludur.

Sadece parti üyeleri değil, fakat toplum şu ya da bu hizmetlerinden ya da parti bürokrasisi liderliğine körü körüne boyun eğmekteki ustalıktan ötürü başka temsilciler de sovyetlere seçilirler. Bu temsilciler yürütme kurulunun çeşitli idarî bölümlerinde de bulunabilirler, şu ya da bu sorun üzerine yürütülen görüşmelere katılırlar. Ancak bu sorunlar İspolkoms'ların (yürütme kurulları) idarî bölümlerinde (parti bürokratik liderliği ve hatta bazen en üst merkezce) kendi insiyatifiyle ya da yeni baştan açacağı tartışmalarla hiçbir şeyi değiştiremez. İşlevi zorunlu olarak halkla ilişkide bulunmak, dilekçeleri, şikâyetleri özellikle kişisel mahiyette olan şikayetleri kabul etmek ve bu başvurmaları bürokratik liderliğe teslim etmekten —ki bu isteklerin tatmin edileceği anlamına gelmez— ibarettir.

Yüksek sovyete seçilen ve oturumlara katılan temsilciler için de aynı şeyi söylemek mümkündür. Oturumlara katılırlar, konuşmalar yaparlar ama o konular daha önce parti çevrelerince ele alınmış ve karara bağlanmıştır. Görevleri varolan güçleri desteklemek ve verilen kararları kendi yöresel ya da meslekî alanlarında uygulamak için hitabet sanatlarını ortaya koymaktır. Böylece temsilcilerin seçimi, özden yoksun bir biçimdir, sovyet demokrasisinin bir parodisidir. Seçmen daha önce partice seçilmiş kişilere oyunu verir ve en so-

nunda seçilen aday, zaten başka aday olmadığı için seçilebilecek tek kişidir. Halk bunu anlamaktadır, ancak ne var ki vatandaşlık görevini yerine getirmiş olmak için, sonuçlarla hiçbir şekilde ilgilenmeksizin uysalca seçimlere gider. Bundan dolayıdır ki sovyet gücü ülkemizde sadece parti liderliğinin Sovyetler adı altında konu dışı baskılar sonucu seçilmiş temsilcilerince ülkeyi yönetmesi anlamında varolabilmektedir. Sadece partiden olmayan vatandaşlar değil, ama alelâde parti üyeleri de hiçbir siyasal hakka sahip olmayanlar arasındadır. Herhangi bir biçimde ve her türlü politik sürtüşmenin üstünde siyasal fikir ayrılıklarına izin verilmez ve en katı acımasız tedbirlerle bastırılır. Yazar A. Yaskin'in ustaca işaret ettiği gibi parti üyeleri seneler öncesinden politik «katmanlara» dönüşmüşlerdir bile.

Ancak bundan ulusal önemi içeren kararlar üzerine parti içinde politik mücadele olmadığı çıkarılmamalıdır. Bu mücadele vardır, ama parti ve hükümet bünyesinde saklı kalmak kaydı ile gizli kapaklı devam eder. Çalışan halk buna hiçbir şekilde katılmaz. Sonucu, karar duyurularından ya da yanlış olması muhtemel veya karşı güçleri de kapsayacak şekilde şu ya da bu tarafça ustaca yaydırılmış söylentilerden öğrenirler. Diğer bir deyişle, ülkenin siyasî hayatında demokrasi diye bir şey yoktur. Politika tıpkı ekonomi gibi belki de ondan daha fazla bir sırdır.

Politik güçlükler böyle bir atmosferde kaçınılmazdır. Ülke uzun zamandır üst parti liderliğinin dar çemberinin diktatörlüğüne boyun eğmiş durumdadır; bu suistimalinde güçlük çekmedikleri üstün gücü çıkarlarına göre kullanabilen birtakım kişilerin diktatörlüğü biçimini alır. Böylece 1934'de Stalin en çok göze batan muhaliflerini ortadan kaldırmaya başladığı vakit, aynı zamanda kendisinin yükselmesine ve uyguladığı idarî yöntemlere karşı çıkan kendi çevresini de tasnife gitmişti. Gözaltına alma ve tasnif ortamı baştan başa ülkeyi etkisi altına almıştı. Birçok kurumlara, ortaklıklara, teşebbüslere ve hattâ apartman dairelerine, güvenlik görevlileri yerleştirildi. Ya polis baskısından korktuklarından ya da şahsî emellerinden ötürü, yüzlerce yurttaş utanç verici muhbirlik rolünü kabullendi. Bu muhbirler böylelikle güçlerin masum insanları lekelemekte ve kendi hesaplarına başarı hanelerindeki rakkamları çoğaltmasını bildiler.

Bu gibi casusluk ve asılsız ithamlar kampanyasından sonra, sınırsız gücün nasıl kötüye kullanılabileceğinin bir üçüncü safhası Yezhov ve Beria isimleri ile ilintili olarak yaşadı. Bu devre boyunca milyonlarca sovyet vatandaşı, işkencelerin, asılsız suçlamaların kurbanı oldu ya da birçoğunun, açlık, bitkinlik ve hastalıktan yok olduğu toplama kamplarında senelerce hapse mahkûm edildi.

Orta halli vatandaşlara uygulanan bu kitle sindirme hareketini haklı göstermek için Stalin, sınıf mücadelelerinin sosyalizmi gerçekleştirmeye çalışan bir ülkede devam edeceği ve hattâ uzun bir dönem, yeni bir toplum kurulana ve yerine oturana kadar bu çelişkilerin şiddetleneceği iddialarını taşıyan özel bir teori yarattı. Zalimce sömürülmekten ve en başta faşist Almanya olmak üzere diğer kapitalist ülkelerin savaşı körükleme tehlikesinden işçilerin bezmiş olması karşısında Stalin, çalışan kitleleri bölmek ve siyasî açıdan çoğunluğu azınlığın karşısına almak suretiyle parti bürokrasisi üzerindeki gücünü sağlamlaştırma umudunu taşımaktaydı. Polis örgütü aramalara başladı ve yaklaşık şehirli nüfusun onda biri dış düşmanlarla işbirliği ve ihanetle itham edilerek tutuklandı; böylece serbest kalan onda dokuz korku içine terk edildi ve sosyalist sistemi tehdit eden bir tehlikenin varolduğu imajı uyandırıldı. Amacı parti bürokrasisinin üst grubuna karşı baş eğmeyi aşılamak ve gücüne sadakatlarını sağlamaktı.

Polis teşekkülünde, parti kartı taşıyan ve kariyerist tutkularından ya da ahlâk anlayışı diye bir şey bırakmayan o korkudan etkilenen birçok kişi tutuklulara en şiddetli zorbalığı uygulamaya hazırdı. Hapisanelerde ve toplama kamplarında Hitler'inkine oranla daha az sayıda işkenceci ve sadist bulunmasına karşın, ilk olarak aralarında hiçbir fark olmadığı söylenebilir. Faşistler esas olarak Maidenek ve Auschwitz'deki işgâl edilmiş toprakların yurttaşlarını ortadan kaldırırken, Stalin'in polisleri ve gardiyanları hünerlerini kendi hemşehirlileri üzerinde uygulamaktaydılar. Stalinist baskı mekanizmasından sözedildiğinde kesin bir sessizlik hüküm sürerken, tüm halkları mahveden faşistlerin ülkemizde uluorta sö-

vülmesinin nedeni budur. Zamanın birçok işkencecileri bugün halâ serbesttirler ve bol emekli maaşlarından yararlanmaktadırlar.

İDEOLOJİSİZLEŞTİRME

Sovyet toplumunun esasını teşkil eden bürokratik merkeziyetçilik, zorunlu olarak sistemin ideolojik niteliğini de etkilemekteydi. Verili bir toplumsal sistemin ideolojisi daima o toplumun gözünde sistemin olumlu yanlarını ülküselleştirmek, olumsuz yanlarını örtbas etmek suretiyle bu sistemi haklı çıkarmak amacıyla yaratılır. Sovyetler Birliği'nde, ideolojinin yaratılması ve propogandası yalnızca, politik ve ekonomik durumların gözardı edilmesi esası çerçevesinde diktacı yöntemlerle ülkeyi yöneten parti bürokrasisi liderliğince yerine getirilir. Bu propogandayı halk arasında da yaparlar. Ülke herkesi dışarda bırakan ve ezen bir ideolojinin baskısı altındadır. Bütün basın ve sansür yalnızca partiye bağımlıdır ve devletin elindedir. Toplantı ve gösteri hakkı devletin tekelindedir ve Onun tarafından düzenlenir. Böyle bir toplumda fikir özgürlüğünün en ufak bir izine bile rastlanamaz.

Böylelikle eleştiri ve araştırma ögelerinin sözkonusu yönetici ideolojide yeri yoktur. Eleştirilecek tek şey, bireysel olgular ve kişilerdir; o da eğer yüksek mevkî sahibi değillerse. Varolan toplumsal düzenin temellerini, iktidarın örgütlenişini yöneten ilkeleri ve toplumsal hayatın liderliğini eleştirmeye kalkmak sert cezaların tehdidi altında yasaklanmıştır. Bundan dolayı, ne toplum içinde ne de partide serbest tartışma yoktur. Yirmilerin politik tartışma günlerini bugün büsbütün efsane gibi görmektedir.

Bu dogmalaşmış ideoloji gün be gün basında ve liderlikçe yapılan kamusal duyurularda ortaya konulmakta ve yüksek öğrenim kurumları ile parti okullarında gençlere öğretilmektedir. Siyasî açıdan saf ve tecrübesiz kişiler bunları körü körüne bir inançla kabul etmekte, bir bakıma onlar da bu saflık ve tecrübesizliğin gelişmesine katkıda bulunmaktadırlar. Bazıları da, genellikle parti üyeleri, üyelik gereklerine ya da işlerine sadık kalmak için kendi kendilerini iknaya çalışmaktadırlar Bununla birlikte, bu ideolojik propoganda birçoğunu manevî boşluğa, zihnî durgunluğa v şüpheciliğe sürüklemekte ve hattâ sinikliğ kadar götürmektedir. Uzun bir süredir, bazen tamamıyla akıldışı olabilen her türden akım ve modaya verimli bir zemin yaratılması pahasına ülkenin toplumsal bilincini de ideolojisizleştirmekte epey yol alınmış durumdadır. Bu ise toplumun varolan iç dirliğini sağlamlaştırmak bir yana, onu zayıflatıyor olmalıdır.

BİR KÜÇÜK - BURJUVA DÜNYASI

Ülkeye uzun süredir hâkim olan maddî ve ideolojik ilkeler toplumun ahlâk yapısında da belirleyici olmaktadırlar. Ebedî bir hayatla ödüllendirilmek için iyilik yapmayı ve adil davranmayı öneren geleneksel dinî ahlâk anlayışı yeni toplumun büyük çoğunluğunun gözünde değerini yitirmiş durumdadır; ne var ki, resmî ideolojik propogandanın sağuk soyutluğu şimdi bazı kesimlerin kendilerini eski dinî simgelere kaptırmasına yol açıyor. Yeni maddeci ahlâk anlayışı ne teorik bir analize tabî tutulmuş, ne de felsefî ve tarihî bir dayanağa bağlanmıştır. Hiç kimse üzerinde sağlıklı bir izlenim uyandırmayan, anlamsız, doğmatik sloganların tekrarına bırakılmış durumdadır. Dahası, maddî ilişkiler sovyet toplumunda sık sık ahlâk dışı kalıntı ve eylemlere gebedir. Bir yanda parti bürokrasisinin yönetici grupları ve ailelerinin ferah koşulları, fazlasıyla bireysel doyuma ve benciliğe, sıksık da çarpıklıklara yol açmaktadır. Devlet mülkünü kullanarak, talan ederek daha geniş refahın yollarını aradıkça, ahlâkî yıkıma ve bazan açıkça suç işlemeye sürüklenmektedirler. Bu, aileleri yüksek yaşama düzeylerine alışmış yaldızlı gençliğin temsilcileri bazan basında yerilmekte ya da mahkemelerde hüküm giymektedirler, ama bu bir şey değiştirememektedir.

Öte yandan şehir ve kırda çalışan insanların içinde bulundukları yetersiz koşullar, sık sık onları küçük çapta hırsızlık ve dolandırıcılıkla yaşama düzeylerini yükseltme yollarını denemeye itmekte, bunu sonucu alkolikleşme, karı ve çocuklarına kötü davranma, aile kavgaları, işten kaçmalar, kabadayılık ve sık sık da anlamsız cinayetler biçiminde yansımaktadır. İlginç olan nokta, bu suçları işleyerek aile ocaklarını söndürenlerin sadece sefalete kapılmış insanlar değil, bir işi olan, işleri de iyi giden, ama buna karşın karılarını

terk eden, bıçak çeken, yokluğun değil ama eğitim eksikliği ve ahlâk çöküntüsünün yarattığı insan olmasıdır. Bazen bu sadist bir barbarlığa kadar varır; bir keresinde iki kişinin ziyaretçiler ve gelip geçenlerin hayatına kâğıt oynadıkları görülmüştü.

Sovyet nüfusunun orta tabakaları az çok daha iyi bir durumda görünebilir. Çok yüksek bir hayat düzeyinde değildirler, ama kendileri ve aileleri için normal bir hayat yaşayabilecek kadar kazanırlar. Ancak kesinlikle bu orta katmanların ahlâk bilincidir ki, sovyet hayatının olumsuz bir yanını daha açıkça ve en belirgin çizgileriyle gözler önüne sermektedir: Gerçek anlamda demokratik içerikten ve onun sonucu olması gereken etkin yurttaşlık görevlerinden yoksunluk. Bu ilgisizlik, sovyet toplumuna bağlı kişileri, kişisel aile sorunları ile ve bir küçük burjuva hayatı sürdürme ile uğraşır duruma sokmaktadır. İşiyle ilgili sorunlar dışında, sıradan sovyet vatandaşı, öncelikle özel mülkiyete, iyi bir dalreye, bahçeli bir kır evine, bir televizyona, elbiseler ve buna benzer şeylere sahip olmayı düşünür; bunun için para biriktirir, bunlarla akraba ve komşularına karşı öğünür. Bu kişiler, kelimenin tam anlamıyla sovyet küçük burjuvazisinin birer temsilcileridirler.

Herhangi canlı demokratik bir ruhtan, fikir ve ifade özgürdüğünden yoksunluk ve tüm ideolojinin doğmatik karakteri kaçınılmaz bir şekilde bu toplumun insanlarını günlük hayatlarında atomize eder ve başka insanlara karşı ilgisiz, duygusuz yapar. Hiç şüphesiz bazı aileler ya da profesyonel gruplar vardır ki birlik içindedir ve üyelerine mânevî destek sağlamaktadırlar. Fakat bunlar sadece ahlâkî kaygısızlık ve yalnızlık çölünde kaybolup gitmiş vahalardır. Birlik halinde bir aileleri ya da yakın dostları olmayanlar patronları olan soğuk bürokratlar ya da vurdum duymaz komşularından öte hayatta başka ufukları olmayan kişilerdirler. Eğer bir bahtsızlıkla karşılaşacak olsalar, yardıma hazır ya da istekli pek az kişi bulacaklardır.

Genel olarak, Sovyetler Birliği vatandaşları gerçek bir sovyet demokrasisinden ya da onun doğuracağı toplumsal ilişkilerden tamamen habersizdirler. Böyle bir toplumun politik ve toplumsal hayatı, merkezileşmiş bir bürokratik sistem, ahlâkî ve ideolojik ilkeleri ise, aynı derecede otoriter ve resmîdir. Kendini rejime adamış bilinçli vatandaş topluluğunun büyük çoğunluğunun hayalinde «Marksist-Leninist» bir dünya yaşar, ancak yaşadıkları dünya küçük burjuvazideden başka bir şey değildir.

Ülkemizde süregelen tüketim malları ve kişisel zenginliğe olan açlık, sadece belli ahlâkî ve ekonomik ilişkilerden ötürü değildir. Daha başka derin tarihî nedenleri olsa gerekir. 1869'da Herzen eski bir dosta yazdığı ilk mektubunda şöyle demekteydi: «Barut fıçısı tüm burjuva dünyasını altüst ettiğinde, duman dağılıp yıkıntılar ortadan kalktıktan sonra, çok az farklı bir başka burjuva dünyası doğmaya başlayacak. Çünkü bu dünya iç gelişimini tamamlamamıştır ve şimdiki zamanın dünyasıdır ve hiçbir yeni kuruluş yoktur ki gelişmede ve tamamlanmakta onunla yarışsın.»

Rus tipi sosyalizme geçiş kendine has bir özelliğe sahipti: Otokratik ve feodal rejime ve dolayısıyla onun genel ulusal çöküntüsüne organik bir bağı olan burjuvazinin zayıflığı, Rusya'da kapitalizmin gelişimini daha başlangıç noktasında kesmişti. Rus halkı kendini hiçbir zaman normal kapitalist ilişkiler ortamında bulmadı ve öyle bir ortamı yaşamadı. Bu eğilimin içsel öznel bir varlığı olmasına karşın, nesnel tarihî gelişim seyri içinde tatmin olunmadı. Tam tersine üretim araçlarının özel mülkiyetine çabucak son verilmesiyle sert bir biçimde ezildi. Rus burjuva dünyası hiçbir zaman içsel olarak tamamlanmamıştı ve doğaldır ki sosyalist üretimin ve komün hayatının kurallarının izin verdiği ölçüde bu durum sosyalist dünyada su üstüne çıkmaktadır. Böyle bir dünyaya dönüş açıktır ki imkânsızdır. Yine de her sovyet vatandaşının kalbinde baskı altında yaşadığı için zaman zaman patlak vermekte ve yeni bir toplumun gelişmesine ciddî engeller çıkarmaktadır.

PERSPEKTİFLER

Bunlar Ruslara özgü sosyalizme geçişi ilk deneyen ve yarım yüzyıldır da sürdüren bir halkın toplumsal hayatının olumsuz görüntüleridir. Tüm bu olumsuz yönler yaklaşık otuz yıl süren Stalinist liderlik döneminden kaynaklanmaktadır. 1953'de Stalin'in ölümünden sonra toplumda görülür değişiklikler

olmaktaydı. Kanunların yaptırım gücü tekrar geri gelmiş ve tamamıyla suçsuz insanları halkın düşmanları gibi göstermek, gizlice yargılamak, toplama kamplarına yollanmak ya da idam etmek girişimleri sona ermişti.

Ancak bu yolda, toplum yapısı gerçekten değişmiş miydi? Bu soruya olumsuz cevap vermek gerekir. Dün olduğu gibi bugün de devlet gücü parti bürokrasisinin üst liderliğinde toplanmış durumdadır. Politik durumlar yine çalışan halktan gizlenmektedir. Ne sendikalar ne de başka örgütler üretimin yönetiminde şu, ya da bu şekilde söz sahibi olamamaktadırlar. Çalışan halk önceden seçilmiş bulunan sovyet temsilcileri için seçimlerde sandık başına gider ve yine önceden olduğu gibi merkezî ve bölgesel komiteler için atanan yürütme ve fabrika komite bakan ve başkanları temsilciler adına yönetimlerine devam ederler. Yönetici grubun aşırı zenginliğiyle, işçilerin, memurların ve kollektif çiftçilerin son derece düşük gelirleri arasındaki çarpıcı karşıtlık varlığını sürdürmektedir. Bundan dolayı, önceleri olduğu gibi şimdi de bir dizi suç işlenmektedir. Önceleri olduğu gibi toplumsal bilinç, yukarıdan empoze edilen ve hiçbir eleştirel incelemeye bağlı olmayan resmî kavramların baskısı altındadır. Tüm bunlar toplumsal ahlâk dışılık denen olayın nedenleri olmaya devam eder. Sovyet vatandaşları, demokraside gerçek eğitimin hiçbir çeşidini göremezler. En yüksek otoritenin direktiflerine uysalca boyun eğmesini bilirler ve tek düze hayatlarını memur ve küçük-burjuva olarak yaşayıp giderler. Devletçe ileri sürülen yönetici ilkelerdeki değişmezliğin içsel ve dışsal nedenleri vardır. İçsel nedenler temelde şunlardır: Stalin tarafından yerleştirilen ve eğitilen parti bürokrasisinin üst kademesi, hiçbir hesap vermeye dayanmayan sınırsız, denetimsiz güçlerini ya da politik ve ekonomik kararların gizliliğini veya yasal ve maddî ayrıcalıklarını ortadan kaldırmayı imkânsız görmektedirler. Bu duruma bütünüyle alışmışlardır. Ve tüm bunların gerçek sosyalist demokrasiyle içler acısı bir çelişki içinde olduğunu kavrayamamakta ya da kavramaz görünmeye çalışmaktadırlar. Bu durumda doğaldır ki, Kruşçev'in kısmen de olsa «nomenclatusa»nın refahını kısıtlama çabaları elle tutulur sonuçlar vermekten uzak oldu. Buna izin vermediler.

Devletin yönetim ilişkilerinin sürekliliğinin korunmasındaki bir dış neden, kapitalist dünyanın ön saflarında, yepyeni, güçlü ve son derece saldırgan bir gücün, ABD'nin belirmesidir. Bu SSCB devletinin savunmaya çok büyük masraflar ayırmasına ve sert politik denetimini, ekonomik ve politik gizliliği ve kendi sınırsız gücünü elden bırakmamaya çalışmasına yol açtı.

Ülkedeki varolan durumu değiştirmek için üst liderlikte radikal bir değişim zorunludur. Tabanın bu işe ön ayak olmasını beklemek imkânsızdır. Çalışan kitleler boyun eğmeye o kadar alışmışlardır ki, yönetici kadroları, Lenin'in hayatının son yıllarında sovyet toplumu için öngördüğü görevlerin gerçekleştirilmesine zorlayamamaktadırlar.

Komünizm sadece, üretici güçlerin, üretkenliğin ve maddi kültürün gelişimi demek değildir. Komünizm her şeyden önce, sosyalist demokrasinin ve ülkelerinin birer yurttaşı olmaları sıfatıyla halk kitlelerinin, işçilerin hayatın her alanında kendi kendilerini yönetme ilkesi çerçevesinde özgür etkinliğinin zafere ulaşması demektir. SSCB'deki şimdiki rejimin temel özelliğini meydana getiren, sosyalist demokrasinin korkunç çarpıtılması ile kademeli ve bilinçli bir savaş için bir atılım yapılmadığı sürece komünizme yirmi yılda ya da bugünkü duruma göre yüz yılda kavuşmak mümkün olamayacaktır. Şimdiki normal koşullarda, tek mümkün rejim, olsa olsa komünizmin bir parodisi olacaktır. ■

BİRİKİM YAYINLARI

Louis Althusser

LENİN VE FELSEFE

15.— Lira

•

W. T. Stace

HEGEL ÜSTÜNE

25.— Lira

•

Çağlar Keyder

EMPERYALİZM - AZGELİŞMİŞLİK VE TÜRKİYE

15.— Lira

•

R. Miliband - N. Poulantzas - E. Laclau

KAPİTALİST DEVLET SORUNU

20.— Lira

•

Meghnad Desai

MARKSİST İKTİSAT TEORİSİ

25.— Lira

GENEL DAĞITIM : Birikim Yayımcılık Koll. Sti. Ankara Cad. Güncer Han 45/18 Sirkeci - İSTANBUL.
ANKARA : Aydın Sami.
İZMİR : DATIC.
İSTANBUL : Özgür Dağıtım.

Birikim

AYLIK
SOSYALİST KÜLTÜR
DERGİSİ

LOUIS ALTHUSSER

LENİN VE FELSEFE

15.– Lira

W. T. STACE

HEGEL ÜSTÜNE

25.– Lira

ÇAĞLAR KEYDER

EMPERYALİZM - AZGELİŞMİŞLİK VE TÜRKİYE

15.– Lira

R. MILIBAND - N. POULANTZAS - E. LACLAU

KAPİTALİST DEVLET SORUNU

20.– Lira

BİRİKİM YAYIMCILIK KOLL. ŞTİ.
P.K. 538 Sirkeci - İSTANBUL